

Мороз П. Д.

**Система роботи
з охорони праці
у навчальному закладі**

**Частина I
Навчання з питань охорони праці**

*Матеріали на допомогу
керівникам навчальних закладів*

Бурштин
2006 р.

Система роботи з охорони праці у навчальному закладі
(Матеріали на допомогу керівникам навчальних закладів) / Упорядник Мороз П.Д. - Бурштин. „Банах”. 2006.

У збірнику подані нормативно-правові акти з охорони праці, які діють у навчальному закладі, зразки ділової документації, необхідні для забезпечення ефективного управління системою охорони праці в закладі освіти.

Частина I „Навчання з питань охорони праці” містить матеріали, необхідні для організації навчання працівників з питань охорони праці. Навчальну програму і зміст кожної теми слід коригувати з урахуванням конкретних умов роботи трудового колективу. Подаються зразки ділової документації з питань охорони праці.

Частина II „Інструкції з охорони праці” містить набір інструкцій з охорони праці та посадових інструкцій педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Частина III „Інструкції з охорони праці” містить набір інструкцій з охорони праці обслуговуючого персоналу та учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Збірник призначений для керівників навчальних закладів та їх заступників, відповідальних за охорону праці. Особливо корисний він для новопризначених керівників навчальних закладів.

Основу збірника складають матеріали з досвіду роботи Бурштинської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Галицького району Івано-Франківської області.

ПЕРЕДМОВА

Проблема створення безпечних і нешкідливих умов праці в Україні існувала завжди, про що свідчить статистика нещасних випадків: ще 15-20 років тому на виробництві щорічно травмувалося близько 30 000 працівників, з них гинуло майже 2 000. Але справжній стан охорони праці та рівень виробничого травматизму на той час замовчувались. З цих причин багато важливих невідкладних наукових і виробничих завдань з питань умов праці зовсім не вирішувалось.

Внаслідок цього вітчизняна наука з питань охорони праці відстала від світових досягнень на 15-20 років, рівень виробничого травматизму порівняно з такими ж показниками в інших промислово-розвинених країнах був вищий у 5-8 разів, виплати на пільги і компенсації за роботу в шкідливих умовах (на одного працюючого) перевищували витратами на профілактику нещасних випадків і професійних захворювань майже у 2 рази.

Незадовільний стан охорони праці лягає тягарем на економіку підприємств, організацій, всієї держави. Щорічно майже 17 000 осіб стають інвалідами внаслідок травм і профзахворювань. Чисельність пенсіонерів по трудовому каліцтву становить близько 140 000, а пенсіонерів у зв'язку з втратою годувальника внаслідок нещасного випадку – близько 40 000 осіб. Загальна сума витрат на фінансування пільгових професійних пенсій і пенсії по трудовому каліцтву, відшкодування збитків потерпілим на виробництві та інших витрат, пов'язання з цим, сьогодні становить близько 10 відсотків фонду оплати праці у промисловості. Особливо гостро ці проблеми відчуються на підприємствах галузей з високим рівнем професійного ризику.

В Україні спостерігається тенденція до зниження рівня виробничого травматизму, аварій та аварійних ситуацій, але травматизм залишається ще на досить високому рівні.

Протягом 2005 року на підприємствах України трапилось 2 групових нещасних випадки, в яких було смертельно травмовано 5 і більше працівників: на шахті „Лісова” ДП „Львіввугілля” (Львівська область) та МПП „Корсар” (Одеська область).

Аналіз смертельних нещасних випадків щодо причин їх виникнення свідчить, що в середньому у 72% випадків ці причини мають організаційний характер. З технічних причин сталося 18% нещасних випадків, а з причин психофізіологічного характеру – 10%.

Стан виробничого травматизму в Україні
за 2004-2005 роки

Області	2004 рік		2005 рік	
	Всього	В т.ч. "См"	Всього	В т.ч. "См"
Україна	22691	1164	20817	1088
АР Крим	555	45	417	35
Вінницька	523	28	585	32
Волинська	524	21	510	20
Дніпропетровська	2024	97	1809	110
Донецька	7182	235	6044	189
Житомирська	383	24	404	24
Закарпатська	122	14	111	14
Запорізька	977	58	868	54
Івано-Франківська	278	26	259	16
Київська	406	63	382	43
Кіровоградська	389	15	424	22
Луганська	3201	90	2858	88
Львівська	701	40	735	47
Миколаївська	290	21	327	20
Одеська	403	49	404	49
Полтавська	508	31	576	28
Рівненська	254	15	259	12
Сумська	586	21	564	23
Тернопільська	181	25	164	18
Харківська	821	52	805	49
Херсонська	310	19	292	15
Хмельницька	361	36	357	32
Черкаська	250	20	243	18
Чернівецька	104	12	89	3
Чернігівська	333	21	369	25
м. Київ	897	79	837	89
м. Севастополь	128	7	125	13

Якщо ці ж показники розглянути з точки зору розподілу за галузями народного господарства, то одержується така картина:

Галузь нагляду	2004 рік		2005 рік	
	Всього	В т.ч. "См"	Всього	В т.ч. "См"
Вугільна	9218	200	7778	157
Гірничорудна та нерудна	548	32	567	39
Нафтогазодобування і геологія	52	3	74	16
Енергетика	413	52	376	32
Будівництво	1334	142	1214	129
Котлонагляд, підйомні споруди	104	42	88	35
Машинобудування	2375	45	2353	67
Металургія	1183	49	1028	45
Хімія	476	30	448	28
Транспорт	985	102	954	101
Зв'язок	134	11	164	20
Газ промисловий	101	12	95	6
Житлокомунгосп та побутове обслу- говування	479	40	456	36
Агропромисловий комплекс	2938	265	2907	236
Соціально-культурна сфера	1849	126	1737	137
Інші види нагляду	502		578	
Разом	22691	1164	20817	1088

Як видно із статистичних даних, рівень виробничого травматизму у соціально-культурній сфері залишається ще досить високим.

Закон України „Про охорону праці”, прийнятий у 1992 році, визначив пріоритетні напрямки реалізації конституційного права громадян на охорону їхнього життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, проголосив основні принципи державної політики в галузі охорони праці.

За роки, що минули з часу прийняття Закону, чимало зроблено для реалізації цих принципів: удосконалюється національне законодавство про охорону праці, здійснюються заходи щодо використання в ньому конвенцій і рекомендацій МОП, директив Європейського Союзу, налагоджуються більш тісні контакти з питань нормотворчої діяльності з іншими країнами.

Але пріоритети в роботі з охорони праці були спрямовані в основному не на здійснення профілактичних заходів, а на надання різ-

них компенсацій та пільг. Нові умови господарювання вимагають і нових, ефективніших форм та методів профілактичної роботи.

У програмі Кабінету Міністрів України „Назустріч людям” відображена стратегічна мета – захист прав і свобод людей та запровадження соціальних, економічних і демократичних європейських стандартів життєдіяльності людей. Прийнятий Україною курс на вступ до Європейського Союзу потребує принципово нового підходу до питань промислової безпеки й охорони праці в країні, а також змін в ідеології власника щодо відповідальності за життя і здоров'я найманих працівників.

Специфіка охорони праці в закладах освіти полягає в тому, що для створення служб охорони праці не передбачено її фінансування. Посади керівників та спеціалістів служби охорони праці не передбачені в штатних розписах навчальних закладів з кількістю працівників 50 і більше осіб. Функції спеціалістів служби охорони праці можуть виконувати особи з педагогічно-політехнічною освітою, однак їхня заробітна плата у цьому випадку буде нижчою, ніж зарплата педагогічних працівників (тим більше, якщо враховувати різні можливі доплати до заробітної плати педагогічних працівників). Це означає, що створити у навчальних закладах служби охорони праці відповідно до Закону України „Про охорону праці” на даний час практично не можна.

Одним із основних завдань, які потрібно виконати, щоб успішно виконати вимоги державної політики в галузі охорони праці, є значне підвищення рівня усієї профілактичної роботи щодо запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Відповідно до Закону України „Про охорону праці” розроблено ряд законодавчих і нормативних актів з охорони праці, які потребують термінового їх вивчення і реалізації. У збірнику подаються рекомендації щодо організації вивчення законодавчих і нормативно-правових актів у системі навчання з питань охорони праці, проведення інструктажів у навчальних закладах. Він може бути корисний для організації системи роботи з охорони праці як у закладах системи освіти, так і на підприємствах, в інших установах і організаціях, практично застосовуватися в діяльності спеціалістів служб охорони праці, керівників установ і організацій.

Особливу увагу слід приділити навчанню з питань охорони праці. У першій частині даються методичні рекомендації щодо вивчення питань охорони праці на основі Типової програми. Програма допов-

нена темами „Дорожній рух” та „Охорона навколишнього середовища”, вивчення яких у навчальних закладах доцільне. Зміст кожної теми потрібно уточнювати, виходячи з умов роботи конкретного навчального закладу. Ця ж вимога стосується і частин II-III збірки, де зміст інструкцій з охорони праці залежить від конкретних умов роботи навчального закладу чи умов на робочому місці.

„Затверджено”

Наказ по _____
(найменування навчального закладу)

від „___” _____ 200_ р. № _____

_____
(найменування посади керівника закладу)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

ПОЛОЖЕННЯ

(загальноосвітнього навчального закладу)

про навчання з питань охорони праці

1. Загальні положення

1.1. Положення про навчання з питань охорони праці (далі – Положення) розроблено на основі НПАОП 0.00-4.12-05 „Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці”, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.05 № 15, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.02.05 за № 231/1051, та НАОП 9.2.30-4.01-01 „Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти”, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 01.08.01 №563, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 листопада 2001 р. за №969/6160, і встановлює порядок і види навчання, а також форми перевірки знань з питань охорони праці працівників у процесі трудової діяльності, а також учнів навчального закладу під час трудового і професійного навчання.

1.2. Положення спрямоване на реалізацію системи безперервного навчання з питань охорони праці працівників, надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки у разі виникнення аварій.

1.3. Визначення понять і термінів.

У цьому Положенні наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

навчання з питань охорони праці – навчання працівників, учнів, курсантів, студентів, слухачів з метою отримання необхідних знань і навичок з питань охорони праці або безпечного ведення робіт;

робота з підвищеною небезпекою – робота в умовах впливу шкідливих та небезпечних виробничих чинників або така, де є потреба в професійному доборі, чи пов'язана з обслуговуванням, управлінням, застосуванням технічних засобів праці або технологічних процесів, що характеризуються підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю, майну, довкіллю;

спеціальне навчання – щорічне вивчення працівниками, які залучаються до виконання робіт з підвищеною небезпекою або там, де є потреба в професійному доборі, вимог відповідних нормативно-правових актів з охорони праці;

стажування – набуття особою практичного досвіду виконання виробничих завдань і обов'язків на робочому місці підприємства після теоретичної підготовки до початку самостійної роботи під безпосереднім керівництвом досвідченого фахівця;

дублювання – самостійне виконання працівником (дублером) професійних обов'язків на робочому місці під наглядом досвідченого працівника з обов'язковим проходженням протиаварійного і проти-пожежного тренувань.

2. Організація навчання і перевірки знань з питань охорони праці у навчальному закладі

2.1. Працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи, а також учні під час трудового і професійного навчання проходять у навчальному закладі за рахунок роботодавця інструктажі, навчання та перевірку знань з питань охорони праці, надання першої допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки у разі виникнення аварії.

2.2. У навчальному закладі на основі Типового положення, з урахуванням специфіки роботи та вимог нормативно-правових актів з охорони праці, розробляється і затверджується відповідне положення закладу про навчання з питань охорони праці, а також формується план-графік проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці, з яким мають бути ознайомлені працівники.

2.3. Організацію навчання та перевірки знань з питань охорони праці працівників здійснюють спеціалісти, яким роботодавцем доручена організація цієї роботи.

2.4. Навчання з питань охорони праці в частині організації навчального процесу (формування навчальних груп, розробка навчаль-

но-тематичних планів та програм, форм навчальної документації та порядок їх ведення тощо) здійснюється відповідно до вимог законодавства та нормативно-правових актів у галузі освіти.

2.5. Крім навчання з охорони праці, в навчальному закладі проводиться навчання з питань охорони життя, здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, попередження побутового травматизму. Ці питання входять до курсу предметів і дисциплін з безпеки життєдіяльності. Обсяги, зміст навчання та форми перевірки знань з питань безпеки життєдіяльності визначаються навчальними планами і програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

2.6. Навчання з питань охорони праці може проводитись як традиційними методами, так і з використанням сучасних видів навчання – модульного, дистанційного тощо, а також з використанням технічних засобів навчання: аудіовізуальних, комп'ютерних навчально-контрольних систем, комп'ютерних тренажерів.

2.7. Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, повинні попередньо пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум). Працівники, зайняті на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, один раз на рік проходять перевірку знань відповідних нормативних актів з пожежної безпеки, а посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично (один раз на три роки) проходять навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки.

2.8. Особи, які суміщають професії, проходять навчання, інструктаж і перевірку знань з питань охорони праці як з їхніх основних професій, так і з професій за сумісництвом.

2.9. Перед перевіркою знань з питань охорони праці у навчальному закладі для працівників організується навчання: лекції, семінари та консультації.

2.10. Перевірка знань працівників з питань охорони праці проводиться за нормативно-правовими актами з охорони праці, додержання яких входить до їхніх функціональних обов'язків.

2.11. Перевірка знань працівників з питань охорони праці у навчальному закладі здійснюється комісією з перевірки знань з питань охорони праці (далі – комісія) закладу, склад якої затверджується наказом керівника. Головою комісії призначається керівник навчального закладу або його заступник, до службових обов'язків яких входить організація роботи з охорони праці, а в разі потреби створення комісій в

окремих структурних підрозділах їх очолюють керівник відповідного підрозділу чи його заступник.

До складу комісії навчального закладу входять спеціалісти служби охорони праці, представники юридичної, виробничих, технічних служб, представник профспілки або вповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці. До складу комісії навчального закладу можуть залучатися страхові експерти з охорони праці відповідного робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та викладачі охорони праці, які проводили навчання.

Участь представника спеціально вповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці або його територіального управління у складі комісії обов'язкова лише під час первинної перевірки знань з питань охорони праці в працівників, які залучаються до виконання робіт підвищеної небезпеки.

Комісія вважається правочинною, якщо до її складу входять не менше трьох осіб.

2.12. Усі члени комісії у порядку, установленому Типовим положенням, повинні пройти навчання та перевірку знань з питань охорони праці.

2.13. Перелік питань для перевірки знань з охорони праці працівників, з урахуванням специфіки виробництва, складається членами комісії та затверджується роботодавцем.

2.14. Формою перевірки знань з питань охорони праці працівників є тестування, залік або іспит. Тестування проводиться комісією за допомогою технічних засобів (автоекзаменатори, модульні тести тощо), залік або іспит – за екзаменаційними білетами у вигляді усного або письмового опитування.

2.15. Результат перевірки знань з питань охорони праці з робіт з підвищеною небезпекою, а також там, де є потреба у професійному доборі, до виконання яких допускається працівник, оформлюється протоколом засідання комісії з перевірки знань з питань охорони праці (додаток 1).

Особам, які під час перевірки знань з охорони праці виявили задовільні результати, видається посвідчення про перевірку знань з питань охорони праці (додаток 2). При цьому в протоколі та посвідченні у стислій формі зазначається перелік основних нормативно-правових актів з охорони праці та з безпечного виконання конкретних видів робіт, в обов'язки яких працівник пройшов перевірку знань.

2.16. Працівникам, які проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці у своєму навчальному закладі, видача посвідчень є обов'язковою лише тим, хто виконує роботи підвищеної небезпеки.

2.17. При незадовільних результатах перевірки знань з питань охорони праці працівники протягом одного місяця повинні пройти повторне навчання і повторну перевірку знань.

2.18. Не допускаються до роботи працівники, у тому числі посадові особи, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з питань охорони праці.

2.19. Організаційне забезпечення роботи комісії (організація проведення перевірки знань з питань охорони праці, оформлення, облік і зберігання протоколів перевірки знань, оформлення і облік посвідчень про перевірку знань з питань охорони праці) покладається на керівника навчального закладу, яким проводилось навчання з питань охорони праці. Термін зберігання протоколів перевірки знань з питань охорони праці не менше 5 років.

2.20. Відповідальність за організацію і здійснення інструктажів, навчання та перевірки знань працівників з питань охорони праці покладається на роботодавця.

2.21. Представники профспілок, уповноважені найманими працівниками особи як члени постійно діючих комісій з перевірки знань з питань охорони праці, проходять навчання з питань охорони праці відповідно до Типового положення, а перевірку знань у порядку, визначеному відповідними громадськими організаціями за участю представника спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

3. Спеціальне навчання і перевірка знань з питань охорони праці

3.1. Посадові особи та інші працівники, зайняті на роботах, зазначених у Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженому наказом Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 № 15 та зареєстрованому в Міністерстві юстиції України від 15.02.2005 за № 232/10512, та Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі, затвердженому наказом МОЗ України та Держнаглядохоронпраці України від 23.09.94 № 263/121 і зареєстрованому Міністерством юстиції України 25.01.95 за № 18/554 (далі – роботи підвищеної небезпеки),

проходять щороку спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці (додаток 3)

3.2. Спеціальне навчання з питань охорони праці може проводитись як безпосередньо у навчальному закладі, так і іншим суб'єктом господарської діяльності, який отримав в установленому порядку відповідний дозвіл.

3.3. Спеціальне навчання з питань охорони праці проводиться роботодавцем за навчальними планами та програмами, які розробляються з урахуванням конкретних видів робіт, виробничих умов, функціональних обов'язків працівників і затверджуються наказом.

3.4. Перевірка знань з питань охорони праці після проведення спеціального навчання проводиться комісією навчального закладу.

У разі неможливості створити комісію з перевірки знань з питань охорони праці у навчальному закладі перевірка знань проводиться комісією відділу освіти.

4. Навчання і перевірка знань з питань охорони праці посадових осіб

4.1. Посадові особи, зазначені у Переліку посад посадових осіб, які проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці (додаток 4), під час прийняття на роботу і періодично, один раз на три роки, навчаються згідно з Типовими тематичним планом і програмою навчання з питань охорони праці посадових осіб (додаток 5).

4.2. Посадові особи проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці стосовно робіт, що входять до їх функціональних обов'язків, безпосередньо у навчальному закладі.

4.3. Особи, відповідальні за технічний стан і безпечну експлуатацію машин, механізмів, обладнання підвищеної небезпеки та посадові особи, службові обов'язки яких пов'язані з керівництвом та контролем за виконанням робіт з підвищеною небезпекою, під час навчання згідно з п. 5.1 Типового положення, проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці в обсязі виконуваної ними роботи.

4.4. Позачергове навчання і перевірка знань посадових осіб, а також фахівців з питань охорони праці проводяться при переведенні працівника на іншу роботу або призначенні його на іншу посаду, що потребує додаткових знань з питань охорони праці;

Посадові особи, у тому числі фахівці з питань охорони праці підрозділів, де стався нещасний випадок (професійне отруєння) груповий або із смертельним наслідком, повинні протягом місяця пройти

позачергове навчання і перевірку знань з питань охорони праці в порядку, встановленому Типовим положенням, якщо комісією з розслідування встановлено факт порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці.

Позачергове навчання з метою ознайомлення з новими нормативно-правовими актами з охорони праці може проводитися у формі семінарів.

5. Організація проведення інструктажів з питань охорони праці

5.1. Працівники, під час прийняття на роботу та періодично, повинні проходити у навчальному закладі інструктажі з питань охорони праці, надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також з правил поведінки та дій при виникненні аварійних ситуацій, пожеж і стихійних лих.

5.2. За характером і часом проведення інструктажі з питань охорони праці (далі – інструктажі) поділяються на вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий.

5.3. Вступний інструктаж

Проводиться:

з усіма працівниками, які приймаються на постійну або тимчасову роботу, незалежно від їх освіти, стажу роботи та посади;

з працівниками інших організацій, які прибули у навчальний заклад і виконують роботи для закладу;

з учнями, які прибули у навчальний заклад.

Вступний інструктаж проводиться спеціалістом служби охорони праці або іншим фахівцем відповідно до наказу (розпорядження) по навчальному закладу, який в установленому Типовим положенням порядку пройшов навчання і перевірку знань з питань охорони праці.

Вступний інструктаж проводиться в кабінеті охорони праці або в приміщенні, що спеціально для цього обладнано, з використанням сучасних технічних засобів навчання, навчальних та наочних посібників за програмою, розробленою службою охорони праці з урахуванням особливостей виробництва. Програма та тривалість інструктажу затверджуються керівником навчального закладу.

Запис про проведення вступного інструктажу робиться в журналі реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці (додаток б), який зберігається службою охорони праці або працівником, що відповідає за проведення вступного інструктажу, а також у наказі про

прийняття працівника на роботу.

5.4. Первинний інструктаж проводиться до початку роботи безпосередньо на робочому місці з працівником:

новоприйнятим (постійно чи тимчасово) на роботу;

який переводиться з одного структурного підрозділу до іншого;

який виконуватиме нову для нього роботу;

відрядженим працівником іншого підприємства чи закладу, який бере безпосередню участь навчально-виховному процесі.

Проводиться з учнями навчального закладу:

до початку трудового або професійного навчання;

перед виконанням кожного навчального завдання, пов'язаного з використанням різних механізмів, інструментів, матеріалів тощо.

Первинний інструктаж на робочому місці проводиться індивідуально або з групою осіб одного фаху за діючими в навчальному закладі інструкціями з охорони праці відповідно до виконуваних робіт.

5.5. Повторний інструктаж проводиться на робочому місці індивідуально з окремим працівником або групою працівників, які виконують однотипні роботи, за обсягом і змістом переліку питань первинного інструктажу.

Повторний інструктаж проводиться в терміни, визначені нормативно правовими актами з охорони праці, які діють у галузі, або роботодавцем з урахуванням конкретних умов праці, але не рідше:

на роботах з підвищеною небезпекою – 1 раз на 3 місяці;

для решти робіт – 1 раз на 6 місяців.

5.6. Позаплановий інструктаж проводиться з працівниками на робочому місці або в кабінеті охорони праці:

при введенні в дію нових або переглянутих нормативно-правових актів з охорони праці, а також при внесенні змін та доповнень до них;

при зміні технологічного процесу, заміні або модернізації устаткування, приладів та інструментів, вихідної сировини, матеріалів та інших факторів, що впливають на стан охорони праці;

при порушеннях працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що призвели до травм, аварій, пожеж тощо;

при перерві в роботі виконавця робіт більш ніж на 30 календарних днів – для робіт з підвищеною небезпекою, а для решти робіт – понад 60 днів.

Позаплановий інструктаж з учнями проводиться під час проведення трудового і професійного навчання при порушеннях ними ви-

мог нормативно-правових актів з охорони праці, що можуть призвести або призвели до травм, аварій, пожеж тощо.

Позаплановий інструктаж може проводитись індивідуально з окремим працівником або з групою працівників одного фаху. Обсяг і зміст позапланового інструктажу визначаються в кожному окремому випадку залежно від причин і обставин, що спричинили потребу його проведення.

5.7. Цільовий інструктаж проводиться з працівниками:

при ліквідації аварії або стихійного лиха;

при проведенні робіт, на які відповідно до законодавства, оформлюються наряд-допуск, наказ або розпорядження.

Цільовий інструктаж проводиться індивідуально з окремим працівником або з групою працівників. Обсяг і зміст цільового інструктажу визначаються залежно від виду робіт, що виконуватимуться.

5.8. Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі проводить безпосередній керівник робіт (начальник структурного підрозділу, майстер).

5.9. Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі завершуються перевіркою знань у вигляді усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевіркою набутих навичок безпечних методів праці, особою, яка проводила інструктаж.

При незадовільних результатах перевірки знань, умінь і навичок щодо безпечного виконання робіт після первинного, повторного чи позапланового інструктажів, протягом 10 днів додатково проводяться інструктаж і повторна перевірка знань.

При незадовільних результатах перевірки знань після цільового інструктажу допуск до виконання робіт не надається. Повторна перевірка знань при цьому не дозволяється.

5.10. Про проведення первинного, повторного, позапланового та цільового інструктажів та їх допуск до роботи, особа, яка проводила інструктаж, уносить запис до журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці на робочому місці (додаток 7). Сторінки журналу реєстрації інструктажів повинні бути пронумеровані, прошнуровані і скріплені печаткою.

У разі виконання робіт, що потребують оформлення наряду-допуску, цільовий інструктаж реєструється в цьому наряді-допуску, а в журналі реєстрації інструктажів – не обов'язково.

5.11. Перелік професій та посад працівників, які звільняються від повторного інструктажу, затверджується роботодавцем. До цього

переліку можуть бути зараховані працівники, участь у виробничому процесі яких не пов'язана з безпосереднім обслуговуванням об'єктів, машин, механізмів, устаткування; застосуванням приладів та інструментів, збереженням або переробкою сировини, матеріалів тощо.

5.12. Тематика та порядок проведення інструктажів з питань охорони праці для учнів, курсантів, слухачів, студентів під час трудового і професійного навчання у навчальному закладі визначаються нормативно-правовими актами в галузі освіти.

5.13. Інструктажі з питань безпеки життєдіяльності з вихованцями, учнями проводяться одночасно з інструктажами з питань охорони праці і містять питання охорони здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, безпеки дорожнього руху, реагування на надзвичайні ситуації, безпеки побуту тощо.

Учні і вихованці, які інструктуються, розписуються в журналі, починаючи з 9-го класу.

5.14. Перед початком навчальних занять один раз на рік, а також при зарахуванні або оформленні до закладу освіти вихованця, учня проводиться вступний інструктаж з безпеки життєдіяльності службами охорони праці. За умови чисельності учасників навчально-виховного процесу в закладі понад 200 вищезазначеними службами проводиться навчання з вихователями, класоводами, класними керівниками, майстрами, які в свою чергу інструктують вихованців, учнів перед початком навчального року. Програма вступного інструктажу розробляється в закладі освіти на основі орієнтовного переліку питань вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності. Програма та порядок проведення вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності затверджуються наказом керівника закладу освіти.

5.15. Запис про вступний інструктаж робиться на окремій сторінці журналу обліку навчальних занять.

5.16. Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності проводиться на початку заняття у кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, спортзалі тощо, наприкінці навчального року перед початком канікул, а також за межами закладу освіти, де навчально-виховний процес пов'язаний з використанням небезпечних або шкідливих для здоров'я факторів. Первинний інструктаж проводять викладачі, вчителі, класоводи, вихователі, класні керівники, майстри виробничого навчання, тренери, керівники гуртків тощо. Цей інструктаж проводиться з вихованцями, учнями, а також з батьками, які беруть участь у позанавчальних заходах. Первинний інструктаж також проводиться перед вико-

нанням кожного завдання, пов'язаного з використанням різних матеріалів, інструментів, приладів, на початку уроку, заняття, лабораторної, практичної роботи тощо.

5.17. Запис про проведення первинного інструктажу робиться в окремому журналі реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності, який зберігається в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, цеху, спортзалі та іншому робочому місці.

Рекомендована форма журналу наведена в додатку 8.

Первинний інструктаж, який проводиться перед початком кожного практичного заняття (практичної, лабораторної роботи тощо) реєструється в журналі обліку навчальних занять, виробничого навчання на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку, заняття.

5.18. Позаплановий інструктаж з вихованцями, учнями проводиться у разі порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо, при зміні умов виконання навчальних завдань (лабораторних робіт, виробничої практики, професійної підготовки тощо), у разі нещасних випадків за межами закладу освіти.

Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів, що зберігається в кожному кабінеті, лабораторії, майстерні, цеху, спортзалі тощо.

5.19. Цільовий інструктаж проводиться з вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, аспірантами закладу освіти у разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, турніри з предметів, екскурси, туристичні походи, спортивні змагання тощо), під час проведення громадських, позанавчальних робіт (прибирання територій, приміщень, науково-дослідна робота на навчально-дослідній ділянці тощо). Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється у журналі реєстрації інструктажів.

6. Стажування, дублювання і допуск працівників до роботи

6.1. Новоприйняті на роботу працівники після первинного інструктажу на робочому місці до початку самостійної роботи повинні під керівництвом досвідчених, кваліфікованих працівників пройти стажування протягом не менше 2-15 змін або дублювання протягом не менше шести змін.

Стажування або дублювання проводиться, як правило, під час професійної підготовки на право виконання робіт з підвищеною небез-

зпекою у випадках, передбачених нормативно-правовими актами з охорони праці.

6.2. Допуск до стажування (дублювання) оформлюється наказом. У наказі визначається тривалість стажування (дублювання) та вказується прізвище працівника, відповідального за проведення стажування (дублювання).

6.3. Перелік посад і професій працівників, які повинні проходити стажування (дублювання), а також тривалість стажування (дублювання) визначаються керівником навчального закладу відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці. Тривалість стажування (дублювання) залежить від стажу і характеру роботи, а також від кваліфікації працівника.

6.4. Роботодавцю надається право своїм наказом звільнити від проходження стажування (дублювання) працівника, який має стаж роботи за відповідною професією не менше 3 років або переводиться з одного підрозділу до іншого, де характер роботи та тип обладнання, на якому він працюватиме, не змінюються.

6.5. Стажування (дублювання) проводиться за програмами для конкретної професії, які розробляються у навчальному закладі відповідно до функціональних обов'язків працівника, і затверджуються керівником навчального закладу.

6.6. Стажування (дублювання) проводиться на робочих місцях навчального закладу. У процесі стажування працівники повинні виконувати роботи, які за складністю, характером, вимогами безпеки відповідають роботам, що передбачаються функціональними обов'язками цих працівників.

6.7. У процесі стажування (дублювання) працівник повинен:

закріпити знання щодо правил безпечної експлуатації технологічного обладнання, технологічних і посадових інструкцій та інструкцій з охорони праці;

оволодіти навичками орієнтування у виробничих ситуаціях у нормальних і аварійних умовах;

засвоїти в конкретних умовах технологічні процеси і обладнання та методи безаварійного керування ними з метою забезпечення вимог безпеки праці.

6.8. Після закінчення стажування (дублювання) та при задовільних результатах перевірки знань з питань охорони праці наказом (розпорядженням) керівника закладу працівник допускається до самостійної роботи, про що робиться запис у журналі реєстрації інструктажів,

у протилежному випадку, якщо працівник не оволодів необхідними виробничими навичками чи отримав незадовільну оцінку з протипожежних та протипожежних тренувань, то стажування (дублювання) новим наказом може бути продовжено на термін не більше двох змін.

Примітка. У тексті Положення найменування навчального закладу потрібно конкретизувати і провести відповідну корекцію змісту інструкції.

Додаток 1
до пункту 2.15 Положення про
навчання з питань охорони праці

Зразок протоколу засідання комісії з перевірки знань з питань охорони праці

(підприємство, навчальний заклад, їх підпорядкованість)

ПРОТОКОЛ № _____
ЗАСІДАННЯ КОМІСІЇ З ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ
З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ

" ____ " _____ 20__ р. м. _____

Комісія у складі:

голови _____
(прізвище, ініціали, посада)

і членів комісії: _____
(прізвище, ініціали, посада)

створена на підставі наказу від " ____ " _____ 20__ р. № _____
перевірила знання

(перелік основних нормативно-правових актів з

охорони праці, за якими проводилася перевірка знань)

№ з/п	Прізвище, ім'я та по батькові працівника	Посада, професія (фах)	Місце роботи (для підприємства структурний підрозділ)	Знає/ не знає	Примітка
1	2	3	4	5	6

Голова комісії _____
(підпис)

Члени комісії: _____
(підпис)

М.П.

Примітка. У разі проведення перевірки знань комісією підприємства затвердження протоколу печаткою не обов'язкове.

Додаток 2
до пункту 2.15 Положення про
навчання з питань охорони праці

Обкладинка посвідчення

ПОСВІДЧЕННЯ
про перевірку знань
з питань охорони праці

Перша сторінка посвідчення

(підприємство, навчальний заклад, їх підпорядкованість)

ПОСВІДЧЕННЯ

Видано _____
(прізвище)

_____ (ім'я, по батькові)

посада (фах) _____
місце роботи _____

про те, що він(а) пройшов(ла) навчання і виявив(ла)
потрібні знання _____
(перелік основних

_____ нормативно-правових актів з охорони праці,

_____ за якими проводилася перевірка знань)

Підстава: протокол засідання комісії з перевірки
знань від „___” _____ 20__ р. № _____

М.П.

Голова комісії _____
(підпис) (прізвище)

ВІДОМОСТІ
ПРО ПЕРІОДИЧНУ ПЕРЕВІРКУ ЗНАНЬ

Посада (фах) _____

виявив(ла) потрібні знання _____
(перелік основних

_____ нормативно-правових актів з охорони праці,

_____ за якими проводилася

_____ перевірка знань)

Підстава: протокол засідання комісії з перевірки
знань від „___” _____ 20__ р. № _____

М.П.

Голова комісії _____
(підпис) (прізвище)

ВІДОМОСТІ
ПРО ПЕРІОДИЧНУ ПЕРЕВІРКУ ЗНАНЬ

Посада (фах) _____

виявив(ла) потрібні знання _____
(перелік основних

_____ нормативно-правових актів з охорони праці,

_____ за якими проводилася

_____ перевірка знань)

Підстава: протокол засідання комісії з перевірки
знань від „___” _____ 20__ р. № _____

М.П.

Голова комісії _____
(підпис) (прізвище)

**Перелік посад посадових осіб і спеціалістів,
які зобов'язані проходити спеціальне навчання
і перевірку знань з охорони праці**

Даний перелік складений на основі Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженому наказом Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 № 15 та зареєстрованому в Міністерстві юстиції України від 15.02.2005 за № 232/10512, та Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі, затвердженому наказом МОЗ України та Держнаглядохоронпраці України від 23.09.94 № 263/121 і зареєстрованому Міністерством юстиції України 25.01.95 за № 18/554 (далі – роботи підвищеної небезпеки). Працівники, які працюють на вказаних посадах, проходять щороку спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

1. Учитель трудового навчання (обслуговування верстатів по обробці деревини і металів).

2. Учитель інформатики (роботи в зонах дії електростатичного та електромагнітного полів).

3. Оператор котельної (роботи у замкнених просторах; випробування та обслуговування парових і водогрійних котлів; обслуговування агрегатів і котлів, працюючих на газі і рідкому паливі).

4. Робітник з комплексного обслуговування будівель, обладнання (чистка вентиляційних каналів, повітропроводів; паяльні роботи; роботи на кабельних лініях і діючих електроустановках; обслуговування верстатів по обробці дерева і металу; обслуговування електрообладнання).

5. Лаборант (злив, очистка, нейтралізація резервуарів, тари та інших ємностей з-під нафтопродуктів, кислот, лугів та інших шкідливих речовин).

6. Секретар (роботи на копіювальних та розмножувальних машинах).

7. Водій автомобіля (монтаж, демонтаж і накачування шин автотранспортних засобів; обслуговування і ремонт елементів підвіски; ремонт паливної системи двигунів).

8. Кухар.

**Перелік посад посадових осіб,
які зобов'язані проходити попередню і періодичну
перевірку знань з охорони праці**

Даний перелік складений на основі додатка 3 до пункту 5.1 НПАОП 0.00-4.12-05 „Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці”, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці 26.01.2005 № 15, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.02.2005 р. за № 231/1051.

Даний перелік включає тільки ті посади, які передбачені в школі, для яких необхідні навчання і перевірка знань з охорони праці посадових осіб до виконання ними своїх обов'язків, а також періодично раз на три роки.

1. Директор школи.
2. Заступник директора школи з навчально-виховної роботи.
3. Заступник директора школи з виховної роботи.
4. Заступник директора школи з адміністративно-господарської роботи.
5. Педагог-організатор.
6. Практичний психолог.
7. Соціальний педагог.
8. Учитель.
9. Вихователь групи продовженого дня.
10. Класний керівник.
11. Керівник гуртка.
12. Завідувач навчального кабінету, майстерні, спортивної зали.
13. Бібліотекар.
14. Прибиральниця приміщень.
15. Робітник з комплексного обслуговування.
16. Гардеробник.
17. Двірник.
18. Сторож.

Додаток 5
до пункту 4.1 Положення про
навчання з питань охорони праці

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

підпис

_____

ініціали, прізвище

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК

навчання з питань охорони праці посадових осіб і спеціалістів

_____

назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Законодавство України про охорону праці. Основні положення Закону України „Про охорону праці”, „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” та взаємозв'язок з іншими Законами України. Законодавство України про працю.	
2.	Організація роботи з охорони праці.	
3.	Вибухонебезпека виробництва і вибухозахист.	
4.	Пожежна безпека.	
5.	Електробезпека.	
6.	Дорожній рух.*	
7.	Гігієна праці. Медичні огляди. Профілактика професійних отруєнь і захворювань.	
8.	Надання першої допомоги потерпілим у разі нещасного випадку.	
9.	Управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварій. Охорона навколишнього середовища.	
10.	Безпека праці в галузі освіти.	

Додаток 6
до пункту 5.3 Положення про
навчання з питань охорони праці

Титульний аркуш журналу

Формат А4 (210 x 297)

(підприємство, організація, установа)

ЖУРНАЛ
РЕЄСТРАЦІЇ ВСТУПНОГО ІНСТРУКТАЖУ
З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Розпочато " ___ " _____ 20__ р.

Закінчено " ___ " _____ 20__ р.

N з/п	Дата проведення інструктажу	Прізвище, ім'я та по батькові особи, яку інструктують	Професія, посада особи, яку інструктують, її вік	Назва виробничого підрозділу (група, клас, гурток), до якого приймається особа, що інструктується	Прізвище, ініціали, посада особи, яка інструктує	Підписи	
						особи, яку інструктують	особи, яка інструктує
1	2	3	4	5	6	6	7

Додаток 7
до пункту 5.10 Положення про
навчання з питань охорони праці

Титульний аркуш журналу

Формат А4 (210 x 297)

(підприємство, організація, установа)

**ЖУРНАЛ
РЕЄСТРАЦІЇ ІНСТРУКТАЖІВ
З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ
НА РОБОЧОМУ МІСЦІ**

(цех, дільниця, бригада, служба, лабораторія, майстерня тощо)

Розпочато " ___ " _____ 20_ р.

Закінчено " ___ " _____ 20_ р.

Продовження додатка 7

№ з/п	Дата проведення інструктажу	Прізвище, ініціали особи, яку інструктують	Професія, посада особи, яку інструктують	Вид інструктажу (первинний, повторний, позаплановий, цільовий), назва та номер інструкції	Причина проведення позапланового або цільового інструктажу
1	2	3	4	5	6

Прізвище, ініціали особи, яка інструктує та перевіряє знання	Підписи		Стажування (дублювання) на робочому місці		Знання перевірів, допуск до роботи здійснив (підпис, дата)
	особи, яку інструктують	особи, яка інструктує	кількість змін, з ____ до ____ (дати)	стажування (дублювання) пройшов (підпис працівника)	
7	8	9	10	11	12

Додаток 8
до пункту 5.17 Положення про
навчання з питань охорони праці

(назва закладу освіти)

Розпочато _____ 200_ р

Закінчено _____ 200_ р

Журнал

реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів
вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів
з безпеки життєдіяльності
(кабінет, лабораторія, цех, майстерня, спортзал тощо)

№ з/п	Прізвище, ім'я та по батькові особи, яку інструктують	Дата проведення інструктажу	Клас, група	Назва інструктажу, назва інструкції	Прізвище, ім'я та по батькові, посада особи, яка проводила інструктаж	Підпис особи, яка проводила інструктаж	Підпис особи (*), яку інструктували
1	2	3	4	5	6	7	8

(*) Учні і вихованці розписується у журналі інструктажу, починаючи з 9-го класу.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

підпис

_____

ініціали, прізвище

ПРОГРАМА

навчання посадових осіб і спеціалістів

_____ з питань охорони праці

(назва навчального закладу)

Тема 1. Законодавство України про охорону праці. Основні положення Закону України „Про охорону праці”, „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” та взаємозв'язок з іншими Законами України. Законодавство України про працю.

Основні положення Закону України „Про охорону праці”. Поняття охорони праці. Соціально-економічне значення охорони праці. Основні законодавчі акти з охорони праці: Закон України „Про охорону праці”, „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, Кодекс законів про працю України та прийняті відповідно до них нормативно-правові акти, а також Закон України „Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення”, Закон України „Про пожежну безпеку”, Закон України „Про використання ядерної енергії та радіаційний захист”.

Основні принципи державної політики в галузі охорони праці.

Право громадян на охорону праці при укладанні трудового договору та під час роботи на підприємстві. Права працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці. Управління охороною праці. Обов'язки роботодавця щодо створення умов праці відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці. Обов'язки працівника щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці. Аудит охорони праці.

Служба охорони праці. Положення про службу, основні завдання, функціональні обов'язки та права. Комісія з питань охорони праці підприємства: порядок створення, обов'язки та права комісії.

Навчання з питань охорони праці. Типове положення про навчання, яке встановлює порядок і види навчання та інструктажів, форми перевірки знань з питань охорони праці працівників та посадових осіб. Перелік посад посадових осіб, які до початку виконання своїх обов'язків і періодично один раз на три роки проходять навчання з питань охорони праці. Перелік робіт з підвищеною небезпекою. Перелік робіт, де є потреба у професійному доборі. Фінансування охорони праці роботодавцем. Інші джерела фінансування охорони праці. Перелік заходів і засобів з охорони праці, витрати на здійснення та придбання яких включаються до валових витрат юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю.

Додержання вимог щодо охорони праці при проектуванні, будівництві (виготовленні) та реконструкції підприємств, об'єктів і засобів виробництва.

Основні вимоги Положення про розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві.

Інформація та звітність про стан охорони праці. Добровільні об'єднання громадян з охорони праці.

Стимулювання охорони праці. Заохочення працівників за активну участь у роботі зі створення безпечних та нешкідливих умов праці. Застосування при розрахунках страхових внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків та профзахворювань знижок та надбавок для кожного підприємства.

Відшкодування підприємствам, громадянам і державі збитків, завданих порушенням вимог охорони праці.

Нормативно-правові акти з охорони праці. Опрацювання, прийняття та скасування нормативно-правових актів, тимчасове припинення їх чинності. Акти підприємств з охорони праці. Забезпечення працівників нормативно-правовими актами з охорони праці.

Державне управління охороною праці. Органи державного управління. Компетенція Кабінету Міністрів України в галузі охорони праці. Повноваження міністерств та інших центральних органів виконавчої влади в галузі охорони праці, і, зокрема, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань праці та соціальної політики щодо атестації робочих місць на відповідність вимогам нормативних актів про охорону праці. Повноваження спеціально впо-

вноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці щодо управління охороною праці. Повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в галузі охорони праці. Повноваження об'єднань підприємств з цих питань.

Організація наукових досліджень з проблем охорони праці. Державний нагляд за охороною праці. Органи державного нагляду за охороною праці та порядок регулювання їх діяльності. Права і відповідальність посадових осіб спеціально вповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці. Соціальний захист цих посадових осіб.

Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці. Повноваження і права профспілок у цій сфері. Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці.

Штрафні санкції до юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, до посадових осіб та працівників за порушення вимог щодо охорони праці. Відповідальність за порушення законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, за створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці і представників професійних спілок.

Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань. Основні положення Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”: завдання страхування та сфера дії закону, основні принципи страхування; управління страхуванням. Обов'язки ФССНВ: відшкодування шкоди, заподіяної застрахованому ушкодженням його здоров'я, відшкодування моральної шкоди, профілактична діяльність Фонду, направлена на усунення загрози здоров'ю працівників, викликані умовами праці; фінансування страхування від нещасних випадків.

Страхові тарифи, диференційовані в залежності від класу професійного ризику виробництва, а також від фактичних умов та безпеки праці на виробництві. Закон України „Про колективні договори”. Регулювання питань охорони праці в колективному договорі. Комплексні заходи щодо досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня

охорони праці, запобігання випадкам виробничого травматизму, професійного захворювання, аваріям і пожежам.

Тривалість робочого часу працівників. Скорочена тривалість робочого часу. Заборона роботи в нічний час. Обмеження понаднормованих робіт. Заборона залучення до понаднормованих робіт.

Праця жінок. Роботи, на яких забороняється застосування праці жінок. Обмеження праці жінок на роботах у нічний час. Гарантії при прийнятті на роботу і заборона звільнення вагітних жінок та жінок, які мають дітей.

Праця інвалідів. Порядок навчання, перекваліфікації та працевлаштування інвалідів відповідно до медичних рекомендацій. Умови використання їх праці у нічний час та на понаднормованих роботах.

Праця молоді. Права неповнолітніх у трудових правовідносинах. Вік, з якого допускається прийняття на роботу. Роботи, на яких забороняється застосування праці осіб, молодших за вісімнадцять років. Медичні огляди.

Індивідуальні трудові спори. Органи, що розглядають трудові спори. Терміни звернення до комісії з трудових спорів та порядок прийняття заяв. Порядок і терміни розгляду трудових спорів.

Відповідальність за порушення законодавства про працю.

Тема 2. Організація роботи з охорони праці. Безпека праці у навчальному закладі.

Охорона праці як об'єкт управління. Управління охороною праці. Мета і завдання управління. Структурно-функціональна схема управління охороною праці.

Планування роботи з охорони праці: перспективне, поточне та оперативне.

Організація роботи з охорони праці. Посадові інструкції, установлення обов'язків, прав і відповідальності виробничо-технічних служб, посадових осіб і спеціалістів за виконання функцій і завдань у системі управління охороною праці, а також вимог з охорони праці.

Оперативне керівництво і координація роботи з охорони праці.

Матеріальне та моральне стимулювання роботи з охорони праці.

Контроль за ефективністю функціонування системи управління охороною праці, виконанням працівниками своїх обов'язків, правил, норм та інструкцій з охорони праці, за станом охорони праці на робочих місцях, аудит охорони праці.

Вимоги нормативних актів з охорони праці щодо безпеки виробничих процесів, обладнання, будівель і споруд. Планово-запобіжні ремонти засобів праці. Метрологічне забезпечення охорони праці.

Організація безпечного ведення робіт підвищеної небезпеки або таких, де є потреба у професійному доборі згідно з нормативно-правовими актами з охорони праці.

Прилади контролю безпечних умов праці. Світлова та звукова сигналізація. Запобіжні написи, сигнальне пофарбування. Знаки безпеки.

Засоби колективного та індивідуального захисту працівників. План ліквідації аварій. План евакуації з приміщень у разі аварії.

Тема 3. Вибухонебезпека виробництва і вибухозахист

Стан та динаміка аварійності в світовій індустрії. Аналіз характерних значних промислових аварій, пов'язаних з викидами, вибухами та пожежами хімічних речовин. Загальні закономірності залежності масштабів руйнувань і тяжкості наслідків аварій від кількості, фізико-хімічних властивостей і параметрів пальних речовин, що використовуються у технологічній системі.

Основні положення Закону України „Про об'єкти підвищеної небезпеки”. Порядок ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки.

Основні положення Конвенції 174 від 2 червня 1993 Міжнародної організації праці „Про запобігання значним промисловим аваріям”.

Теоретичні основи механізму горіння та вибуху. Ламінарне, дефлаграційне горіння і детонація в різних агрегатних станах: парогазових, дисперсних середовищ, сконденсованих вибухових речовин.

Особливості горіння та вибуху в апаратурі, виробничому приміщенні, неорганізованих газових викидів в незамкнутому просторі. Механізм горіння аерозолів.

Параметри і властивості, що характеризують вибухонебезпеку середовища; фактори, що характеризують небезпеку вибуху, ГОСТ 12.1.010-76 „Взрывобезопасность. Общие требования”.

Кількісні показники вибухів, що характеризують масштаби руйнування, тяжкість наслідків. Тротиловий еквівалент; частка участі вибухопожежонебезпечних продуктів у вибуху, приведена маса; енергетичний потенціал вибухонебезпеки, баланс розподілу енергії вибуху.

Основні характеристики вибухонебезпеки хіміко-технологічних процесів; показники рівня руйнування промислових аварій. Установлені визначення: хіміко-технологічна система, технологічний блок, середовище, об'єкт. Значення параметрів: регламентовані, критичні, гранично допустимі; потенційно вибухонебезпечний технологічний об'єкт. Кількісні характеристики гідродинамічних, тепломасообмінних процесів та їх вплив на рівень вибухонебезпеки. Кількісні показники, що складають енергетичний потенціал вибухонебезпеки. Можливі показники вибухів.

Методи стабілізації процесів та оцінка надійності систем. Фізико-хімічні характеристики речовин, що використовуються в технологічній системі, та їх вплив на вибухонебезпеку; оцінка рівня небезпечності процесу; обґрунтованість та надійність способів і засобів контролю допустимої кількості небезпечних речовин; засоби запобігання критичним значенням параметрів.

Оцінка експлуатаційної надійності та безпеки обладнання, трубопроводів, обґрунтування їх вибору. Поняття про строки служби (ресурсу) і безвідмовної роботи обладнання; обґрунтування вибору ущільнень, методів і засобів запобігання перевищенням тиску, ефективних систем аварійного скидання вибухонебезпечних продуктів закритого типу.

Вибір засобів контролю, управління і протиаварійного захисту (ПАЗ). Обґрунтування вибору енергозабезпечення (енергостійкості) систем контролю, управління і ПАЗ з урахуванням характеру технологічного процесу і енергетичного потенціалу об'єкта.

Локалізація аварій, захист персоналу від уражень, будинків і споруд від руйнування. Поблочні моделі виникнення і розвитку аварій; технічні засоби і послідовність аварійного відключення технологічних блоків. Методи і послідовність локалізації аварій при різних схемах їх розвитку.

Методи оцінки інтенсивності впливу ударної хвилі на об'єкти при можливому вибуху. Основні принципи розрахунку зон за рівнями безпеки та їх класифікація.

Обґрунтованість розміщення вибухонебезпечних технологічних об'єктів на території підприємства. Стійкість будинків і споруд до дії ударної хвилі. Технічні та організаційні заходи щодо захисту персоналу від дії ударної хвилі та вторинних факторів вибуху.

Основні напрямки в удосконаленні технологічних процесів, розробці сучасного обладнання, засобів контролю, управління і протиа-

варійного захисту, швидкодіючої та регульовальної апаратури. Підвищення якості сировини, матеріалів та обладнання.

Раціональне планування території підприємства. Вибір та використання ефективних і надійних, переважно на базі ЕОМ і мікропроцесорної техніки, засобів контролю, регулювання та протиаварійного захисту.

Запобігання аварійній розгерметизації технологічних систем, займанню аварійних викидів.

Вимоги щодо професійного відбору та навчання персоналу для виробництв підвищеної вибухонебезпеки.

Тема 4. Пожежна безпека

Основні нормативні документи, що регламентують роботу із забезпечення пожежної безпеки об'єктів: Закон України „Про пожежну безпеку”, стандарти, будівельні норми та правила, Правила пожежної безпеки та інше. Обов'язки керівника підприємства та інших посадових осіб щодо забезпечення пожежної безпеки об'єкта та окремих ділянок виробництва.

Порядок організації і робота добровільної пожежної дружини. Положення про добровільні пожежні дружини. Обов'язки членів добровільних пожежних дружин щодо запобігання пожежам та їх гасіння. Пільги та заохочення, встановлені для них.

Порядок створення та роботи пожежно-технічної комісії. Типове положення про пожежно-технічні комісії.

Кримінальна, адміністративна, матеріальна та дисциплінарна відповідальність громадян, посадових та юридичних осіб за порушення вимог пожежної безпеки та виникнення пожежі.

Коротка характеристика виробництва та пожежна небезпека технологічного процесу, сировини, готової продукції, агрегатів, установок тощо.

Основні причини пожеж: порушення технологічних регламентів і несправність виробничого обладнання, іскри електрогазозварювальних робіт і необережне поводження з вогнем, іскри котельних та інших установок, порушення правил користування інструментами і електронагрівальними приладами. Заходи пожежної безпеки, яких необхідно додержуватись перед початком роботи, під час роботи та по її закінченні з метою запобігання пожежам.

Утримання території підприємства, протипожежні розриви, джерела протипожежного водопостачання, протипожежний режим на об'єкті.

Основні вимоги пожежної безпеки в будівлях і приміщеннях, при експлуатації електрообладнання, опалювальних приладів, систем вентиляції, при проведенні електрогазозварювальних, паяльних та інших вогневих робіт, при фарбуванні, знежирюванні та митті виробів і обладнання.

Вимоги пожежної безпеки в лабораторіях, архівах, складських приміщеннях, гаражах, на складах зберігання хімічних речовин, паливно-мастильних матеріалів, при роботі з пожежовибухонебезпечними матеріалами, у приміщеннях з масовим перебуванням людей (клубах, поліклініках, їдальнях тощо).

Основні вимоги до утримання шляхів евакуації, автоматичних систем пожежогасіння і автоматичної пожежної сигналізації.

Призначення та місцезнаходження на об'єкті засобів пожежогасіння, протипожежного обладнання та інвентаря (вогнегасники, внутрішні пожежні крани, бочки з водою, ящики з піском, стаціонарні установки пожежогасіння). Загальні уявлення про спринклерне і дренчерне обладнання, автоматичну пожежну сигналізацію, вуглекислотні, порошкові, газові та інші установки пожежогасіння.

Порядок утримання на об'єкті засобів пожежогасіння влітку та взимку.

Правила використання вогнегасних засобів, протипожежного інвентаря і обладнання для пожежогасіння.

Засоби зв'язку і сповіщення про пожежу, що наявні на об'єкті, у цеху, місця розташування телефонів, пристроїв для подачі звукових сигналів пожежної тривоги. Правила використання цих засобів у разі виникнення пожежі.

Дії працівників при виявленні в цеху чи на території об'єкта задимлення, загорання або пожежі. Порядок повідомлення про пожежу в пожежну охорону, газорятувальну та інші аварійні служби, організація зустрічі пожежних частин, команд чи добровільних пожежних дружин. Виключення при необхідності технологічного обладнання, комунікацій, електроустановок та вентиляції. Гасіння пожежі наявними на об'єкті засобами пожежогасіння, порядок включення стаціонарних установок, евакуації людей і матеріальних цінностей.

Дії працівників після прибуття пожежних підрозділів (надання допомоги в прокладанні рукавних ліній, участь в евакуації матеріаль-

них цінностей та виконання інших робіт за розпорядженнями керівника гасіння пожежі).

Розслідування та облік пожеж, розробка заходів щодо запобігання пожежам та загибелі людей на них.

Примітка. Навчання за темою 4 проводиться фахівцями, що мають спеціальну (пожежно-технічну) освіту та стаж роботи за фахом не менше 5 років.

Тема 5. Електробезпека

Статистичні відомості про стан виробничого електротравматизму. Основні причини та шляхи зниження його рівня.

Електричний струм, одиниці вимірювання струму, напруги, потужності, опору, частоти. Постійний та змінний струм, їх шкідлива дія на організм людини. Небезпечні величини електроструму, напруги. Залежність дії електроструму на людину від тривалості дії, умов середовища, метеорологічних факторів, фізичного стану людини. Поняття напруги кроку та дотику. Статична і наведена напруга. Дія електромагнітних полів, засоби захисту від них. Правила безпеки при роботі на персональних комп'ютерах.

Будова промислових електроустановок та їх елементи: електричні станції, підстанції, розподільчі пристрої, перетворювачі електроенергії; повітряні та кабельні лінії електропередач вище 1000 В; розподільчі електромережі напругою до 1000 В.

Розподіл електроустановок за класами напруги: 0,4 кВ; 6-10 кВ; 35 кВ; 110-1150 кВ. Особливості будови та сфера застосування.

Охоронні зони електромереж до і вище 1000 В. Допустимі (безпечні) відстані до струмопровідних частин діючого обладнання, що перебувають під напругою. Класифікація виробничих приміщень щодо безпеки ураження працівників електричним струмом.

Коллективні та індивідуальні засоби захисту в електроустановках. Порядок їх використання, зберігання та обліку. Періодичність та види випробувань. Плакати та знаки безпеки, що використовуються в електроустановках.

Заземлення та занулення електроустановок, їх захисна дія; найбільш допустимі величини опору, від чого вони залежать.

Заходи безпеки при роботі з електрифікованим інструментом, зварювальними та понижувальними трансформаторами, переносними світильниками тощо.

Вимоги безпечного застосування машин і механізмів у діючих електроустановках. Особливості виробництва з наявністю електротехнологій.

Порядок виконання робіт у діючих електроустановках: організаційні та технічні заходи, наряд-допуск до роботи, інструктаж, групи електробезпеки.

Вимоги до персоналу, який виконує роботи в діючих електроустановках.

Особа, відповідальна за стан електрогосподарства, її статус, кваліфікація, група електробезпеки, обов'язки та відповідальність.

Тема 6. Дорожній рух.

Закон України „Про дорожній рух”. Правила дорожнього руху, їх значення в забезпеченні порядку і безпеки дорожнього руху.

Служба безпеки дорожнього руху в управліннях освіти, навчальному закладі: положення про службу, основні завдання, функціональні обов'язки та права.

Порядок введення обмежень у дорожньому русі, відповідність обмежень, інструкцій та інших нормативних документів вимогам Правил. Обов'язки пішоходів та пасажирів щодо забезпечення безпеки руху.

Дорожні знаки та їх значення в загальній системі організації дорожнього руху, класифікація. Дорожня розмітка та її характеристика. Засоби регулювання дорожнього руху. Перевезення людей. Вимоги до водіїв транспортних засобів. Перевезення дітей. Небезпечні наслідки невиконання правил перевезення людей.

Тема 7. Гігієна праці. Медичні огляди. Профілактика професійних отруєнь і захворювань

Поняття гігієни праці та медицини праці. Основні положення законодавчих актів, що стосуються створення безпечних умов праці та збереження здоров'я працюючих. Опрацювання, прийняття та скасування нормативно-правових актів: санітарних норм, правил, гігієнічних нормативів, регламентів тощо.

Шкідливі фактори виробничого середовища і трудового процесу, їх гігієнічна оцінка. Критерії і показники умов праці (Гігієнічна класифікація праці). Компетенція спеціально вповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі охорони здоров'я в проведенні атестації робочих місць за умовами праці, організація та здійснення

контролю за параметрами факторів виробничого середовища та трудового процесу. Атестація робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці.

Організація та здійснення державної санітарно-епідеміологічної експертизи промислової продукції, технологічних процесів тощо. Заходи щодо поліпшення умов праці та виробничого середовища. Особливості гігієни праці в провідних галузях господарства. Особливості гігієни праці під час використання праці жінок та неповнолітніх. Санітарно-побутове забезпечення працівників.

Медичні огляди осіб, які працюють у важких та шкідливих умовах праці. Захворюваність з тимчасовою втратою працездатності. Професійні захворювання (порядок розслідування, реєстрації та обліку профзахворювань, аналіз профзахворюваності, визначення придатності працівника до роботи). Основні принципи профілактики виникнення профзахворювань.

Примітка. Навчання за темою 7 проводиться фахівцями державної санітарно-епідеміологічної служби.

Тема 8. Надання першої допомоги потерпілим у разі нещасного випадку

Стислі основи анатомії та фізіології людини.

Поняття першої допомоги. Основні принципи надання першої допомоги і правильність, доцільність дій, швидкість, рішучість, спокій. Перша допомога при кровотечі. Класифікація кровотечі. Основні види кровотечі, їх ознаки. Перша допомога при капілярній кровотечі. Перша допомога при артеріальній та венозній кровотечі. Засоби зупинки кровотечі. Зупинка кровотечі притискуванням пошкодженої судини до підлеглої кістки, максимальним згинанням кінцівки. Зупинка кровотечі за допомогою джгута чи джгута-закрутки.

Способи реанімації, підготовлення потерпілого до реанімації. Штучне дихання способом „з рота в рот” чи „з рота в ніс”.

Непрямої (закритий) масаж серця. Перша допомога при потопленні.

Види електротравм. Безпечні методи звільнення потерпілого від дії електричного струму. Термічна, електрична та біологічна дія електричного струму на організм людини. Правила надання першої допомоги потерпілим від ураження електричним струмом.

Перша допомога при ударах. Струс головного мозку. Удари в області хребта. Синдром здавлювання. Перша допомога при вивихах і розтягненні зв'язок.

Перша допомога при отруєнні газами. Симптоми отруєнь. Вплив різних газів на організм людини і його наслідки.

Перша допомога при пораненнях. Визначення та класифікація ран. Види перев'язувального матеріалу. Типи пов'язок. Правила накладання пов'язок.

Перша допомога при переломах. Класифікація переломів. Правила накладання шин. Перша допомога при ушкодженні хребта та кісток таза.

Опіки, їх класифікація. Перша допомога при хімічних та термічних опіках, при опіку очей. Перша допомога при тепловому та сонячному ударах.

Запобіжні заходи щодо інфікування СНІДом під час надання першої допомоги потерпілим при нещасних випадках.

Примітка. Навчання за темою 8 проводиться фахівцями - медиками.

Тема 9. Управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварій. Охорона навколишнього середовища

Великі виробничі аварії, їх типи, причини та наслідки. Вплив техногенних чинників на екологічну безпеку та безпеку життя і здоров'я людей. Приклади великих техногенних аварій і катастроф та їх наслідки. Законодавчі та інші нормативні акти світової спільноти та України щодо забезпечення контролю, управління та захисту від основних видів виробничих небезпечних чинників. Класифікація виробничих небезпечних чинників в залежності від властивостей технологічних процесів та небезпечних речовин (різновиди вибухів, пожеж; вибухи киплячих рідин, що викидають пару, викиди токсичних речовин; порушення цілісності інженерних споруд, будівель тощо).

Закон України „Про об'єкти підвищеної небезпеки”. Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки (далі - ОПН). Повноваження суб'єкта господарської діяльності, який має ОПН, щодо організації робіт з ідентифікації ОПН. Роль адміністрації та керівників підрозділів підприємства у виявленні небезпечного промислового устаткування, проведенні оцінки небезпечних промислових факторів, розробці планів ліквідації аварій та аварійно-рятувальних заходів, розробці заходів щодо підвищення рівня безпеки виробництва, організації навчання та протиаварійних тренувань персоналу. Формування звітів про стан

безпеки праці, проведеному протиаварійну роботу та про аварії, що сталися.

Декларування безпеки ОПН: оцінка рівня небезпеки об'єктів, установлення імовірності можливих аварій, установлення прийняттого ризику та розробка заходів щодо його зниження. Мета і методика виявлення небезпечних чинників виробничих аварій. Визначення пріоритетів. Прогнозування аварій на виробництві. Методики оцінки можливостей виникнення аварій під час здійснення окремих технологічних процесів. Повноваження місцевих органів виконавчої влади щодо регулювання життєдіяльності ОПН. Роль місцевих органів виконавчої влади при вирішенні питань розміщення небезпечних промислових установок, у наданні допомоги підприємствам, проведенні інспекцій, ліквідації наслідків аварій, забезпеченні безпеки населення. Функціональна структура управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварій. Взаємодія органів місцевої влади та керівників аварійно небезпечних виробництв щодо запобігання аваріям та ліквідації їх наслідків. Складання переліку промислових установок - джерел загрози великих виробничих аварій. Узгодження місць розташування виробництв. Проведення інспекцій.

Планування заходів у разі надзвичайних ситуацій на виробництві. Організація аварійних служб та формування планів їх роботи. Управління здійсненням заходів у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Порядок дії систем аварійної сигналізації та зв'язку, призначення персоналу та визначення його обов'язків.

Вибір засобів контролю, управління і протиаварійного захисту (ПАЗ). Обґрунтування вибору енергозабезпечення (енергостійкості) системи контролю, управління і ПАЗ з урахуванням характеру технологічного процесу та енергетичного потенціалу об'єкта. Створення та організація роботи групи експертів на підприємстві. Складання та затвердження контрольних списків виробничих небезпечних чинників. Надання інформації громадськості.

Тема 10. Безпека праці в галузі освіти

Основні вимоги НАОП 9.2.30-4.01-01 „Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти”.

Навчання та перевірка знань з питань охорони праці учнів, студентів, курсантів, слухачів, працівників навчальних закладів. Організація роботи з охорони праці в Міністерстві освіти і науки України.

Організація роботи з охорони праці в Міністерстві освіти Автономної Республіки Крим, управліннях освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій та районних (міських) управліннях освітою місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Обов'язки посадових осіб та організація роботи з охорони праці в закладах освіти. Організація роботи з охорони праці під час проведення науково-дослідної діяльності в закладах освіти. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час позакласної, позашкільної діяльності. Організація роботи з охорони праці під час адміністративно-господарської діяльності в закладах освіти. Порядок проведення та реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності. Діючі нормативно-правові акти з охорони праці в галузі освіти.

Методичні рекомендації щодо вивчення тем програми навчання посадових осіб і спеціалістів з питань охорони праці

Пояснювальна записка

Весь матеріал збірника призначений для проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці відповідно до НПАОП 0.00-4.12-05 „Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці”, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.05 № 15, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.02.05 за № 231/1051, та НАОП 9.2.30-4.01-01 „Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти”, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 01.08.01 №563, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 листопада 2001 р. за №969/6160.

Тексти законодавчих і нормативно-правових актів у методичних рекомендаціях не подаються, але розгляд навчального матеріалу проводиться на їхній основі. Особа, яка проводить навчальне заняття, маючи повний набір необхідних текстів, сама вирішує, який матеріал подавати слухачам на занятті і що запропонувати для самостійного опрацювання. При цьому враховується важливість матеріалу для конкретних умов роботи трудового колективу, забезпечення навчального закладу необхідною літературою і т.п..

Аналогічний підхід збережено і при підборі навчального матеріалу для спеціального навчання. Оскільки зміст цього виду навчання стосується підготовки працівників до виконання конкретних видів робіт, то в основу навчального матеріалу слід покласти відповідні інструкції з охорони праці, розроблені на основі діючих норм, правил і типових інструкцій. Відповідно до змісту цих інструкцій, норм і правил розроблені переліки питань, за якими проводиться перевірка знань працівників після проходження спеціального навчання з питань охорони праці.

Такий підхід до підбору навчального матеріалу спрощує підготовку до занять і дає змогу, з однієї сторони, оптимізувати об'єм збірника, з іншої – творчо урізноманітнити самий процес навчання з питань охорони праці.

Дані рекомендації доцільно роздрукувати окремо і використовувати як обов'язковий мінімум для навчання з питань охорони праці. Якщо в процесі навчання посадових осіб виникне потреба глибше розглянути підняті питання, то можна звернутись до законодавчих та нормативно-правових актів, які повністю подаються в інших частинах збірника і дають вичерпну відповідь на всі питання, які стосуються охорони праці в межах навчальної програми.

Тема 1. Законодавство України про охорону праці. Основні положення Закону України „Про охорону праці”, „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” та взаємозв'язок з іншими Законами України. Законодавство України про працю.

У програмі Кабінету Міністрів України „Назустріч людям” відображені як пріоритети діяльності, так і стратегічна мета – захист прав і свобод людей та запровадження соціальних, економічних і демократичних європейських стандартів життєдіяльності людей.

Сучасні економічні відносини, розвиток нових форм власності, інтенсивність нарощування обсягів виробництва, курс України на вступ до Європейського Союзу потребують принципово нового підходу до питань промислової безпеки й охорони праці в країні, а також змін в ідеології власника щодо відповідальності за життя і здоров'я найманих працівників.

Закон України „Про охорону праці” визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Закон дає визначення охорони праці як системи правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Державна політика в галузі охорони праці визначається відпо-

відно до Конституції України Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Законом визначено принципи державної політики в галузі охорони праці:

- пріоритет життя і здоров'я працівників, повна відповідальність роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;

- підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництва, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;

- комплексне розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля;

- соціальний захист працівників, повне відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

- встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності;

- адаптація трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану;

- використання економічних методів управління охороною праці;

- участь держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству;

- інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;

- забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях;

- використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного

співробітництва.

Під час укладання трудового договору з працівником роботодавець повинен проінформувати його під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору.

Працівнику не може пропонуватися робота, яка за медичним висновком протипоказана йому за станом здоров'я. До виконання робіт підвищеної небезпеки та тих, що потребують професійного добору, допускаються особи за наявності висновку психофізіологічної експертизи.

Працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля. Він зобов'язаний негайно повідомити про це безпосереднього керівника або роботодавця. Факт наявності такої ситуації за необхідності підтверджується спеціалістами з охорони праці підприємства за участю представника профспілки, членом якої він є, або уповноваженої працівниками особи з питань охорони праці (якщо професійна спілка на підприємстві не створювалася), а також страхового експерта з охорони праці.

За період простою з причин, передбачених частиною другою цієї статті, які виникли не з вини працівника, за ним зберігається середній заробіток.

Працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці, не додержується умов колективного договору з цих питань.

У цьому разі працівникові виплачується вихідна допомога в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного заробітку.

Працівника, який за станом здоров'я відповідно до медичного висновку потребує надання легшої роботи, роботодавець повинен перевести за згодою працівника на таку роботу на термін, зазначений у медичному висновку, і у разі потреби встановити скорочений робочий день та організувати проведення навчання працівника з набуття іншої професії відповідно до законодавства.

На час зупинення експлуатації підприємства, цеху, дільниці, окремого виробництва або устаткування органом державного нагляду

за охороною праці чи службою охорони праці за працівником зберігаються місце роботи, а також середній заробіток (стаття 6 Закону України „Про охорону праці”).

Працівники, зайняті на роботах з важкими та шкідливими умовами праці, безоплатно забезпечуються лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними харчовими продуктами, газованою солоною водою, мають право на оплачувані перерви санітарно-оздоровчого призначення, скорочення тривалості робочого часу, додаткову оплачувану відпустку, пільгову пенсію, оплату праці у підвищеному розмірі та інші пільги і компенсації, що надаються в порядку, визначеному законодавством.

У разі роз'їзного характеру роботи працівникові виплачується грошова компенсація на придбання лікувально-профілактичного харчування, молока або рівноцінних йому харчових продуктів на умовах, передбачених колективним договором.

Роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів і забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці.

Відповідно до ст. 13 Закону України „Про охорону праці” роботодавець:

- створює відповідні служби і призначає посадових осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці, затверджує інструкції про їх обов'язки, права та відповідальність за виконання покладених на них функцій, а також контролює їх додержання;

- розробляє за участю сторін колективного договору і реалізує комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці;

- забезпечує виконання необхідних профілактичних заходів відповідно до обставин, що змінюються;

- впроваджує прогресивні технології, досягнення науки і техніки, засоби механізації та автоматизації виробництва, вимоги ергономіки, позитивний досвід з охорони праці тощо;

- забезпечує належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом;

- забезпечує усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань, та здійснення профілактичних заходів, визначених комісіями за підсумками розслідування цих причин;

- організовує проведення аудиту охорони праці, лабораторних

досліджень умов праці, оцінку технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестацій робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці в порядку і строки, що визначаються законодавством, та за їх підсумками вживає заходів до усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я виробничих факторів;

- розробляє і затверджує положення, інструкції, інші акти з охорони праці, що діють у межах підприємства, та встановлюють правила виконання робіт і поведінки працівників на території підприємства, у виробничих приміщеннях, на будівельних майданчиках, робочих місцях відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці, забезпечує безоплатно працівників нормативно-правовими актами та актами підприємства з охорони праці;

- здійснює контроль за додержанням працівником технологічних процесів, правил поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, використанням засобів колективного та індивідуального захисту, виконанням робіт відповідно до вимог з охорони праці;

- організовує пропаганду безпечних методів праці та співробітництво з працівниками у галузі охорони праці;

- вживає термінових заходів для допомоги потерпілим, залучає за необхідності професійні аварійно-рятувальні формування у разі виникнення на підприємстві аварій та нещасних випадків.

Передбачені законом і обов'язки працівника, який повинен:

- дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей в процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємства;

- знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту;

- проходити у встановленому законодавством порядку попередні та періодичні медичні огляди.

За порушення своїх обов'язків роботодавця і працівник несуть безпосередню відповідальність.

На підприємстві з кількістю працюючих 50 і більше осіб роботодавець створює службу охорони праці, яка безпосередньо йому підпорядковується. Її керівник та спеціалісти за своєю посадою і заробітною платою прирівнюються до керівників і спеціалістів основних виробничо-технічних служб.

Спеціалісти служби охорони праці у разі виявлення порушень охорони праці мають право:

- видавати керівникам структурних підрозділів підприємства обов'язкові для виконання приписи щодо усунення наявних недоліків, одержувати від них необхідні відомості, документацію і пояснення з питань охорони праці;

- вимагати відсторонення від роботи осіб, які не пройшли передбачених законодавством медичного огляду, навчання, інструктажу, перевірки знань і не мають допуску до відповідних робіт або не виконують вимог нормативно-правових актів з охорони праці;

- зупиняти роботу виробництва, дільниці, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва у разі порушень, які створюють загрозу життю або здоров'ю працюючих;

- надсилати роботодавцю подання про притягнення до відповідальності працівників, які порушують вимоги щодо охорони праці.

Якщо на підприємстві працює менше 50 осіб, то функції служби охорони праці можуть виконувати в порядку сумісництва особи, які мають відповідну підготовку; якщо ж працює менше 20 осіб, то для виконання функцій служби охорони праці можуть залучатися на договірних засадах сторонні спеціалісти, які мають відповідну підготовку.

Комісія з питань охорони праці може створюватися на підприємстві за рішенням трудового колективу. Рішення про доцільність створення комісії, її склад та строки повноважень приймається на загальних зборах (конференції) колективу за поданням власника, органу самоврядування та профкому колективу.

Обов'язки комісії з питань охорони праці:

- захист законних прав та інтересів працівників у сфері охорони праці;

- підготовка на основі аналізу стану безпеки та умов праці на виробництві рекомендацій власнику та працівникам щодо профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань, практичної реалізації принципів державної політики в області охорони праці на підприємстві;

- узгодження шляхом двосторонніх консультацій позицій сторін у вирішенні практичних питань у сфері охорони праці з метою забезпечення поєднання інтересів держави, власника та трудового колективу, кожного працівника, запобігання конфліктам;

- вироблення пропозицій щодо включення до колективного договору окремих питань з охорони праці та використання коштів фонду

охорони праці підприємства.

Комісія з питань охорони праці має право:

- звертатися до власника або уповноваженого ним органу, органу самоврядування трудового колективу, профспілкового комітету (комітетів) з пропозиціями щодо регулювання відносин у сфері охорони праці;

- створювати робочі групи з числа членів Комісії для вироблення узгоджених рішень з конкретних питань охорони праці з залученням до їх складу на договірній основі за погодженням сторін відповідних фахівців, експертів, інспекторів державного нагляду за охороною праці;

- одержувати від окремих працівників, служб підприємства, профспілкового комітету (комітетів) інформацію, необхідну для виконання функцій і завдань, передбачених цим Типовим положенням;

- встановлювати ступінь вини потерпілого в порядку, що визначається трудовим колективом за поданням власника та профспілкового комітету, при вирішенні питання про розмір одноразової допомоги, коли нещасний випадок стався внаслідок невиконання потерпілим вимог нормативних актів про охорону праці і факт наявності його вини встановлено комісією по розслідуванню нещасних випадків;

- здійснювати контроль за дотриманням вимог законодавства з питань охорони праці безпосередньо на робочих місцях, забезпеченням працюючих засобами колективного та індивідуального захисту, змиваючими та знешкоджуючими засобами, лікувально-профілактичним харчуванням, молоком або рівноцінними харчовими продуктами, газованою солоною водою та станом використання санітарно-побутових приміщень тощо;

- знайомитись з будь-якими матеріалами з питань охорони праці, аналізувати стан умов і безпеки праці на підприємстві, виконання відповідних програм і колективних договорів;

- вільного доступу на всі дільниці виробництва і обговорення з працюючими питань охорони праці;

- делегувати своїх представників для участі у розв'язанні разом з представниками державного нагляду за охороною праці конфліктів, пов'язаних з відмовою працівника виконувати доручену роботу з мотивів небезпечної для його здоров'я чи життя виробничої ситуації на підприємстві, де відсутня профспілкова організація; в обговоренні питань охорони праці власником або уповноваженим ним органом, профспілковим комітетом чи органом самоврядування трудового ко-

лективу (за погодженням з цими органами).

Відповідно до ст. 18 Закону України „Про охорону праці” працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи повинні проходити за рахунок роботодавця інструктаж, навчання з питань охорони праці, з надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки у разі виникнення аварії. Практично вимоги закону реалізуються на підставі НПАОП 0.00-4.12-05 „Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці”.

Працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні щороку проходити за рахунок роботодавця спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці. Спеціальне навчання з питань охорони праці проводиться роботодавцем на підприємстві за навчальними планами та програмами, які розробляються з урахуванням конкретних видів робіт, виробничих умов, функціональних обов'язків працівників і затверджуються наказом. Перевірка знань з питань охорони праці після проведення спеціального навчання проводиться комісією підприємства.

Посадові особи, діяльність яких пов'язана з організацією безпечного ведення робіт, під час прийняття на роботу і періодично, один раз на три роки, проходять навчання, а також перевірку знань з питань охорони праці.

Не допускаються до роботи працівники, у тому числі посадові особи, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з охорони праці.

У разі виявлення у працівників, у тому числі посадових осіб, незадовільних знань з питань охорони праці, вони повинні у місячний строк пройти повторне навчання і перевірку знань.

Працівники, під час прийняття на роботу та періодично, повинні проходити на підприємстві інструктажі з питань охорони праці, які поділяються на вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий.

Вступний інструктаж проводиться з усіма працівниками, які приймаються на постійну або тимчасову роботу, незалежно від їх освіти, стажу роботи та посади; з працівниками інших організацій, які прибули на підприємство і беруть безпосередню участь у виробничому процесі або виконують інші роботи для підприємства; з учнями та студентами, які прибули на підприємство для проходження трудового

або професійного навчання; з екскурсантами у разі екскурсії на підприємство.

Вступний інструктаж проводиться спеціалістом служби охорони праці або іншим фахівцем відповідно до наказу (розпорядження) по підприємству, який в установленому Типовим положенням порядку пройшов навчання і перевірку знань з питань охорони праці.

Запис про проведення вступного інструктажу робиться в журналі реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці, який зберігається службою охорони праці або працівником, що відповідає за проведення вступного інструктажу, а також у наказі про прийняття працівника на роботу.

Первинний інструктаж проводиться до початку роботи безпосередньо на робочому місці за діючими на підприємстві інструкціями з охорони праці відповідно до виконуваних робіт з працівником, новоприйнятим (постійно чи тимчасово) на підприємство або до фізичної особи, яка використовує найману працю; який переводиться з одного структурного підрозділу підприємства до іншого; який виконуватиме нову для нього роботу; відрядженим працівником іншого підприємства, який бере безпосередню участь у виробничому процесі на підприємстві.

Первинний інструктаж проводиться з учнями, курсантами, слухачами та студентами навчальних закладів до початку трудового або професійного навчання; перед виконанням кожного навчального завдання, пов'язаного з використанням різних механізмів, інструментів, матеріалів тощо.

Повторний інструктаж проводиться на робочому місці індивідуально з окремим працівником або групою працівників, які виконують однотипні роботи, за обсягом і змістом переліку питань первинного інструктажу.

Повторний інструктаж проводиться не рідше:

на роботах з підвищеною небезпекою – 1 раз на 3 місяці;

для решти робіт – 1 раз на 6 місяців.

Позаплановий інструктаж проводиться з працівниками на робочому місці або в кабінеті охорони праці при введенні в дію нових або переглянутих нормативно-правових актів з охорони праці, а також при внесенні змін та доповнень до них; при зміні технологічного процесу, заміні або модернізації устаткування, приладів та інструментів, вихідної сировини, матеріалів та інших факторів, що впливають на стан охорони праці; при порушеннях працівниками вимог нормативно-

правових актів з охорони праці, що призвели до травм, аварій, пожеж тощо; при перерві в роботі виконавця робіт більш ніж на 30 календарних днів – для робіт з підвищеною небезпекою, а для решти робіт – понад 60 днів.

Позаплановий інструктаж з учнями, студентами, курсантами, слухачами проводиться під час проведення трудового і професійного навчання при порушеннях ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що можуть призвести або призвели до травм, аварій, пожеж тощо.

Обсяг і зміст позапланового інструктажу визначаються в кожному окремому випадку залежно від причин і обставин, що спричинили потребу його проведення.

Цільовий інструктаж проводиться з працівниками при ліквідації аварії або стихійного лиха; при проведенні робіт, на які відповідно до законодавства, оформлюються наряд-допуск, наказ або розпорядження.

Обсяг і зміст цільового інструктажу визначаються залежно від виду робіт, що виконуватимуться.

Первинний, повторний, позаплановий і цільовий інструктажі проводить безпосередній керівник робіт (начальник структурного підрозділу, майстер) або фізична особа, яка використовує найману працю.

Формою перевірки знань з питань охорони праці працівників є тестування, залік або іспит. Тестування проводиться комісією за допомогою технічних засобів (автоекзаменатори, модульні тести тощо), залік або іспит – за екзаменаційними білетами у вигляді усного або письмового опитування.

Перелік посад посадових осіб, які проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці, визначений у додатку 3 до пункту 5.1 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці.

Перелік робіт з підвищеною небезпекою визначений НПАОП 0.00-2.24-05 „Перелік робіт з підвищеною небезпекою”, затверджений наказом Держнаглядохоронпраці України 26.01.2005 № 15, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15 лютого 2005 р. за № 232/10512.

Перелік робіт, де є потреба у професійному доборі, затверджений наказом МОЗ України та Держнаглядохоронпраці України від 23.09.94 № 263/121 і зареєстрований Міністерством юстиції України

25.01.95 за № 18/554.

Фінансування профілактичних заходів з охорони праці, виконання загальнодержавної, галузевих та регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, інших державних програм, спрямованих на запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням, передбачається, поряд з іншими джерелами фінансування, визначеними законодавством, у державному і місцевих бюджетах, що виділяються окремим рядком.

Для підприємств, незалежно від форм власності, або фізичних осіб, які використовують найману працю, витрати на охорону праці становлять не менше 0,5 відсотка від суми реалізованої продукції.

На підприємствах, що утримуються за рахунок бюджету, витрати на охорону праці передбачаються в державному або місцевих бюджетах і становлять не менше 0,2 відсотка від фонду оплати праці.

Суми витрат з охорони праці, що належать до валових витрат юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, визначаються згідно з переліком заходів та засобів з охорони праці, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Виробничі будівлі, споруди, машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, що вводяться в дію після будівництва (виготовлення) або реконструкції, капітального ремонту тощо, та технологічні процеси повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів з охорони праці.

Проектування виробничих об'єктів, розроблення нових технологій, засобів виробництва, засобів колективного та індивідуального захисту працюючих повинні провадитися з урахуванням вимог щодо охорони праці. Не допускається будівництво, реконструкція, технічне переоснащення тощо виробничих об'єктів, інженерних інфраструктур об'єктів соціально-культурного призначення, виготовлення і впровадження нових для даного підприємства технологій і зазначених засобів без попередньої експертизи робочого проекту або робочої документації на їх відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці.

Фінансування цих робіт може провадитися лише після одержання позитивних результатів експертизи.

Роботодавець повинен одержати дозвіл на початок роботи та види робіт підприємства, діяльність якого пов'язана з виконанням робіт та експлуатацією об'єктів, машин, механізмів, устаткування під-

вищеної небезпеки. Перелік видів робіт, об'єктів, машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки визначається Кабінетом Міністрів України.

Експертиза проєктів, реєстрація, огляди, випробування тощо виробничих об'єктів, інженерних інфраструктур об'єктів соціально-культурного призначення, прийняття їх в експлуатацію провадяться у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

У разі коли роботодавець не одержав зазначеного дозволу, місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці, вживає заходів до скасування державної реєстрації цього підприємства у встановленому законом порядку за умови, якщо протягом місяця від часу виявлення вказаних недоліків роботодавець не провів належних заходів з їх усунення.

Технологічні процеси, машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, хімічні речовини і їх сполуки та інша небезпечна продукція, придбані за кордоном, допускаються в експлуатацію (до застосування) лише за умови проведення експертизи на відповідність їх нормативно-правовим актам з охорони праці, що чинні на території України.

Прийняття в експлуатацію нових і реконструйованих виробничих об'єктів проводиться за участю представників професійних спілок.

Не допускається застосування у виробництві шкідливих речовин у разі відсутності їх гігієнічної регламентації та державної реєстрації.

Роботодавець повинен організовувати розслідування та вести облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій відповідно до положення „Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1112.

Розслідування проводиться у разі раптового погіршення стану здоров'я працівника або особи, яка забезпечує себе роботою самостійно, одержання ними поранення, травми, у тому числі внаслідок тілесних ушкоджень, заподіяних іншою особою, гострого професійного захворювання і гострого професійного та інших отруєнь, одержання теплового удару, опіку, обмороження, у разі утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, одержання інших ушкоджень внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха

(землетруси, зсуви, повені, урагани тощо), контакту з представниками тваринного і рослинного світу, що призвели до втрати працівником працездатності на один робочий день чи більше або до необхідності переведення його на іншу (легшу) роботу не менш як на один робочий день, у разі зникнення працівника під час виконання ним трудових обов'язків, а також у разі смерті працівника на підприємстві.

За підсумками розслідування нещасного випадку, професійного захворювання або аварії роботодавець складає акт за встановленою формою, один примірник якого він зобов'язаний видати потерпілому або іншій заінтересованій особі не пізніше трьох днів з моменту закінчення розслідування.

У разі відмови роботодавця скласти акт про нещасний випадок чи незгоди потерпілого з його змістом питання вирішуються посадовою особою органу державного нагляду за охороною праці, рішення якої є обов'язковим для роботодавця.

Рішення посадової особи органу державного нагляду за охороною праці може бути оскаржене у судовому порядку.

Роботодавець зобов'язаний інформувати працівників або осіб, уповноважених на здійснення громадського контролю за дотриманням вимог нормативно-правових актів з охорони праці, та Фонд соціального страхування від нещасних випадків про стан охорони праці, причину аварій, нещасних випадків і професійних захворювань і про заходи, яких вжито для їх усунення та для забезпечення на підприємстві умов і безпеки праці на рівні нормативних вимог.

Працівникам та/або їхнім представникам забезпечується доступ до інформації та документів, що містять результати атестації робочих місць, заплановані роботодавцем профілактичні заходи, результати розслідування, обліку та аналізу нещасних випадків і професійних захворювань і звіти з цих питань, а також до повідомлень, подань та приписів органів державного управління і державного нагляду за охороною праці.

Органи державного управління охороною праці у встановленому порядку інформують населення України, працівників про реалізацію державної політики з охорони праці, виконання загальнодержавної, галузевих чи регіональних програм з цих питань, про рівень і причини аварійності, виробничого травматизму і професійних захворювань, про виконання своїх рішень щодо охорони життя та здоров'я працівників.

На державному рівні ведеться єдина державна статистична звіт-

ність з питань охорони праці, форма якої погоджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці, професійними спілками та Фондом соціального страхування від нещасних випадків.

Закон передбачає можливість створення асоціацій, товариств, фондів та інших добровільних об'єднань громадян з метою об'єднання зусиль найманих працівників, учених, спеціалістів з охорони праці та окремих громадян для поліпшення охорони праці, захисту працівників від виробничого травматизму і професійних захворювань.

За активну участь та ініціативу у здійсненні заходів щодо підвищення рівня безпеки та поліпшення умов праці до працівників можуть застосовуватися будь-які заохочення. Види заохочень визначаються колективним договором, угодою.

Підприємству вигідніше вкладати кошти в охорону праці, оскільки при розрахунку розміру страхового внеску для кожного підприємства Фондом соціального страхування від нещасних випадків, за умови досягнення належного стану охорони праці і зниження рівня або відсутності травматизму і професійної захворюваності внаслідок здійснення роботодавцем відповідних профілактичних заходів, може бути встановлено знижку до нього або надбавку до розміру страхового внеску за високий рівень травматизму і професійної захворюваності та неналежний стан охорони праці.

Крім цього, якщо через порушення вимог охорони праці на підприємстві трапився нещасний випадок, аварія чи професійне захворювання, то роботодавець зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані цим порушенням іншим юридичним, фізичним особам і державі, на загальних підставах, передбачених законом.

Роботодавець відшкодовує витрати на проведення робіт з рятування потерпілих під час аварії та ліквідації її наслідків, на розслідування і проведення експертизи причин аварії, нещасного випадку або професійного захворювання, на складання санітарно-гігієнічної характеристики умов праці осіб, які проходять обстеження щодо наявності професійного захворювання, а також інші витрати, передбачені законодавством.

Закон України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” (1105-14) встановлює норми відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або у разі смерті працівника. Відшко-

дування здійснюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків. Додаткові виплати потерпілим та членам їх сімей за рахунок власних коштів роботодавця можуть бути передбачені колективним договором.

За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням, зберігаються місце роботи (посада) та середня заробітна плата на весь період до відновлення працездатності або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності. У разі неможливості виконання потерпілим попередньої роботи проводяться його навчання і перекваліфікація, а також працевлаштування відповідно до медичних рекомендацій.

Час перебування на інвалідності у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням зараховується до стажу роботи для призначення пенсії за віком, а також до стажу роботи із шкідливими умовами, який дає право на призначення пенсії на пільгових умовах і в пільгових розмірах.

Нормативно-правові акти з охорони праці (НПАОП) – це правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання.

Опрацювання та прийняття нових, перегляд і скасування чинних нормативно-правових актів з охорони праці провадяться спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці за участю професійних спілок і Фонду соціального страхування від нещасних випадків та за погодженням з органами державного нагляду за охороною праці.

Державний департамент промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держпромгірнагляд) є урядовим органом державного управління, який діє у складі МНС та йому підпорядковується.

Держпромгірнагляд є правонаступником Державного комітету з нагляду за охороною праці.

Держпромгірнагляд відповідно до покладених на нього завдань бере участь у розробленні проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з охорони праці та промислової безпеки, геологічного вивчення, використання та охорони надр, веде державний реєстр нормативно-правових актів з охорони праці та промислової безпеки.

Види НПАОП (в уніфікованій формі для однакового застосування) мають таке цифрове позначення:

1 – правила,

- 2 – переліки,
- 3 – норми,
- 4 – положення,
- 5 – інструкції,
- 6 – порядки,
- 7 – інші.

Санітарні правила та норми затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

Нормативно-правові акти з охорони праці переглядаються в міру впровадження досягнень науки і техніки, що сприяють поліпшенню безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, але не рідше одного разу на десять років.

Стандарти, технічні умови та інші документи на засоби праці і технологічні процеси повинні включати вимоги щодо охорони праці і погоджуватися з органами державного нагляду за охороною праці.

Стаття 29 Закону України „Про охорону праці” передбачає, що у разі неможливості повного усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я умов праці роботодавець зобов'язаний повідомити про це відповідний орган державного нагляду за охороною праці. Він може звернутися до зазначеного органу з клопотанням про встановлення необхідного строку для виконання заходів щодо приведення умов праці на конкретному виробництві чи робочому місці до нормативних вимог.

Відповідний орган державного нагляду за охороною праці розглядає клопотання роботодавця, проводить у разі потреби експертизу запланованих заходів, визначає їх достатність і за наявності підстав може, як виняток, прийняти рішення про встановлення іншого строку застосування вимог нормативних актів з охорони праці, тобто тимчасово припинити їхню чинність.

Роботодавець зобов'язаний невідкладно повідомити заінтересованих працівників про рішення зазначеного органу державного нагляду за охороною праці.

Органами державного управління охороною праці є:
Кабінет Міністрів України;
спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці – Держпромгірнагляд;
міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні

адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Компетенцією Кабінету Міністрів України в галузі охорони праці є

- забезпечення реалізації державної політики в галузі охорони праці;

- подання на затвердження Верховною Радою України загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

- спрямування і координація діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо створення безпечних і здорових умов праці та нагляду за охороною праці;

- встановлення єдиної державної статистичної звітності з питань охорони праці.

З метою координації діяльності органів державного управління охороною праці створюється Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення, яку очолює віце-прем'єр-міністр України.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади:

- проводять єдину науково-технічну політику в галузі охорони праці;

- розробляють і реалізують галузеві програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища за участю профспілок;

- здійснюють методичне керівництво діяльністю підприємств галузі з охорони праці;

- укладають з відповідними галузевими профспілками угоди з питань поліпшення умов і безпеки праці;

- беруть участь в опрацюванні та перегляді нормативно-правових актів з охорони праці;

- організують навчання і перевірку знань з питань охорони праці;

- створюють у разі потреби аварійно-рятувальні служби, здійснюють керівництво їх діяльністю, забезпечують виконання інших вимог законодавства, що регулює відносини у сфері рятувальної справи;

- здійснюють відомчий контроль за станом охорони праці на підприємствах галузі.

Для координації, вдосконалення роботи з охорони праці і контролю за цією роботою в міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади створюються структурні підрозділи з охорони праці.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади

з питань праці та соціальної політики забезпечує проведення державної експертизи умов праці із залученням служб санітарного епідеміологічного нагляду спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі охорони здоров'я, визначає порядок та здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативно-правовим актам з охорони праці.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці:

- здійснює комплексне управління охороною праці на державному рівні, реалізує державну політику в цій галузі та здійснює контроль за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування;

- розробляє за участю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Фонду соціального страхування від нещасних випадків, всеукраїнських об'єднань роботодавців та профспілок загальнодержавну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання;

- здійснює нормотворчу діяльність, розробляє та затверджує правила, норми, положення, інструкції та інші нормативно-правові акти з охорони праці або зміни до них;

- координує роботу міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, інших суб'єктів підприємницької діяльності в галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

- одержує безоплатно від міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів статистики, підприємств, інших суб'єктів підприємницької діяльності відомості та інформацію, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

- бере участь у міжнародному співробітництві та в організації виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, вивчає, узагальнює і поширює світовий досвід з цих питань, опрацьовує та подає у встановленому порядку пропозиції щодо удосконалення і поступового наближення чинного законодавства про охорону праці до відповідних міжнародних та євро-

пейських норм.

Рішення, прийняті спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з нагляду за охороною праці в межах його компетенції, є обов'язковими для виконання всіма міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації у межах відповідних територій:

- забезпечують виконання законів та реалізацію державної політики в галузі охорони праці;

- формують за участю представників профспілок, Фонду соціального страхування від нещасних випадків і забезпечують виконання цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також заходів з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів;

- забезпечують соціальний захист найманих працівників, зокрема зайнятих на роботах з шкідливими та небезпечними умовами праці, вживають заходів до проведення атестації робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці; вносять пропозиції щодо створення регіональних (комунальних) аварійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності;

- здійснюють контроль за додержанням суб'єктами підприємницької діяльності нормативно-правових актів про охорону праці.

Для виконання зазначених функцій у складі Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій створюються структурні підрозділи з охорони праці, що діють згідно з типовим положенням, яке затверджується Кабінетом Міністрів України, а також на громадських засадах – ради з питань безпечної життєдіяльності населення.

Органи місцевого самоврядування у межах своєї компетенції затверджують цільові регіональні програми поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, а також заходи з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів, приймають рішення щодо створення комунальних ава-

рійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад забезпечують належне утримання, ефективну і безпечну експлуатацію об'єктів житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, додержання вимог щодо охорони праці працівників, зайнятих на цих об'єктах.

Для перелічених функцій сільська, селищна, міська рада створює у складі свого виконавчого органу відповідний підрозділ або призначає спеціаліста з охорони праці.

Повноваження в галузі охорони праці асоціацій, корпорацій, концернів та інших об'єднань визначаються їх статутами або договорами між підприємствами, які утворили об'єднання. Для виконання делегованих об'єднанням функцій в їх апаратах створюються служби охорони праці.

Фундаментальні та прикладні наукові дослідження з проблем охорони праці, ідентифікації професійної небезпечності організуються в межах загальнодержавної та інших програм з цих питань і проводяться науково-дослідними інститутами, проектно-конструкторськими установами та організаціями, вищими навчальними закладами та фахівцями.

Державний нагляд за додержанням законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці здійснюють спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці та спеціально уповноважені державні органи з питань радіаційної безпеки, пожежної безпеки, гігієни праці.

Органи державного нагляду за охороною праці не залежать від будь-яких господарських органів, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, їм не підзвітні і не підконтрольні.

Діяльність органів державного нагляду за охороною праці регулюється законами України „Про охорону праці”, „Про використання ядерної енергії і радіаційну безпеку”, „Про пожежну безпеку”, „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, іншими нормативно-правовими актами та положеннями про ці органи, що затверджуються Президентом України або Кабінетом Міністрів України.

Посадові особи Держпромгірнагляду мають право:

- безперешкодно відвідувати підконтрольні підприємства (об'єкти), виробництва фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, та здійснювати в присутності роботодавця або його представника перевірку додержання законодавства з питань, віднесених до їх компетенції;

- одержувати від роботодавця і посадових осіб письмові чи усні пояснення, висновки експертних обстежень, аудитів, матеріали та інформацію з відповідних питань, звіти про рівень і стан профілактичної роботи, причини порушень законодавства та вжиті заходи щодо їх усунення;

- видавати в установленому порядку роботодавцям, керівникам та іншим посадовим особам юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування обов'язкові для виконання приписи (розпорядження) про усунення порушень і недоліків в галузі охорони праці, охорони надр, безпечної експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки;

- забороняти, зупиняти, припиняти, обмежувати експлуатацію підприємств, окремих виробництв, цехів, дільниць, робочих місць, будівель, споруд, приміщень, випуск та експлуатацію машин, механізмів, устаткування, транспортних та інших засобів праці, виконання певних робіт, застосування нових небезпечних речовин, реалізацію продукції, а також скасовувати або припиняти дію виданих ними дозволів і ліцензій до усунення порушень, які створюють загрозу життю працюючих;

- притягати до адміністративної відповідальності працівників, винних у порушенні законодавства про охорону праці;

- надсилати роботодавцям подання про невідповідність окремих посадових осіб займаній посаді, передавати матеріали органам прокуратури для притягнення цих осіб до відповідальності згідно із законом.

Рішення посадових осіб спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці за необхідності обґрунтовуються результатами роботи та висновками експертно-технічних центрів, дослідних, випробувальних лабораторій та інших підрозділів (груп) технічної підтримки, що функціонують у складі органів державного нагляду за охороною праці відповідно до

завдань інспекційної служби або створюються і діють згідно із законодавством як незалежні експертні організації. Наукова підтримка наглядової діяльності здійснюється відповідними науково-дослідними установами.

Посадові особи Держпромгірнагляду несуть відповідальність згідно із законом за виконання покладених на них обов'язків. Посадові особи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці мають право носити формений одяг, зразки якого затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Працівники правоохоронних органів надають допомогу посадовим особам органів державного нагляду у виконанні ними службових обов'язків та вживають заходів щодо припинення незаконних дій осіб, які перешкоджають виконувати ці обов'язки, вдаються до погроз, шантажу, нанесення тілесних ушкоджень посадовим особам органів державного нагляду або членам їх сімей, завдають шкоди їх майну.

За особами, які звільнені з посад в органах державного нагляду за віком або через хворобу чи каліцтво, а також за членами сім'ї або утриманцями загиблої під час виконання службових обов'язків посадової особи зберігається право на пільги згідно з законодавством.

Пенсійне забезпечення посадових осіб органів державного нагляду здійснюється згідно з законодавством за рахунок держави.

Професійні спілки здійснюють громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту. У разі загрози життю або здоров'ю працівників професійні спілки мають право вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на робочих місцях, виробничих дільницях, у цехах та інших структурних підрозділах або на підприємствах чи виробництвах фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, в цілому на період, необхідний для усунення загрози життю або здоров'ю працівників.

Професійні спілки також мають право на проведення незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проєктуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам про охорону праці, брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві та надавати свої висновки про них, вносити роботодавцям,

державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та одержувати від них аргументовану відповідь.

У разі відсутності професійної спілки на підприємстві громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснює уповноважена найманими працівниками особа, яка має право безперешкодно перевіряти на підприємствах виконання вимог щодо охорони праці і вносити обов'язкові для розгляду роботодавцем пропозиції про усунення виявлених порушень нормативно-правових актів з безпеки і гігієни праці.

Для виконання цих обов'язків роботодавець за свій рахунок організовує навчання, забезпечує необхідними засобами і звільняє уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці від роботи на передбачений колективним договором строк із збереженням за ними середнього заробітку.

Звільнення або притягнення до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці здійснюється лише за згодою найманих працівників у порядку, визначеному колективним договором.

Якщо уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці вважають, що профілактичні заходи, вжиті роботодавцем, є недостатніми, вони можуть звернутися за допомогою до органу державного нагляду за охороною праці. Вони також мають право брати участь і вносити відповідні пропозиції під час інспекційних перевірок підприємств чи виробництв фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, цими органами.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці діють відповідно до Положення про роботу уповноважених трудового колективу з питань охорони праці, яке опрацьовується на основі Типового положення про роботу уповноважених трудових колективів з питань охорони праці, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 28 грудня 1993 року № 135 і затверджується загальними зборами (конференцією) трудового колективу.

За порушення законодавства про охорону праці, невиконання розпоряджень посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці юридичні та фізичні особи, які відповідно до законодавства використовують найману працю, притягаються органами державного нагляду за охороною праці до сплати штрафу у порядку, встановленому законом.

Максимальний розмір штрафу не може перевищувати п'яти відсотків місячного фонду заробітної плати юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю.

Несплата юридичними чи фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю, штрафу тягне за собою нарахування на суму штрафу пені у розмірі двох відсотків за кожний день прострочення.

Застосування штрафних санкцій до посадових осіб і працівників за порушення законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці здійснюється відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Особи, на яких накладено штраф, вносять його в касу підприємства за місцем роботи.

Рішення про стягнення штрафу може бути оскаржено в місячний строк у судовому порядку.

Кошти від застосування штрафних санкцій зараховуються до Державного бюджету України.

За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом.

Завданнями страхування працівників від нещасного випадку є проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці; відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань; відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

Дія Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” поширюється на осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від їх форм власності та господарювання, у фізичних осіб, на осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності.

Законодавство про страхування від нещасного випадку склада-

ється із Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, Кодексу законів про працю України, Закону України „Про охорону праці” та інших нормативно-правових актів.

Основними принципами страхування від нещасного випадку є:
паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного випадку;

своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком;

обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності;

надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;

обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків;

формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі;

диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві;

економічна заінтересованість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці;

цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

Суб'єктами страхування від нещасного випадку є застраховані громадяни, а в окремих випадках - члени їх сімей та інші особи, страхувальники та страховик.

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється страхування (далі - працівник) .

Страховальниками є роботодавці, а в окремих випадках застраховані особи.

Страховик - Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі Фонд соціального страхування від нещасних випадків) .

Об'єктом страхування від нещасного випадку є життя застрахованого, його здоров'я та працездатність.

Обов'язковому страхуванню від нещасного випадку підлягають:

- особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту);

- учні та студенти навчальних закладів, клінічні ординатори, аспіранти, докторанти, залучені до будь-яких робіт під час, перед або після занять; під час занять, коли вони набувають професійних навичок; у період проходження виробничої практики (стажування), виконання робіт на підприємствах;

- особи, які утримуються у виправних, лікувально-трудовах, виховно-трудовах закладах та залучаються до трудової діяльності на виробництві цих установ або на інших підприємствах за спеціальними договорами.

Для страхування від нещасного випадку на виробництві не потрібно згоди або заяви працівника. Страхування здійснюється в безособовій формі.

Усі застраховані є членами Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Факт реєстрації страхувальника страховиком засвідчується страховим свідоцтвом, форма якого встановлюється Фондом соціального страхування від нещасних випадків.

Добровільно, за письмовою заявою, від нещасного випадку у Фонді соціального страхування від нещасних випадків можуть застрахуватися:

- 1) священнослужителі, церковнослужителі та особи, які працюють у релігійних організаціях на виборних посадах;
- 2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно;
- 3) громадяни - суб'єкти підприємницької діяльності.

Строк страхування розпочинається з дня, який настає за днем прийняття заяви, за умови сплати страхового внеску.

Страхування припиняється, якщо страховий внесок до Фонду соціального страхування від нещасних випадків не перераховано протягом трьох місяців з дня подання заяви.

Страховим випадком є нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму за обставин, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення та/або соціальних послуг.

Професійне захворювання є страховим випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли потерпілий не перебу-

вав у трудових відносинах з підприємством, на якому він захворів.

Нещасний випадок або професійне захворювання, яке сталося внаслідок порушення нормативних актів про охорону праці застрахованим, також є страховим випадком.

Порушення правил охорони праці застрахованим, яке спричинило нещасний випадок або професійне захворювання, не звільняє страховика від виконання зобов'язань перед потерпілим.

Факт нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання розслідується в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, відповідно до Закону України „Про охорону праці”.

Перелік обставин, за яких настає страховий випадок, визначається Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади.

В окремих випадках, за наявності підстав, Фонд соціального страхування від нещасних випадків може визнати страховим нещасний випадок, що стався за обставин, не визначених передбаченим частиною другою цієї статті переліком.

До професійного захворювання належить захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності застрахованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою.

Перелік професійних захворювань за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади затверджується Кабінетом Міністрів України.

Страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків - некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, а також емблему, яка затверджується його правлінням.

Управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців.

Безпосереднє управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків здійснюють його правління та виконавча дирекція.

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законодавством порядку:

1) своєчасно та в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні:

- допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;
- одноразову допомогу в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;
- щомісяця грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;
- пенсію по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;
- пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;
- грошову суму за моральну шкоду за наявності факту заподіяння цієї шкоди потерпілому;
- допомогу дитині відповідно до статті 9 цього Закону;

2) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

3) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

4) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

5) забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка повинна включати:

- обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики;
- догляд медичних сестер удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі;
- акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів;
- утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в

іншому лікувально-профілактичному закладі;

- забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів).

6) вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

7) забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізольованого житла;

8) відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії (далі - ЛКК) або медико-соціальної експертної комісії (далі МСЕК) проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб із зниженою працездатністю;

9) організовувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з іншими заінтересованими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

10) у разі невідкладної потреби подавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь - за рахунок Фонду;

11) сплачувати за потерпілого внески на медичне та пенсійне страхування;

12) організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків здійснює заходи, спрямовані на запобігання нещасним випадкам, усунення загрози здоров'ю працівників, викликаній умовами праці, у тому числі:

1) надає страхувальникам необхідні консультації, сприяє у створенні ними та реалізації ефективної системи управління охороною праці;

2) бере участь:

у розробленні центральними органами виконавчої влади націо-

нальної та галузевих програм поліпшення стану безпеки, умов праці і виробничого середовища та їх реалізації;

у навчанні, підвищенні рівня знань працівників, які вирішують питання охорони праці;

в організації розроблення та виробництва засобів індивідуального захисту працівників;

у здійсненні наукових досліджень у сфері охорони та медицини праці;

3) перевіряє стан профілактичної роботи та охорони праці на підприємствах, бере участь у розслідуванні групових нещасних випадків, нещасних випадків із смертельними наслідками та з можливою інвалідністю, а також професійних захворювань;

4) веде пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці, організовує створення тематичних кінофільмів, радіо- і телепередач, видає та розповсюджує нормативні акти, підручники, журнали, іншу спеціальну літературу, плакати, пам'ятки тощо з питань соціального страхування від нещасного випадку та охорони праці;

5) бере участь у розробленні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

6) вивчає та поширює позитивний досвід створення безпечних та нешкідливих умов виробництва;

7) надає підприємствам на безповоротній основі фінансову допомогу для розв'язання особливо гострих проблем з охорони праці;

8) виконує інші профілактичні роботи.

Усі види страхових виплат і соціальних послуг застрахованим та особам, які перебувають на їх утриманні, а також усі види профілактичних заходів провадяться Фондом соціального страхування від нещасних випадків за рахунок коштів цього Фонду.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків забезпечує фінансування заходів, передбачених національною, галузевими, регіональними програмами поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, планами наукових досліджень з охорони та медицини праці, навчання і підвищення кваліфікації відповідних спеціалістів з питань охорони праці, організації розроблення і виробництва засобів індивідуального та колективного захисту працівників, розроблення, видання, розповсюдження нормативних актів, журналів, спеціальної літератури, а також інших профілактичних заходів відповідно до завдань страхування від нещасних випадків.

Потерпілому, який проходить професійне навчання або переква-

ліфікацію за індивідуальною програмою реабілітації (якщо з часу встановлення ступеня втрати професійної працездатності минуло не більше одного року), Фонд соціального страхування від нещасних випадків провадить щомісячні страхові виплати у розмірі середньомісячного заробітку протягом строку, визначеного програмою реабілітації.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків оплачує вартість придбаних потерпілим інструментів, протезів та інших пристосувань, відшкодовує потерпілому інші необхідні витрати, пов'язані з його професійною підготовкою.

Середньомісячний заробіток, передбачений частиною першою цієї статті, обчислюється в порядку, передбаченому статтею 34 цього Закону.

У разі смерті потерпілого право на одержання щомісячних страхових виплат мають непрацездатні особи, які перебували на утриманні померлого або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина померлого, яка народилася протягом не більш як десятимісячного строку після його смерті.

Такими непрацездатними особами є:

1) діти, які не досягли 16 років; діти з 16 до 18 років, які не працюють, або старші за цей вік, але через вади фізичного або розумового розвитку самі не спроможні заробляти; діти, які є учнями, студентами (курсантами, слухачами, стажистами) денної форми навчання - до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ними 23 років;

2) жінки, які досягли 55 років, і чоловіки, які досягли 60 років, якщо вони не працюють;

3) інваліди - члени сім'ї потерпілого на час інвалідності;

4) неповнолітні діти, на утримання яких померлий виплачував або був зобов'язаний виплачувати аліменти;

5) непрацездатні особи, які не перебували на утриманні померлого, але мають на це право.

Право на одержання страхових виплат у разі смерті потерпілого мають також дружина (чоловік) або один з батьків померлого чи інший член сім'ї, якщо він не працює та доглядає дітей, братів, сестер або онуків потерпілого, які не досягли 8-річного віку.

Пенсія у разі смерті годувальника призначається і виплачується згідно із законодавством.

Страхові виплати провадяться щомісячно в установлені Фондом соціального страхування від нещасних випадків дні на підставі постанови цього Фонду або рішення суду:

потерпілому - з дня втрати працездатності внаслідок нещасного випадку або з дати встановлення професійного захворювання;

особам, які мають право на виплати у зв'язку із смертю годувальника, - з дня смерті потерпілого, але не раніше дня виникнення права на виплати.

Одноразова допомога виплачується потерпілому в місячний строк з дня визначення МСЕК стійкої втрати професійної працездатності, а в разі смерті потерпілого - у місячний строк з дня смерті застрахованого особам, які мають на це право.

Якщо справи про страхові виплати розглядаються вперше по закінченні трьох років з дня втрати потерпілим працездатності внаслідок нещасного випадку або з дня смерті годувальника, страхові виплати провадяться з дня звернення.

Виплати, призначені, але не одержані своєчасно потерпілим або особою, яка має право на одержання виплат, провадяться за весь минулий час, але не більш як за три роки з дня звернення за їх одержанням.

Страхові виплати провадяться протягом строку, на який встановлено втрату працездатності у зв'язку із страховим випадком, а фінансування додаткових витрат згідно із статтею 21 цього Закону - протягом строку, на який визначено потребу в них.

Страхові виплати провадяться протягом строку, встановленого МСЕК або ЛКК. Строк проведення страхових виплат продовжується з дня їх припинення і до часу, встановленого при наступному огляді МСЕК або ЛКК, незалежно від часу звернення потерпілого або заінтересованих осіб до Фонду соціального страхування від нещасних випадків. При цьому сума страхових виплат за минулий час виплачується за умови підтвердження МСЕК втрати працездатності та причинного зв'язку між настанням непрацездатності та ушкодженням здоров'я.

Якщо потерпілому або особам, які мають право на одержання страхової виплати, з вини Фонду соціального страхування від нещасних випадків своєчасно не визначено або не виплачено суми страхової виплати, ця сума виплачується без обмеження протягом будь-якого строку та підлягає коригуванню у зв'язку із зростанням цін на споживчі товари та послуги в порядку, встановленому статтею 34 Закону України „Про оплату праці”.

Страхові виплати за поточний місяць провадяться протягом місяця з дня настання страхового випадку. Доставка і переказ сум, що виплачуються потерпілим, провадяться за рахунок Фонду соціального

страхування від нещасних випадків.

За бажанням одержувачів ці суми можуть перераховуватися на їх особові рахунки в банку.

Суми, одержані в рахунок страхових виплат потерпілим або особою, яка має право на ці виплати, можуть бути утримані Фондом соціального страхування від нещасних випадків, якщо рішення про їх виплату прийнято на підставі підроблених документів або подано свідомо неправдиві відомості, а також якщо допущено помилку, яка впливає на суму страхових виплат.

Належні суми страхових виплат, що з вини Фонду соціального страхування від нещасних випадків не були своєчасно виплачені особам, які мають на них право, у разі смерті цих осіб виплачуються членам їх сімей, а в разі їх відсутності включаються до складу спадщини.

Застрахований має право:

1) брати участь на виборній основі в управлінні страхуванням від нещасних випадків;

2) бути повноважним представником застрахованих працівників і вимагати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виконання своїх обов'язків щодо соціального захисту потерпілих;

3) брати участь у розслідуванні страхового випадку, у тому числі з участю представника профспілкового органу або своєї довіреної особи;

4) у разі настання страхового випадку одержувати від Фонду соціального страхування від нещасних випадків виплати та соціальні послуги, передбачені статтею 21 Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”;

5) на послуги медичної реабілітації;

6) на послуги професійної реабілітації, включаючи збереження робочого місця, навчання або перекваліфікацію, якщо загальна тривалість професійної реабілітації не перевищує двох років;

7) на відшкодування витрат при медичній і професійній реабілітації на проїзд до місця лікування чи навчання і назад, витрати на житло та харчування, транспортування багажу, на проїзд особи, яка його супроводжує;

8) на послуги соціальної реабілітації, включаючи придбання автомобіля, протезів, допомогу у веденні домашнього господарства, що надаються відповідно до законодавства;

9) отримувати безоплатно від Фонду соціального страхування від нещасних випадків роз'яснення з питань соціального страхування від нещасного випадку.

Застрахований зобов'язаний:

1) знати та виконувати вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці, що стосуються застрахованого, а також додержуватися зобов'язань щодо охорони праці, передбачених колективним договором (угодою, трудовим договором, контрактом) та правилами внутрішнього трудового розпорядку підприємства;

2) у разі настання нещасного випадку або професійного захворювання:

а) лікуватися в лікувально-профілактичних закладах або у медичних працівників, з якими Фонд соціального страхування від нещасних випадків уклав угоди на медичне обслуговування;

б) додержувати правил поведінки та режиму лікування, визначених лікарями, які його лікують;

в) не ухилятися від професійної реабілітації та виконання вказівок, спрямованих на якнайшвидше повернення його до трудової діяльності;

г) своєчасно повідомляти робочий орган виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків про обставини, що призводять до зміни розміру матеріального забезпечення, складу соціальних послуг та порядку їх надання (зміни стану непрацездатності, складу сім'ї, звільнення з роботи, працевлаштування, виїзд за межі держави тощо).

Фінансування Фонду соціального страхування від нещасних випадків здійснюється за рахунок:

внесків роботодавців: для підприємств - з віднесенням на валові витрати виробництва, для бюджетних установ та організацій з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення;

капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників;

прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;

коштів, одержаних від стягнення відповідно до законодавства штрафів і пені з підприємств, а також штрафів з працівників, винних у порушенні вимог нормативних актів з охорони праці;

добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Працівники не несуть ніяких витрат на страхування від нещасного випадку.

Страхові тарифи, диференційовані по групах галузей економіки (видах робіт) залежно від класу професійного ризику виробництва, встановлюються законом.

Розміри страхових внесків страхувальників обчислюються:

для роботодавців - у відсотках до сум фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, на інші заохочувальні і компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України „Про оплату праці”, які підлягають обкладенню прибутковим податком з громадян;

для добровільно застрахованих осіб - у відсотках до мінімальної заробітної плати.

Страхові внески нараховуються в межах граничної суми заробітної плати (доходу) , що встановлюється Кабінетом Міністрів України та є розрахунковою величиною при обчисленні страхових виплат.

Розмір страхового внеску залежить від класу професійного ризику виробництва, до якого віднесено підприємство, знижки до нього (за низькі рівні травматизму, професійної захворюваності та належний стан охорони праці) чи надбавки (за високі рівні травматизму, професійної захворюваності та неналежний стан охорони праці) .

Розмір зазначеної знижки чи надбавки не може перевищувати 50 відсотків страхового тарифу, встановленого для відповідної галузі економіки (виду робіт) .

Розрахунок розміру страхового внеску для кожного підприємства провадиться Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Страхувальник здійснює страховий внесок у Фонд соціального страхування від нещасних випадків у порядку і строки, які визначаються страховиком.

Залишки сум від можливого перевищення доходів над витратами Фонду за підсумками фінансового року використовуються для коригування (зменшення) суми внесків страхувальників.

Якщо на страхувальника протягом календарного року накладався штраф за порушення законодавства про охорону праці, він втрачає

право на знижку страхового тарифу.

Суми надбавок до страхових тарифів і штрафів сплачуються страхувальником із суми прибутку, а при відсутності прибутку відносяться на валові витрати виробництва; для бюджетних установ та організацій - із коштів на утримання страхувальника.

У разі систематичних порушень нормативних актів про охорону праці, внаслідок чого зростає ризик настання нещасних випадків і професійних захворювань, підприємство у будь-який час за рішенням відповідного робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на основі відповідного подання страхового експерта, який обслуговує це підприємство, може бути віднесено до іншого, більш високого класу професійного ризику виробництва. Цей захід може мати і зворотну дію, але з початку фінансового року.

Органи Фонду соціального страхування від нещасних випадків мають право проводити в порядку, визначеному законодавством України, планові та позапланові виїзні перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності щодо сплати та цільового використання ними збору на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків.

Щорічні та позапланові аудиторські перевірки щодо сплати та цільового використання збору загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків, що проводяться за рішенням наглядової ради, здійснюють незалежні аудиторські організації. До перевірки можуть бути залучені державні податкові адміністрації.

У системі нормативного регулювання взаємовідносин між власниками (уповноваженими ними органами) і працівниками з першочергових соціальних питань, в тому числі з питань охорони праці, найважливішим документом є колективний договір (угода).

Закони України „Про охорону праці” та „Про колективні договори і угоди” передбачають, що здійснення комплексних заходів щодо організації безпечних і нешкідливих умов праці, визначення обов'язків сторін, а також реалізація трудящими своїх прав і соціальних гарантій на охорону праці забезпечуються насамперед за допомогою колективного договору (угоди).

У вирішенні нагальних проблем охорони праці колективний договір (угода) відіграє важливу роль тоді, коли відповідні двосторонні зобов'язання опрацьовані якісно, з врахуванням усіх положень чинно-

го законодавства.

Укладенню колективного договору (угоди) повинні передувати колективні переговори, які розпочинаються сторонами за три місяці до закінчення строку дії попереднього договору. Під час переговорів збираються і вивчаються пропозицій працівників, аналізуються результати атестації робочих місць, стан виробничого травматизму, професійної захворюваності, розробляються найактуальніші заходи щодо поліпшення безпеки і умов праці у виробничих підрозділах підприємства, проводяться відповідні економічні розрахунки, визначаються обсяги робіт, порядок їх фінансування, матеріально-технічного забезпечення тощо. Зобов'язання, що пропонується включити до колективного договору (угоди) за підсумками переговорів, повинні бути всебічно обґрунтованими і реальними. Ці зобов'язання не повинні суперечити законам та іншим нормативним актам України.

Гарантії, пільги та компенсації, що передбачені для трудящих чинним законодавством, повинні вважатися мінімальними, обов'язковими для виконання за будь-яких умов. Разом з тим, за наявності на підприємстві, в установі певних економічних можливостей нормативні пільги і компенсації можуть перевищуватися і застосовуватися у більших розмірах на підставі додаткових зобов'язань згідно з колективним договором (угодою).

З метою більш раціонального викладення колективного договору, зменшення його обсягів не треба повторювати у ньому переліки професій і посад працівників, яким відповідно до загальнодержавних нормативів надається право на скорочений робочий день, додаткову відпустку у зв'язку з важкими і шкідливими умовами праці, видається спецодяг, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту тощо. Достатньо у текстовій частині договору обумовити зобов'язання адміністрації щодо додержання цих нормативів у загальному плані, одночасно подбавши про те, щоб працівники мали можливість ознайомитися з нормативними пільгами і компенсаціями та з результатами атестації робочих місць (на підставі якої вони призначаються) під час укладення трудового договору, організації навчання (інструктажу) з питань охорони праці, або завдяки оснащенню відповідними матеріалами та офіційними документами кабінетів, кутків, стендів з охорони праці у виробничих підрозділах тощо.

Обов'язковими є додатки до колективного договору з тих питань, які визначені трудовим колективом самостійно і є доповненням до вимог чинного законодавства.

Колективний договір (угода) повинен обов'язково містити заходи захисту прав і соціальних інтересів осіб, які потерпіли на виробництві від нещасних випадків (профзахворювань), а також утриманців і членів сімей загиблих. Йдеться про відшкодування завданої їм шкоди, оплату одноразової допомоги, компенсацію витрат на придбання ліків, на проходження додаткового платного лікування; про надання потерпілим легшої роботи відповідно до медичного висновку із збереженням середнього заробітку, організацію навчання, перекваліфікації та працевлаштування інвалідів праці, надання цим інвалідам допомоги у вирішенні соціально-побутових питань (якби навіть вони вже не працювали на підприємстві за станом здоров'я) тощо.

Як вимагає стаття 11 Закону України „Про охорону праці”, колективним договором (угодою, трудовим договором) повинен встановлюватися розмір допомоги потерпілим на виробництві. За рішенням трудового колективу вона призначається будь-кому з потерпілих на виробництві, включаючи й осіб, які одержали, легкі травми з тимчасовою непрацездатністю. Але Законом забезпечується особливий захист інтересів тих працівників, які були важко травмовані і стали інвалідами, а також інтересів утриманців та членів сімей загиблих. Для них встановлено мінімальний розмір одноразової допомоги, що складає:

у разі смерті потерпілого – не менше п'ятирічного заробітку працівника на його сім'ю і, крім того, не менше річного заробітку на кожного утриманця померлого, а також на його дитину, яка народилась після його смерті;

у випадку стійкої втрати працездатності – не менше суми, визначеної з розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожен процент втрати ним професійної працездатності.

Отже, відповідні зобов'язання колективного договору (угоди, трудового договору) можуть бути й більших розмірів. Однак вказана мінімальна одноразова допомога повинна сплачуватися всім потерпілим на підприємстві (в установі, організації), незалежно від форм власності, його економічних можливостей і фінансового становища, якби навіть йшлося про збільшення на відповідну суму заборгованості підприємства державі чи іншим кредиторам, про виділення додаткових коштів державного бюджету (для бюджетних організацій) тощо.

Законом передбачено можливість зменшення розміру одноразової допомоги лише у випадках, коли виробнича травма сталася внаслідок невиконання потерпілим вимог нормативних актів про охорону праці, тобто з повної або часткової його вини. Щоб не допустити без-

підставних звинувачень потерпілого у нещасному випадку та порушення його прав на одноразову допомогу, слід додержуватись передбачених законодавством вимог про те, що:

- за умов найгрубішої помилки чи вини потерпілого розмір одноразової допомоги не може бути зменшено більш як на половину тієї суми, яка належить працівникові при відсутності порушень ним вимог охорони праці;

- наявність чи відсутність порушень з боку потерпілого, що призвели до нещасного випадку, а значить наявність або відсутність його вини у цьому випадку, встановлюється комісією по розслідуванню; однак порядок зменшення розміру одноразової допомоги (тобто встановлення ступеню вини потерпілого) повинен визначатися трудовим колективом за поданням власника та профспілкового комітету підприємства, установи, організації.

Трудовий колектив може приймати окреме рішення з цього приводу, але доцільніше визначити порядок зменшення розміру одноразової допомоги безпосередньо в колективному договорі. З цією метою може бути рекомендовано включення до колективного договору своєрідної шкали розмірів даної допомоги в залежності від певних факторів, а саме: важкості ушкодження здоров'я, складу сім'ї (наявності утриманців), ступеню вини потерпілого тощо. Наприклад:

Категорія потерпілих від нещасних випадків на виробництві (профзахворювань)	Розмір одноразової допомоги	
	на сім'ю	додатково на кожного утриманця
1. 3 тимчасовою непрацездатністю :		
- до 10 календарних днів включно	0,2 середньомісячного заробітку	
- від 10 календарних днів до 1 місяця включно	0,5 середньомісячного заробітку	20% від суми у графі 2
- від 1 місяця до 2 місяців включно	1,5 середньомісячного заробітку	20% від суми у графі 2
- від 2 місяців до 4-х місяців	3 середньомісячних заробітки	20% від суми у графі 2
2. Із стійкою втратою працездатності (без встановлення інвалідності)	Середньомісячний заробіток за кожний процент втрати професійної працездатності	10% від суми у графі 2

3. Із стійкою втратою працездатності та визначенням потерпілого інвалідом	1,1 середньомісячного заробітку за кожний процент втрати професійної працездатності	10% від суми у графі 2
4. Із смертельним наслідком	П'ятирічний заробіток потерпілого	Річний заробіток (на кожного утриманця потерпілого, а також на його дитину, яка народилася після його смерті)

Наведені у таблиці розміри одноразової допомоги можуть використовуватися лише як приклад і не є обов'язковим. Адже лише трудовому колективу надано право, виходячи із своїх економічних можливостей, встановлювати конкретні розміри одноразової допомоги (не нижче передбачених Законом), визначати порядок її зменшення (в межах до 50 процентів, використовуючи аналіз причин виробничого травматизму за довгостроковий період, результати обстежень стану охорони праці і трудової дисципліни у виробничих підрозділах).

Якщо ушкодження здоров'я настало не тільки з вини адміністрації підприємства, а й внаслідок порушення потерпілим вимог нормативних актів про охорону праці, зазначена у таблиці сума підлягає зменшенню у таких розмірах:

Порушення з боку потерпілого, які були однією з причин нещасного випадку	Розмір зменшення одноразової допомоги
Виконання роботи у нетверезому стані, якщо цей стан було визначено причиною нещасного випадку і якщо сп'яніння потерпілого не було обумовлено застосовуваними у виробництві технічними спиртами, ароматичними, наркотичними та іншими речовинами	50% *
Неодноразове свідоме порушення вимог нормативних актів про охорону праці, за яке раніше накладалося дисциплінарне стягнення, вилучався талон попереджень або документально засвідчувалось офіційне попередження	50%
Первинне свідоме порушення вимог безпеки при обслуговуванні об'єктів і виконанні робіт підвищеної небезпеки	40%
Первинне свідоме порушення правил поведіння з машинами, механізмами, устаткуванням, виконання технологічних процесів і робіт, що не є об'єктами підвищеної небезпеки	30%

Невикористання наданих засобів індивідуального захисту, передбачених правилами безпеки, якщо це порушення було:	
первинним	20%
повторним	40%

*Примітка: порушення потерпілим вимог нормативних актів про охорону праці, з якими він не був обізнаний внаслідок несвоєчасною або неякісною проведенням навчання та інструктажу, незабезпечення необхідними нормативними документами, не є підставою для зменшення йому розміру одноразової допомоги або відшкодування шкоди.

Трудовий колектив, при необхідності, визначає механізм застосування положень колективного договору про одноразову допомогу в кожному конкретному випадку ушкодження здоров'я працівника. Він вправі, наприклад, доручити комісії з питань охорони праці підприємства (де вона створена відповідно до статті 26 Закону), або груп фахівців чи відповідній комісії профспілкового комітету підготовку свого висновку про розмір одноразової допомоги потерпілому від конкретного нещасного випадку (профзахворювання), якщо адміністрація не в змозі безпосередньо застосувати положення колективного договору.

Однак слід зауважити, що компетенцією такої комісії (групи фахівців) не є розгляд спорів, які виникли між адміністрацією і потерпілим з приводу призначення одноразової допомоги та її розмірів. Такі конфлікти повинні розв'язуватися в загальному порядку розгляду трудових спорів, тобто через КТС і народний суд.

У колективному договорі (угоді) повинні міститися зобов'язання власника про відшкодування потерпілому моральної шкоди, які відповідали б вимогам законодавства. Відсутність практики застосування цієї нової норми створює певні труднощі щодо реалізації зазначених вимог на місцях. Однак це не повинно призводити до порушення прав працівника на одержання певної компенсації за моральну шкоду у випадках, коли під впливом небезпечних або шкідливих виробничих факторів порушилися його нормальні життєві зв'язки, він не в змозі повністю реалізувати свої звички і бажання, погіршилися його відносини з оточуючими людьми та потребуються від працівника додаткові зусилля для організації подальшого свого життя.

Певний механізм відшкодування моральної шкоди визначено „Правилами відшкодування власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових

обов'язків”, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 23.06.93 № 472. Головним засобом розв'язання цього питання слід вважати домовленість сторін (за участю профспілкової організації). Якщо ж згоди між працівником і власником досягти не вдалося, спір про відшкодування моральної шкоди розглядається народним судом.

Правила не містять жорстких регламентів щодо порядку підтвердження наявності моральної шкоди. Отже, питання повинно розглядатися власником не тільки за висновком компетентної медичної організації (наприклад, МСЕК, ЛКК), а й за заявою потерпілого.

Відповідно до статті 22 Закону одним з найважливіших підрозділів колективного договору повинні бути комплексні інженерно-технічні заходи щодо досягнення нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, підвищення існуючого рівня охорони праці.

Ці заходи бажано формувати у вигляді спеціального додатку до колективного договору, а загальну суму коштів, що асигнуються із фонду охорони праці підприємства на їх виконання, обумовлювати також у текстовій частині договору.

Особливе місце і значимість цих заходів серед зобов'язань колективного договору випливає з того, що завдяки їм в умовах діючого виробництва досягається відчутний прогрес у забезпеченні охорони праці, робочі місця доводяться до нормативних вимог, умови праці наближаються до комфортних. Не випадково, що стаття 21 Закону вимагає використовувати кошти фонду охорони праці тільки на зазначені цілі та звільнює ці кошти від оподаткування.

Отже, при формуванні заходів з охорони праці колективного договору дуже важливо слідкувати, щоб цільові кошти надсилалися за призначенням і не використовувалися, наприклад, на ремонти покрівель, підлог, устаткування та інші роботи щодо підтримання основних фондів (включаючи інженерно-технічні засоби безпеки) у належному технічному стані, на організацію навчання кадрів, придбання спецодягу, молока, змиваючих і знешкоджуючих засобів, благоустрій та озеленення території, надання працюючим пільг і компенсацій, на природоохоронні та інші подібні заходи. Всі вони повинні фінансуватися з інших фондів (джерел).

Недоцільно змішувати і дублювати заходи колективного договору з планом економічного і соціального розвитку підприємства, планом організаційно-технічних, технологічних та інших заходів, які спрямовані на підвищення ефективності, пошук резервів виробництва та є програмою дій адміністрації у зазначеному напрямку.

Під час вирішення виробничих завдань, безумовно, впроваджуються нова техніка, більш прогресивна технологія, засоби механізації та автоматизації, здійснюються інші заходи, які одночасно з підвищенням ефективності виробництва та продуктивності праці поліпшують умови і безпеку на виробництві (інакше й бути не може). Однак переписувати ці заходи у колективний договір як цільові з охорони праці (із фінансуванням за рахунок спеціального фонду) буде неправильно. Взаємозв'язок таких заходів з колективним договором може бути лише у тому, що власник покладає на себе обов'язок досягти кінцевого результату завдяки цим заходам, наприклад: зниження до нормативних вимог рівня запиленості, загазованості повітря робочої зони, усунення інших шкідливих виробничих факторів у конкретному виробництві, вивільнення працівників від важких робіт, нічних змін тощо. Яким чином буде досягнуто кінцевої мети, тобто реалізації колективного зобов'язання – це вже справа власника.

До прикладу нижче наводяться деякі заходи, що можуть вважатися цільовими і виконуватися за рахунок фонду охорони праці:

- розробка, виготовлення та встановлення нових, більш ефективних інженерно-технічних засобів охорони праці (огорожень, засобів сигналізації, контролю, запобіжних пристроїв тощо);

- реконструкція системи природного та штучного освітлення з метою досягнення нормативних вимог щодо освітленості робочих місць діючого виробництва;

- розробка, виготовлення і монтаж нових, реконструкція наявних вентиляційних систем та пристроїв, установок для кондиціонування повітря у приміщеннях діючого виробництва, а також у кабінах управління металургійним устаткуванням, мостовими кранами ливарних цехів тощо;

- здійснення конструктивних рішень та заходів, що забезпечують на діючому устаткуванні виключення або зниження до регламентованих рівнів шуму, вібрації, шкідливих випромінювань та інших факторів;

- впровадження устаткування та пристроїв, які забезпечують застосування безпечної напруги до 12 В – у приміщеннях особливо небезпечних та до 42 В – у приміщеннях з підвищеною небезпекою ураження електричним струмом;

- введення в електроустаткування пристроїв для контролю стану ізоляції та засобів сигналізації або відключення електричного живлення у випадках пошкодження цієї ізоляції;

- виконання робіт щодо застосування сигнальних кольорів та знаків безпеки відповідно до правил і стандартів безпеки праці;
- обладнання спеціальних механізмів та пристроїв, що забезпечують зручне та безпечне виконання робіт на висоті, наприклад, по ремонту, скління вікон та ліхтарів, очищенню скла, обслуговуванню освітлювальної арматури тощо;
- заходи щодо усунення безпосереднього контакту працівників із шкідливими речовинами та матеріалами, виводу людей із небезпечних зон (наприклад, шляхом запровадження засобів механізації, дистанційного управління, більш надійної герметизації устаткування тощо);
- реконструкція у діючих виробництвах систем опалення з метою доведення температурного режиму до встановлених нормативів;
- впровадження більш безпечних і нешкідливих засобів транспортування різних вантажів, сировини і матеріалів на заміну ручних трудомістких операцій (наприклад, пневмотранспорту для сипучих, пилових матеріалів, трубопровідних систем для перекачування кислот, лугів до місць їх застосування тощо);
- виготовлення спеціальних площадок, сходів та інших засобів для безпечного виконання робіт щодо ручного запалювання контейнерів та інших пакетованих вантажів, відкривання люків залізничних напіввагонів, обслуговування запірної арматури, розташованої на висоті тощо;
- заходи щодо розширення, реконструкції санітарно-побутових приміщень з метою доведення забезпеченості ними працюючих до чинних норм, додаткове обладнання цих приміщень сучасним інвентарем і пристроями.

Перелік цих заходів можна було б продовжити. Розглядаючи їх, слід чітко уявляти кінцеву мету конкретної роботи і погоджуватися з включенням до колективного договору та фінансуванням її з фонду охорони праці лише тоді, коли робота дозволяє в умовах діючого виробництва досягти більш високого рівня охорони праці відносно існуючого (досягнутого раніше) рівня.

Зобов'язання колективного договору (угоди) певною мірою повинні відповідати принципам економічного стимулювання та матеріальної відповідальності за стан охорони праці.

Це означає, з одного боку, що підприємство повинно бути готовим відшкодувати всі збитки від незабезпечення нормативних умов праці, від аварій та нещасних випадків (профзахворювань).

Конкретні ж посадові особи та працівники, з вини яких це ста-

лося, повинні знати, що за колективним договором (угодою) та відповідно до чинного законодавства вони зобов'язані відшкодувати підприємству певну частину завданих збитків.

З іншого боку, економічний механізм управління охороною праці повинен передбачати систему заохочень для тих працівників, які і сумлінно виконують законодавчі та інші нормативні акти з цих питань, не допускають порушень вимог особистої та колективної безпеки, приймають активну участь та проявляють ініціативу у здійсненні заходів щодо підвищення рівня охорони праці на підприємстві. Оплата праці, премії (у тому числі устанавлення спеціального виду преміювання), винагороди за виконану конкретну роботу, винахідництво та раціоналізаторські пропозиції з питань охорони праці, моральні заохочення – все повинно використовуватися для того, щоб належним чином оцінити особистий вклад працівника. І саме колективний договір (угода), як свідчить стаття 29 Закону „Про охорону праці”, має устанавлювати будь-які види заохочень за сумлінне ставлення до вирішення завдань охорони праці.

Зобов'язання колективного договору (угоди) є двосторонніми, тому цей документ повинен містити не тільки вимоги до власника (адміністрації підприємства), а й зобов'язання працівників щодо безумовного виконання кожним норм, правил, стандартів та інструкцій з охорони праці, додержання встановлених вимог поведінки з машинами, механізмами, інструментом та пристроями, обов'язкового користування засобами колективного та індивідуального захисту тощо. Будь-хто з працівників підприємства зобов'язаний виконувати положення колективного договору (угоди) з тих питань охорони праці, які його стосуються.

Законом „Про охорону праці” передбачено, що за допомогою колективного договору (угоди) необхідно вирішувати й ряд інших важливих питань соціального характеру, а саме:

встановлювати розмір вихідної допомоги (але не менше тримісячного заробітку) працівникові, який змушений розірвати трудовий договір з причин невиконання власником вимог законодавства та зобов'язань колективного договору (угоди) з охорони праці;

визначати умови здійснення грошової компенсації на придбання лікувально-профілактичного харчування, молока або рівноцінних йому продуктів, якщо робота працівників має роз'їзний характер;

встановлювати строк вивільнення від основної роботи уповноваженого трудового колективу з питань охорони праці (із збережен-

ням середнього заробітку) для можливості виконання ним своїх громадських обов'язків та проходження навчання з охорони праці.

Виходячи із Типового положення про комісію з питань охорони праці підприємства, колективний договір може також визначати з тією ж метою строк вивільнення від основної роботи членів зазначеної комісії.

Залежно від характеру виробництва, складу трудового колективу, специфіки галузі у колективному договорі (угоді) визначаються зобов'язання щодо організації безпечних і нешкідливих умов праці інвалідів, неповнолітніх, пенсіонерів, осіб, які тимчасово залучаються до виконання громадських робіт за договорами з центрами зайнятості населення тощо.

Враховуючи, що нагальною проблемою суспільства є поліпшення становища жінок, необхідно приділяти особливу увагу зобов'язанням щодо поліпшення їхніх умов праці, санітарно-побутового та медичного обслуговування, вивільнення від важких, шкідливих робіт та нічних змін.

Важливо, щоб ці заходи мали економічне підґрунтя та інженерно-технічне забезпечення, щоб скорочення жінок на важких, шкідливих, нічних роботах проводилось не примусово, адміністративними методами, а з врахуванням інтересів трудівниць, шляхом їх матеріальної заінтересованості, впровадження додаткових пільг за рахунок підприємства (наприклад, надання жінці легкої роботи із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою; призначення жінці передпенсійного віку щомісячної грошової допомоги у розмірі не менше державної пенсії на період, що залишився до пенсії тощо).

До трудових договорів забороняється включати умови, що погіршують порівняно з чинним законодавством, колективним договором (угодою) становище працівників.

КЗпП України встановлено, що нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень.

Підприємства і організації при укладенні колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу.

Скорочена тривалість робочого часу встановлюється:

1) для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, а для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) – 24 години на тиждень.

Тривалість робочого часу учнів, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати поло-

вину максимальної тривалості робочого часу, передбаченої вище,

2) для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, не більш як 36 годин на тиждень.

Перелік виробництв, цехів, професій і посад з шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого часу, затверджується в порядку, встановленому законодавством.

Крім того, законодавством встановлюється скорочена тривалість робочого часу для окремих категорій працівників (учителів, лікарів та інших). Скорочена тривалість робочого часу може встановлюватись за рахунок власних коштів на підприємствах і в організаціях для жінок, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда.

Для працівників устанавлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями. При п'ятиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи (зміни) визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку або графіками змінності, які затверджує власник або уповноважений ним орган за погодженням з профспілковим комітетом підприємства, установи, організації з додержанням установленої тривалості робочого тижня.

На тих підприємствах, в установах, організаціях, де за характером виробництва та умовами роботи запровадження п'ятиденного робочого тижня є недоцільним, встановлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем. При шестиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи не може перевищувати 7 годин при тижневій нормі 40 годин, 6 годин при тижневій нормі 36 годин і 4 годин при тижневій нормі 24 години.

П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється власником або уповноваженим ним органом спільно з профспілковим комітетом з урахуванням специфіки роботи, думки трудового колективу і за погодженням з місцевою Радою народних депутатів.

Напередодні святкових і неробочих днів тривалість роботи працівників, крім працівників, зазначених у статті 51 КЗпП України, скорочується на одну годину як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні.

При роботі в нічний час встановлена тривалість роботи (зміни) скорочується на одну годину. Це правило не поширюється на працівників, для яких уже передбачено скорочення робочого часу.

Тривалість нічної роботи зрівнюється з денною в тих випадках, коли це необхідно за умовами виробництва, зокрема у безперервних виробництвах, а також на змінних роботах при шестиденному робо-

чому тижні з одним вихідним днем.

Нічним вважається час з 10 години вечора до 6 години ранку.

Забороняється залучення до роботи в нічний час:

- 1) вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років,
- 2) осіб, молодших вісімнадцяти років,
- 3) інших категорій працівників, передбачених законодавством.

Робота жінок в нічний час не допускається, за винятком випадків, передбачених статтею 175 КЗпП України. Робота інвалідів у нічний час допускається лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям.

За угодою між працівником і власником або уповноваженим ним органом може встановлюватись як при прийнятті на роботу, так і згодом неповний робочий день або неповний робочий тиждень. На просьбу вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, в тому числі таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень.

Оплата праці в цих випадках провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Робота на умовах неповного робочого часу не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників.

Час початку і закінчення щоденної роботи (зміни) передбачаються правилами внутрішнього трудового розпорядку і графіками змінності у відповідності із законодавством.

При змінних роботах працівники чергуються в змінах рівномірно в порядку, встановленому правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Перехід з однієї зміни в іншу, як правило, має відбуватися через кожний робочий тиждень в години, визначені графіками змінності.

Тривалість перерви в роботі між змінами має бути не меншою подвійної тривалості часу роботи в попередній зміні (включаючи і час перерви на обід). Призначення працівника на роботу протягом двох змін підряд забороняється.

На роботах з особливими умовами і характером праці в порядку і випадках, передбачених законодавством, робочий день може бути поділений на частини з тією умовою, щоб загальна тривалість роботи не перевищувала встановленої тривалості робочого дня.

На безперервно діючих підприємствах, в установах, організаціях, а також в окремих виробництвах, цехах, дільницях, відділеннях і на деяких видах робіт, де за умовами виробництва (роботи) не може бути додержана встановлена для даної категорії працівників щоденна або щотижнева тривалість робочого часу, допускається за погодженням з профспілковим комітетом підприємства, установи, організації запровадження підсумованого обліку робочого часу з тим, щоб тривалість робочого часу за обліковий період не перевищувала нормального числа робочих годин.

Надурочні роботи, як правило, не допускаються. Надурочними вважаються роботи понад встановлену тривалість робочого дня.

Власник або уповноважений ним орган може застосовувати надурочні роботи тільки у таких виняткових випадках:

1) при проведенні робіт, необхідних для оборони країни, а також відвернення громадського або стихійного лиха, виробничої аварії і негайного усунення їх наслідків,

2) при проведенні громадсько необхідних робіт по водопостачанню, газопостачанню, опаленню, освітленню, каналізації, транспорту, зв'язку – для усунення випадкових або несподіваних обставин, які порушують правильне їх функціонування,

3) при необхідності закінчити почату роботу, яка внаслідок непередбачених обставин чи випадкової затримки з технічних умов виробництва не могла бути закінчена в нормальний робочий час, коли припинення її може призвести до псування або загибелі державного чи громадського майна, а також у разі необхідності невідкладного ремонту машин, верстатів або іншого устаткування, коли несправність їх викликає зупинення робіт для значної кількості трудящих,

4) при необхідності виконання вантажно-розвантажувальних робіт з метою недопущення або усунення простою рухомого складу чи скупчення вантажів у пунктах відправлення і призначення,

5) для продовження роботи при нез'явленні працівника, який заступає, коли робота не допускає перерви, в цих випадках власник або уповноважений ним орган зобов'язаний негайно вжити заходів до заміни змінника іншим працівником.

До надурочних робіт забороняється залучати:

- 1) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років,
- 2) осіб, молодших вісімнадцяти років,
- 3) працівників які навчаються в загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах без відриву від виробництва, в дні за-

нять.

Законодавством можуть бути передбачені і інші категорії працівників, що їх забороняється залучати до надурочних робіт. Жінки, які мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, можуть залучатись до надурочних робіт лише за їх згодою.

Залучення інвалідів до надурочних робіт можливе лише за їх згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям.

Необхідність одержання дозволу профспілкового комітету підприємства, установи, організації для проведення надурочних робіт

Надурочні роботи можуть провадитися лише з дозволу профспілкового комітету підприємства, установи, організації.

Надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік. Власник або уповноважений ним орган повинен вести облік надурочних робіт кожного працівника.

На всіх підприємствах, в установах, організаціях створюються безпечні і нешкідливі умови праці.

Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на власника або уповноважений ним орган.

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці.

Власник або уповноважений ним орган повинен впроваджувати сучасні засоби техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизмові, і забезпечувати санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань працівників.

Власник або уповноважений ним орган не вправі вимагати від працівника виконання роботи, поєднаної з явною небезпекою для життя, а також в умовах, що не відповідають законодавству про охорону праці. Працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або людей, які його оточують, і навколишнього середовища.

У разі неможливості повного усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я умов праці власник або уповноважений ним орган зобов'язаний повідомити про це орган державного нагляду за охороною праці, який може дати тимчасову згоду на роботу в таких умовах.

На власника або уповноважений ним орган покладається систе-

матичне проведення інструктажу (навчання) працівників з питань охорони праці, протипожежної охорони.

У випадках, передбачених законодавством, на власника або уповноважений ним орган покладається обов'язок організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування інвалідів відповідно до медичних рекомендацій, встановити на їх прохання неповний робочий день або неповний робочий тиждень та створити пільгові умови праці.

Залучення інвалідів до надурочних робіт та робіт у нічний час без їх згоди не допускається.

Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню).

Забороняється також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Перелік важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок, а також граничні норми підймання і переміщення важких речей жінками затверджуються Міністерством охорони здоров'я України за погодженням із Державним комітетом України по нагляду за охороною праці.

Залучення жінок до робіт у нічний час не допускається, за винятком тих галузей народного господарства, де це викликається особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід.

Перелік цих галузей і видів робіт із зазначенням максимальних термітів застосування праці жінок у нічний час затверджується Кабінетом Міністрів України.

Зазначені у частині першій цієї статті обмеження не поширюються на жінок, які працюють на підприємствах, де зайняті лише члени однієї сім'ї.

Не допускається залучення до робіт у нічний час, до надурочних робіт й робіт у вихідні дні і направлення у відрядження вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років.

Жінки, що мають дітей віком від трьох до чотирнадцяти років або дітей інвалідів, не можуть залучатись до надурочних робіт або направлятись у відрядження без їх згоди.

Вагітним жінкам відповідно до медичного висновку знижуються норми виробітку, норми обслуговування або вони переводяться на ін-

шу роботу, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою.

До вирішення питання про надання вагітній жінці відповідно до медичного висновку іншої роботи, яка є легшою і виключає вплив несприятливих виробничих факторів, вона підлягає звільненню від роботи із збереженням середнього заробітку за всі пропущені внаслідок цього робочі дні за рахунок підприємства, установи, організації.

Жінки, які мають дітей віком до трьох років, в разі неможливості виконання попередньої роботи переводяться на іншу роботу із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою до досягнення дитиною віку трьох років.

Якщо заробіток осіб, зазначених у частинах першій і третій цієї статті, на легшій роботі є вищим, ніж той, який вони одержували до переведення, їм виплачується фактичний заробіток.

Жінкам надаються відпустки по вагітності і родах тривалістю сімдесят календарних днів до родів і п'ятдесят шість (у разі ненормальних родів або народження двох чи більше дітей – сімдесят) календарних днів після родів, які обчислюються сумарно і надаються жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до родів, і, за їх бажанням, частково оплачувані відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею віку двох років з виплатою за ці періоди допомоги по державному соціальному страхуванню (відповідно до Закону № 871-12 від 20.03.91 частково оплачувані відпустки, передбачені цією статтею, з 1.01.92 надаються жінкам до досягнення дитиною віку трьох років).

Крім зазначених відпусток, жінці, за її заявою, надається додаткова відпустка без збереження заробітної плати по догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років. У разі, коли дитина потребує домашнього догляду, жінці надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більше, як до досягнення дитиною шестирічного віку.

Підприємства і організації за рахунок власних коштів можуть надавати жінкам частково оплачувану відпустку та відпустку без збереження заробітної плати по догляду за дитиною більшої тривалості.

Частково оплачувана відпустка і додаткова відпустка без збереження заробітної плати по догляду за дитиною можуть бути використані повністю або частинами також батьком дитини, бабкою, дідом або іншими родичами, які фактично здійснюють догляд за дитиною.

За бажанням жінки та осіб, зазначених у частині четвертій цієї статті, в період перебування їх у відпустці по догляду за дитиною вони можуть працювати на умовах неповного робочого часу або вдома. При цьому за ними зберігається право на одержання допомоги в період частково оплачуваної відпустки по догляду за дитиною.

При наданні жінкам відпустки у зв'язку з вагітністю і родами власник або уповноважений ним орган зобов'язаний за їх заявою приєднати до неї щорічну відпустку незалежно від тривалості роботи на даному підприємстві, в установі, організації.

Частково оплачувана відпустка по догляду за дитиною до досягнення нею віку двох років і додаткова відпустка без збереження заробітної плати по догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років надаються за заявою жінки або осіб, зазначених у частині четвертій статті 179 КЗпП України, повністю або частинами в межах встановленого строку і оформляються наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу.

Час частково оплачуваної відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею віку двох років і додаткової відпустки без збереження заробітної плати по догляду за дитиною до досягнення нею віку трьох років (до шести років) зараховується як в загальний, так і в безперервний стаж роботи і в стаж роботи за спеціальністю.

В стаж роботи, що дає право на щорічні оплачувані відпустки, час відпусток по догляду за дитиною не зараховується.

Жінкам, що усиновили новонароджених дітей безпосередньо з родильного будинку, надається відпустка з виплатою у встановленому порядку допомоги по родах за період з дня усиновлення і до закінчення п'ятдесяти шести днів з дня народження дитини.

Жінці, що усиновила дитину, надаються відпустки по догляду за нею на умовах і порядку, визначених законодавством.

Жінкам, що мають дітей віком до півтора року, надаються, крім загальної перерви для відпочинку і харчування, додаткові перерви для годування дитини.

Ці перерви надаються не рідше ніж через три години тривалістю не менше тридцяти хвилин кожна.

При наявності двох і більше грудних дітей тривалість перерви встановлюється не менше години.

Строки і порядок надання перерв устанавлюється власником або уповноваженим ним органом за погодженням з профспілковим комітетом підприємства, установи, організації і з врахуванням бажання

матері.

Перерви для годування дитини включаються в робочий час і оплачуються за середнім заробітком.

Забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – за наявністю дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда.

При відмові у прийнятті на роботу зазначеним категоріям жінок власник або уповноважений ним орган зобов'язані повідомляти їм причини відмови у письмовій формі. Відмова у прийнятті на роботу може бути оскаржена у судовому порядку.

Звільнення вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (до шести років), одиноких матерів при наявності дитини віком до чотирнадцяти років або дитини-інваліда з ініціативи власника або уповноваженого ним органу не допускається, крім випадків повної ліквідації підприємства, установи, організації, коли допускається звільнення з обов'язковим працевлаштуванням. Обов'язково працевлаштування зазначених жінок здійснюється також у випадках їх звільнення після закінчення строкового трудового договору. На період працевлаштування за ними зберігається середня заробітна плата, але не більше трьох місяців з дня закінчення строкового трудового договору.

Власник або уповноважений ним орган повинен у разі необхідності надавати вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, путівки до санаторіїв та будинків відпочинку безкоштовно або на пільгових умовах, а також надавати їм матеріальну допомогу.

На підприємствах і в організаціях з широким застосуванням жіночої праці організуються дитячі ясла, дитячі садки, кімнати для годування грудних дітей, а також кімнати особистої гігієни жінок.

Гарантії, встановлені статтями 56, 176, 177, частинами другою, третьою, четвертою, п'ятою статті 179, частиною другою статті 181, статтями 184 і 186 КЗпП України, поширюються на батьків, які виховують дітей без матері (в тому числі і в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також на опікунів (піклувальників).

Неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством Украї-

ни.

Не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років.

За згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років.

Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює.

На кожному підприємстві, в установі, організації має вестися спеціальний облік працівників, які не досягли вісімнадцяти років, із зазначенням дати їх народження.

Забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років на важких роботах і на роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах.

Забороняється також залучати осіб молодше вісімнадцяти років до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми.

Перелік важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, а також граничні норми підіймання і переміщення важких речей особами молодше вісімнадцяти років затверджуються Міністерством охорони здоров'я України за погодженням із Державним комітетом України по нагляду за охороною праці.

Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові.

Забороняється залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні.

Для робітників віком до вісімнадцяти років норми виробітку встановлюються виходячи з норм виробітку для дорослих робітників пропорціонально скороченому робочому часу для осіб, що не досягли вісімнадцяти років.

Для молодих робітників, які поступають на підприємство, в організацію після закінчення загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, курсів, а також для тих, що пройшли на-

вчання безпосередньо на виробництві, в передбачених законодавством випадках і розмірах та на визначені ним строки можуть затверджуватись знижені норми виробітку. Ці норми затверджуються власником або уповноваженим ним органом за погодженням з профспілковим комітетом.

Заробітна плата працівникам молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі, як працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи.

Праця працівників молодше вісімнадцяти років, допущених до відрядних робіт, оплачується за відрядними розцінками, встановленими для дорослих працівників, з доплатою за тарифною ставкою за час, на який тривалість їх щоденної роботи скорочується порівняно з тривалістю щоденної роботи дорослих працівників.

Оплата праці учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів, які працюють у вільний від навчання час, провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Підприємства можуть встановлювати учням доплати до заробітної плати.

Щорічні відпустки працівникам молодше вісімнадцяти років надаються в літній час або, на їх бажання, в будь-яку іншу пору року. Відпустки за перший рік роботи працівникам молодше вісімнадцяти років надаються за їх заявою і до закінчення одинадцяти місяців безперервної роботи на даному підприємстві, в установі, організації.

Для всіх підприємств і організацій встановлюється броня прийняття на роботу і професійне навчання на виробництві молоді, яка закінчила загальноосвітні школи, професійні навчально-виховні заклади, а також інших осіб молодше вісімнадцяти років.

Районні і міські Ради народних депутатів затверджують програми влаштування на роботу випускників загальноосвітніх шкіл, квоти робочих місць для працевлаштування молоді та забезпечують їх виконання всіма підприємствами, установами, організаціями.

Відмова у прийнятті на роботу і професійне навчання на виробництві зазначеним особам, направленим в рахунок броні, забороняється. Така відмова може бути оскаржена ними до суду.

Працездатній молоді – громадянам України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після зві-

льнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби надається перше робоче місце на строк не менше двох років.

Молодим спеціалістам – випускникам державних навчальних закладів, потреба в яких раніше була заявлена підприємствами, установами, організаціями, надається робота за фахом на період не менше трьох років у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Звільнення працівників молодше вісімнадцяти років з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається, крім додержання загального порядку звільнення, тільки за згодою районної (міської) комісії в справах неповнолітніх.

Батьки, усиновителі і піклувальники неповнолітнього, а також державні органи та службові особи, які виконують функції нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі й строкового, коли продовження його чинності загрожує здоров'ю неповнолітнього або порушує його законні інтереси.

Трудові спори розглядаються:

- 1) комісіями по трудових спорах;
- 2) районними (міськими) судами.

Такий порядок розгляду трудових спорів, що виникають між працівником і власником або уповноваженим ним органом, застосовується незалежно від форми трудового договору.

Установлений порядок розгляду трудових спорів не поширюється на спори про дострокове звільнення від виборної платної посади членів громадських та інших об'єднань громадян за рішенням органів, що їх обрали.

Особливості розгляду трудових спорів суддів, прокурорсько-слідчих працівників, а також працівників навчальних, наукових і інших установ прокуратури, які мають класні чини, встановлюється законодавством.

Комісія по трудових спорах обирається загальними зборами (конференцією) трудового колективу підприємства, установи, організації з числом працюючих не менш як 15 чоловік.

Порядок обрання, чисельність, склад і строк повноважень комісії визначаються загальними зборами (конференцією) трудового колективу підприємства, установи, організації. При цьому кількість робітників у складі комісії по трудових спорах підприємства повинна бути не менше половини її складу.

Комісія по трудових спорах обирає із свого складу голову, його

заступників і секретаря комісії.

За рішенням загальних зборів (конференції) трудового колективу підприємства, установи, організації можуть бути створені комісії по трудових спорах у цехах та інших аналогічних підрозділах. Ці комісії обираються колективами підрозділів і діють на тих же підставах, що й комісії по трудових спорах підприємств, установ, організацій.

Організаційно-технічне забезпечення комісії по трудових спорах (надання обладнаного приміщення, друкарської та іншої техніки, необхідної літератури, організація діловодства, облік та зберігання заяв працівників і справ, підготовка та видача копій рішень і т. ін.) здійснюється власником або уповноваженим ним органом.

Комісія по трудових спорах підприємства, установи, організації має печатку встановленого зразка.

Комісія по трудових спорах є обов'язковим первинним органом по розгляду трудових спорів, що виникають на підприємствах, в установах, організаціях, за винятком спорів, зазначених у статтях 222, 232 КЗпП України.

Трудовий спір підлягає розглядові в комісії по трудових спорах, якщо працівник самостійно або з участю профспілкової організації, що представляє його інтереси, не врегулював розбіжності при безпосередніх переговорах з власником або уповноваженим ним органом.

Працівник може звернутися до комісії по трудових спорах у тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права.

У разі пропуску з поважних причин встановленого строку комісія по трудових спорах може його поновити.

Заява працівника, що надійшла до комісії, підлягає обов'язковій реєстрації.

Комісія по трудових спорах зобов'язана розглянути трудовий спір у десятиденний строк з дня подання заяви. Спори повинні розглядатися у присутності працівника, який подав заяву, представників власника або уповноваженого ним органу. Розгляд спору за відсутності працівника допускається лише за його письмовою заявою. За бажанням працівника при розгляді спору від його імені може виступати представник профспілкового органу або за вибором працівника інша особа, в тому числі адвокат.

У разі нез'явлення працівника або його представника на засідання комісії розгляд заяви відкладається до наступного засідання. При повторному нез'явленні працівника без поважних причин комісія

може винести рішення про зняття цієї заяви з розгляду, що не позбавляє працівника права подати заяву знову в межах тримісячного строку з дня, коли працівник дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права.

Комісія по трудових спорах має право викликати на засідання свідків, доручати спеціалістам проведення технічних, бухгалтерських та інших перевірок, вимагати від власника або уповноваженого ним органу необхідні розрахунки та документи.

Засідання комісії по трудових спорах вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше двох третин обраних до її складу членів.

Працівник і власник або уповноважений ним орган мають право заявити мотивований відвід будь-якому члену комісії. Питання про відвід вирішується більшістю голосів членів комісії, присутніх на засіданні. Член комісії, якому заявлено відвід, не бере участі у вирішенні питання про відвід.

На засіданні комісії ведеться протокол, який підписується головою або його заступником і секретарем.

Комісія по трудових спорах приймає рішення більшістю голосів її членів, присутніх на засіданні.

У рішенні зазначаються: повне найменування підприємства, установи, організації; прізвище, ім'я та по батькові працівника, який звернувся до комісії, або його представника, дата звернення до комісії і дата розгляду спору; суть спору; прізвища членів комісії, власника або представників уповноваженого ним органу; результати голосування і мотивоване рішення комісії.

Копії рішення комісії у триденний строк вручаються працівникові, власникові або уповноваженого ним органу.

У разі незгоди з рішенням комісії по трудових спорах працівник чи власник або уповноважений ним орган можуть оскаржити її рішення до суду в десятиденний строк з дня вручення їм виписки з протоколу засідання комісії чи його копії. Пропуск вказаного строку не є підставою відмови у прийнятті заяви. Визнавши причини пропуску поважними, суд може поновити цей строк і розглянути спір по суті. В разі, коли пропущений строк не буде поновлено, заява не розглядається, і залишається в силі рішення комісії по трудових спорах.

Рішення комісії по трудових спорах підлягає виконанню власником або уповноваженим його органом у триденний строк по закінченні десяти днів, передбачених на їх оскарження, за винятком ви-

падків, передбачених частиною п'ятою статті 235 КЗпП України.

У разі невиконання власником або уповноваженим ним органом рішення комісії по трудових спорах у встановлений строк працівникові комісією по трудових спорах підприємства, установи, організації видається посвідчення, що має силу виконавчого листа.

У посвідченні вказуються: найменування органу, який виніс рішення щодо трудового спору, дати його прийняття і видачі посвідчення; прізвище, ім'я та по батькові працівника; рішення по суті спору. Посвідчення засвідчується підписом голови або заступника голови комісії по трудових спорах підприємства, установи, організації та печаткою комісії по трудових спорах.

Посвідчення не видається, якщо працівник чи власник або уповноважений ним орган звернувся у встановлений строк із заявою про вирішення трудового спору до районного (міського) суду. На підставі посвідчення, пред'явленого не пізніше тримісячного строку до районного (міського) суду, судовий виконавець виконує рішення комісії по трудових спорах у примусовому порядку.

У разі пропуску працівником установленого тримісячного строку з поважних причин комісія по трудових спорах, що видала посвідчення, може поновити цей строк.

У районних (міських) судах розглядаються трудові спори за заявами працівника чи власника або уповноваженого ним органу, коли вони не згодні з рішенням комісії по трудових спорах підприємства, установи, організації (підрозділу); прокурора, якщо він вважає, що рішення комісії по трудових спорах суперечить чинному законодавству.

Безпосередньо в районних (міських) судах розглядаються трудові спори за заявами:

1) працівників підприємств, установ, організацій, де комісії по трудових спорах не обираються;

2) працівників про поновлення на роботі незалежно від підстав припинення трудового договору, зміну дати і формулювання причини звільнення, оплати за час вимушеного прогулу або виконання нижчеоплачуваної роботи, за винятком спорів працівників, вказаних у частині третій статті 221 і статті 222 КЗпП України;

3) керівника підприємства, установи, організації (філіялу, представництва, відділу та іншого відокремленого підрозділу), його заступників, головного бухгалтера підприємства, установи, організації, його заступників, а також службових осіб, митних органів, державних податкових інспекцій, яким присвоєно персональні звання, і службо-

вих осіб державної контрольно-ревізійної служби та органів державного контролю за цінами; керівних працівників, які обираються, затверджуються або призначаються на посади державними органами, органами місцевого та регіонального самоврядування, а також громадськими організаціями та іншими об'єднаннями громадян, з питань звільнення, зміни дати і формулювання причини звільнення, переведення на іншу роботу, оплати за час вимушеного прогулу і накладення дисциплінарних стягнень, за винятком спорів працівників, вказаних у частині третій статті 221 і статті 222 КЗпП України;

4) власника або уповноваженого ним органу про відшкодування працівниками матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації;

5) працівників у питанні застосування законодавства про працю, яке відповідно до чинного законодавства попередньо було вирішено власником або уповноваженим ним органом і профспілковим органом підприємства, установи, організації (підрозділу) в межах наданих їм прав.

Безпосередньо в районних (міських) судах розглядаються також спори про відмову у прийнятті на роботу:

1) працівників, запрошених на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації;

2) молодих спеціалістів, які закінчили вищий навчальний заклад і в установленому порядку направлені на роботу на дане підприємство, в установу, організацію;

3) вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років або дитину-інваліда, а одиноких матерів – при наявності дитини віком до чотирнадцяти років;

4) виборних працівників після закінчення строку повноважень;

5) працівників, яким надано право поворотного прийняття на роботу;

6) інших осіб, з якими власник або уповноважений ним орган відповідно до чинного законодавства зобов'язаний укласти трудовий договір.

Працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного (міського) суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення – в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Для звернення власника або уповноваженого ним органу до суду в питаннях стягнення з працівника матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, встановлюється строк в один рік з дня виявлення заподіяної працівником шкоди.

Встановлений частиною другою цієї статті строк застосовується і при зверненні до суду вищестоящего органу або прокурора.

У разі пропуску з поважних причин установлених строків районний (міський) суд може поновити ці строки.

У разі звільнення без законної підстави або незаконного переведення на іншу роботу працівник повинен бути поновлений на попередній роботі органом, який розглядає трудовий спір.

При винесенні рішення про поновлення на роботі орган, який розглядає трудовий спір, одночасно вирішує вимоги про виплату працівникові середнього заробітку за час вимушеного прогулу або різниці в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, але не більш як за один рік. Якщо заява про поновлення на роботі розглядається більше одного року не з вини працівника, орган, який розглядає трудовий спір, виносить рішення про виплату середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу.

У разі визнання формулювання причини звільнення неправильним або таким, що не відповідає чинному законодавству, у випадках, коли це не тягне за собою поновлення працівника на роботі, орган, який розглядає трудовий спір, зобов'язаний змінити формулювання і вказати в рішенні причину звільнення у точній відповідності з формулюванням чинного законодавства та з посиланням на відповідну статтю (пункт) закону. Якщо неправильне формулювання причини звільнення в трудовій книжці перешкоджало працевлаштуванню працівника, орган, який розглядає трудовий спір, одночасно приймає рішення про виплату йому середнього заробітку за час вимушеного прогулу в порядку і на умовах, передбачених частиною другою цієї статті.

У разі затримки видачі трудової книжки з вини власника або уповноваженого ним органу працівникові виплачується середній заробіток за весь час вимушеного прогулу.

Рішення про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника, прийняте органом, який розглядає трудовий спір, підлягає негайному виконанню.

У разі затримки власником або уповноваженим ним органом виконання рішення органу, який розглядав трудовий спір про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу ро-

боту працівника, цей орган виносить ухвалу про виплату йому середнього заробітку або різниці в заробітку за час затримки.

Суд покладає на службову особу, винну в незаконному звільненні або переведенні працівника на іншу роботу, обов'язок покрити шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації у зв'язку з оплатою працівникові часу вимушеного прогулу або часу виконання нижчеоплачуваної роботи. Такий обов'язок покладається, якщо звільнення чи переведення здійснено з порушенням закону або якщо власник або уповноважений ним орган затримав виконання рішення суду про поновлення на роботі.

При розгляді трудових спорів у питаннях про грошові вимоги, крім вимог про виплату працівникові середнього заробітку за час вимушеного прогулу або різниці в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, орган, який розглядає спір, має право винести рішення про виплату працівникові належних сум без обмеження будь-яким строком.

У разі скасування виконаних судових рішень про стягнення заробітної плати чи інших виплат, що впливають з трудових правовідносин, поворот виконання допускається лише тоді, коли скасоване рішення ґрунтувалося на повідомлених позивачем неправдивих відомостях або поданих ним підроблених документах.

З цих же підстав допускається стягнення з працівників сум, виплачених їм відповідно до раніше прийнятого рішення комісії по трудових спорах при повторному розгляді спору.

У разі, коли працівника звільнено без законної підстави або з порушенням встановленого порядку, але поновлення його на попередній роботі неможливе внаслідок ліквідації підприємства, установи, організації, орган, який розглядає трудовий спір, зобов'язує ліквідаційну комісію або власника (орган, уповноважений управляти майном ліквідованого підприємства, установи, організації, а у відповідних випадках – правонаступника) виплатити працівникові заробітну плату за весь час вимушеного прогулу. Одночасно орган, який розглядає трудовий спір, визнає працівника таким, якого було звільнено за пунктом 1 статті 40 КЗпП України. На такого працівника поширюються пільги і компенсації, передбачені законодавством для вивільнюваних працівників, а його зайнятість забезпечується відповідно до Закону України „Про зайнятість населення”.

Працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного (міського) суду в тримісячний

строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення - в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Для звернення власника або уповноваженого ним органу до суду в питаннях стягнення з працівника матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, встановлюється строк в один рік з дня виявлення заподіяної працівником шкоди.

Особи, винні в порушенні законодавства про працю, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Тема 2. Організація роботи з охорони праці.

Організація роботи з охорони праці на підприємстві вимагає класичного управлінського підходу: вивчення стану справ, збору інформації про об'єкт, аналізу одержаних даних, прийняття управлінського рішення, планування роботи, визначення відповідальних за окремі ділянки роботи, організації контролю і оперативного збору інформації для коригування роботи.

Метою управлінської діяльності є створення на кожному робочому місці в кожному структурному підрозділі умов праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечення додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці.

З цією метою керівник навчального закладу забезпечує функціонування системи управління охороною праці:

- створює відповідні служби і призначає посадових осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці, затверджує інструкції про їх обов'язки, права та відповідальність за виконання покладених на них функцій, а також контролює їх додержання;

- відповідає за створення безпечних умов навчально-виховного процесу згідно з чинним законодавством, міжгалузевими і галузевими нормативними, інструктивними та іншими документами з охорони праці, не дозволяє проведення навчально-виховного процесу за наявності шкідливих та небезпечних умов для здоров'я учасників навчально-виховного процесу;

- відповідно до Типового положення про службу охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 03.08.93 №73 і зареєстрованого в Мін'юсті України 30.09.93 за №140, створює у закладі освіти службу охорони праці, яка безпосередньо підпорядковується йому, або призначає відповідальних за організацію роботи з охорони

праці та визначає їх функціональні обов'язки; забезпечує функціонування системи управління охороною праці у закладі освіти;

- розробляє за участю сторін колективного договору і реалізує комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці;

- забезпечує виконання необхідних профілактичних заходів відповідно до обставин, що змінюються;

- впроваджує прогресивні технології, досягнення науки і техніки, засоби механізації та автоматизації виробництва, вимоги ергономіки, позитивний досвід з охорони праці тощо;

- забезпечує належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг за їх технічним станом;

- забезпечує усунення причин, що призводять до нещасних випадків, професійних захворювань, та здійснення профілактичних заходів, визначених комісіями за підсумками розслідування цих причин, організовує профілактичну роботу щодо попередження травматизму і зниження захворюваності серед учасників навчально-виховного процесу;

- організовує проведення аудиту охорони праці, лабораторних досліджень умов праці, оцінку технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестацій робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці в порядку і строки, що визначаються законодавством, та за їх підсумками вживає заходів до усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я виробничих факторів;

- розробляє і затверджує положення, інструкції, інші акти з охорони праці, що діють у межах підприємства (далі - акти підприємства), та встановлюють правила виконання робіт і поведінки працівників на території підприємства, у виробничих приміщеннях, на будівельних майданчиках, робочих місцях відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці, забезпечує безоплатно працівників нормативно-правовими актами та актами підприємства з охорони праці;

- здійснює контроль за додержанням працівником технологічних процесів, правил поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, використанням засобів колективного та індивідуального захисту, виконанням робіт відповідно до вимог з охорони праці;

- організовує пропаганду безпечних методів праці та співробітництво з працівниками у галузі охорони праці;

- вживає термінових заходів для допомоги потерпілим, залучає

за необхідності професійні аварійно-рятувальні формування у разі виникнення на підприємстві аварій та нещасних випадків;

- призначає наказом осіб, відповідальних за стан охорони праці в структурних підрозділах, навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях, спортзалах, тирах (стрільбищах) тощо;

- затверджує посадові інструкції керівників структурних підрозділів, працівників з обов'язковим блоком питань охорони праці;

- створює і визначає порядок роботи постійно діючої технічної комісії з уведення в експлуатацію нових, реконструйованих навчальних приміщень і обладнання, затверджує акти приймання;

- уживає заходів щодо приведення інженерно-технічних комунікацій, устаткування, обладнання у відповідність до чинних стандартів, правил, норм з охорони праці;

- щорічно укладає колективний договір (угоду), що містить розділ охорони праці, та забезпечує його виконання;

- організовує роботу комісії з перевірки готовності закладу освіти до нового навчального року та до роботи в осінньо-зимовий період;

- забезпечує виконання законодавчих, нормативних актів, наказів, рішень, розпоряджень, інструктивних матеріалів з питань охорони праці Міністерства освіти і науки України, місцевих органів управління освітою, виконання заходів з охорони праці колективного договору (угоди), приписів органів державного нагляду за охороною праці, пропозицій профспілкового комітету;

- на засіданнях ради закладу освіти, нарадах керівників структурних підрозділів, інших осіб, відповідальних за стан охорони праці, організовує звітування з питань профілактики травматизму, виконання заходів розділу з охорони праці колективного договору (угоди), видає накази, розпорядження з цих питань;

- організовує роботу з розробки програми вступного інструктажу та забезпечує проведення всіх видів інструктажів: з охорони праці – відповідно до Типового положення, з безпеки життєдіяльності – відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти;

- організовує роботу щодо розроблення та періодичного перегляду: інструкцій з охорони праці для працівників відповідно до ДНА-ОП 0.00-4.15-98 „Положення про розробку інструкцій з охорони праці”, затвердженого наказом Держнагляд охорони праці України від 29.01.98 №9, зареєстрованого в Мін'юсті України 07.04.98 за №226/2666, інструкцій з безпеки для вихованців, учнів, студентів, ку-

рсантів, слухачів, аспірантів відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти; перегляд цих інструкцій здійснюється один раз на 5 років;

- сприяє проведенню та бере участь у проведенні адміністративно-громадського контролю з питань охорони праці;

- контролює забезпечення учасників навчально-виховного процесу спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту згідно з ДНАОП 0.00-4.26-96 „Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту”, затвердженим наказом Держнаглядохоронпраці України від 29.10.96 №170, зареєстрованим у Мін'юсті України 18.11.96 за №667/1692;

- здійснює контроль за підготовкою трудових студентських загонів, учнівських об'єднань щодо створення здорових і безпечних умов праці та відпочинку на місцях їх дислокації;

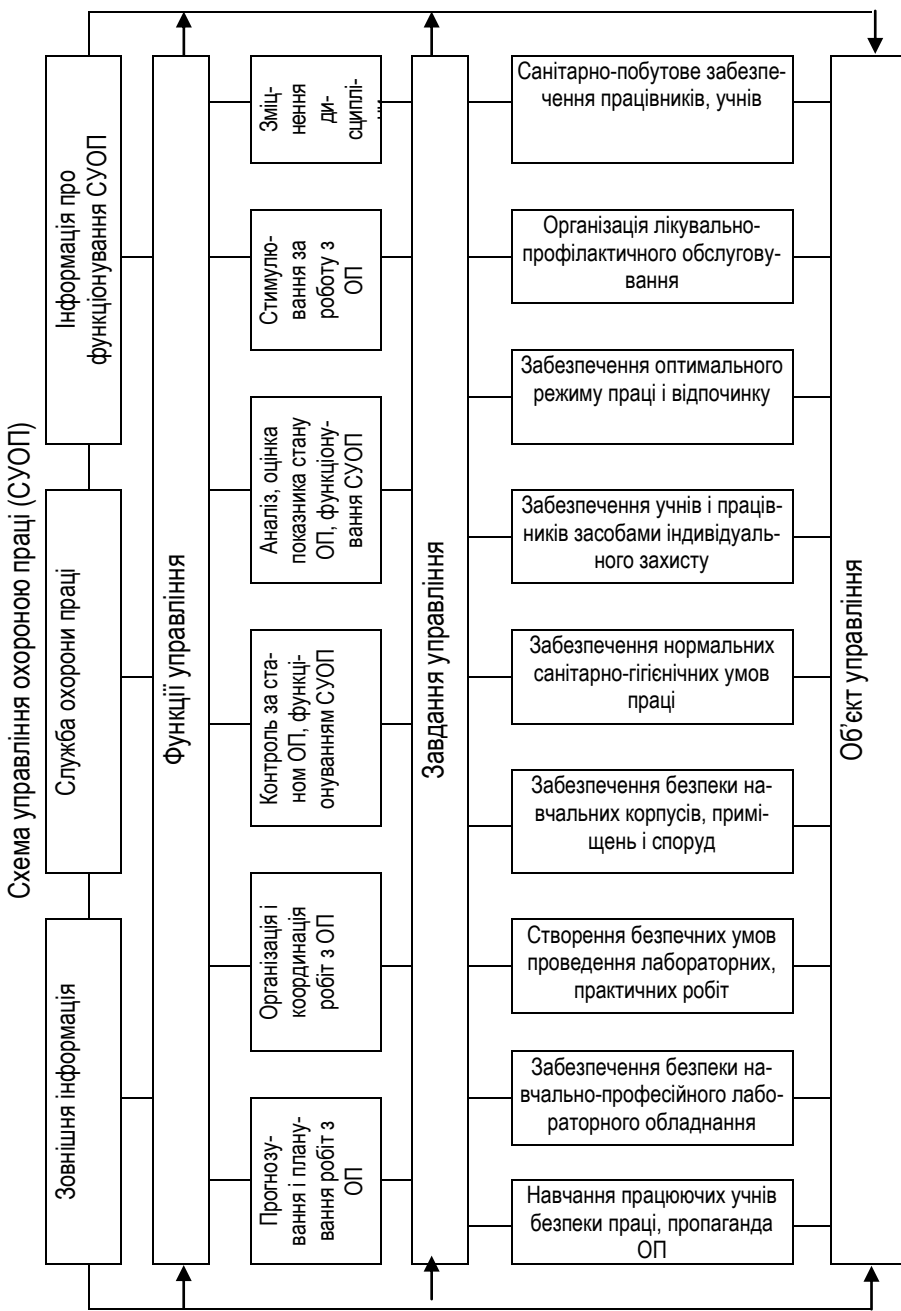
- забезпечує проведення дозиметричного контролю відповідно до чинних нормативних актів з обов'язковою реєстрацією в спеціальному журналі;

- забезпечує навчання з питань охорони праці учасників навчально-виховного процесу та навчання з питань безпеки життєдіяльності вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, аспірантів з наступною перевіркою знань відповідно до чинного законодавства і Положення;

- організовує проведення обов'язкових попередніх та періодичних медичних оглядів учасників навчально-виховного процесу закладу освіти відповідно до Положення про медичний огляд працівників певних категорій, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31.03.94 №45 і зареєстрованого в Мін'юсті 21.06.94 за №136/345,

- організовує з відповідними органами державного нагляду за охороною праці обстеження робочих місць перед виробничою практикою, забезпечує контроль за виконанням робіт, які негативно впливають на учасників навчально-виховного процесу та стан довкілля;

- повідомляє за підлеглистю та Міністерству освіти і науки України протягом доби про кожний груповий нещасний випадок або випадок із смертельним наслідком, що трапився з вихованцем, учнем, студентом, курсантом, слухачем, аспірантом під час навчально-виховного процесу, на виробництві та у побуті;

- організовує розслідування нещасних випадків з учасниками навчально-виховного процесу, затверджує акт про нещасний випадок під час навчально-виховного процесу відповідно до чинних документів, проводить аналіз причин та розробляє заходи щодо попередження травматизму.

Управління охороною праці у навчальному закладі можна подати у вигляді структурно-функціональної схеми (СУОП):

Перспективне планування заходів з охорони праці здійснюється в окремому розділі річного плану роботи навчального закладу. Ці заходи конкретизуються в місячному плані роботи. В процесі виконання запланованих заходів з охорони праці відповідальними особами здійснюється оперативне керівництво і координація роботи конкретних виконавців.

Контроль за ефективністю функціонування системи управління охороною праці, виконанням працівниками своїх обов'язків, правил, норм та інструкцій з охорони праці, за станом охорони праці на робочих місцях, аудит охорони праці здійснюється постійно відповідно до плану на різних рівнях.

Щоденно здійснюється контроль за дотриманням безпеки праці завідувачами майстерень, лабораторій. Адміністративно-громадський контроль за станом охорони праці здійснюється за графіком проведення оперативного контролю. Результати оперативного контролю щомісяця фіксуються в оперативній звітності.

Комплексна перевірка стану охорони праці здійснюється протягом навчального року і її результати узагальнюються в звітній доповіді за навчальний рік.

Щоквартально аналізуються результати контролю IV рівня, який проводять керівник навчального закладу, служба охорони праці, голова профспілкового комітету.

Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України встановлюють загальні вимоги до учасників навчально-виховного процесу (вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, аспірантів, докторантів, керівних, педагогічних, наукових, науково-педагогічних, технічних працівників, спеціалістів і обслуговуючого персоналу) щодо пожежної безпеки і є обов'язковими для виконання в закладах, установах і організаціях системи освіти (надалі - заклади, установи, організації), незалежно від форм власності і відомчої підпорядкованості.

Правила встановлюють вимоги пожежної безпеки щодо утримання території, будівель, приміщень, споруд, опалення, вентиляції та кондиціонування повітря, електроустановок.

Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів встановлюють вимоги щодо обслуговування електроустановок.

Державні санітарні правила та норми (ДСанПіН 5.5.2.008-98) „Устаткування, утримання середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів та організація навчально-виховного процесу” становлять гігієнічний стандарт для всіх типів середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів (шкіл трьох ступенів, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв тощо, далі за текстом – шкіл) незалежно від форм власності.

Середній загальноосвітній навчально-виховний заклад функціонує відповідно до „Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1993 р. № 660, створює необхідні умови для загальної середньої освіти на рівні державних стандартів і сприяє вихованню морально і фізично здорового покоління.

Улаштування, обладнання приміщень шкіл, що будуються, реконструюються, а також – існуючих, здійснюється відповідно до вимог ДБН В.2.2-3-97 „Будинки та споруди навчальних закладів”.

Посадові особи та інші працівники, зайняті на роботах, зазначених у Переліку робіт з підвищеною небезпекою, затвердженому наказом Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 № 15 та зареєстрованому в Міністерстві юстиції України від 15.02.2005 за № 232/10512, та Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі, затвердженому наказом МОЗ України та Держнаглядохоронпраці України від 23.09.94 № 263/121 і зареєстрованому Міністерством юстиції України 25.01.95 за № 18/554, проходять щороку спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Перевірка знань цих працівників з питань охорони праці проводиться за нормативно-правовими актами з охорони праці, додержання яких входить до їхніх функціональних обов'язків.

Під час професійної підготовки на право виконання робіт з підвищеною небезпекою у випадках, передбачених нормативно-правовими актами з охорони праці, проводиться стажування або дублювання.

Перелік посад і професій працівників, які повинні проходити

стажування (дублювання), а також тривалість стажування (дублювання) визначаються керівником підприємства відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці. Тривалість стажування (дублювання) залежить від стажу і характеру роботи, а також від кваліфікації працівника.

Стажування (дублювання) проводиться за програмами для конкретної професії, які розробляються на підприємстві відповідно до функціональних обов'язків працівника, і затверджуються керівником підприємства (структурного підрозділу).

Для підвищення уваги працюючих і попередження їх про можливу небезпеку на робочому місці рекомендується фарбувати машини та устаткування у сигнальні кольори.

Встановлені такі сигнальні фарбування відповідно до міждержавного стандарту ГОСТ 12.4.026-76 ССБТ. „Цвета сигнальные. Знаки безопасности”:

червоний – заборона, безпосередня небезпека, засіб пожежога-сіння;

жовтий – попередження, можлива небезпека;

зелений – припис, безпека;

синій – вказівка, інформація.

Сигнальні кольори слід використовувати на фоні контрастних кольорів: жовтий – на чорному, зелений чи червоний – на білому.

Посудини, які містять небезпечні та шкідливі речовини, будівельно-монтажне оснащення та устаткування фарбують у жовтий сигнальний колір.

Зеленим кольором фарбують сигнальні лампи нормального режиму роботи обладнання, червоним – внутрішні поверхні корпусів і кожухів, які огорожують рухомі частини машин і механізмів, двері шаф струмоведучих елементів, трубопроводи гарячої води, електромашини, забороняючі знаки, сигнальні лампи „Тривога” тощо, синім – вказівні знаки, місця для приєднання заземлювачів тощо. Відкриті трубопроводи фарбують різними кольорами, залежно від продукту, що транспортується: червоним – для пари; голубим – для повітря; коричневий – для масла; сірий – для кислоти; зелений – для води; темно-коричневий – для лугу.

Знаки безпеки встановлюються на території підприємств, установ, організацій для подання працівникам необхідної інформації, попередження їх про можливу небезпеку, підвищення безпеки праці.

Дія знаків безпеки, встановлених на воротах об'єкту (вхідних

дверях приміщень), поширюється на весь об'єкт або ділянку (все приміщення). Зона дії знака може бути уточнена в пояснюючому написі. Додаткові таблички з написами повинні мати колір знака безпеки, до якого вони відносяться, і довжину, яка не перевищує горизонтального розміру знака.

Знаки безпеки встановлюються так, щоб їх було добре видно, але й щоб вони не відвертали уваги працюючих.

ЗАБОРОНЯЮЧІ ЗНАКИ

Забороняється користуватися відкритим вогнем.

Встановлюється на зовнішній стороні дверей складів з легкозаймистими і вибухонебезпечними матеріалами і речовинами; всередині складів, при вході на ділянки, де проводять роботи із вказаними матеріалами і речовинами; на обладнання, що являє небезпеку вибуху; на тарі для зберігання і перевезення легкозаймистих речовин.

Забороняється курити.

На зовнішній стороні дверей складів з легкозаймистими і вибухонебезпечними матеріалами і речовинами; всередині складів, при вході на ділянки, де проводять роботи із вказаними матеріалами і речовинами; на обладнання, що являє небезпеку вибуху; на тарі для зберігання і перевезення легкозаймистих речовин і в місцях наявності отруйних речовин.

Вхід (прохід) заборонено.

При вході в небезпечні зони, а також в приміщеннях і зонах, в яких закритий доступ для сторонніх осіб.

Забороняється гасити водою.

При вході в приміщення і місця, призначені для зберігання і роботи з матеріалами, які, у випадку їх загорання, заборонено гасити водою (лужні метали та інші).

Забороняючий знак з пояснюючим написом.

В місцях і зонах, перебування в яких зв'язано з небезпекою, яку розкриває пояснюючий напис.

ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНІ ЗНАКИ

Обережно! Легкоспалахуючі речовини.

На входних дверях складів, всередині складів, в місцях зберігання, перед входами на ділянку робіт з легкоспалахуючими речовинами, нагарі для зберігання і вивезення цих речовин.

Обережно! Небезпека вибуху.

На дверях складів, всередині складів, в місцях зберігання, перед входами на ділянку робіт із вибухонебезпечними матеріалами і речовинами, на тарі для зберігання і вивезення цих матеріалів і речовин.

Обережно! Їдкі речовини.

На дверях складів, всередині складів, в місцях зберігання, на ділянках робіт з їдкими речовинами, на тарі для зберігання і вивезення їдких речовин.

Обережно! Отруйні речовини.

На дверях складів, в середині складів, в місцях зберігання, на ділянках робіт з отруйними речовинами, на тарі для зберігання і вивезення цих речовин.

Обережно! Електрична напруга.

На опорах повітряних ліній, корпусах електрообладнання і електроапаратури, на сітчастих і суцільних загородженнях струмопровідних частин, розміщених у виробничих приміщеннях, на електротехнічних панелях, дверях суцільних щитів і ящиків на шафах з електрообладнанням, різних машинах і верстатах.

Обережно!
Випромінювання лазера

Обережно! Випромінювання лазера.

На дверях приміщення, де проводять роботи з лазером, всередині цих приміщень, в місцях роботи з лазером, на лазерних установках і поблизу небезпечних зон лазерного випромінювання.

Обережно! Працює кран.

Поблизу небезпечних зон на будівельних майданчиках, ділянках і цехах, де використовується підйомно-транспортне обладнання.

Пояснючий
напис

Обережно! Можливе падіння.

Перед входом на тимчасово небезпечні ділянки і місця, де можливе падіння. Використовуються разом з таблицею з пояснювальними написами (наприклад, „Обережно! Слизько”, „Обережно! Відкритий отвір”).

Обережно! Інша небезпека.

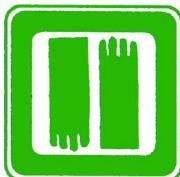
В місцях, де необхідне попередження про можливу небезпеку; використовується тільки разом з таблицею з пояснювальним написом.

РОЗПОРЯДЖУВАЛЬНІ ЗНАКИ

Працювати в касці!

При вході в робоче приміщення або на ділянці роботи, де можливе падіння предметів зверху.

Працювати в захисних рукавицях.

На ділянках робіт, пов'язаних з небезпекою травми рук.

Працювати в захисному одязі.

При вході в робоче приміщення або на ділянку робіт, пов'язаних з небезпекою травмування тіла.

Працювати в захисному взутті!

При вході в робоче приміщення або на ділянку робіт, пов'язаних з безпекою травми ніг.

Працювати з використанням засобів захисту органів слуху!

При вході в робоче приміщення або на ділянку робіт з підвищеним рівнем шуму.

Працювати в захисних окулярах!

При вході на ділянку робіт, пов'язаних з безпекою травми очей.

Працювати з використанням засобів захисту органів дихання.

При вході в робоче приміщення, зони або ділянки робіт, пов'язані виділенням шкідливих для організму людини газів, парів, аерозолів.

Працювати в захисному поясі.

В місцях виконання робіт на висоті.

Працювати тут!

На конструкціях, в місцях, де забезпечено безпеку проведення робіт.

Виходити тут!

На дверях евакуаційних або запасних виходів, на шляхах евакуації використовувати додаткові таблиці з вказівною стрілкою.

Примітки:

Знак виконують в прямому і дзеркальному зображенні.

Напрямок стрілки на таблиці повинен співпадати з напрямком евакуації і напрямком руху утікаючої людини, зображеної на знаку.

Табличку зі стрілкою можна розмістити під знаком під кутом 30° до горизонту.

Стрілка повинна рельєфно виділятися на поверхні таблиці.

Прохід тримати вільним!

На шляхах підходу до місця розміщення пожежної техніки і до евакуаційних або запасних виходів.

ВКАЗІВНІ ЗНАКИ

Вогнегасник .

У виробничих приміщеннях і на територіях для вказівки місця знаходження вогнегасника.

Пункт попередження про пожежу

У виробничих приміщеннях і на територіях для вказівки місцезнаходження пункту попередження про пожежу.

Місце для куріння

У виробничих приміщеннях і на території для вказівки місця куріння.

Розташування окремого місця, об'єкта або засобу

У виробничих приміщеннях і на території для інформації при допомозі символу (наприклад „Пункт медичної допомоги”, „Телефон”) або пояснювальні написи (наприклад „Прохід тут”, „Вода для пиття”)

Особи, які працюють у небезпечній зоні, повинні мати одяг, колір якого різко контрастує з фоном оточення.

Сигналізація призначена для попередження працюючих про пуск і зупинку обладнання, порушення технологічних процесів, аварійну ситуацію. За принципом дії сигналізація поділяється на світлову, звукову, кольорову тощо.

Світлову сигналізацію використовують на транспортних засобах, в електроустановках, на пультах керування напівавтоматичними та автоматичними лініями.

Сигнальні пристрої контролюють температуру, тиск, швидкість руху, вміст у повітрі шкідливих речовин, шум, вібрацію, рівень шкідливих випромінювань тощо.

Залежно від функціонального призначення сигнальні пристрої поділяються на:

аварійні (сповіщають про виникнення небезпечного режиму в роботі);

інформаційні (інформують про вид і значення параметрів, що визначають безпеку);

запобіжні (попереджують про необхідність дотримання вимог безпеки).

Засоби світлової сигналізації обладнуються світлофільтрами червоного, жовтого, зеленого та синього кольорів.

Сигналізацією у вигляді світлової лампи обладнується:
устаткування, на якому усунення технічних або технологічних неполадок є небезпечною та трудомісткою операцією;

всі види технологічного устаткування, яке має окремо розміщені станції керування (для попередження про подачу напруги до ланцюга керування електропривода);

автоматичні лінії, конвеєри та інше обладнання для попередження про пуск.

Звукова сигналізація у вигляді сирен, гудків, дзвінків, зумерів, ревунів, свистків використовується на машинах з невеликим рівнем шуму.

Сигнальні звукові та світлові пристрої розташовують так, щоб у зоні роботи обслуговуючого персоналу забезпечувались їх надійні чутність та видимість. У цехах і на робочих місцях вивішуються таблиці сигналів та інструкції про порядок пуску і зупинки обладнання.

До засобів пожежної і охоронно-пожежної сигналізації належать:

прилади приймально-контрольні

пожежно-охоронний (для вибухонебезпечних об'єктів) „ЕТА-ЛОН-1”,

пожежно-охоронний (для вибухонебезпечних об'єктів) „КО-РУНД 2/4-СИ”,

пожежно-охоронний (для вибухонебезпечних об'єктів) „КО-РУНД-1И”,

пожежно-охоронний (для вибухонебезпечних об'єктів) „КО-РУНД-1ИМ”,

пожежно-охоронний (для вибухонебезпечних об'єктів) „КО-РУНД 16-СГ”,

пожежно-охоронний (для вибухонебезпечних об'єктів) „КО-РУНД-20И”,

пожежно-охоронний „КОПС-32”,

пожежно-охоронний „СИГНАЛ-2ЛМ”,

адресний пожежно-охоронний СТАРТ-1,

установка пожежної сигналізації „ДЕЛЬТА”;

сповіщувачі

сповіщувач пожежний комбінований димно-тепловий „ДТ-1”
ІІ 12312-1,

сповіщувач пожежний теплової диференціальної дії „МАК-ДМ”
ИП101-18,
сповіщувач пожежний тепловий “МАК - Т” ИП101-20/1,
сповіщувач пожежник теплової порогово-максимальної дії
„МАК – Т виконання 01”,
сповіщувач пожежний тепловий „МАК-1А”,
сповіщувач пожежний тепловий „МАК-1”,
сповіщувач пожежний тепловий іскробезпечний „МАК-1”,
сповіщувач пожежний теплової порогово-максимальної дії
„МАК-1” виконання 01,
сповіщувач пожежний тепловий оптико-електронний ИП212-46,
сповіщувач пожежний димовий автономний оптико-електрон-
ний РЕ-9,
низькопрофільний фотоелектричний димовий сповіщувач 2151
Е,
низькопрофільний димовий оптико-електронний сповіщувач
ИП212-58 „ЕСО1003”,
тепловий максимально-диференціальний сповіщувач 5451 Е,
променевий димовий сповіщувач 6424,
сповіщувачі пожежні ручні серії WR2000,
охоронно-пожежний ручний / ніжний „ПРИС”(ІО 102-12),
серія пожежних сповіщувачів нового покоління Leonardo,
сповіщувач пожежний тепловий максимально - диференціаль-
ний ИП101-23 „ЕСО1005”,
сповіщувач пожежний комбінований ИП212/101-2 „ЕСО1002”;
пристрої звукової і світлової сигналізації
звукові сигналізатори для цоколів сповіщувачів серії DBS1224,
стробоскопи із звуковою і світловою сигналізацією серії ЕМА 12
і ЕМА 24,
стробоскопи серії ЕМА 12,
звукові сигналізації серії ЕМА 1224,
бази
база В401 RU,
база В412 NL,
база В412 RL,
база В424 RL.

Прилади контролю безпечних умов праці.

Для виявлення і виміру іонізуючих випромінювань радіоактивних речовин використовуються дозиметричні прилади – рентгенометри, радіометри-рентгенометри, індикатори, індивідуальні дозиметри.

Рентгенометр ДП-2 використовується для вимірювання потужностей доз гамма-випромінювання в діапазоні від 0 до 200 Р/г. Весь діапазон розбито на три піддіапазони: перший від 0 до 2 Р/г, другий від 0 до 20 Р/г, а третій від 0 до 200 Р/г. Прилад працездатний в інтервалах температур від -0 до $+50$ °С та відносній вологості повітря до 98 %. Джерело живлення – сухий елемент 1,6-ПМЦ-У-8 (145У) забезпечує безперервну роботу протягом 60 годин. Маса приладу – біля 3,5 кг.

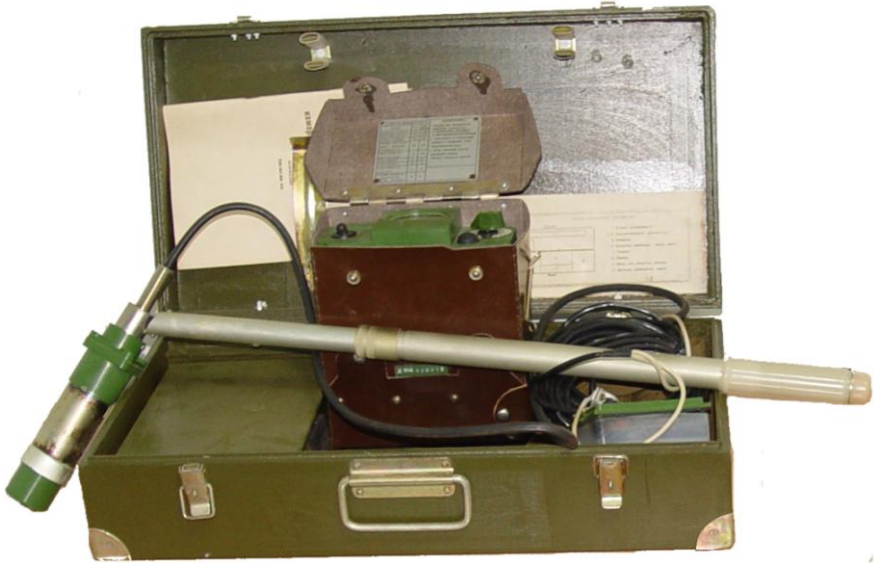
Індикатор-сигналізатор ДП-64 призначається для визначення наявності гамма-зараженості місцевості і автоматичної звукової і світлової сигналізації при досягненні потужності дози гамма-випромінювання 0,05-0,5 Р/г. Прилад працює в спостережному режимі. Датчик працездатний при температурах від -25 до $+50$ °С і відносній вологості повітря до 98 %. Пульт сигналізації працездатний при температурі від 5 до 40 °С. Електроживлення приладу здійснюється від мережі змінного струму напругою 127 і 220 В або від акумуляторної батареї напругою 6 В. Маса приладу 5,0 кг.

Вимірювач потужності дози (рентгенометр) ДП-5Б призначається для вимірювання рівнів гамма-радіації і радіоактивного зараження різних предметів за гамма-випромінюванням. Потужність дози гамма-випромінювання визначається в мР/г або Р/г. Діапазон вимірювання від 0,05 мР/г до 200 Р/г. Весь діапазон розділено на наступні піддіапазони:

Піддіапазони	Положення ручки перемикача	Шкала	Одиниця виміру	Діапазон виміру
Перший	200	0-200	Р/г	5-200
Другий	$\times 1000$	0-5	мР/г	500-5000
Третій	$\times 100$	0-5	мР/г	50-500
Четвертий	$\times 10$	0-5	мР/г	5-50
П'ятий	$\times 1$	0-5	мР/г	0,5-5
Шостий	$\times 0,1$	0-5	мР/г	0,05-0,5

Прилад забезпечує вимірювання в інтервалах температур від -0 до $+50$ °С та відносній вологості повітря 65 ± 15 %. Живлення приладу здійснюється від трьох елементів 1,6-ПМЦ-У-1,05 (321), що забезпе-

чує безперервну роботу приладу протягом 40 год.. Маса приладу з елементами живлення 2,8 кг, в упаковці—7,6 кг.

Вимірювач потужності дози ДП-5В призначається для вимірювання рівнів гамма-радіації і радіоактивного зараження різних предметів за гамма-випромінюванням, а також може виявляти бета-випромінювання.

Потужність дози гамма-випромінювання визначається в мР/г або Р/г. Діапазон вимірювання від 0,05 мР/г до 200 Р/г. Прилад має шість піддіапазонів і звукову індикацію на всіх піддіапазонах, окрім першого.

Прилад забезпечує вимірювання в інтервалах температур від -0 до $+50$ °С та відносній вологості повітря 65 ± 15 %. Живлення приладу здійснюється від трьох елементів А-336, що забезпечує безперервну роботу приладу протягом 10 г. Маса приладу з елементами живлення 3,2 кг, в упаковці – 8,2 кг.

Вимірювач потужності дози ИМД-1р (ИМД-1с) призначається для проведення радіаційної розвідки місцевості і визначення ступеня забруднення особового складу сил ЦО і населення, продовольства, фуражу, озброєння і техніки радіоактивними речовинами за гамма-випромінюванням і для виявлення бета-випромінювання.

Діапазон виміру від 0,01 мР/г до 999 Р/г. Звукова сигналізація при потужностях доз: 0,1 мР/г, 300 мР/г, 0,1 Р/г, 300 Р/г. Час переводу приладу в робочий стан – 1 хв.

Живлення приладу здійснюється від чотирьох елементів А-343 або акумуляторної батареї напругою від 10,8 до 30 В.

Промисловістю випускається модифікація приладу ИМД-1с, який використовується в стаціонарних умовах. Особливістю цього приладу є наявність блоку живлення від мережі змінного струму напругою 220 В.

Радіометр КРБ-1 призначається для контролю ступеня забруднення поверхні бета-активними речовинами з діапазоном виміру від $1 \cdot 10^1$ до $1 \cdot 10^7$ розп./см² за хвилину (від $4,5 \cdot 10^{-2}$ мкКі/м² до 45 мКі/м²), який розбито на шість піддіапазонів.

Час встановлення режиму роботи приладу складає 1 хв., а вимір на 1-3 піддіапазонах до 200 с, на 4-6 піддіапазонах до 100 секунд. Живлення приладу від трьох елементів А-336, маса приладу 14,4 кг.

Дозиметр ДРГ-01Т1 призначається для вимірювання потужності експозиційної дози гамма-випромінювання на робочих місцях, в сусідніх приміщеннях і на території об'єктів, що використовують радіоактивні речовини і інші джерела іонізуючих випромінювань, в санітарно-захисній зоні і зоні спостереження. Може використовуватися для контролю ефективності біологічного захисту, радіаційних упаковок і радіоактивних відходів, а також виміру потужності експозиційної дози в період виникнення, протікання і ліквідації наслідків аварійних ситуацій.

Забезпечує вимір потужності експозиційної дози в діапазоні від 0,01 мР/г до 99,99 Р/г в режимах „Пошук” (від 0,01 мР/г до 39,99 Р/г) і „Вимір” (0,01 мР/г до 99,99 Р/г). Кожний режим роботи приладу включає по два піддіапазони. Час встановлення робочого режиму до 40 секунд. Живлення приладу від елемента типу „Корунд”, що забезпечує безперервну роботу протягом 24 годин. Маса приладу – 0,5 кг.

Дозиметр ДБГ-06Т має призначення аналогічне приладу ДРГ-01Т. Окрім того, можливе використання населенням для самостійної оцінки радіаційної обстановки.

Забезпечує вимір потужності експозиційної дози в режимах „Пошук” (від 1,0 мкЗв/г до 999,9 мкЗв/г) і „Вимір” (0,1 мкЗв/г до 99,99 мкЗв/г). Час встановлення робочого режиму до 40 секунд. Живлення приладу від елемента типу „Корунд” або акумулятора 7Д-0,115, що

забезпечує безперервну роботу протягом 24 годин. Маса приладу – 0,6 кг.

Дозиметр ДРГ-05М призначається для вимірювання експозиційної дози і потужності дози рентгенівського і гамма-випромінювання, а також якісної оцінки наявності бета-випромінювання. Може використовуватися в промисловості і в лабораторіях для дозиметричного контролю радіаційної обстановки.

Діапазон виміру потужності експозиційної дози (ПЕД) від 0,01 мкР/с до 10^4 мкР/с. Діапазон виміру експозиційної дози (ЕД) рентгенівського і гамма-випромінювання від 1,0 мР до 10000 мР. Час на перехід в робочий режим складає до 1 хв. Живлення приладу від 28 акумуляторів типу Д-01, що забезпечує безперервну роботу до 6 годин. Маса приладу – 1,5 кг.

Радіометр бета-гамма випромінювання „Прип'ять” призначається для індивідуального і колективного користування при вимірюванні потужності еквівалентної (експозиційної) дози гамма-випромінювання, щільності потоку бета-випромінювання і об'ємної (питомої) активності в рідких і сипучих речовинах.

Діапазони виміру для: фотонного іонізуючого випромінювання – від 0,1 до 199,9 мкЗв/г; щільності потоку бета-випромінювання – від 10 до $19,9 \cdot 10^3$ см²·хв; питомої (об'ємної) активності бета-випромінювання ізотопів в рідких і сипучих речовинах – від $1,4 \cdot 10^{-5}$ до $3,7 \cdot 10^{-3}$ Бк/кг (Бк/л) або $2 \cdot 10^{-5}$ - $1,1 \cdot 10^{-7}$ Кі/кг (Кі/л). Час встановлення робочого режиму до 5 с, а час встановлення показників за вибором оператора – 20 с; 200 с при виміру ПЕД і щільності бета-часток; 10 хв. і 100 хв. при виміру питомої активності.

Живлення приладу від елемента типу „Крона” або „Корунд”, а також зовнішнього джерела напругою від 4 до 12 В. Час безперервної роботи від мережі змінного струму не менше 24 години. При автономному живленні не більше 6 годин. Маса приладу – 0,25 кг.

Дозиметр-радіометр побутовий АНРИ-01 „Сосна” призначається для індивідуального користування населенням з метою контролю радіаційної обстановки на місцевості, в житлових і робочих приміщеннях.

Діапазони вимірювання: потужності експозиційної дози гамма-випромінювання (ПЕД) від 0,01 до 9,999 мР/г; польової еквівалентної дози (ЕД) гамма-випромінювання від 0,1 до 99,99 мкЗв/г. Час виміру до 20 с. Живлення приладу від елемента типу „Корунд”, що забезпечує безперервність роботи протягом 6 годин. Маса приладу-0,35 кг.

Дозиметр побутовий „Мастер-1” за призначенням аналогічний дозиметру „Сосна”. Діапазон вимірювання: потужності експозиційної дози гамма-випромінювання (ПЕД) від 10 до 999 мкР/г; польової еквівалентної дози (ЕД) гамма-випромінювання від 0,1 до 0,999 мкЗв/г. Час виміру до 36 с. Живлення приладу від 4 елементів СЦ-32 або МЦ-0070. Маса приладу-0,1 кг.

Індикатор зовнішнього гамма-випромінювання “БЕЛЛА” призначається для виявлення і оцінки за допомогою звукової сигналізації інтенсивності гамма-випромінювання, а також визначення рівня потужності еквівалентної дози за цифровим табло.

Діапазон виміру потужності еквівалентної дози (ПЕД) від 0,2 до 99,99 мкЗв/г. Час на встановлення робочого режиму не більше 10 с. Живлення приладу від елементів типу „Корунд” забезпечує безперервність роботи до 20 годин. Маса приладу 0,25 кг.

Радіометр комбінований КРК-01А призначається для вимірювання концентрації бета-активних ізотопів в твердих, рідких і сипучих речовинах. Живлення приладу від електромережі 220 В, 50 Гц.

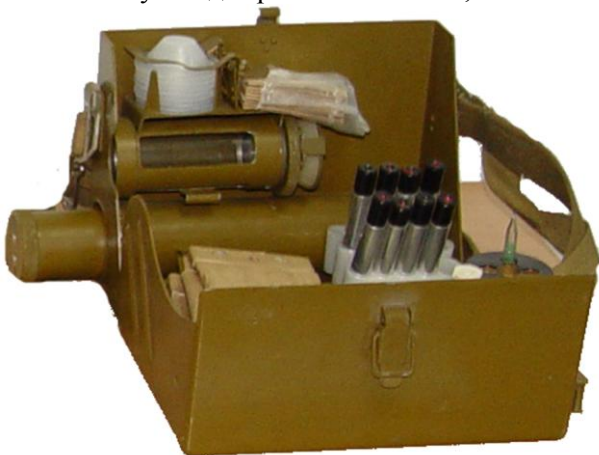
Діапазони вимірювання: сумарної бета-активності в твердих, рідких і сипучих пробах від $1 \cdot 10^{-8}$ до $1 \cdot 10^{-6}$ Кі/кг; в тому числі для ізотопів йоду і фтору в питній воді $1 \cdot 10^{-10}$ до $1 \cdot 10^{-7}$ Кі/л; сумарної бета-активності в питній воді від $1 \cdot 10^{-10}$ до $1 \cdot 10^{-5}$ Кі/л; в тому числі для ізотопів цезію в питній воді $1 \cdot 10^{-10}$ до $1 \cdot 10^{-7}$ Кі/л.

Бета-радіометр РБК-4-ІЕМ призначається для експресних вимірів питомої, об’ємної і масової бета-активності води, ґрунту, рослинності, харчових продуктів, а також радіоактивних благородних газів. Має два блоки детектування.

Діапазони вимірів: проб води від $5 \cdot 10^{-5}$ мкКі/л до 0,5 мКі/л; сипучих проб від $5 \cdot 10^{-5}$ мкКі/кг до 0,5 мКі/кг; газів від $5 \cdot 10^{-5}$ мкКі/л до 0,1 мКі/л. Живлення приладу від електромережі 220 В. Час виміру до 35 хв. Маса комплекту-16 кг.

Радіометр бета-виявлення „Бета” призначається для контролю забруднення води і продуктів харчування бета-активності радіонуклідами, а також контролю радіоактивного забруднення різних поверхонь. Діапазон вимірювання від $5 \cdot 10^{-9}$ до $1 \cdot 10^{-6}$ Кі/кг (Кі/л). Час виміру підготовленої проби – 1, 10, 100, 500, 1000 і 2000 сек. Радіометр подає звуковий сигнал про закінчення виміру. Час встановлення робочого режиму -1 хв. Живлення здійснюється від блоку живлення 5Б або 3 елементів типу „Уран”, що забезпечує безперервну роботу протягом 6 г. Маса приладу в комплекті – 19,6 кг.

Комплект індивідуальних дозиметрів ДП-22-В призначається для вимірювання індивідуальних доз гамма-випромінювання, складається з зарядного пристрою ЗД-5 і 50 прямого показання дозиметрів ДПК-50-А. Дозиметри ДПК-50-А забезпечують вимірювання дози гамма-випромінювання від 2 до 50 рентген при потужностях доз від 0,5 до 200 Р/г. Показання відраховують за шкалою, яка розташована в дозиметрі. Працездатність забезпечена в інтервалі температур від -40 до +50 °С. Саморозряд дозиметрів в нормальних умовах за 24 години не перебільшує двох поділок шкали. Маса дозиметра 32 г. Живлення зарядного пристрою здійснюється від двох елементів 1,6-ПМЦ-У-8 (145У). Тривалість роботи з одним комплектом живлення не менше 30 годин. Маса комплекту без джерела живлення 5,5 кг.

Військовий прилад хімічної розвідки (ВПХР) призначається для визначення в повітрі, на місцевості та техніці V-газів, зарину, зоману, іприту, фосгену, дифосгену, синильної кислоти, хлорціану. Комплектується трьома видами індикаторних трубок для визначення отруйних речовин типу: зарин, зоман і V-гази – з одним червоним кільцем і червоною крапкою; фосген, дифосген, синильна кислота і хлорціан – з трьома зеленими кільцями; іприт – з одним жовтим кільцем. Маса приладу 2,3 кг.

Комплект індивідуальних дозиметрів ДП - 24 складається з зарядного пристрою ЗД-5 і п'яти дозиметрів ДПК-50-А. Маса комплекту без джерела живлення 3 кг.

Хімічний дозиметр гамма- і нейтронного випромінювання ДП-70МП має призначення для виміру дози опромінення в межах від 50

до 800 Р. Визначення дози опромінення здійснюється за допомогою польового калориметра ПК-56М. Відлік вимірюваних доз проводиться за шкалою калориметра безпосередньо в рентгенах. Дозиметр і калориметр забезпечують вимірювання доз опромінення в інтервалі температур від -40 до $+50$ °С. Маса дозиметра 46,5 г, калориметра в футлярі – 1,4 кг.

Індивідуальний вимірювач дози ІД-11 призначений для вимірювання доз гамма-нейтронного опромінення особового складу. Складається з вимірювального пристрою і 1000 індивідуальних вимірювачів дози ІД-11. Діапазон вимірювання доз від 10 до 1500 рад. Маса індивідуального вимірювача дози гамма-опромінення – 25 г, а маса вимірювального пристрою складає 18 кг.

Комплект вимірювачів дози ДК-02 призначається для виміру експозиційної дози гамма-випромінювання. Склад комплекту: вимірювачі дози ДК-02 –10 шт.; футляр. Діапазон вимірювання від 10 до 200 мР. Маса комплекту - 0,7 кг, дозиметра 25 г.

Комплект вимірювачів дози ІД-02 призначається для вимірювання поглинутої дози гамма-нейтронного випромінювання. Склад комплекту: вимірювачі дози ІД-02 –10 шт.; футляр. Діапазон вимірювання від 0 до 200 мрад/с потужності дози до 50 мрад/с. Маса комплекту - 0,65 кг, дозиметра 22 г.

Газоаналізатор УГ-2 призначається для вимірювання концентрації шкідливих газів (пару) в повітрі робочої зони виробничих приміщень. Забезпечує виявлення таких шкідливих речовин в повітрі: сірчаний ангідрид, ацетилен, окисли вуглецю, сірководень, хлор, аміак, окисли азоту, етиловий спирт, бензин, бензол, толуол, ксилол, ацетон, вуглеводи нафти.

Визначення концентрації газу (пари) шкідливих речовин в повітрі здійснюють за еталонами пофарбування індикаторів. Виміри проводяться 2-3 рази і оцінка здійснюється за середніми арифметичними значеннями.

Газоаналізатори „Сирена”, „Сирена-2”, „Сирена-4” призначаються для автоматичного визначення мікроконцентрацій токсичних газів (сірководню, аміаку, фосгену) в повітрі виробничих приміщень, а також сигналізації порогу вимірювання. Газоаналізатори забезпечують виявлення газів (пари): на відстані не більше як 300 м між датчиком і блоком управління; при температурі навколишнього повітря від 5 до 40 °С.

Технічні характеристики газоаналізаторів

Характеристики		Тип газоаналізатора		
		Сирена	Сирена-2	Сирена-4
Тип газів для виміру		Сірководень	Аміак	Фосген
Діапазон виміру, мг/м ³		0-3, 0-10, 0-30	0-30	0-1
Похибка виміру, %		± 20	± 20	± 20
Час одного циклу, хв.		5 ± 0,2	5 ± 0,2	5 ± 0,2
Час безперервної роботи, діб		30	30	14
Живлення, В		220	220	220
Маса, кг		58	58	58
Примітки:	Гранично допустимі концентрації, мг/м ³	10	20	0,5
	Смертельно токсичні дози, г·хв/л	30	100	6

Газоаналізатор „Сирена - М” призначається для виявлення концентрації хлору в повітрі виробничих приміщень. Газоаналізатор може розміщуватися на відстані не більше 5 м від місця забору проби.

Технічні характеристики приладу складають: діапазон вимірювання – 0-2 мг/м³; похибка вимірювання - ± 20 %; час одного циклу – 1 ± 0,6 хв.; час роботи в автоматичному режимі без перезаряджання реактивів – не менше 4 діб; живлення приладу – 220 В; маса приладу – 10 кг.

Газосигналізатор „ГАІ-1” призначається для контролю загазованості повітря робочої зони в 1-2 точках технологічних приміщень.

Технічні характеристики приладу складають: діапазон виміру – 0-2 мг/м³; похибка вимірювання - ± 20 %; час одного циклу – 1 ± 0,6 хв.; час роботи в автоматичному режимі без перезарядження реактивів – не менше 4 діб; живлення приладу – 220 В і від мережі стисненого повітря тиском 1,4 кгс/см²; витрата повітря в межах від 1,2 до 2,5 л/хв.; середнє використання потужності не більше 70 Вт; маса приладу – 47,5 кг; газосигналізатор забезпечує роботу при змінах температури від 15 до 40 °С і виносу пульта управління на відстань не більше 2000 м.

Індикатор контролю загазованості приміщень хлором (ІЗП) призначається для контролю гранично допустимої концентрації (ГДК) хлору в повітрі виробничих приміщень хлораторних і очисних споруд і хлорних переливних станцій водопровідних господарств. Склад:

електрохімічна комірка (62x68 мм), блок індикації і сигналізації (145x180x77 мм), таблетка (8x6 мм).

Технічні характеристики: діапазон ГДК – 0-1; поріг чутливості концентрації хлору в повітрі – 0,05 мг/м³; час спрацювання при концентрації 1,6 ГДК не більше 180 с; час роботи в автоматичному режимі без проведення регламенту технічного обслуговування не більше 12 міс.; довжина лінії між електрохімічною коміркою і блоком сигналізації: двожилиним кабелем складає 20 м, кабелем з екраном до 100 м; потужність не більше 10 Вт; термін використання таблетки не більше 12 міс.; витрати реагенту на рік не більше 4 г; маса індикатора не більше 3 кг; вихідний сигнал ГСП – 0-10.

Статтею 8 Закону України „Про охорону праці” передбачено забезпечення працівників спецодягом, іншими засобами індивідуального захисту, мийними та знешкджувальними засобами. Відповідно до цієї статті розроблене Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту, затверджене наказом Державного Комітету України з нагляду за охороною праці від 29 жовтня 1996 р. № 170.

Положення встановлює порядок забезпечення працівників підприємств необхідним для трудового процесу спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту, а також порядок їх утримання і зберігання.

Засоби індивідуального захисту (ЗІЗ) видаються працівникам тих професій та посад, що передбачені у відповідних виробництвах, цехах, дільницях та видах робіт Типовими галузевими нормами безплатної видачі працівникам спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту, або відповідними галузевими нормами, що введені на підставі типових. ЗІЗ видаються працівникам згідно з встановленими нормами і строками носіння незалежно від форм власності та галузі виробництва, до якої відносяться ці виробництва, цехи, дільниці та види робіт.

Працівникам, професії та посади яких передбачені в Типових нормах безплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту, робітникам і службовцям наскрізних професій та посад всіх галузей народного господарства і окремих виробництв, ЗІЗ видаються незалежно від того, на яких виробництвах, цехах і дільницях вони працюють, за винятком випадків, коли ці професії та посади спеціально передбачені у відповідних Типових галузевих нормах.

З врахуванням специфіки виробництва, вимог технологічних процесів і нормативних актів з охорони праці, за узгодженням з представниками профспілкових органів, за рішенням трудового колективу підприємства працівникам може видаватися спецодяг, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту понад передбачені норми.

В окремих випадках, враховуючи особливості виробництва, власник може за погодженням з уповноваженим з охорони праці трудового колективу підприємства і профспілками замінювати:

комбінезон бавовняний – костюмом бавовняним і навпаки;

костюм бавовняний – напівкомбінезоном бавовняним з сорочкою (блузою) або сарафаном з блузою і навпаки;

костюм з сукна – костюмом бавовняним з вогнезахисним або кислотозахисним просоченням;

костюм брезентовий – костюмом бавовняним з вогнезахисним або водовідштовхуючим просоченням;

черевики (напівчоботи) шкіряні – чоботами гумовими і навпаки;

черевики (напівчоботи) шкіряні – чоботами кирзовими і навпаки;

валянки – чоботами кирзовими.

Заміна одних видів спеціального одягу і спеціального взуття на інші не повинна погіршувати їх захисні властивості.

У тих випадках, коли такі засоби індивідуального захисту, як запобіжний пояс, діелектричні калоші і рукавиці, діелектричний гумовий килимок, захисні окуляри і щитки, респіратор, протигаз, захисний шолом, підшоломник, накомарник, каска, наплічники, налокітники, саморятівники, антифони, заглушки, шумозахисні шоломи, світлофільтри, віброзахисні рукавиці та інші ЗІЗ, не вказані в Типових галузевих нормах, але передбачені нормативними актами з охорони праці, вони повинні бути видані працівникам в залежності від характеру і умов робіт, що виконуються, на строк носіння – до зношення.

Визначення потреби в ЗІЗ на підприємстві, закладі і організації здійснюється з урахуванням чисельності працівників за професіями і посадами, передбаченими у Типових галузевих нормах безплатної видачі робітникам і службовцям спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту, або у відповідних галузевих нормах.

Спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту, що надходять на склади, повинні зберігатись у приміщеннях з температурою не нижче +10 С та не вище +30 С при віднос-

ній вологості повітря 50-70%.

Спеціальний одяг з прогумованих тканин та гумове взуття повинні зберігатись в затемнених приміщеннях при температурі від +5 С до +20 С з відносною вологістю повітря 50-70%.

Запобіжні пояси повинні зберігатись у підвішеному стані або бути розкладені на стелажах у один ряд.

Відстань від підлоги до нижньої частини полиці, стелажу повинна бути не менше 0,2 м; від внутрішніх стін складу і від опалювальних приладів до виробів – не менше 1 м; між стелажками – не менше 0,7 м.

Засоби індивідуального захисту при зберіганні повинні бути захищені від прямого попадання сонячних променів.

Забороняється зберігання засобів індивідуального захисту у приміщенні разом з кислотами, лугами, розчинниками, бензином, мастиками та іншими матеріалами, що можуть бути джерелом шкідливих речовин. Щодо зберігання ЗІЗ повинні виконуватись рекомендації підприємства-виробника.

Взяті на зберігання теплий спеціальний одяг і спеціальне взуття, що були в ужитку, повинні бути піддані дезінфекції, ретельно очищені від забруднень і пилу, висушені і відремонтовані. Під час зберігання вони підлягають періодичному оглядові.

Спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту, що видаються працівникам, повинні відповідати характеру і умовам їхнього застосування і забезпечувати безпеку праці.

ЗІЗ, що видаються працівникам, вважаються власністю підприємства, обліковуються як інвентар і підлягають обов'язковому поверненню при: звільненні, переведенні на тому ж підприємстві на іншу роботу, для якої видані засоби індивідуального захисту не передбачені нормами, а також по закінченні строків їх носіння замість одержуваних нових ЗІЗ.

Власник може видавати працівникам два комплекти спецодягу на два строки носіння.

Власник зобов'язаний організувати заміну або ремонт спеціального одягу і спеціального взуття, що стали непридатними до закінчення встановленого строку носіння з незалежних від працівника причин.

Власник компенсує працівнику витрати на придбання спецодягу та інших засобів індивідуального захисту, якщо встановлений нормами строк видачі цих засобів порушений і працівник був вимушений придбати їх за власні кошти. При відсутності документів, що підтвер-

джують ціну, компенсація витрат здійснюється за роздрібними цінами підприємства-виробника.

Вартість ЗІЗ уточнюється бухгалтерією підприємства. Якщо витрати перевищують роздрібні ціни, компенсація різниці може бути виплачена, якщо це обумовлено в колективному договорі.

У випадку пропажі ЗІЗ у встановлених місцях їх зберігання або псування ЗІЗ з незалежних від працівника причин, власник зобов'язаний видати йому інший придатний для використання спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту.

Засоби індивідуального захисту, що були в користуванні, можуть бути видані іншим працівникам тільки після прання, хімчистки, дезинфекції та ремонту. Строк носіння таких ЗІЗ в залежності від ступеня їх зношеності встановлюється власником за погодженням з уповноваженим трудового колективу з питань охорони праці та профспілками.

Черговий спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту колективного користування повинні утримуватися в коморі цеху або дільниці і видаватися працівникам тільки на час виконання тих робіт, для яких вони передбачені, або можуть бути закріплені за певними робочими місцями (наприклад, кожухи на зовнішніх постах, рукавиці діелектричні при електроустановках тощо) і передаватися однією зміною іншій. В таких випадках ЗІЗ видаються під відповідальність майстрів та інших посадових осіб.

Учням курсової, групової та індивідуальної форм навчання, учбово-виховних закладів на час проходження виробничої практики (виробничого навчання), інструкторам, а також працівникам, тимчасово виконуючим роботи за професіями і посадами, для яких діючими Типовими галузевими нормами або відповідними галузевими нормами передбачені спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту, на час виконання цієї роботи ЗІЗ видаються згідно з діючими Типовими галузевими нормами у встановленому для всіх робітників і службовців порядку.

Робітникам, що суміщують професії або постійно виконують суміщувані роботи, в тому числі і в комплексних бригадах, крім засобів індивідуального захисту, які видаються їм за основною професією, повинні бути в залежності від виконуваних робіт додатково видані й інші види спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту, передбачені діючими нормами для суміщуваної професії з тими ж строками носіння.

Видача працівникам і повернення ними спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту повинні обліковуватися в особистій картці встановленої форми.

Власник підприємства зобов'язаний організувати належний облік і контроль за видачею у встановлені строки працівникам спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту. Засоби індивідуального захисту, що видаються, повинні відповідати своєму призначенню за захисними властивостями, а також розмірові і зросту працівників.

Під час виконання роботи працівники зобов'язані користуватися виданим їм спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту. Власник не повинен допускати до роботи працівників без встановлених нормами засобів індивідуального захисту, а також в несправному, невідремонтованому, забрудненому спеціальному одязі і спеціальному взутті та інших засобах індивідуального захисту.

Працівники зобов'язані використовувати за призначенням і бережливо ставитись до виданих в їх користування спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту. Строки носіння спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту встановлені календарні і обчислюються з дня їх фактичної видачі працівникам.

Спеціальний одяг і спеціальне взуття, повернені працівниками до закінчення строків носіння, але ще придатні для використання, повинні бути відремонтовані і використані за призначенням, а непридатні для носіння - списані. Порядок списання і використання ЗІЗ визначає власник.

Для зберігання виданого працівникам спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту власник зобов'язаний надати відповідно до санітарних норм та інших нормативних документів спеціально обладнані приміщення (гардеробні).

Власник зобов'язаний організувати належний догляд за засобами індивідуального захисту, своєчасно здійснювати хімічтку, прання, обезпилювання, дегазацію, дезактивацію, знешкодження і ремонт спецодягу, а також ремонт, дегазацію і знешкодження спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту.

У випадках забруднення спеціального одягу або необхідності його ремонту раніше встановленого строку, хімічтка, прання та ремонт повинні проводитися достроково. При необхідності повинен

здійснюватись також достроковий ремонт спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту.

У випадку інфекційного захворювання працівника спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту, якими він користувався, і приміщення, в якому вони зберігались, повинні бути піддані дезинфекції дезстанціями або дезвідділеннями санепідстанцій.

Спеціальне взуття підлягає регулярному чищенню і змащуванню, для чого працівникам повинні бути забезпечені відповідні умови (місця для чищення взуття, щітки, мазі, тощо).

Трудові спори з питань видачі і користування спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту розглядаються комісіями по трудових спорах.

Питання матеріальної відповідальності працівників за збитки, завдані власнику в зв'язку з втратою або псуванням по недбалості спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту чи в інших випадках (розкрадання чи навмисне псування вказаних виробів), регулюються діючим законодавством.

Відповідальність за своєчасне забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту покладається на власника.

Нагляд і контроль за виконанням власником вимог щодо забезпечення працівників ЗІЗ здійснюють органи державного нагляду і служби охорони праці виконавчої влади.

Громадський контроль за виконанням власником вимог щодо забезпечення працівників ЗІЗ покладається на трудовий колектив підприємства через обраних ними уповноважених і професійні спілки в особі своїх виборних органів і представників.

Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту поширюється на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності і видів їх діяльності, для працівників яких є обов'язковим застосування під час трудового процесу спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту.

Для запобігання або зменшення впливу на працюючих шкідливих і небезпечних виробничих факторів застосовують засоби колективного та індивідуального захисту.

Засоби колективного захисту залежно від призначення поділяються на такі класи:

засоби нормалізації повітряного середовища виробничих приміщень і робочих місць (вентиляція, кондиціонування, опалення, автоматичний контроль і сигналізація);

засоби нормалізації освітлення виробничих приміщень і робочих місць (джерела світла, освітлювальні прилади, світлозахисне обладнання, світлофільтри);

засоби захисту від іонізуючих, інфрачервоних, ультрафіолетових, електромагнітних, лазерних, магнітних та електричних полів (огородження, герметизація, знаки безпеки, автоматичний контроль і сигналізація, дистанційне управління тощо);

засоби захисту від шуму, вібрації (огородження, звукоізоляція, віброізоляція);

засоби захисту від ураження електричним струмом (огородження, захисне заземлення, автоматичне відключення, дистанційне управління);

засоби захисту від дії механічних факторів (огородження, автоматичний контроль і сигналізація, знаки безпеки);

засоби захисту від хімічних факторів (огородження, герметизація, вентиляція та очистка повітря, дистанційне керування, знаки безпеки);

засоби захисту від високих і низьких температур навколишнього середовища (огородження, автоматичний контроль і сигналізація, термоізоляція, дистанційне керування).

Створення на робочому місці сприятливих і безпечних умов праці тісно пов'язане із забезпеченням робітників спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту.

Засоби індивідуального захисту залежно від призначення поділяються на такі класи:

ізолюючі костюми (пневмокостюми, скафандри);

засоби захисту органів дихання (протигазу, респіратори, пневмокаски, пневмомаски);

спеціальний одяг (комбінезони, куртки, брюки, костюми, халати, плащі, кожухи, фартухи, жилети, нарукавники);

спеціальне взуття (чоботи, черевики, боти, бахіли);

засоби захисту рук (рукавиці, рукавички);

засоби захисту очей (захисні окуляри);

засоби захисту обличчя (захисні маски, захисні щитки);

засоби захисту голови (каски, шоломи, шапки, берети);

засоби захисту від падіння з висоти тощо (запобіжні пояси, діе-

лектричні килимки, ручні захвати, маніпулятори).

Рукавичка зварника, рукавичка брезентова для зварника, рукавичка брезентова, рукавичка робоча брезентова, рукавичка зварника зі шкіри, рукавичка робоча із брезенту, рукавичка брезентова без просочення, рукавички в'язані і трикотажні, рукавички надстійкі та армовані волокном або литі, рукавички для роботи у важких умовах (нафтопродукти, сухі та вологі поверхні), рукавички для захисту рук від порізів при роботі у важких умовах, рукавички для тонких операцій.

Спеціальний одяг

Комплект спеціального одягу (напівкомбінезон, куртка, кепі)

Костюм зварника, куртка сигнальна, костюм „ультра літ”, жилет.

Жилет сигнальний, куртки бавовняно-паперові, вогнестійкий костюм.

Костюм хімічного захисту, захисні маски типу „ультра”, комбінований захисний костюм.

Каски для захисту голови, пояси монтажні і запобіжні, підшоломники під каску (не утеплений, утеплений), робочі кепки.

Чоботи гумові, чоботи кирзові, робочі черевики.

- 1 - лицева частина
- 2 - коробка фільтруюча поганявальна
- 3 - трикотажний чохол
- 4 - вузол клапана видиху
- 5 - устрій переговорів
- 6 - вузол клапана видиху
- 7 - об'єктив
- 8 - нагрудник (пластина потилиці)

ГП-7

- 10 - сиромені лямки
- 11 - лицеві лямки
- 12 - пружини

ГП-7В

ГП-7ВМ

Протигаз малогабаритний ПМГ-2

Протигаз дитячий фільтруючий ПДФ-Д(ДА)

Протигаз ГП-5 призначається для дорослого населення. Складається з фільтруючої коробки поглинання ГП-5; шлему-маски типу ШМ-62 або ШМ-62У. В комплект протигазу входить також сумка і коробка з незапінтнілими плівками. Ріст шлему-маски добирається за обміром голови (довжина замкнутої лінії, яка проходить через маківку голови, щоки і підборіддя).

Протигаз ГП-5М призначається для командного складу невоєнізованих формувань ЦО, а також для особового складу, який працює з переговорними апаратами. Складається з фільтруючої коробки поглинання ГП-5; шлему-маски типа ШМ-66МУ (з переговорним устроєм). В комплект протигазу входять також сумка, коробка з не запінтнілими плівками і коробка з мембранами. Ріст шлему-маски добирається за обміром голови (довжина замкнутої лінії, яка проходить через маківку голови, щоки і підборіддя).

Протигаз (лицева частина)	Ріст лицевої частини і відповідний вертикальний обхват голови, см				
	0	1	2	3	4
ГП-5 (ШМ-62)	До 63	63,5-65,5	66-68	68,5-70,5	>71
ГП-5М (ШМ-66Му)	До 63	63,5-65,5	66-68	>68,5	-

Для працюючих на підприємствах хімічної, гірничодобувної і металургійної промисловості та в інших галузях, які виробляють, використовують, зберігають і транспортують СДОР, для захисту органів дихання використовуються засоби індивідуального захисту фільтруючого типу промислового призначення.

Промислові фільтруючі протигази призначені для захисту органів дихання, обличчя і очей людини від дії шкідливих домішок, які перебувають в повітрі у виді газів, пари і аерозолів (пилу, диму, туману). Промислові протигази комплектуються фільтруючими коробками великих і малих габаритних розмірів, що спеціалізовані за призначенням.

В комплект промислового протигазу великих габаритних розмірів входять: фільтруюча поглинальна коробка, лицьова частина, з'єднувальна трубка, комплект не запінтнілих плівок, сумка та інструкція з користування.

Призначення коробок великих габаритних розмірів
промислових фільтруючих протигазів

Марка коробки	Тип коробки і розпізнавальне фарбування	СДОР, від яких захищає коробка
A, A ₈	Без фільтра проти аерозолів (ПАФ). Коричнева.	Пари органічних сполук (бензин, керосин, ацетон, бензол, толуол, ксилол, сірковуглець, спирти, ефіри, анілін, газо- і органічні сполуки бензолу і його гомологів, тетраетил свинцю), фосфор і хлорорганічні отрутохімікати.
A	З ПАФ. Коричнева з білою вертикальною смугою.	Те саме, а також пил, дим і туман.
B, B ₈	Без ПАФ. Жовта.	Кислі гази і пари (сірчаний газ, хлор, сірководень, синильна кислота, окисли азоту, хлористий водень, фосген), фосфор і хлорорганічні отрутохімікати.
B	З ПАФ. Жовта з білою вертикальною смугою.	Те саме, а також пил, дим і туман.
Г, Г ₈	Без ПАФ. Чорно-жовта.	Пари ртуті, ртутьорганічні отрутохімікати, на основі етилмеркурхлориду.
Г	З ПАФ. Чорно-жовта з білою вертикальною смугою.	Те саме, а також пил, дим і туман, суміш пару ртуті і хлору .
Е, Е ₈	Без ПАФ. Чорна.	Миш'яковий і фосфористий водень.
Е	З ПАФ. Чорна з білою вертикальною смугою.	Те саме, а також пил, дим і туман.
КД, КД ₈	Без ПАФ. Сіра.	Аміак, сірководень і їх сполуки.
КД	З ПАФ. Сіра з білою вертикальною смугою.	Те саме, а також пил, дим і туман.

М	Без ПАФ. Червона.	Окис вуглецю при наявності органічної пари (окрім практичних не сорбуючих речовин – метану, бутану, етану, етилену, та інших), кислих газів, аміаку, миш'якового і фосфористого водню.
М	З ПАФ. Червона з білою вертикальною смугою.	Те саме, а також пил, дим і туман.
СО	Без ПАФ. Біла.	Окисел вуглецю.
БКФ	З ПАФ. Зелена з білою вертикальною смугою.	Кислі гази і пар, пар органічних речовин, миш'якового і фосфористого водню і від різних аерозолів (пил, дим і туман).

В промисловості для захисту органів дихання від деяких СДОР використовуються і малі протигазові коробки двох типів: з проти аерозольним фільтром (МКПФ) і без нього (МКП), які класифікуються за марками А, В, Г, КД і С.

Призначення коробок малих габаритних розмірів промислових фільтруючих протигазів

Марка коробки	Тип коробки і позначальні знаки	СДОР, від яких захищає коробка
А	МКП – корпус і дно коричневі	Пари органічних сполук (бензин, ацетон, бензол, толуол, ксилол, спирти), пари фосфор і хлорорганічних отрутохімікатів.
	МКПФ – корпус коричневий, дно жовте	То саме, а також пил, дим і туман
В	МКП – корпус і дно жовті	Кислі гази і пари (сірчаний газ, хлор, сірководень, синильна кислота, хлористий водень, фосген), пари фосфору і хлорорганічних отрутохімікатів.
	МКПФ – корпус жовтий, дно біле	То саме, а також пил, дим і туман

Г	МКП– корпус чорний і жовта кільцева смуга, дно чорне	Пари ртуті, ртутьорганічні отрутохімікати на основі етилмеркурхлориду.
	МКПФ– корпус чорний і жовта кільцева смуга, дно чорне	То саме, а також пил, дим і туман
КД	МКП – корпус і дно сірі	Аміак, сірководень та їх суміші.
	МКПФ – корпус сірий, дно біле	То саме, а також пил, дим і туман
С	МКП – корпус і дно зелені	Сірчаний газ і окисли азоту.
	МКПФ – корпус зелений, дно біле	То саме, а також пил, дим і туман

В комплект промислового протигазу малих габаритних розмірів входять: фільтруюча поглинальна коробка, лицьова частина, комплект незапотіваючих плівок, сумка та інструкція з користування.

Промислові протигази великих і малих габаритних розмірів комплектуються лицьовими частинами ШМП двох типів: з клапанною коробкою типу I і типу II. Лицьову частину ШМП кожного типу виготовляють п'яти ростів. Підбір лицьової частини по росту проводиться за обміром голови (довжина замкнутої лінії, яка проходить через маківку голови, щоки і підборіддя).

Результат виміру голови, см	До 63	63,5-65,5	66-68	68,5-70,5	> 71
Ріст шлему-маски	0	1	2	3	4

Крім лицьової частини ШМП промислові протигази можуть комплектуватися і лицьовими частинами ШМ-41, ШМ-41М, ШМС і ШМГ.

Протигазові респіратори РПГ-67, РУ-60М і РУ-60МУ використовуються в промисловості для захисту органів дихання від СДОР у вигляді пари і газів при їх концентрації не більш 10-15 ГДК. Вони складаються із гумової маски, фільтруючих поглинальних патронів, пластмасових манжет з клапаном вдиху і клапаном видиху, трикота-

жного обтюратора, а також наголовника для закріплення респіратора на голові.

Респіратор РЦ-67, РПД-1, Ф62-Ш, „Мама”, Р-2, Ш-1.

Фільтруючі патрони респіраторів випускаються марок А, В, КД і Г, які спеціалізовані за призначенням залежно від фізико-хімічних і токсичних властивостей СДОР. Патрони розпізнаються за складом вибирача, а за зовнішнім виглядом – за допомогою маркування, яке нанесено в центрі перфорованої сітки патрону.

Респіратори протигазові РПГ-67, РУ-60М і РУ-60МУ забороняється використовувати для захисту органів дихання від високотоксичних речовин типу синильної кислоти, миш'якового і фосфористого водню, тетраетил свинцю та інших, а також від речовин, які в паро - і газоподібному стані можуть проникати в організм людини через шкіряні покриви. Для захисту від пари ртуті респіратори повинні використовуватися без трикотажного обтюратора.

Призначення патронів респіраторів

Маркування патрону	СДОР, від якого захищає патрон
РПГ-67	Органічні пари (бензину, гасу, ацетону, бензолу, і їх гомологів, спиртів, ефірів та інших, окрім низько киплячих і не сорбуючих органічних речовин), пару хлор - і фосфорорганічних отрутохімікатів.
РУ-60М-А або РУ-60МУ-А	То саме і аерозолі.
РПГ-67-В	Кислі гази (сірчистий ангідрид, сірководень та інші), пари хлор - і фосфорорганічних отрутохімікатів.
РУ—60М-В або РУ-60МУ-В	То саме і аерозолі.
РПГ-67-КД	Аміак і сірководень.
РУ-60М-КД або РУ-60МУ-КД	То саме і аерозолі.
РПГ-67-Г	Пар ртуті.
РУ-60М-Г або РУ-60МУ-Г	То саме і аерозолі.

Фільтруючі саморятувальники СПП-2 (СПП-4) використовуються для захисту органів дихання від окислу вуглецю, пилу і диму при пожежах на шахтах і в рудниках. Вони складаються із фільтрувального патрона, на якому закріплені згубник з носовим затискувачем і система кріплення фільтрувального патрона на голові. Фільтруючий патрон з елементами зберігається в герметичній металевій упаковці, на кришці якого закріплена плечова тасьма для носіння саморятувальника.

Саморятувальники СПП-2 (СПП-4) - це прилади разової дії і призначені тільки для виходу із загазованої зони. Використання їх допускається в повітрі з об'ємною долею кисню не менше 17% і об'ємною долею окису вуглецю не більше 1%.

Саморятівники мають фільтр попередньої очистки повітря від пилу і диму. При роботі саморятівники нагріваються, що характеризує їх справність. Для пониження температури повітря, що вдихається,

саморятівник СПП-4 має спеціальний теплообмінник. Вони зберігають свої захисні якості на протязі трьох років при зберіганні в умовах складу.

Респіратори, що знаходяться на забезпеченні ЦО (Р-2 і Р-2Д) і в промисловості (ШБ-1, “Айстра-2”, Ф-62П та інші), використовуються для захисту органів дихання від радіоактивного пилу, ґрунтового і промислового пилу та ряду аерозолів .

Ріст респіраторів визначається за обміром параметрів обличчя людини.

Висота обличчя, мм	Для Р-2	-	До 109	110-119	Більш 120
	Для Р-2Д	80-99	100-114	115-124	Більш 125
Ріст респіратора		0	1	2	3

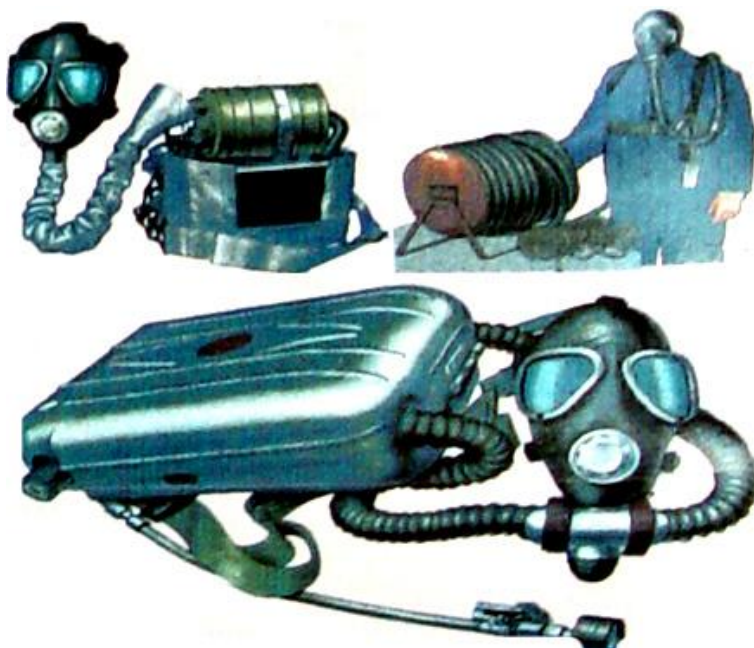
Основні характеристики респіраторів

Марка респіратора		Призначення	Комплект респіратора
Р-2		Захист від РР для дорослих	Фільтруюча напівмаска, поліетиленовий пакет, кільце
Р-2Д		Захист від РР для дітей від 7 до 17 років	Фільтруюча напівмаска, поліетиленовий пакет, кільце
ШБ-1	Пелюстка - 200	Захист від високодисперсних аерозолів	Легка безклапанна напівмаска з матеріалу ФПП
	Пелюстка - 40	Захист від високодисперсних аерозолів	Легка безклапанна напівмаска з матеріалу ФПП
	Пелюстка - 5	Захист від високодисперсних аерозолів	Легка безклапанна напівмаска з матеріалу ФПП
Айстра-9		Захист від високодисперсних аерозолів	Гумова напівмаска з клапаном видиху, поліетиленові патрони з клапанами вдиху і змінними фільтрами з матеріалу ФПП
Ф-62П		Захист від промислового пилу, окрім високодисперсного	Гумова напівмаска з клапаном видиху і пластмасова коробка з змінним фільтром з матеріалу ФПП

РП-К	Захист від промислового пилю, окрім вискодисперсного пилю	Гумова напівмаска з двох шарів (зовнішній – поліуретан, внутрішній – змінний матеріал ФПГ)
У-2К	Захист від різного пилю	Фільтруюча напівмаска, поліетиленовий пакет, кільце

Перевага ізолюючих дихальних апаратів (ІДА), які забезпечують органи дихання людини необхідною кількістю чистого повітря, є те, що вони можуть використовуватися незалежно від складу навколишньої атмосфери.

До них належать: автономні дихальні апарати, що забезпечують органи дихання людини дихальною сумішшю з балонів з стисненим повітрям або стисненим киснем або за рахунок регенерації кисню за допомогою продуктів, що затримують кисень; шлангові дихальні апарати, з допомогою яких чисте повітря подається до органів дихання за допомогою шлангу від повітродувки або від компресорних магістралей.

Ізолюючий протигаз, шланговий протигаз.

Ізолюючі дихальні апарати (ІДА) діляться на дві групи: проти-гази з хімічно зв'язаним киснем (ІП-4, ІП-46, ІП-46М) і протигази з стисненим киснем (КІП-8).

Ізолюючий дихальний апарат ІП-4 призначається для захисту органів дихання, шкіри обличчя і очей від будь-якої шкідливої домішки в повітрі незалежно від її концентрації при виконанні робіт в умовах недостатності або відсутності кисню.

Ізолюючий дихальний апарат ІП-4 складається з лицьової частини зі з'єднувальною трубкою, регенеративного патрона, дихального мішка, каркаса. В комплект також входять не запітнілі плівки, утеплювальні манжети і сумка.

Лицьова частина ІП-4 призначена для ізоляції органів дихання від навколишнього середовища, направлення газової суміші, що видихається в регенеративний патрон, підведення очищеної від вуглекислого газу і водяної пари і збагаченої киснем газової суміші до органів дихання, а також для захисту очей і обличчя від будь-якої шкідливої суміші в повітрі.

Регенеративний патрон призначається для отримання кисню, необхідного для дихання, а також для поглинання вуглекислого газу і вологи, які знаходяться в газовій суміші, що видихається.

Дихальний мішок є резервуаром для газової суміші, що видихається і кисню, який виділяється регенеративним патроном. Клапан надмірного тиску призначається для випуску зайвого газу з системи дихання при роботі. Каркас призначається для розміщення в ньому дихального мішка, попередження стиснення мішка при експлуатації апарата і закріплення регенеративного патрона.

Сумка служить для зберігання і перенесення ізолюючого дихального апарата, а також для захисту його вузлів від обливання СДОР і механічних пошкоджень. Сумка виготовлена із спеціальної прогумованої тканини, стійкої до агресивних рідин.

В основі роботи подібних ізолюючих дихальних апаратів лежить принцип хімічної регенерації повітря, що видихається, в регенеративному патроні, за рахунок поглинання вуглекислого газу і пари води та виділення кисню, який супроводжується виділенням тепла, чому за часом використання регенеративний патрон нагрівається.

Час роботи в ізолюючому дихальному апараті визначається фізичним навантаженням і для ІП-4 складає при відносному спокої і легкому фізичному навантаженні біля 180 хв., при середньому фізичному навантаженні – 60 хв., а при важкому фізичному навантаженні –

30 хв., робочий інтервал температур складає від мінус 40 до плюс 40° С. Попередня перевірка герметичності лицьової частини ІДА виконується на вдиху при одночасному притискуванні ніпеля з'єднувальної трубки до долоні. Якщо при вдиху повітря не проходить, то лицьова частина герметична.

Заміна відпрацьованого регенеративного патрона в зараженому або не придатному для дихання повітря допускається лише в окремих випадках. Протигази ИП-4 і ИП-46 використовуються на суші, ИП-46М – для проведення легких робіт під водою. Підбір лицьової частини за ростом проводиться за обміром голови (довжина замкнутої лінії, яка проходить через маківку голови, щоки і підборіддя).

Ріст шлему	Величина виміру голови, см	
	ИП-4, ИП-46	ИП-46М
1	До 64	До 63
2	64,5-68,5	63,5-66,5
3	69 і більше	67-68,5
4	-	69 і більше

Серед промислових ІДА слід виділити ізолюючі протигази, шапні саморятівники, ізолюючі респіратори, киснево-ізолюючий протигаз КПП-8, дихальні апарати ВЛАДА і АСВ-2, які можуть успішно використовуватися для захисту органів дихання від СДОР.

Киснево-ізолюючий протигаз КПП-8 призначається для захисту органів дихання при газорятувальних роботах від шкідливої дії непридатної для дихання атмосфери, яка має отруйні речовини високої концентрації і збіднена киснем. Час захисної дії киснево-ізолюючого протигазу складає 2 години. Місткість балону 1л; запас кисню в балоні 200 л; маса протигазу складає 10 кг.

Всі вузли КПП-8, за виключенням клапанної коробки з маскою МИП-1 або шлем-маскою, з'єднувальних трубок і манометра, розташовані в металевому корпусі: кисневий балон з запірним вентилям, блок легеневого автомата з редуктором і байпасом; дихальний мішок з запобіжним клапаном, звуковий сигнал; регенеративний патрон, поясний і плечовий ремені.

Після кожного використання КПП-8 чистять, перевіряють і перезаряджають. Зберігають КПП-8 в зібраному вигляді у приміщенні при температурі повітря від 3 до 20° С та відносній волозі 65-60%.

Основні характеристики ізолюючих протигазів і приладів

Характеристика		Ізолюючий протигаз			КІП-8
		ИП-4	ИП-46	ИП-46М	
Маса , кг		3,4	4,6	5,5	10
Лицева частина		ШИП-26	ШВСМ	ШВСМ	МИП-1
Регенеративний патрон		РП-4	РП-46	РП-46М	-
Час захисної дії при навантаженні (хв.):	Важкому	40	50	50	-
	Середньому	75	60	60	-
	Легкому	180	180	180	120
	В воді (15-20° С)	-	-	120	-
	В воді (15-20° С)	-	-	20	-

Шахтні саморятівники (малогабаритний ШСМ-1, ШСМ-7М, ШС-20М та їх аналоги) призначені для захисту органів дихання робітників вугільної, хімічної, металургійної промисловості при аваріях, вибухах і пожежах.

Ізолюючі респіратори призначені для захисту органів дихання від шкідливої дії непридатної для дихання атмосфери при виконанні гірничорятувальних і технічних робіт в вугільних шахтах і кар'єрах.

Дихальні апарати ВЛАДА і АСВ-2 призначені для захисту органів дихання при роботі у збідненій киснем атмосфері, яка має високий рівень концентрації шкідливої речовини. Вони належать до типу резервуарних апаратів із запасом стисненого повітря і відкритою схемою дихання.

Шлангові ізолюючі дихальні автомати забезпечують органи дихання чистим повітрям через з'єднувальні шланги, до них також належать пневмокостюми, які забезпечують захист не тільки органів дихання, а й всього тіла. Шлангові ІДА розділяються на два типи: самовсмоктуючі шлангові апарати, в яких повітря до органів дихання поступає із чистої зони за рахунок зусиль людини; шлангові апарати з примусовою подачею чистого повітря в лицьову частину за допомогою повітродувок, вентиляторів або від компресора після його попереднього очищення.

Шлангові ІДА використовуються, як правило, при ремонті та очистці різних ємностей (цистерн, котлів), колодязів, димоходів, підвальных і інших приміщень, де можуть скупчуватися газоподібні шкідливі суміші.

Противагаз шланговий ПШ-1 є засобом захисту безнапірного типу і призначений для одного працюючого. Складається із шлему-маски (трьох ростів: 1, 2, 3-го), двох з'єднувальних трубок, рукава для підведення повітря, фільтруючої коробки для очистки повітря, що вдихається, від пилу, рятувального пояса з плечовими тасьмами, сигнальної рятувальної мотузки і штиря для закріплення кінця рукава з фільтруючою коробкою в зоні чистого повітря. Противагаз ПШ-1 рекомендується використовувати при малих і середніх навантаженнях в тих випадках, коли чисте повітря можливо забирати на відстані не більше 10 м від робочого місця.

Опір вдиху і видиху при витраті повітря 30 л/хв. складає 196 і 100 Па відповідно. Маса апарата не більше 8 кг. У зв'язку з великим опором диханню противагаз ПШ-1 рекомендується використовувати при короткочасних роботах. Придатність противагазу перевіряється перед кожною видачею і періодично (не рідше одного разу за тиждень).

Шланговий противагаз ПШ-2 є засобом захисту з примусовою подачею чистого повітря і призначається на одночасне забезпечення захисту органів дихання двох працюючих на відстані 20 м від повітродувки або одного працюючого на відстані 40 м. В апараті передбачена подача повітря за допомогою електродвигуна, а також шляхом обертання повітродувки вручну.

Комплектність і призначення противагазу ПШ-2 аналогічні противагазу ПШ-1, тільки додаткові елементи є в двох комплектах, довжина рукавів для підведення повітря складає 20 м, а сигнальних мотузків 25 м. Кількість повітря, що подається під кожну лицеву частину при 60 об./хв. складає 50 л/хв. Опір вдиху відсутній, а опір видиху складає 119 Па. Маса апарата не більше 46,7 кг.

Шланговий апарат ДПА-5 аналогічний апарату ПШ-2, відрізняється тільки конструкцією повітродувки. Мінімальний тиск повітря 3000 Па, кількість повітря, що подається складає 200 л/хв.

Пневмокостюми ЛГ-4 і ЛГ-5 призначаються для ремонтних і аварійних робіт при значному забрудненні і повітря і обладнання приміщень радіоактивними і токсичними речовинами. Вони забезпечують ізоляцію органів дихання і поверхні тіла працюючого від зовнішнього середовища.

Пневмокостюми виготовляються із поліхлориду пластикату, причому ЛГ-5 - із більш міцної армованої плівки марки 80АМ. Спереду комбінезона є лаз для входу в костюм і виходу із нього.

Система подачі повітря в пневмокостюм включає повітровід, який розташований в шлемі, пластмасовий штуцер з пневмокостюмом та поясні повітроводи. Пневмокостюми виготовляються трьох ростів: 3 ріст (М – малий) від 160 до 170 см; 4 ріст (С – середній) від 171 до 180 см; 5 ріст (В-великий) від 181 до 190 см.

Робота в пневмокостюмі допускається при температурі від мінус 30 до плюс 45 °С. Повітря подається з використанням 250 л/хв. При температурі навколишнього повітря 16-27 °С пневмокостюм може використовуватися працюючим без погіршення самопочуття на проязі 4-6 годин. Маса пневмокостюма без шлангів складає 3 кг.

Необхідно враховувати, що засоби індивідуального захисту, які забезпечують захист від сильнодіючих отруйних речовин (СДОР), негативно впливають на організм людини, утруднюють при певних умовах виконання покладених завдань внаслідок погіршення теплообміну організму людини з навколишнім середовищем та в результаті обмеження рухомості.

Щитки захисні прозорі.

Окуляри слюсарні відкриті, окуляри сталевара, окуляри зварника-автогенника, окуляри з прямою і непрямою вентиляцією.

Окуляри зварника комбіновані із світлофільтрами, протишумові навушники.

У навчальному закладі повинен бути розроблений і затверджений в установленому порядку план дій під час ліквідації аварії, в якому розглядаються можливі аварійні ситуації, дії посадових осіб і працівників, а також обов'язки працівників інших підприємств, установ і організацій, що залучаються до ліквідації аварії.

План складається за такими основними принципами:
забезпечення безпеки персоналу на місці аварії;
гарантія безпеки інших людей на місці аварії та навколо неї;
захист навколишнього середовища;
захист майна.

План ліквідації аварії повинен легко виконуватись у місцевих умовах. З планом треба ознайомити всіх працюючих, а для тих, хто бере безпосередню участь у ліквідації аварії, треба передбачити періодичне практичне навчання (навчання практичним діям під час ліквідації аварії).

План ліквідації аварій повинен містити:

1. Дії персоналу, керівництва, підтримання зв'язку.
2. Передаварійне планування.
3. Розпізнавання та попередження потенційних аварій.
4. Перша (долікарська) допомога.
5. Засоби оповіщення на робочих місцях.
6. Безпечна відстань від аварії до місця укриття.
7. Функціонування системи тривоги, що оповіщає працівників про аварію.
8. Безпеку і контроль на робочому місці.
9. Індивідуальні засоби захисту.
10. Маршрути і способи евакуації.
11. Звітність про аварію.

План евакуації з приміщень під час аварії – документ, у якому вказані евакуаційні шляхи й виходи, встановлені правила поведінки людей, а також порядок і послідовність дій персоналу, який обслуго-

вує об'єкт на випадок аварії.

При розробці плану евакуації працівників із приміщення особливої уваги приділяють шляхам евакуації.

У випадку аварії евакуаційні шляхи повинні забезпечувати безпечну евакуацію всіх людей, які знаходяться в приміщенні, через евакуаційні виходи.

Виходи є евакуаційними, якщо вони ведуть з приміщень:

першого поверху назовні безпосередньо або через коридор, вестибуль, сходову клітку;

будь-якого поверху, крім першого, до коридору, який веде до сходової клітки;

до сусіднього приміщення на тому ж поверсі, яке забезпечене евакуаційними виходами.

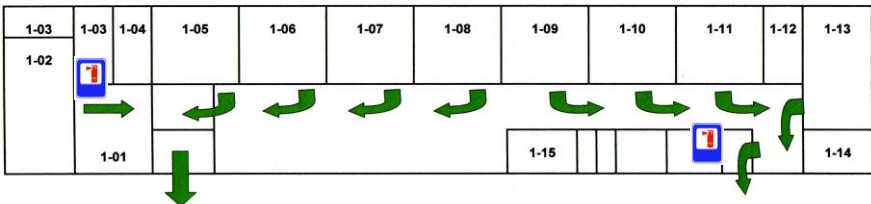
Виходи назовні дозволяється передбачати через тамбури. Евакуаційних виходів із будівлі з кожного поверху повинно бути не менше двох. Ширина шляхів евакуації повинна бути не менше 1 м, дверей – 0,8 м. Встановлення гвинтових сходів, підйомних дверей і воріт, а також дверей, що обертаються, і турнікетів на шляхах евакуації не дозволяється.

Двері на шляху евакуації повинні відчинятися у напрямку виходу із будинку. Зовнішні евакуаційні двері будинків не повинні мати засувів, які можуть бути відчинені ззовні без ключа.

„ЗАТВЕРДЖЕНО”
Директор школи

01 вересня 2005 року

План евакуації

1. План евакуації вводиться в дію за розпорядженням директора школи або чергового адміністратора у випадку пожежі або інших надзвичайних ситуацій.
2. Педагогічні працівники організують рух учнів за вказаними маршрутами.
3. Після звільнення приміщень проводиться евакуація майна.

План евакуації учнів та вихованців у разі
виникнення пожежі

№ з/п	Назва дії	Порядок і послідовність	Посада прізвище виконавця
1	2	3	4
1	Повідомлення про пожежу	У разі виявлення пожежі або її ознак необхідно негайно повідомити за телефоном 01 до пожежної частини, підключити систему сповіщення людей про пожежу, повідомити керівника закладу, установи або працівника, що його заміщує	
2	Евакуація учнів, вихованців з будівлі, що загорілася, порядок евакуації при різних варіантах	Негайно у разі виявлення пожежі або за сигналом сповіщення (зазначється вид сигналу) всі учні, вихованці мають виводитися назовні через коридори і виходити згідно з планом	
3	Звіряння списків складу з фактичною наявністю евакуйованих з будівлі	Усі евакуйовані з будівлі учні, вихованці перевіряються за наявними в групах і класах поіменними списками (журналом обліку занять)	
4	Пункти розміщення евакуйованих учнів, вихованців	У денний час учні, вихованці групами (класами) розміщуються у будівлі (зазначити адресу). У нічний час вони евакуйовуються до будівлі (зазначити адресу)	
5	Гасіння пожежі, яка виникла, працівниками закладу, установи до прибуття пожежної частини	Гасіння пожежі організовується негайно з моменту її виявлення і проводиться працівниками закладу, установи, не зайнятими евакуацією учнів, вихованців. Для гасіння використовуються всі наявні засоби пожежогасіння	

Порядок дій працівників

(найменування навчального закладу)
на випадок пожежі

Кожний працівник школи у випадку виникнення пожежі чи появи ознак пожежі (запах горіння або тління різних матеріалів) повинен:

- негайно вивести учнів із приміщення за планом евакуації;
- викликати пожежну команду за телефоном 01;
- повідомити про пожежу директора школи або чергового адміністратора;
- приступити до гасіння пожежі засобами, які є в школі;
- взяти участь в евакуації майна.
- Директор школи або черговий адміністратор на місці пожежі зобов'язаний:
  - перевірити, чи повідомляли до пожежної частини про пожежу;
  - оголосити про евакуацію учнів, організувати гасінням пожежі до прибуття пожежного підрозділу, врятування потерпілих;
  - організувати перевірку за списками наявності учнів і працівників;
  - виділити для зустрічі пожежного підрозділу особу, яка добре знає розміщення під'їзних доріг і джерел водопостачання;
  - за необхідності викликати на місце пожежі медичну допомогу та інші служби;
  - зупинити всі роботи, які заважають заходам евакуації людей та ліквідації пожежі;
  - організувати відключення мережі електропостачання, вжити інших заходів, які перешкоджають поширенню пожежі;
  - організувати евакуацію матеріальних цінностей у безпечне місце;
  - інформувати начальника пожежного підрозділу про кількість людей у будинку.

Під час проведення евакуації і гасіння пожежі необхідно враховувати обстановку, яка склалась, визначити найбезпечніші шляхи і виходи при евакуації, якнайшвидше забезпечити можливість евакуації

людей в безпечну зону, виключити умови, які сприяють поширенню горіння.

Під час гасіння пожежі необхідно створити умови для безпечної евакуації людей: не відчиняти вікна, двері, а також не розбивати скло з метою запобігання проникненню вогню і диму до суміжних приміщень.

Залишивши приміщення, необхідно зачинити за собою двері і вікна.

Порядок дій учнів

(найменування навчального закладу)
на випадок пожежі

1. Не допускати паніки. За сигналом тривоги учні стають біля своїх столів і за вказівкою вчителя залишають приміщення по одному розміреним кроком евакуаційними шляхами. Замикає ходу вчитель із класним журналом.

2. Необхідно зачинити двері класу і всі двері, що зустрічаються на шляху: під час пожежі вони перешкоджають поширенню вогню.

3. Діти з одного класу спускаються сходами по одному, залишаючи місце для дітей іншого класу. Не допускається обганяти один одного.

4. При виході зі школи в першу чергу пропускається учнів початкових класів, які виходять з першого поверху.

5. Усі, хто не був присутнім у класі під час тривоги (був у туалеті, чергував по школі тощо) повинні йти до місця збору (на спортивному майданчику) і приєднатися до свого класу чи групи.

6. На місці збору кожен клас або група займає строго визначене, заздалегідь відведене для них місце. Робиться перекличка за класними журналами для з'ясування, чи всі евакуювалися зі школи. Результати переклички доповідаються директорові школи.

Забороняється:

– повертатися в приміщення школи доти, доки не буде дано дозвіл пожежної охорони;

– голосно розмовляти, сміятися або кричати під час евакуації (це заважає чути команди);

– обганяти один одного на шляхах евакуації, особливо на схо-

дах;

– бігти до місця збору, відлучатися з місця збору кудись, у тому числі й додому, без дозволу вчителя.

Евакуація населення проводиться відповідно до Положення про порядок проведення евакуації населення у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2001 р. № 1432 (витяг):

1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

2. Залежно від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації рішення про проведення евакуації населення приймають:

- на загальнодержавному рівні - Кабінет Міністрів України;
- на регіональному рівні - Рада міністрів Автономної Республіки Крим, голова обласної держадміністрації;
- на місцевому рівні - голови Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, голова районної держадміністрації;
- на об'єктовому рівні - керівник об'єкта.

5. Оповіщення населення про загрозу і виникнення надзвичайної ситуації здійснюється з використанням усіх систем оповіщення, мережі зв'язку, засобів радіомовлення і телебачення, із залученням у разі потреби сил і засобів органів МВС.

6. Безпечний район визначається рішенням органу виконавчої влади, як правило, на території своєї області (Автономної Республіки Крим).

За кожним підприємством, установою, організацією, об'єктом закріплюється район або пункт розміщення.

52. Евакуйовані громадяни повинні мати при собі паспорт, військовий квиток, документ про освіту, трудову книжку або пенсійне посвідчення, свідоцтво про народження, гроші та цінності, продукти харчування і воду на 3 доби, постільну білизну, необхідний одяг і взуття загальною вагою не більш як 50 кілограмів на кожного члена сім'ї. Дітям дошкільного віку вкладається у кишеню або пришивається до одягу записка, де зазначається прізвище, ім'я та по батькові, домашня адреса, а також ім'я по батькові матері та батька.

Тема 3. Вибухонебезпека виробництва і вибухозахист.

Добробут людей тісно пов'язаний із збільшенням кількості населення, розвитком господарства і станом навколишнього середовища. За прогнозами спеціалістів, у найближчому майбутньому кількість населення буде продовжувати зростати приблизно на три людини за секунду, тобто в середньому на 90 млн. чоловік на рік і до 2100 року кількість населення Землі повинна стабілізуватися на рівні 9-13 млрд. людей. Природних ресурсів та можливостей біосфери Землі для підтримання життя такої кількості людей буде вже недостатньо. Збільшення кількості населення призводить до збільшення промислового виробництва, тому очевидним стане наступне збільшення забруднення навколишнього середовища, утворення кислотних дощів, озонових дір, парникового ефекту, до хвороб та зубожіння більшої частини населення.

Вже зараз у зв'язку із різким зростанням промислового виробництва підвищився рівень екологічної небезпеки, зросла вірогідність руйнування середовища проживання людини, рослин і тварин у результаті неконтрольованого розвитку економіки, відставання технологій, природних та антропогенних аварій та катастроф.

Наведемо декілька прикладів найбільших екологічних катастроф останнього часу.

В Україні найвища у світі смертність у вугільній промисловості. На кожний мільйон тонн видобутого у країні вугілля палива припадає 4,4 загиблих шахтаря. У більшості випадків причиною великих аварій був вибух метану. З цієї причини у 1979 році сталася аварія на шахті „Молодо-гвардійська” (загинуло 54 особи), у 1980 році – на шахті „Гірська” (загинули 68 чоловік), у 1986 році – на шахті „Яснівська - Глибока” (30 загиблих), у 1987 році через вибух метану сталася аварія на шахті „Чацькине” (загинуло 36 чоловік), у 1992 році – на шахті „Суходільська – Східна” (загинуло 52 чоловіки), у 1997 році – на шахті „Зирянівська” (67 загиблих), у 1998 році – на шахті імені Скочинського (63 загиблих).

3 грудня 1984 року стався вибух на заводі з виробництва пестицидів у Бхопалі (Індія). У результаті вибуху відбувся викид у повітря більше 40 тонн отруйних речовин. Загинули 8 тис. чоловік. Протягом наступних 10 років від ускладнень, викликаних отруєнням, загинуло ще 8 тис. чоловік.

1985 рік, Приморська бухта Чажма, ПЧК-43 (СРСР), вибух атомного реактора (рівень радіації досягав 90 000 рентген на годину –

утричі більше, ніж при аварії на Чорнобильській АЕС – дані про кількість жертв засекречені.

26 квітня 1986 року. Вибух на Чорнобильській АЕС.

У момент аварії загинуло 30 чоловік. Загальна кількість жертв та потерпілих складає 500 тис. чоловік. Після Чорнобильської катастрофи підвищення рівня радіації було зафіксовано в усій північній півкулі Землі.

Перед початком планово-попереджувального ремонту реактора четвертого енергоблоку Чорнобильської АЕС 25-26 квітня 1986 р. проводили його випробування при повному знеструмленні захисних приладів і відключенні аварійного охолодження. Через добу експерименту потужність реактора різко зменшилася. Почалося його інтенсивне отруєння ксеноном і йодом. Замість повного припинення невітленого задуму почали форсовано відновлювати попередній режим. У ситуації, що блискавично розвивалася, плутані дії чергової по зміні підсилювались дефектами конструкції ядерного реактора РБМК-1000. У технологічних каналах закипів теплоносій. Як наслідок почався радіоізотопний розпад води на водень і кисень, концентрація яких швидко досягла пропорції гримучої суміші. Пролунало три вибухи. Виникла пожежа. Шматки ядерного палива і уламки графітових стержнів ударною хвилею були розкидані по прилеглій території. Смертоносний дрібнодисперсний аерозоль, що випаровувався із активної зони розвалу, вирвався в атмосферу.

Влітку 1988 року під Уфою пасажирський потяг зазнав аварії через вибух на газопроводі, який був розміщений неподалік. Загинуло не менше 400 чоловік.

Березень 1991 року. Війна у Персидській затоці. Пожежу, що охопила більше ста підпалених іракцями кувейтських нафтових свердловин та нафтопереробних заводів, вдалося загасити лише через десять місяців. У пустелю вилилося декілька мільйонів галонів сирової нафти.

Пожежі і вибухи — найпоширеніші надзвичайні ситуації у сучасному індустріальному суспільстві. Вони трапляються перш за все на промислових підприємствах, які використовують у виробничих процесах вибухові і легкозаймисті речовини, а також на залізничному і трубопровідному транспорті.

Вибух – це швидке перетворення речовини в газо- чи пилоподібний стан з виділенням великої кількості тепла. У цьому випадку об'єм речовини збільшується в сотні, тисячі разів. Характерною озна-

кою вибуху є миттєве зростання температури і тиску газу на місці, де він стався. Однією з найбільш розповсюджених причин вибуху в навчальних закладах є неправильне користування газовими приладами. Під час роботи газових приладів в приміщеннях, де вона встановлені, накопичуються продукти згорання газів, тому ці приміщення необхідно часто провітрювати.

У народному господарстві України діє більш 1200 великих вибухо- і пожежонебезпечних об'єктів. Основна частина їх розміщена в центральних, східних і західних областях країни, де сконцентровані хімічні, нафто- і газопереробні, коксохімічні, металургійні та машинобудівні виробництва, функціонує розгалужена мережа нафто-, газоаміакопроводів, експлуатуються нафтогазопромислові та вугільні шахти.

Закон України „Про об'єкти підвищеної небезпеки” визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, і спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків.

Об'єкт підвищеної небезпеки – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру.

Небезпечна речовина - хімічна, токсична, вибухова, окислювальна, горюча речовина, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо) , які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок яких за певних обставин може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним та культурним цінностям.

Порогова маса небезпечних речовин - нормативно встановлена маса окремої небезпечної речовини або категорії небезпечних речовин чи сумарна маса небезпечних речовин різних категорій.

Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки - порядок визначення об'єктів підвищеної небезпеки серед потенційно небезпечних об'єктів.

Потенційно небезпечний об'єкт - об'єкт, на якому можуть використовуватися або виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються небезпечні речовини, біологічні препарати, а також інші об'єкти, що за певних обставин можуть створити реальну загрозу виникнення аварії.

Аварія на об'єкті підвищеної небезпеки (далі - аварія) небезпечна подія техногенного характеру, що виникла внаслідок змін під час експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки (наднормативний викид небезпечних речовин, пожежа, вибух тощо) і яка спричинила загибель людей чи створює загрозу життю і здоров'ю людей та довкіллю на його території і/або за його межами.

У Законі України „Про об'єкти підвищеної небезпеки” визначені повноваження Кабінету Міністрів України у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, до яких належать:

забезпечення реалізації державної політики у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

забезпечення державного регулювання і контролю у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин та користування природними ресурсами;

організація міжнародного співробітництва у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

координація роботи спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки;

здійснення інших функцій, передбачених законами України та актами Президента України.

До повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, районних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, в межах компетенції належать:

здійснення контролю за додержанням вимог законодавства суб'єктами господарської діяльності;

здійснення необхідних заходів, спрямованих на запобігання виникненню аварій та надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, обмеження та ліквідацію їх наслідків;

організація разом з відповідними спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади прийняття до експлуатації об'єктів підвищеної безпеки, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормами включає відповідну територію;

інформування населення про екологічно небезпечні аварії та надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, дії, які можуть вживатися громадянами для зменшення їх впливу на здоров'я людей та довкілля, а також про заходи, що вживаються для подолання і ліквідації наслідків таких аварій та надзвичайних ситуацій;

організація робіт по ліквідації наслідків аварії на об'єктах підвищеної безпеки, залучення до цих робіт підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та громадян;

вжиття заходів для відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок аварій та надзвичайних ситуацій;

здійснення інших повноважень відповідно до законів України, а також функцій, визначених законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України.

У порядку реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру суб'єкт господарської діяльності, а також підприємства, установи, організації які планують експлуатувати хоча б один об'єкт підвищеної безпеки, одночасно з розробленням декларації безпеки розробляють і затверджують план локалізації і ліквідації аварій для кожного об'єкта підвищеної безпеки, який вони експлуатують або планують експлуатувати.

Категорії аварій на об'єктах підвищеної безпеки залежно від їх наслідків визначає Кабінет Міністрів України.

План локалізації і ліквідації аварій погоджує відповідний територіальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

План локалізації і ліквідації аварій переглядається кожні 5 років, він може переглядатися або уточнюватися до закінчення 5 років з дати його розроблення у разі:

змін в умовах діяльності суб'єкта господарської діяльності незалежно від їх причин, що призводять до необхідності зміни відомостей, які містяться у плані локалізації і ліквідації аварій;

внесення змін до чинних або прийняття нових нормативно-правових актів, що впливають на зміст плану локалізації і ліквідації аварій;

висування обґрунтованих вимог щодо плану локалізації і ліквідації аварій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

При внесенні змін і доповнень до плану локалізації і ліквідації аварій суб'єкти господарської діяльності та інші юридичні і фізичні особи, які повинні брати участь у виконанні протиаварійних заходів, надають відповідному територіальному органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, відповідну для цього інформацію.

Обсяг, зміст, форма і порядок надання інформації встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Відповідний територіальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, протягом 10 днів після затвердження плану локалізації та ліквідації аварій надає через засоби масової інформації відомості, необхідні для виконання населенням правил поведінки і дій в екстремальних ситуаціях, передбачених цим планом.

У разі створення загрози виникнення аварії з транскордонним впливом план локалізації та ліквідації аварій повинен передбачати негайне інформування відповідних органів держав, території яких можуть зазнати впливу наслідків такої аварії.

Плани локалізації і ліквідації аварій, затверджені до набрання чинності цим Законом, зберігають чинність до закінчення строку їх дії.

Вибухобезпечність – стан виробничого процесу, при якому виключається можливість вибуху, або у разі його виникнення запобігає дії на людей небезпечних і шкідливих чинників, що викликаються ним, і забезпечується збереження матеріальних цінностей.

Коефіцієнт безпеки – поправочний коефіцієнт до експериментального або розрахункового значення вибухонебезпеки, що визначає

гранично допустиму величину цього параметра (концентрації, температури, тиску і т. д.) для даного виробничого процесу.

Вибухопопередження – заходи, що запобігають можливості виникнення вибуху.

Вибухозахист – заходи, що запобігають дії на людей небезпечних і шкідливих чинників вибуху і забезпечують збереження матеріальних цінностей.

Вибухонебезпечне середовище – хімічно активне середовище, що знаходиться за таких умов, коли може виникнути вибух.

Виробничі процеси повинні проходити так, щоб вірогідність виникнення вибуху на будь-якій вибухонебезпечній ділянці протягом року не перевищувала 10-6.

У разі технічної або економічної недоцільності забезпечення вказаної вірогідності виникнення вибуху виробничі процеси повинні розроблятися так, щоб вірогідність дії небезпечних чинників вибуху на людей протягом року не перевищувала 10-6 на людину. При цьому прийняте значення вірогідності виникнення вибуху на будь-якій вибухонебезпечній ділянці виробничого процесу повинне бути обґрунтоване і узгоджене в установленому порядку з органами державного нагляду.

Вибухобезпечність виробничих процесів повинна бути забезпечена вибухопопередженням і вибухозахистом, організаційно-технічними заходами.

Всі виробничі процеси повинні задовольняти вимогам діючого стандарту і діючим нормам технологічного проектування, затвердженим в установленому порядку, а також нормам і правилам безпеки, затвердженим відповідними органами державного нагляду.

Конкретні вимоги вибухобезпечності до окремих виробничих процесів повинні бути встановлені нормативно-технічною документацією на ці процеси.

Пожежі, вибухи, загроза вибухів класифікуються за походженням:

– пожежі (вибухи) у будівлях, на комунікаціях і технологічному обладнанні промислових об'єктів;

– пожежі (вибухи) на об'єктах видобування, переробки та зберігання легкозаймистих, горючих та вибухових речовин;

– пожежі (вибухи) на транспорті;

– пожежі (вибухи) в шахтах, підземних і гірських виробках, метрополітенах;

- пожежі (вибухи) у будинках та спорудах житлового, соціально-побутового, культурного призначення;
- пожежі (вибухи) на хімічно небезпечних об'єктах;
- втрата вибухових речовин (боєприпасів);
- пожежі (вибухи) на радіаційно небезпечних об'єктах;
- виявлення боєприпасів, що не вибухнули.

Параметрами і властивостями, що характеризують вибухонебезпеку середовища, є:

- температура спалаху;
- концентраційні і температурні межі запалювання;
- температура самозаймання;
- нормальна швидкість розповсюдження полум'я;
- мінімальний вибухонебезпечний зміст кисню (окислювача);
- мінімальна енергія запалення;
- чутливість до механічної дії (удару і тертю).

Основними чинниками, що характеризують небезпеку вибуху, є:

- максимальний тиск і температура вибуху;
- швидкість наростання тиску при вибуху;
- тиск у фронті ударної хвилі;
- властивості вибухонебезпечного середовища, дробильні і фугасні.

Для забезпечення вибухобезпечного ведення виробничого процесу нормативно-технічною документацією на нього повинні бути встановлені коефіцієнти безпеки.

Фактори ураження джерел техногенних надзвичайних ситуацій за механізмом дії розділяють на фактори: фізичної дії; хімічної дії.

До факторів ураження фізичної дії відносять: повітряну ударну хвилю; хвилю тиску в ґрунті; сейсмічну вибухову хвилю; хвилю прориву гідротехнічних споруд; уламки або осколки; екстремальний нагрів середовища; теплове випромінювання; іонізуюче випромінювання.

До факторів ураження хімічної дії відносять токсичну дію небезпечних хімічних речовин.

До небезпечних факторів ураження джерел техногенних надзвичайних ситуацій, які виникають внаслідок аварій (катастроф) на об'єктах господарської діяльності, належать:

повітряна ударна хвиля, що виникає внаслідок вибухів легкозаймистих і вибухових речовин, яка має наступні параметри фактора

ураження: надмірний тиск в фронті ударної хвилі; тривалість фази тиску; імпульс фази тиску;

хвиля тиску в ґрунті, що виникає внаслідок вибухів легкозаймистих і вибухових речовин, яка має наступні параметри фактора ураження: максимальний тиск; час дії тиску; час збільшення тиску до максимуму.

сейсмічна вибухова хвиля, що виникає внаслідок потужних вибухів вибухових речовин і має наступні параметри фактора ураження: швидкість розповсюдження хвилі; максимальне значення масової швидкості ґрунту; час наростання напруги в хвилі до максимуму;

уламки, осколки, що виникають при вибухах легкозаймистих і вибухових речовин і має наступні параметри фактора ураження: маса уламка, осколка; швидкість розлітання уламка, осколка;

екстремальний нагрів середовища, що виникає при пожежах, вибухах легкозаймистих і вибухових речовин і має наступні параметри фактора ураження: температура середовища; коефіцієнт тепловіддачі; час дії джерела екстремальних температур;

теплове випромінювання, що виникає при пожежах, вибухах і має наступні параметри фактора ураження: енергія теплового випромінювання; потужність теплового випромінювання; час дії джерела теплового випромінювання;

іонізуюче випромінювання, що виникає при аваріях (катастрофах) з викидом радіоактивних речовин і має наступні параметри фактора ураження: активність радіонуклідів в джерелі; щільність радіоактивного забруднення місцевості; концентрація радіоактивного забруднення; концентрація радіонуклідів;

токсична дія - що виникає при аваріях (катастрофах) з викидом сильнодіючих отруйних речовин і має наступні параметри фактора ураження: концентрація небезпечної хімічної речовини в середовищі; щільність хімічного зараження місцевості і об'єктів.

Більшість параметрів кожного фактора джерела техногенної надзвичайної ситуації мають міжнародне позначення і одиницю виміру, як у системі СІ, так і не системні. Ось чому при вимірах показників треба бути уважними з одиницями виміру.

Характеристика параметрів джерела ураження
техногенної надзвичайної ситуації та їх позначення

П а р а м е т р и	Позначення	Одиниця виміру	
		СІ	Не системні
Надмірний тиск в фронті ударної хвилі	$P_{ф}, P$	Па	т/м ² , кгс/см ² , атм.
Тривалість фази тиску	$\tau+$	С	-
Імпульс фази тиску	$I+$	Па . с	кгс . с/см ²
Максимальний тиск в хвилі тиску в ґрунті	g_{max}	Па	кгс/см ²
Час наростання тиску до максимального значення	τ	С	-
Час теплового випромінювання	τ	С	-
Коефіцієнт тепловіддачі	α	Вт/(м ² ·К)	Ккал/(м ² ·г·К)
Енергія теплового випромінювання	Q	Дж	Ккал.
Потужність теплового випромінювання	W	Вт	Ккал/год
Активність радіонукліда в джерелі іонізації	A	Бк	Кі
Щільність радіоактивного забруднення місцевості.	α	Бк/м ²	Кі/км ³
Концентрація радіоактивного забруднення місцевості.	-	Бк/м ³	Кі/км ³
Концентрація радіонуклідів	-	Бк/кг	Кі/кг
Концентрація небезпечної хімічної речовини	C	-	мг/м ³
Щільність хімічного зараження місцевості	-	-	мг/см ² , г/м ² , кг/га

Для попередження вибуху необхідно виключити:

- утворення вибухонебезпечного середовища;
- виникнення джерела ініціації вибуху.

Вибухонебезпечне середовище можуть утворити:

- суміші речовин (газів, пари, пилу) з повітрям і іншими окислювачами (кисень, озон, хлор, оксиди азоту і ін.);

- речовини, схильні до вибухового перетворення (ацетилен, озон, гідрозин і ін.).

Джерелом ініціації вибуху є:

- відкрите полум'я, розжарені і горючі тіла;
- електричні розряди;
- теплові прояви хімічних реакцій і механічних дій;
- іскри від удару і тертя;
- ударні хвилі;
- електромагнітні і інші випромінювання.

Запобігання утворенню вибухонебезпечного середовища і забезпечення в повітрі виробничих приміщень, гірських вироблень і т.п. змісту вибухонебезпечних речовин, не перевищуючого нижньої концентраційної межі запалювання з урахуванням коефіцієнта безпеки, повинно бути досягнуто:

- застосуванням герметичного виробничого устаткування;
- застосуванням робочої і аварійної вентиляції;
- відведенням, видаленням вибухонебезпечного середовища і речовин, здатних привести до її освіти;
- контролем складу повітряного середовища і відкладень вибухонебезпечного пилу.

Запобігання утворенню вибухонебезпечного середовища усередині технологічного устаткування повинне бути забезпечене:

- герметизацією технологічного устаткування;
- підтримкою складу і параметрів середовища поза областю і запалюванням;
- застосуванням інгібіторних (хімічно активних) і флегматизуючих (інертних) добавок;
- конструктивними і технологічними рішеннями, прийнятими при проектуванні виробничого устаткування і процесів.

Запобігання виникненню джерела ініціації вибуху повинне бути забезпечене:

- регламентацією вогняних робіт;
- запобіганням нагріву устаткування до температури самозаймання вибухонебезпечного середовища;
- застосуванням засобів, що знижують тиск у фронті ударної хвилі;
- застосуванням матеріалів, що не створюють при зіткненні іскор, здатних ініціювати вибух вибухонебезпечного середовища;

- застосуванням засобів захисту від атмосферної і статичної електрики, блукаючих струмів, струмів замикання на землю і т.д.;
- застосуванням вибухозахищеного устаткування;
- застосуванням швидкодіючих засобів захисного відключення можливих електричних джерел ініціації вибуху;
- обмеженням потужності електромагнітних і інших випромінювань;
- усуненням небезпечних теплових проявів хімічних реакцій і механічних дій.

Запобігання дії на працюючих небезпечних і шкідливих виробничих чинників, що виникають в результаті вибуху, і збереження матеріальних цінностей забезпечуються:

- встановленням мінімальних кількостей вибухонебезпечних речовин, вживаних в даних виробничих процесах;
- застосуванням вогнеперегороджень, гідрозатворів, водяних і пилових заслонів, інертних (не підтримуючих горіння) газових або парових завіс;
- застосуванням устаткування, розрахованого на тиск вибуху;
- обвалуванням і бункеруванням вибухонебезпечних ділянок виробництва або розміщення їх в захисних кабінах;
- захистом устаткування від руйнування при вибуху за допомогою пристроїв аварійного скидання тиску (запобіжні мембрани і клапани);
- застосуванням швидкодіючих відсікаючих і зворотних клапанів;
- застосуванням систем активного придушення вибуху;
- застосуванням засобів попереджувальної сигналізації.

Організаційні і організаційно-технічні заходи щодо забезпечення вибухобезпечності повинні включати:

- розробку системи інструктивних матеріалів засобів наочної агітації, регламентів і норм ведення технологічних процесів, правил поведіння з вибухонебезпечними речовинами і матеріалами;
- організацію навчання, інструктажу і допуску до роботи обслуговуючого персоналу вибухонебезпечних виробничих процесів;
- здійснення контролю і нагляду за дотриманням норм технологічного режиму, правил і норм техніки безпеки, промислової санітарії і пожежної безпеки;
- організацію протиаварійних, газорятівних і рятувальних робіт і встановлення порядку ведення робіт в аварійних умовах.

У виробничих процесах з метою забезпечення вибухобезпечності слід контролювати:

- виконання вимог забезпечення вибухобезпечності;
- параметри вибухонебезпеки початкових речовин;
- технологічний режим;
- склад атмосфери виробничих приміщень;
- технологічне устаткування;
- електроустаткування.

Належні контролю параметри вибухонебезпеки вибирати виходячи з умов проведення даного виробничого процесу і відповідно до ГОСТ 12.1.044-89.

Зокрема слід визначити:

- концентраційні межі запалювання для газів і пари - по ГОСТ 12.1.044-89;
- нижню концентраційну межу запалювання пилоповітряних сумішей - по ГОСТ 12.1.044-89;
- температурні межі запалювання для рідин і легкоплавких речовин по ГОСТ 12.1.044-89;
- температуру спалаху в закритому тиглі і у відкритому тиглі по ГОСТ 12.1.044-89;
- температуру самозаймання для рідин і легкоплавких речовин - по ГОСТ 12.1.044-89;
- чутливість до удару - по ГОСТ 4545-88.

У виробничих приміщеннях, гірських виробленнях і т.п. контроль змісту вибухонебезпечних речовин в повітрі необхідно виконувати:

- у приміщеннях, гірських виробленнях і т.п. - періодично;
- у приміщеннях, гірських виробленнях і т.п., де можливе скупчення викидів, проток газоподібних і рідких вибухонебезпечних речовин безперервно.

Технічний огляд і випробування технологічного устаткування з метою виконання вимог вибухобезпечності (міцність, герметичність і т.д.) слід здійснювати відповідно до норм і правил, затверджених Держміськтехнаглядом СРСР, а також нормативно-технічної документації на даний процес.

Вибухозахищене електроустаткування слід вибирати і контролювати відповідно до правил облаштування електроустановок, а також норм і правил безпеки для даної галузі народного господарства, затверджених Держміськтехнаглядом СРСР і Держенергонаглядом.

Стандарти з вибухобезпечності повинні містити конкретні вимоги і включати:

- характеристику вибухонебезпеки речовин;
- рішення і засоби по забезпеченню вибухопопередження і вибухозахисту;
- гранично допустимі вибухобезпечні концентрації речовин;
- засоби і методи контролю з вказівкою типу вживаних приладів, необхідної точності вимірювань, періодичності контролю і т.д.;
- організаційні заходи щодо забезпечення вибухобезпечності.

Стандарти і технічні умови на вибухонебезпечні речовини, що випускаються, повинні містити наступні параметри вибухонебезпеки:

- для газів і пари - концентраційні межі запалювання (межі вибуховості), температуру самозаймання і період індукції;
- для рідких і легкоплавких речовин - концентраційні або температурні межі запалювання, температуру спалаху і стандартну температуру самозаймання;
- для порошкоподібних речовин - нижню концентраційну межу запалювання аерозолу, температуру запалювання і самозаймання (тління) аерогелю.

Продуктами згоряння органічних речовин є вуглекислий газ і пари води. Велика концентрація вуглекислого газу в повітрі (близько 8-10 %) може спричинити непритомність і смерть людини. У продуктах неповного згоряння речовини є окис вуглецю (СО – чадний газ). Невелика концентрація окису вуглецю в повітрі (близько 0,05 %) зумовлює отруєння, а при концентрації в межах 0,2-0,5 % настає смерть.

Пожежі (вибухи) поділяються на пожежі (вибухи): в спорудах, на комунікаціях та технологічному обладнанні промислових об'єктів; на об'єктах розвідки, видобування, переробки, транспортування і зберігання легкозаймистих, горючих і вибухових речовин; на транспорті; в шахтах, підземних та гірничих виробітках; в будівлях та спорудах громадського призначення; на радіаційних, хімічних та біологічних небезпечних об'єктах.

Найбільшу небезпеку при вибухах (пожежах) складають:

- склади сильнодіючих отруйних речовин та установки з їх використання;
- склади балонів для горючих газів;
- склади легкозаймистих і горючих рідин;

будинки насосних і компресорних станцій з перекачування горючих газів і рідин;

цефи фабрик штучного волокна і синтетичного каучуку тощо.

В умовах шкільних кабінетів причинами виникнення пожежі можуть бути: несправність електрообладнання, необережне поводження з вогнем і нагрівальними приладами, самозагоряння і самозапалення горючих речовин, розряди статичної електрики.

Великий опір у нагрівальних приладах, іскріння контактів під час замикання й розмикання електричних кіл, робота з відкритим полум'ям на газовому пальнику, виділення теплоти і іскри внаслідок тертя і ударів, самозаймання деяких хімічних речовин у повітрі (фосфор, гримучий газ), дія кислот на органічні речовини можуть бути причиною пожежі.

При витіканні газу в повітря утворюється вибухонебезпечна суміш. Щоб запобігти нещасним випадкам, під час загоряння якогось предмета, слід негайно закрити кран газового пальника і загасити вогонь.

Демонстрування, які передбачені навчальними програмами, програмою, здебільшого безпечні, але деякі з них вимагають врахування правил поводження з вогнем.

Тема 4. Пожежна безпека.

Законодавство про пожежну безпеку.

Закон України „Про пожежну безпеку” визначає правові, економічні та соціальні основи забезпечення на території України пожежної безпеки, яке є невід’ємною частиною державної діяльності щодо охорони життя та здоров’я людей, національного багатства і навколишнього природного середовища. Законом визначені питання, які відносяться до компетенції центральних органів виконавчої влади в галузі пожежної безпеки:

- проведення єдиної політики в галузі пожежної безпеки;

- визначення основних напрямів розвитку науки і техніки, координація державних, міжрегіональних заходів і наукових досліджень у галузі пожежної безпеки, керівництво відповідними науково-дослідними установами;

- розробка та затвердження державних стандартів, норм і правил пожежної безпеки;

- встановлення єдиної системи обліку пожеж;

- організація навчання спеціалістів у галузі пожежної безпеки, керівництво пожежно-технічними навчальними закладами;

- оперативне управління силами і технічними засобами, які залучаються до ліквідації великих пожеж;

- координація роботи щодо створення і випуску пожежної техніки та засобів протипожежного захисту, встановлення державного замовлення на їх випуск і постачання;

- співробітництво з органами пожежної безпеки інших держав.

Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи:

- забезпечує здійснення державного пожежного нагляду, пожежної охорони населених пунктів і об’єктів, координує діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади з питань удосконалення пожежної охорони;

- одержує безкоштовно від міністерств, інших органів виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для виконання покладених на нього завдань;

- залучає до розроблення актуальних проблем пожежної безпеки, проведення консультацій та експертиз вищі навчальні заклади та інші установи, а також окремих учених, висококваліфікованих фахівців.

- Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади:

проводять єдину науково-технічну політику з питань пожежної безпеки;

розробляють і реалізують комплексні заходи, спрямовані на поліпшення пожежної безпеки об'єктів;

здійснюють методичне керівництво та контроль за діяльністю підвідомчих об'єктів у галузі пожежної безпеки.

Власники підприємств, установ та організацій або уповноважені ними органи, а також орендарі зобов'язані:

розробляти комплексні заходи щодо забезпечення пожежної безпеки, впроваджувати досягнення науки і техніки, позитивний досвід;

відповідно до нормативних актів з пожежної безпеки розробляти і затверджувати положення, інструкції, інші нормативні акти, що діють у межах підприємства, установи та організації, здійснювати постійний контроль за їх додержанням;

забезпечувати додержання протипожежних вимог стандартів, норм, правил, а також виконання вимог приписів і постанов органів державного пожежного нагляду;

організовувати навчання працівників правилам пожежної безпеки та пропаганду заходів щодо їх забезпечення;

у разі відсутності в нормативних актах вимог, необхідних для забезпечення пожежної безпеки, вживати відповідних заходів, погоджуючи їх з органами державного пожежного нагляду;

утримувати в справному стані засоби протипожежного захисту і зв'язку, пожежну техніку, обладнання та інвентар, не допускати їх використання не за призначенням;

створювати у разі потреби відповідно до встановленого порядку підрозділи пожежної охорони та необхідну для їх функціонування матеріально-технічну базу;

подавати на вимогу державної пожежної охорони відомості та документи про стан пожежної безпеки об'єктів і продукції, що ними виробляється;

здійснювати заходи щодо впровадження автоматичних засобів виявлення та гасіння пожеж і використання для цієї мети виробничої автоматики;

своєчасно інформувати пожежну охорону про несправність пожежної техніки, систем протипожежного захисту, водопостачання, а також про закриття доріг і проїздів на своїй території;

проводити службове розслідування випадків пожеж.

Обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки орендованого майна повинні визначатися у договорі оренди.

Особи, які перебувають на території України, зобов'язані:

виконувати правила пожежної безпеки, забезпечувати будівлі, які їм належать на праві особистої власності, первинними засобами гасіння пожеж і протипожежним інвентарем,

виховувати у дітей обережність у поводженні з вогнем;

повідомляти пожежну охорону про виникнення пожежі та вживати заходів до її ліквідації, рятування людей і майна.

Державний пожежний нагляд за станом пожежної безпеки в населених пунктах і на об'єктах здійснюється відповідно до чинного законодавства державною пожежною охороною в порядку, встановлюваному Кабінетом Міністрів України.

Органи державного пожежного нагляду відповідно до покладених на них завдань:

розробляють з участю заінтересованих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади і затверджують загальнодержавні правила пожежної безпеки, які є обов'язковими для всіх підприємств, установ, організацій та громадян;

погоджують проекти державних і галузевих стандартів, норм, правил, технічних умов та інших нормативно-технічних документів, що стосуються забезпечення пожежної безпеки, а також проектні рішення, на які не встановлено норми і правила;

встановлюють порядок опрацювання і затвердження положень, інструкцій та інших нормативних актів з питань пожежної безпеки, що діють на підприємстві, в установі та організації, розробляють типові документи з цих питань;

здійснюють контроль за додержанням вимог актів законодавства з питань пожежної безпеки керівниками центральних органів виконавчої влади, структурних підрозділів Ради Міністрів Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, керівниками та іншими посадовими особами підприємств, установ та організацій, а також громадянами;

проводять згідно з чинним законодавством перевірки і дізнання за повідомленнями та заявами про злочини, пов'язані з пожежами та порушеннями правил пожежної безпеки.

Посадові особи органів державного пожежного нагляду є державними інспекторами з пожежного нагляду.

Державні інспектори з пожежного нагляду мають право:

проводити в будь-який час у присутності власника чи його представника пожежно-технічні обстеження і перевірки підприємств, установ, організацій, будівель, споруд, новобудов та інших підконтрольних об'єктів незалежно від форм власності, одержувати від власника необхідні пояснення, матеріали та інформацію;

давати (надсилати) керівникам центральних органів виконавчої влади, структурних підрозділів Ради Міністрів Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, керівникам та іншим посадовим особам підприємств, установ та організацій, а також громадянам обов'язкові для виконання розпорядження (приписи) про усунення порушень і недоліків з питань пожежної безпеки.

здійснювати контроль за виконанням протипожежних вимог, передбачених стандартами, нормами і правилами, під час проектування (вибірково), будівництва, реконструкції, розширення чи технічного переоснащення, капітального ремонту підприємств, будівель, споруд та інших об'єктів. У разі виявлення порушень забороняти до їх усунення випуск і застосування проектів, зупиняти проведення будівельно-монтажних робіт та вносити пропозиції про припинення фінансування цих робіт;

притягати до адміністративної відповідальності посадових осіб, інших працівників підприємств, установ, організацій та громадян, винних у порушенні встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, невиконанні приписів, постанов органів державного пожежного нагляду, використанні пожежної техніки та засобів пожегасіння не за призначенням;

застосовувати штрафні санкції до підприємств, установ та організацій за порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, невиконання розпоряджень (приписів) посадових осіб органів державного пожежного нагляду.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого та регіонального самоврядування, житлові установи та організації зобов'язані за місцем проживання організувати навчання населення правил пожежної безпеки в побуті та громадських місцях.

Усі працівники під час прийняття на роботу і щорічно за місцем роботи проходять інструктаж з питань пожежної безпеки відповідно до Типового положення, затвердженого Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, повинні попередньо пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум). Працівники, зайняті на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, один раз на рік проходять перевірку знань відповідних нормативних актів з пожежної безпеки, а посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично (один раз на три роки) проходять навчання і перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з питань пожежної безпеки, забороняється.

Виробничі, жилі, інші будівлі та споруди, устаткування, транспортні засоби, що вводяться в дію після завершення будівництва або реконструкції, технічного переоснащення, технологічні процеси та продукція повинні відповідати вимогам нормативних актів з пожежної безпеки.

Забороняється будівництво, реконструкція, технічне переоснащення об'єктів виробничого та іншого призначення, впровадження нових технологій, випуск пожежонебезпечної продукції без попередньої експертизи (перевірки) проектної та іншої документації на відповідність нормативним актам з пожежної безпеки. Фінансування цих робіт може провадитися лише після одержання позитивних результатів експертизи.

Введення в експлуатацію нових і реконструйованих виробничих, жилих та інших об'єктів, впровадження нових технологій, передача у виробництво зразків нових пожежонебезпечних машин, механізмів, устаткування та продукції, оренда будь-яких приміщень без дозволу органів державного пожежного нагляду забороняються.

Проектні організації зобов'язані здійснювати авторський нагляд за дотриманням проектних рішень з пожежної безпеки при будівництві, реконструкції, технічному переоснащенні та експлуатації запроєктованих ними об'єктів.

Машини, механізми, устаткування, транспортні засоби і технологічні процеси, що впроваджуються у виробництво, а також продукція, в стандартах на які є вимоги пожежної безпеки, повинні мати сертифікат, що засвідчує безпеку їх використання, виданий у встановленому порядку.

Новостворені підприємства починають свою діяльність після отримання на це дозволу в органах державного пожежного нагляду.

Експертиза проектів щодо пожежної безпеки та видача дозволу

на початок роботи підприємства здійснюється органами державного пожежного нагляду в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Ці органи також беруть участь у прийнятті об'єктів в експлуатацію.

Придбані за кордоном машини, механізми, устаткування, транспортні засоби, технологічне обладнання вводяться в експлуатацію лише за умови відповідності їх вимогам нормативних актів з пожежної безпеки, що діють в Україні.

Забороняється застосування в будівництві та виробництві матеріалів і речовин, на які немає даних щодо пожежної безпеки.

Проектування, реконструкція, технічне переоснащення та будівництво об'єктів, що здійснюються іноземними фірмами, повинні відповідати чинним в Україні нормативним актам.

Пожежна охорона створюється з метою захисту життя і здоров'я громадян, приватної, колективної та державної власності від пожеж, підтримання належного рівня пожежної безпеки на об'єктах і в населених пунктах.

Основними завданнями пожежної охорони є:

здійснення контролю за дотриманням протипожежних вимог;

запобігання пожежам і нещасним випадкам на них;

гасіння пожеж, рятування людей та надання допомоги в ліквідації наслідків аварій, катастроф і стихійного лиха.

На підприємствах, в установах та організаціях з метою проведення заходів щодо запобігання пожежам та організації їх гасіння можуть створюватися з числа робітників, службовців, інженерно-технічних працівників та інших громадян добровільні пожежні дружини (команди), Положення про які затверджується Кабінетом Міністрів України.

У школах, дитячих таборах створюються дружини юних пожежних, що діють на підставі Положення, затвердженого Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Оплата праці членів добровільних пожежних дружин (команд) за час їх участі в ліквідації пожежі або наслідків аварії, проведення пожежно-профілактичних заходів, а також навчальної підготовки та чергувань провадиться з розрахунку середньомісячного заробітку за місцем роботи.

Членам добровільних пожежних дружин (команд) може надава-

тися додаткова відпустка із збереженням заробітної плати до 10 робочих днів на рік, а також грошові премії та цінні подарунки.

За порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, невиконання приписів посадових осіб органів державного пожежного нагляду підприємства, установи та організації можуть притягатися у судовому порядку до сплати штрафу.

Максимальний розмір штрафу у випадках, передбачених частиною другою цієї статті, не може перевищувати двох відсотків місячного фонду заробітної плати підприємства, установи та організації.

Розміри і порядок накладення штрафів визначаються чинним законодавством України.

Кошти, одержані від застосування цих штрафних санкцій, спрямовуються до державного бюджету і використовуються для розвитку пожежної охорони та пропаганди протипожежних заходів.

Рішення про накладення штрафу оскаржується у судовому порядку в місячний термін.

Несплата штрафу протягом місяця після остаточного вирішення спору тягне за собою нарахування на суму штрафу пені в розмірі двох відсотків за кожний день прострочення.

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати збитки, завдані у зв'язку з порушенням ними протипожежних вимог, відповідно до чинного законодавства.

Посадові особи та інші працівники, з вини яких підприємства, установи та організації понесли витрати, пов'язані з відшкодуванням завданих збитків, несуть відповідальність у порядку, встановленому чинним законодавством.

Причинами пожеж на промислових підприємствах є:

– несправності технологічного обладнання;

– необережне поводження обслуговуючого персоналу з відкритим вогнем;

– порушення правил пожежної безпеки.

Джерелами загоряння на промислових підприємствах є:

– іскри при коротких замиканнях,

– теплота, що виділяється при перевантаженнях електромереж та апаратури,

– теплота та іскри при терті деталей машин;

– теплота, що виділяється при хімічній взаємодії деяких речовин та матеріалів і при самозагорянні ганчірок;

– теплота та іскри від опалювальних приладів та газозварювальних апаратів.

Уражаючими факторами пожежі є:

- висока температура повітря,
- знижений вміст кисню,
- обмежена видимість при задимленні,
- отруйні продукти горіння,
- відкрите полум'я,
- комунікації, пошкоджені в процесі горіння.

Профілактичні заходи для запобігання пожеж на підприємствах, в організаціях та установах:

- очистка від горючого сміття усієї території;
- застосування при будівництві негорючих матеріалів;
- регулярне обслуговування електрообладнання, проведення його ремонту;
- встановлення автоматичних засобів гасіння пожеж;
- періодичне навчання працівників з питань охорони праці;
- виконання працівниками та учнями вимог правил пожежної безпеки.

Обов'язки посадових осіб з питань пожежної безпеки.

Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджені наказом Міністерства освіти України і ГУДПО МВС України 30.09.98 № 348/70, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 17 грудня 1998 р. за № 800/3240, встановлюють загальні вимоги до учасників навчально-виховного процесу (вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, аспірантів, докторантів, керівних, педагогічних, наукових, науково-педагогічних, технічних працівників, спеціалістів і обслуговуючого персоналу) щодо пожежної безпеки і є обов'язковими для виконання в закладах, установах і організаціях системи освіти (надалі - заклади, установи, організації), незалежно від форм власності і відомчої підпорядкованості.

Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України розроблені відповідно до Закону України „Про охорону праці”, Закону України „Про пожежну безпеку”, постанови Кабінету Міністрів „Про заходи щодо виконання Закону України „Про пожежну безпеку” від 26.07.94 № 508.

Усі заклади та установи освіти перед початком навчального року (першої зміни для установ сезонного типу) мають бути прийняті від-

повідними комісіями, до складу яких включаються представники органів державного пожежного нагляду.

Керівники, вчителі, вихователі, викладачі, обслуговуючий персонал та інші працівники закладів, установ і організацій, а також учні, вихованці, студенти, слухачі зобов'язані знати і виконувати правила пожежної безпеки, а в разі пожежі - вживати всіх залежних від них заходів до евакуації людей і гасіння пожежі.

Відповідальність за пожежну безпеку закладів, установ і організацій несуть їх керівники - директори, завідувачі і уповноважені ними особи, які залежно від характеру порушень і наслідків несуть адміністративну, кримінальну чи іншу відповідальність згідно з чинним законодавством.

Навчання та перевірка знань з питань пожежної безпеки керівних, педагогічних працівників і спеціалістів проводиться один раз на три роки одночасно з перевіркою знань з питань охорони праці.

Керівник (власник) закладу, установи, організації зобов'язаний: забезпечити виконання Правил пожежної безпеки і здійснювати контроль за дотриманням установленого протипожежного режиму всіма учасниками навчально-виховного процесу, вживати заходів щодо попередження пожежної небезпеки і усунення недоліків, що спричиняють пожежну небезпеку;

забезпечити об'єкт первинними засобами пожежогасіння відповідно до норм, а також пожежним обладнанням і установками автоматичного виявлення і гасіння пожеж;

призначати відповідальних осіб за протипожежний стан усіх структурних підрозділів;

організувати вивчення вимог пожежної безпеки і проведення протипожежного інструктажу з працівниками закладів, установ і організацій, визначати терміни, місце і порядок проведення інструктажу з пожежної безпеки, а також список посадових осіб, на яких покладається його проведення;

у закладах і установах організовувати проведення навчання з вивчення правил пожежної безпеки;

організувати з числа учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вихованців шкіл-інтернатів і дитячих будинків (крім закладів для дітей з вадами розумового і фізичного розвитку) дружини юних пожежних;

організувати в закладах і установах добровільну пожежну дружину (ДПД) відповідно до та пожежно-технічну комісію;

забезпечити розробку і затвердити план евакуації та порядок оповіщення людей, який встановлює обов'язки і дії працівників закладів і установ на випадок виникнення пожежі;

установити порядок огляду і закриття приміщень і будівель після закінчення занять і роботи закладів і установ;

здійснювати контроль за дотриманням пожежної безпеки орендними організаціями;

забезпечити своєчасне виконання заходів пожежної безпеки, запропонованих органами державного пожежного нагляду і органами державної виконавчої влади і прийнятих у межах їх компетенції.

Відповідальність за пожежну безпеку структурних підрозділів закладів, установ і організацій (факультети, кафедри, лабораторії, навчальні кабінети, цехи, склади, бібліотеки, архіви, майстерні тощо) несуть їх керівники. Обов'язки щодо забезпечення пожежної безпеки, утримання та експлуатації засобів протипожежного захисту мають бути відображені у відповідних посадових документах (функціональних обов'язках, інструкціях, положеннях тощо).

Для працівників охорони (сторожів, вахтерів, вартових тощо) повинна бути розроблена інструкція, в якій слід визначити їхні обов'язки щодо контролю за додержанням протипожежного режиму, огляду території і приміщень, порядок дій в разі виявлення пожежі, спрацювання засобів пожежної сигналізації та автоматичного пожежогасіння, а також вказати, кого з посадових осіб мають викликати в нічний час у разі пожежі.

У закладах освіти з цілодобовим перебуванням учнів або вихованців черговий у вихідні та святкові дні, а також у вечірні і нічні години зобов'язаний, заступаючи на чергування:

перевірити наявність і стан засобів пожежогасіння, справність телефонного зв'язку, чергового освітлення і пожежної сигналізації;

пересвідчитися, що всі шляхи евакуації (коридори, сходові клітки, тамбури, фойє, холи, вестибулі) не захарашено, а двері евакуаційних виходів у разі потреби можуть бути без перешкод відчинені;

у разі виявлення порушення протипожежного режиму і несправностей, внаслідок яких можливе виникнення пожежі, вжити заходів щодо їх усунення, а в разі потреби повідомити керівника або працівника, що його заміщує;

мати списки (журнали обліку) учнів, вихованців та працівників, що перебувають у навчальному закладі, знати місця їх розміщення;

постійно мати при собі комплект ключів від дверей евакуацій-

них виходів та воріт, автомобільних в'їздів на територію закладу, а також ручний електричний ліхтар.

Відповідно до Правил пожежної безпеки у кожному структурному підрозділі закладу, установи і організації має бути розроблена конкретна інструкція щодо заходів пожежної безпеки. Інструкція опрацьовується керівником структурного підрозділу, узгоджується з органами пожежної охорони закладу, установи чи організації, затверджується керівником вищого рівня і розміщується на видному місці.

Плани (схеми) евакуації людей на випадок пожежі мають бути розроблені і вивішені на видних місцях у будівлях, які мають два і більше поверхів. Для об'єктів з цілодобовим перебуванням учасників навчально-виховного процесу (дошкільні заклади, інтернати, гуртожитки тощо) інструкції повинні передбачати два варіанти дій: у денний та нічний час.

У кожному навчальному закладі повинні бути встановлені відповідний протипожежний режим і порядок оповіщення людей про пожежу, з якими потрібно ознайомити всіх працівників.

Утримання території, будівель, приміщень та споруд.

Правилами пожежної безпеки визначені вимоги щодо утримання території, приміщень. Дороги, проїзди та під'їзди до будівель, а також доступи до пожежного інвентаря та обладнання мають бути завжди вільними. Про закриття окремих ділянок доріг або проїздів у зв'язку з проведенням ремонтних робіт чи з інших причин, які перешкоджають проїзду пожежних автомобілів, слід негайно повідомити підрозділи пожежної охорони. На час ремонту доріг у відповідних місцях повинні бути встановлені покажчики напрямку об'їзду або влаштовані переїзди через ділянки, що ремонтуються.

На території закладів, установ і організацій не дозволяється розкладення вогнищ, спалювання сміття.

Будівництво тимчасових будівель та споруд на території закладів, установ і організацій може здійснюватися лише за наявності проєктної документації, яка пройшла попередню експертизу в органах державного пожежного нагляду.

Усі будівлі, приміщення та споруди закладів, установ і організацій повинні постійно утримуватися у чистоті.

У кожному приміщенні повинна бути вивішена табличка, на якій вказано прізвище відповідального за пожежну безпеку, номер телефону найближчої пожежної частини, а також розміщена інструкція з пожежної безпеки.

Вибухопожежонебезпечні приміщення у багатоповерхових будівлях повинні розміщуватися поблизу зовнішніх стін верхніх поверхів.

У будівлях дошкільних закладів освіти групи дітей молодшого віку слід розміщувати на нижніх поверхах.

Розміщення меблів і обладнання у класах, кабінетах, майстернях, спальнях, їдальнях та інших приміщеннях не повинно перешкоджати евакуації людей і підходу до засобів пожежогасіння.

У коридорах, вестибюлях, холах, на сходових клітках і дверях евакуаційних виходів слід мати наказові та вказівні знаки безпеки. Евакуаційні проходи, виходи, коридори, тамбури і сходи не повинні заставлятися будь-якими предметами і обладнанням. Не дозволяється влаштовувати на сходових клітках складські та іншого призначення приміщення, прокладати газопроводи, трубопроводи з легкозаймистими і горючими рідинами, а також установлювати устаткування, що заважає переміщенню людей.

Двері сходових кліток, коридори і сходи повинні мати ущільнення у стулках, обладнані пристроями для самозакривання, які повинні постійно бути у справному стані.

У період перебування учасників навчально-виховного процесу в будівлях допускається двері евакуаційних виходів замикаати лише зсередини за допомогою запорів, які легко відмикаються.

Будівлі закладів, установ і організацій повинні бути обладнані засобами оповіщення людей про пожежу. Для оповіщення можуть бути використані:

- внутрішня телефонна та радіотрансляційна мережі;
- спеціально змонтовані мережі мовлення;
- дзвінки та інші звукові сигнали.

У підвальних і цокольних поверхах не дозволяється:
розміщення вибухопожежонебезпечних виробництв;
зберігання та застосування легкозаймистих горючих рідин, газів та легкозаймистих матеріалів;
розміщення лабораторій з використанням вибухо- і пожежонебезпечних процесів.

Двері, люки горищних і технічних приміщень (насосних, вентиляційних камер, бойлерних, складів, комор, електрощитових тощо) повинні бути постійно зачинені. На дверях слід вказувати місце зберігання ключів, доступне для отримання їх у будь-який час доби. На дверях горищних і технічних приміщень мають бути написи, що визначають призначення приміщення.

Зовнішні пожежні сходи, сходи-драбини і загорожі на дахах будівель мають утримуватися у справному стані. Дахові вікна горищних приміщень мають бути засклені і закриті.

У закладах освіти з цілодобовим режимом роботи повинно бути встановлене чергування обслуговуючого персоналу без права сну в нічний час. Приміщення для чергових має бути забезпечене телефонним зв'язком.

У будівлях закладів, установ і організацій не допускається: розміщувати людей у мансардних приміщеннях, а також на поверхах (будівлях), не забезпечених двома евакуаційними виходами;

здійснювати перепланування приміщень з порушенням будівельних норм і правил;

використовувати горючі матеріали для обробки стін і стель шляхів евакуації (рекреацій, сходових кліток, фойє, вестибулів, коридорів тощо);

установлювати ґрати, жалюзі та подібні їм незнімні сонцезахисні, декоративні та архітектурні пристрої на вікнах приміщень, де перебувають учасники навчально-виховного процесу, сходових клітках, у коридорах, холах та вестибулях;

знімати дверні полотна в отворах, що з'єднують коридори зі сходовими клітками;

забивати двері евакуаційних виходів;

застосовувати з метою опалення нестандартні нагрівальні пристрої;

використовувати електроплитки, кип'ятильники, електрочайники, газові плити тощо для приготування їжі та трудового навчання за винятком спеціально обладнаних приміщень;

захарашувати шляхи евакуації;

установлювати дзеркала та влаштовувати фальшиві двері на шляхах евакуації;

влаштовувати на шляхах евакуації пороги, виступи, турнікети, розсувні, підйомні двері та інші пристрої, що перешкоджають евакуації людей;

здійснювати вогневі, електрогазовзварювальні та інші види пожежонебезпечних робіт у будівлях у разі наявності в їх приміщеннях людей;

обгортати електричні лампи папером, матерією та іншими горючими матеріалами;

застосовувати для освітлення свічки, газові лампи і ліхтарі;

виконувати прибирання приміщень, очищення деталей і обладнання за допомогою легкозаймистих і горючих рідин;

здійснювати відігрівання труб системи опалення, водопостачання, каналізації тощо із застосуванням відкритого вогню (з цією метою використовують гарячу воду, пару чи нагрітий пісок);

зберігати на робочих місцях і в шафах, а також залишати в кішнях спецодягу використані обтиральні матеріали;

залишати без нагляду ввімкнені в мережу лічильні і друкарські машинки, радіоприймачі, телевізори та інші електроприлади.

Вогневі та зварювальні роботи можуть виконуватися тільки з письмового дозволу керівника закладу, установи чи організації з оформленням наряду-допуску.

Користуватися прасками в закладах чи установах дозволяється лише в спеціально відведених приміщеннях під наглядом працівника закладу, установи. Прасування виконується лише прасками зі справними терморегуляторами та світловими індикаторами ввімкнення. Праски повинні встановлюватися на підставках з вогнетривких матеріалів.

Пошкодження вогнезахисних покриттів (штукатурки, спеціальних фарб, лаків, обмазок тощо) будівельних конструкцій, повітроводів повинні негайно усуватися. Після обробки (просочення) антипіренами дерев'яних конструкцій, тканин та інших горючих матеріалів повинен бути складений акт про проведення роботи підрядною організацією. Перевірку стану вогнезахисної обробки слід проводити не менше одного разу на рік зі складанням акта перевірки.

Усі будівлі і приміщення закладів, установ і організацій мають бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння.

Після закінчення занять у класах, майстернях, кабінетах і лабораторіях учителі, викладачі, лаборанти, майстри виробничого навчання та інші працівники закладу чи установи повинні оглянути приміщення, усунути виявлені недоліки і зачинити приміщення, знеструмивши електромережу.

Опалення, вентиляція.

Керівник навчального закладу зобов'язаний наказом призначити осіб, відповідальних за експлуатацію та технічний стан опалювальних установок.

Котли центрального опалення закладів, установ і організацій повинні розміщуватися у відокремлених негорючих приміщеннях, які мають самостійний вихід. Перед початком опалювального сезону ко-

тельні, калориферні установки, печі та інші прилади опалювання, а перед початком навчального року (першої зміни для закладів і установ сезонного типу) системи вентиляції та кондиціонування повітря і кухонні печі повинні бути ретельно перевірені та відремонтовані, а обслуговуючий персонал повинен пройти протипожежний інструктаж.

Особи, призначені відповідальними за технічний стан опалювальних установок, систем вентиляції та кондиціонування повітря, зобов'язані організовувати постійний контроль за правильністю їх утримання та експлуатації, своєчасний і якісний ремонт.

Повітрянагрівальні і опалювальні прилади повинні розміщуватися так, щоб до них був забезпечений вільний доступ для огляду й очищення. Очищення димоходів та печей від сажі потрібно проводити перед початком, а також протягом усього опалювального сезону, а саме:

- опалювальних печей періодичної дії на твердому та рідкому паливі - не рідше одного разу на три місяці;

- печей та осередків вогню безперервної дії - не рідше одного разу на два місяці;

- кухонних плит та кип'ятильників - один раз на місяць.

Результати очищення димоходів та печей повинні фіксуватися в журналі.

Печі та інші опалювальні прилади повинні мати протипожежні розділки від горючих конструкцій, що відповідають вимогам будівельних норм, не менше 0,51 м.

У приміщенні котельень не дозволяється:

- виконувати роботи, які не пов'язані з експлуатацією котельних установок;

- допускати до роботи в котельнях і доручати нагляд за котлами стороннім особам, а також особам, які не пройшли спеціальної підготовки або перебувають в нетверезому стані;

- допускати підтікання рідкого палива або витікання газу в місцях з'єднання трубопроводів і форсунок;

- застосовувати для розпалювання печей легкозаймисті та горючі рідини (бензин, гас, мастила тощо);

- подавати паливо при згаслих форсунках або газових пальниках;

- працювати з несправними приладами контролю і автоматики;

- розпалювати котельні установки без попереднього їх продування повітрям;

- сушити будь-які матеріали, що можуть горіти, на котлах та па-

ротрубопроводах;

закривати горючими матеріалами жалюзі повітряного опалення;
залишати без нагляду котли, що перебувають у роботі;

зберігати запаси твердого палива, що перевищують добову потребу;

користуватися витратними баками, які не мають пристроїв для видалення палива до аварійної ємкості (безпечне місце) у разі пожежі;
зберігати легкозаймисті та інші горючі рідини та матеріали.

Біля отвору топки на дерев'яній або іншій підлозі, виготовленій з горючих матеріалів, має бути закріплений металевий лист розміром не менше як 0,5×0,7 м.

У виробничих, складських та допоміжних приміщеннях на відстані 0,15 м від радіаторів слід ставити металеві огорожувальні решітки.

Не дозволяється палити печі в нічний час у будівлях з цілодобовим перебуванням людей, а також під час проведення у закладах та установах освіти культурно-масових заходів. Топлення печей має закінчуватися за дві години до того, як діти і студенти лягли спати, а в дошкільному закладі з денним перебуванням дітей - не пізніше ніж за годину до приходу дітей.

Під час експлуатації печей не дозволяється:

розпалювати печі гасом, бензином та іншими легкозаймистими рідинами;

залишати без нагляду запалені печі, а також доручати нагляд за ними дітям і стороннім особам;

сушити та тримати одяг, взуття, дрова, вугілля та інші матеріали, що можуть горіти, на опалювальних приладах або біля них;

користуватися печами з несправними та відкритими дверцями;

використовувати для топлення дрова, довжина яких перевищує розміри топки;

влаштувати тимчасові опалювальні прилади.

Димові труби котлів, які працюють на твердому паливі, повинні бути обладнані іскрогасниками. Під час переведення печей з одного виду твердого палива на інший вони мають бути відповідним чином переобладнані (футерування пальника вогнетривкою цеглою тощо). На горищах усі димові труби і стіни, в яких проходять димові канали, мають бути підштукатурені та побілені. Використання вентиляційних каналів для відводу продуктів згоряння від печей і газових приладів не дозволяється.

Вугілля, золу і шлак з печей, які вигрібають з топки до металеві тари, слід заливати водою і виносити у спеціально відведені місця. Не дозволяється висипати їх поблизу будівель.

Паливо (дрова, вугілля, торф тощо) має зберігатися у спеціально пристосованих для цієї мети приміщеннях або на відгороджених майданчиках, розміщених на відстані від будівель з урахуванням вимог будівельних норм. У підвальних і цокольних приміщеннях з перекриттями, що можуть горіти, зберігання дров, вугілля та інших видів палива не допускається.

Не дозволяється користуватися для опалення приміщень електронагрівальними приладами.

Черговий персонал, який здійснює нагляд за вентиляційними установками, зобов'язаний проводити планові профілактичні огляди вентиляторів, повітроводів, вогнезатримувальних пристроїв, камер зрошення, заземлювальних пристроїв і вжити заходів щодо усунення будь-яких недоліків, які можуть призвести до виникнення і розповсюдження пожежі. Вентиляційні коробки потрібно виготовляти з негорючих матеріалів.

У робочих інструкціях повинні бути передбачені заходи пожежної безпеки, терміни очищення повітроводів, фільтрів вогнезатримувальних клапанів і іншого обладнання, а також визначений порядок дії обслуговуючого персоналу на випадок виникнення пожежі або аварії.

У приміщеннях, де вентиляційні установки транспортують горючі і вибухонебезпечні речовини, всі металеві повітроводи, трубопроводи, фільтри та інші обладнання витяжних установок повинні бути заземлені.

Автоматичні вогнезатримувальні пристрої (заслінки, шибери, клапани тощо), встановлені на повітроводах у місцях перетину проти-пожежних перешкод, пристроїв блокування вентиляційних систем з автоматичною пожежною сигналізацією та системами пожежогасіння, протипожежні пристрої димоходів, витяжні зонти і канали від плит мають утримуватися у справному стані. Перевірка працездатності автоматичних вогнезатримувальних пристроїв проводиться не рідше одного разу на 6 місяців.

Під час експлуатації систем вентиляції та кондиціонування повітря не дозволяється:

- відключати або знімати вогнезатримувальні пристрої;
- випалювати нагромаджені в повітроводах і зонтах жирові відкладення, пил та інші горючі матеріали;

закривати витяжні канали, отвори та решітки;
з'єднувати вентиляційні канали з димовими;
поєднувати вентиляцію приміщень вибухо-, пожежонебезпечних виробництв із загальною системою вентиляції;
здійснювати перевірку ефективності роботи вентиляційної системи за допомогою відкритого вогню.

Електроустановки.

Електричні мережі та електрообладнання, що використовуються у закладах та установах, та їх експлуатація повинні відповідати вимогам діючих Правил влаштування електроустановок та ДНАОП 0.00-1.21-98; будівельну частину електроустановок слід виконувати відповідно до протипожежних вимог будівельних норм ДБН В.2.2.3-97.

Усі роботи повинні проводитися на справному електрообладнанні (ізоляція електропроводки, пускачі, штепселі, розетки, вимикачі та інша апаратура, заземлення, огорожа). З'єднання, окінцювання та відгалуження жил проводів і кабелів з метою запобігання небезпечним у пожежному відношенні перехідним опорам мають бути виконані за допомогою опресування, зварювання, паяння або спеціальних затискачів (гвинтових, болтових тощо).

Плавкі вставки запобіжників повинні бути каліброваними із зазначенням номінального струму на заводському таврі.

Влаштування та експлуатація тимчасових електромереж за винятком електропроводки, яка живить місця проведення будівельних і тимчасових ремонтно-монтажних робіт, не дозволяється.

Шафи, в яких установлені електрощити, повинні бути постійно зачинені на замок. Доступ до електрощитів, електродвигунів і пуско-регулювальних апаратів повинен бути завжди вільним.

Електродвигуни мають регулярно очищатися від пилу. Не дозволяється накривати електродвигуни горючими матеріалами.

У виробничих, складських та інших приміщеннях з наявністю горючих матеріалів, а також матеріалів та виробів у горючій тарі електричні світильники повинні мати закриті або захищене виконання (із скляними ковпаками).

Переносні світильники мають бути обладнані захисними скляними ковпаками та металевими сітками. Для цих світильників та іншої переносної та пересувної електроапаратури слід застосовувати гнучкі кабелі з мідними жилами з гумовою ізоляцією в оболонці, яка стійка до навколишнього середовища. Підключення переносних світильників слід передбачати від відгалужувальних коробок зі штепсельними ро-

зетками.

Освітлювальна електромережа має бути змонтована таким чином, щоб світильники знаходилися на відстані не менше як 0,2 м від поверхні будівельних конструкцій з горючих матеріалів і не менше як 0,5 м від тари у складських приміщеннях.

Усі несправності в електромережах та електроапаратурі, які можуть спричинити іскри, коротке замикання, нагрівання ізоляції кабелів і проводів вище норми, мають негайно усуватись.

Під час експлуатації електроустановок не дозволяється:

використовувати кабелі і проводи з пошкодженою ізоляцією або такою ізоляцією, що втратила захисні властивості;

залишати під напругою електричні проводи і кабелі з неізольованими кінцями;

переносити ввімкнені прилади та ремонтувати обладнання, яке перебуває під напругою;

залишати без догляду ввімкнені в електромережу нагрівальні прилади, телевізори, радіоприймачі тощо;

користуватися пошкодженими (несправними) розетками, відгалужувальними коробками, рубильниками тощо;

зав'язувати і скручувати електропроводи і світильники, підвішувати світильники (за винятком відкритих ламп) на електричних проводах;

підключати до клем силової та у штепсельні розетки освітлювальної мереж прилади, які споживають струм понад передбачені для них величини;

використовувати ролики, вимикачі, штепсельні розетки для підвішування одягу та інших предметів;

застосовувати саморобні подовжувачі, які не відповідають вимогам ПУЕ щодо переносних (пересувних) електропроводок;

використовувати побутові електронагрівальні прилади (праски, чайники, кип'ятильники тощо) без негорючих підставок та в приміщеннях, де їх застосування не передбачено технологічним процесом;

застосовувати для прокладання електромереж радіо- та телефонні проводи;

застосовувати як електричний захист саморобні та некалібровані запобіжники;

знімати скляні ковпаки зі світильників закритого виконання.

використовувати електроапаратуру та електроприлади в умовах, що не передбачені заводом-виготовлювачем.

Будь-які нові підключення різних струмоприймачів мають проводитися лише після проведення відповідних розрахунків, які припускають можливість таких підключень.

У всіх приміщеннях, які після закінчення робіт замикаються і не контролюються, всі електроустановки (крім холодильників) мають відключатися.

Електрощити, групові електрощитки потрібно оснащувати схемою підключення споживачів з пояснювальними написами і вказаним значенням номінального струму апарата захисту (плавкової вставки).

Влаштування, живлення, прокладання мереж аварійного та евакуаційного освітлення повинно виконуватися відповідно до вимог будівельних норм і ПУЕ. Аварійним освітленням обладнуються ті приміщення, де можливе перебування одночасно не менше 50 чоловік, а також усі сходи, проходи та інші шляхи евакуації. Аварійне освітлення слід маркувати позначкою зеленого кольору.

Усе електрообладнання (корпуси електричних машин, трансформаторів, апаратів, світильників, електрощитів тощо) підлягає зануленню або заземленню відповідно до вимог ПУЕ.

Заміри опору ізоляції освітлювальної та силової електромереж мають проводитися один раз на рік спеціалізованими підприємствами і організаціями, які мають на це право. Наслідки перевірки повинні оформлятися актом.

Увімкнення електродвигунів пожежних насосів і системи протидимного захисту повинно супроводжуватися автоматичним відключенням електроприймачів системи вентиляції та кондиціонування.

У разі неможливості технічного обслуговування електроустановок силами персоналу закладу, установи чи організації керівник повинен укласти договір на планове технічне обслуговування зі спеціалізованою організацією.

У навчальних та навчально-виробничих приміщеннях слід розміщувати лише потрібні для забезпечення навчального процесу меблі, прилади, моделі, приладдя, посібники, транспаранти тощо (навчально-наочні засоби). Усі навчально-наочні засоби, які розміщуються у навчальних та навчально-виробничих приміщеннях або в спеціально виділених для цього приміщеннях, мають зберігатися у шафах, стелажах чи на стаціонарно встановлених стійках.

Навчальні та навчально-виробничі приміщення.

У навчальних та навчально-виробничих приміщеннях зберігаються тільки ті навчально-наочні посібники та навчальне обладнання,

проводяться тільки ті досліди та роботи, які передбачені переліками та навчальними програмами.

Після закінчення занять усі пожежо- вибухонебезпечні речовини та матеріали повинні бути прибрані з класів, кабінетів, майстерень у спеціально виділені та обладнані приміщення.

Кількість парт (столів) в учбових класах та кабінетах не повинна перевищувати граничну нормативну наповнюваність класних груп, яка встановлюється Міністерством освіти і погоджується з Міністерством охорони здоров'я України.

Усі учасники навчально-виховного процесу (учні, вихованці, студенти та співробітники кабінетів, лабораторій та навчально-виробничих майстерень) навчальних закладів, де проводяться практичні заняття, зобов'язані знати пожежну небезпеку застосовуваних хімічних реактивів і речовин, засоби їх гасіння та дотримуватися заходів безпеки під час роботи з ними.

Перед початком проведення лабораторних занять з нової теми керівник, який проводить їх, повинен провести інструктаж і зафіксувати його в журналі періодичного інструктажу.

Усі роботи, пов'язані з виділенням токсичних або пожежо-, вибухонебезпечних газів і парів, слід виконувати у витяжних шафах із справною вентиляцією.

Припливно-витяжна вентиляція у всіх приміщеннях лабораторії повинна вмикатися за 30 хв. до початку роботи і вимикатися після закінчення робочого дня.

Лабораторні приміщення та навчально-виробничі майстерні слід забезпечити вогнегасниками. Учасники навчально-виховного процесу повинні знати місце, де містяться засоби пожежогасіння, і вміти користуватися у разі виникнення пожежі чи загоряння.

У приміщеннях лабораторій та навчально-виробничих майстерень не дозволяється:

- застосовувати для миття підлоги та обладнання легкозаймисті або горючі речовини (бензин, ацетон, гас тощо);

- користуватися електронагрівачами з відкритою спіраллю;

- залишати без нагляду робоче місце, запалені пальники та інші нагрівальні прилади;

- сушити предмети, що можуть горіти, на опалювальних приладах;

- зберігати будь-які речовини, пожежонебезпечні властивості яких не досліджені;

тримати легкозаймисті та горючі речовини біля відкритого вогню, нагрівальних приладів, пальників тощо;
вилити відпрацьовані легкозаймисті та горючі рідини в каналізацію.

У навчально-виробничих майстернях не дозволяється застосування відкритого вогню, проведення зварювальних робіт.

Обтиральний матеріал для робіт у навчально - виробничих майстернях навчальних закладів слід зберігати в спеціальних металевих ящиках. Використаний обтиральний матеріал, стружки слід прибирати після занять наприкінці кожного дня.

Користуватися електронагрівачами в аудиторіях і адміністративних приміщеннях не дозволяється.

Кошики та ящики для паперу повинні регулярно спорожнюватися, а сміття виноситися за межі будівлі в спеціально відведені місця.

Після закінчення роботи необхідно провести обов'язковий огляд усіх приміщень з відключенням електрообладнання, крім апаратів і приладів безперервної дії.

Звукопоглинальне облицювання стін та стель приміщень для ЕОМ слід виготовляти із негорючих або важкогорючих матеріалів.

Агрегати, вузли та кабельні канали електронних обчислювальних машин (ЕОМ) повинні очищатися від пилу щонайменше один раз на квартал.

Система вентиляції обчислювальних центрів повинна бути обладнана блокувальним пристроєм, який забезпечує її відключення на випадок пожежі.

У приміщеннях обчислювальних центрів не дозволяється:
використовувати плівки на нітрооснові;
встановлювати електророзетки на горючій основі;
користуватися побутовими електронагрівальними приладами;
захарашувати евакуаційні виходи та проходи;
встановлювати на вікнах глухі ґрати;
користуватися відкритим вогнем;
залишати без нагляду ввімкнену в електромережу апаратуру, яка використовується для вимірювання і контролю.

Після закінчення роботи перед закриттям приміщення всі електроустановки та персональні комп'ютери слід вимкнути з мережі електроживлення.

Проведення культурно-масових заходів.

Відповідальними за забезпечення пожежної безпеки під час про-

ведення культурно-масових заходів (вечорів, спектаклів, концертів, кіносеансів, новорічних ялинок тощо) є керівники закладів, установ, організацій.

Приміщення, в яких проводяться масові заходи, повинні мати не менше двох евакуаційних виходів, які слід постійно утримувати в справному стані.

Перед початком культурно-масових заходів керівник установи, закладу, організації призначає відповідальних осіб за пожежну безпеку, які повинні ретельно перевірити всі приміщення, евакуаційні шляхи і виходи на відповідність їх вимогам пожежної безпеки, а також переконатися у наявності і справному стані засобів пожежогашіння, зв'язку і пожежної автоматики. Усі виявлені недоліки мають бути усунені до початку культурно-масового заходу.

За 15 днів до проведення святкувань новорічної ялинки керівник закладу, установи, організації повинен повідомити пожежну охорону про дату і місце їх проведення. Без дозволу місцевої пожежної охорони розміщення новорічної ялинки не дозволяється.

На час проведення культурно-масових заходів у навчальних закладах і установах необхідно забезпечити чергування працівників установи чи закладу та учнів старших класів.

Під час проведення культурно-масового заходу з дітьми мають невідступно бути черговий викладач, класні керівники чи вихователі. Ці особи повинні бути проінструктовані про заходи пожежної безпеки і порядок евакуації дітей у разі виникнення пожежі і зобов'язані забезпечити дотримання вимог пожежної безпеки під час проведення культурно-масового заходу.

Черговий персонал перед початком святкувань новорічної ялинки зобов'язаний ретельно оглянути всі приміщення, запасні виходи і особисто упевнитися у їх пожежобезпечному стані.

Культурно-масові заходи мають проводитися:

у будівлях I і II ступенів вогнетривкості - в приміщеннях будь-якого поверху;

у будівлях III - V ступенів вогнетривкості - тільки в приміщеннях першого поверху, при цьому захисні конструкції в середині приміщень мають бути оштукатурені або оброблені вогнезахисною сумішшю. Проведення культурно-масових заходів у підвальних і цокольних приміщеннях не дозволяється.

Поверхи в приміщеннях, де проводяться культурно-масові заходи, повинні мати не менше двох розосереджених евакуаційних вихо-

дів.

Кількість місць у приміщеннях встановлюється з розрахунку 0,75 м кв. на особу, а при проведенні танців, ігор і подібних їм заходів - з розрахунку 1,5 м кв. на одну особу (без урахування площі сцени). Заповнення приміщень людьми понад установлені норми не допускається.

Кількість безперервно встановлених місць у ряду:

Ступінь вогнетривкості будівлі	Кількість місць при односторонній евакуації	Кількість місць при двосторонній евакуації
Будівлі I, II і III ступенів	30	60
Будівлі IV і V ступенів	15	30

Відстань між рядами:

Кількість безперервно встановлених місць в ряду		Найменша відстань між спинками сидінь, м	Ширина проходу між рядами, м
під час односторонньої евакуації ряду	під час двосторонньої евакуації ряду		
до 7	до 15	0,80	0,35
8-12	16-25	0,85	0,40
13-20	25-40	0,90	0,45
21-25	41-45	0,95	0,50
26-30	51-60	1,00	0,55

Ширина поздовжніх і поперечних проходів у приміщеннях для проведення культурно-масових заходів має бути не менше одного метра, а проходів, які ведуть до виходів, - не менше ширини самих виходів. Усі проходи і виходи мають розмішатися таким чином, щоб не створювати зустрічних або перехресних потоків людей.

Скорочувати ширину проходів між рядами і встановлювати у проходах додаткові місця не дозволяється.

У приміщеннях для культурно-масових заходів килими та килимові покриття, а також ряди стільців при кількості місць понад 200 слід міцно прикріпити до підлоги. У залах для глядачів з кількістю місць до 200 кріплення стільців до підлоги не обов'язкове за умови з'єднання їх у рядах між собою.

Евакуаційні виходи з приміщень мають бути позначені світло-

вими покажчиками з написом „Вихід” білого кольору на зеленому тлі, підключеними до мережі аварійного або евакуаційного освітлення будівлі. За наявності людей у приміщеннях світлові покажчики мають бути у ввімкненому стані.

У приміщеннях, що використовуються для проведення культурно-масових заходів, не дозволяється:

- використовувати віконниці на вікна для затемнення приміщень; обклеювати стіни і вікна шпалерами і папером;

- застосовувати горючі матеріали, не оброблені вогнезахисними сумішами, для акустичної обробки стін і стель;

- зберігати бензин, гас та інші легкозаймисті і горючі рідини;

- зберігати майно, інвентар та інші предмети, речовини і матеріали під сценою чи помостами, а також у підвалах, розміщених під приміщеннями;

- застосовувати предмети оформлення приміщень, декорації та сценічне обладнання, виготовлене з горючих синтетичних матеріалів, штучних тканин і волокон (пінопласту, поролону, полівінілу тощо);

- застосовувати відкритий вогонь (факели, свічки, феєрверки, бенгальські вогні тощо), використовувати хлопушки, застосовувати дугові прожектори, влаштовувати світлові ефекти із застосуванням хімічних та інших речовин, які можуть викликати загоряння;

- установлювати стільці, крісла тощо, конструкції яких виконано з пластмас і легкозаймистих матеріалів, а також ставити приставні стільці у проходах залу;

- установлювати на дверях евакуаційних виходів замки та інші запори, що важко відкриваються;

- установлювати на вікнах глухі ґрати.

Підлоги приміщень мають бути рівними, без порогів, сідців, щілин і вибоїн. У разі різниці рівнів суміжних приміщень у проходах мають влаштовуватися пологі пандуси.

Усі горючі декорації, сценічне оформлення, а також драпірування, які застосовуються на вікнах і дверях, мають піддаватися обробці вогнезахисними сумішами із складанням акта в двох примірниках, один з яких передається замовнику, а другий зберігається в організації, яка проводила просочення.

Керівники закладів та установ зобов'язані проводити перевірку якості вогнезахисної обробки декорацій і конструкцій перед проведенням кожного культурно-масового заходу.

Під час проведення новорічного вечора ялинка має встановлю-

ватися на стійкій основі (підставка, діжка з піском) з таким розрахунком, щоб не утруднювався вихід з приміщення. Ялинка має стояти на відстані не менше як один метр від стін і стелі.

За відсутності в закладі чи установі електричного освітлення новорічні вистави та інші культурно-масові заходи слід проводити у денний час.

Ілюмінацію ялинки повинен проводити лише досвідчений електрик з дотриманням вимог ПУЕ. Ілюмінацію ялинки слід здійснювати через знижувальний трансформатор гірляндами з послідовним підключенням електроламп напругою до 12 В.

Лампочки в гірляндах повинні бути потужністю не більше як 25 Вт. При цьому електропроводи, які живлять лампочки ялинкового освітлення, мають бути гнучкими, з мідними жилами. Електропроводи повинні мати справну ізоляцію і вмикатися до електромережі за допомогою штепсельних з'єднань.

У разі несправності ялинкового освітлення (сильне нагрівання проводів, мигтіння лампочок, іскріння тощо) ілюмінація має бути негайно вимкнена і не вмикатися до з'ясування та усунення несправностей.

Участь у святі ялинки дітей і дорослих, вдягнених у костюми з вати, паперу, марлі та подібних легкозаймистих матеріалів, що не просочені вогнезахисною сумішшю, не дозволяється.

Під час оформлення ялинки не дозволяється:

використовувати для прикрашання целулоїдні та інші легкозаймисті іграшки і прикраси;

застосовувати для ілюмінації ялинки свічки, бенгальські вогні, феєрверки тощо;

обкладати підставку і прикрашати віти ватою та іграшками з неї, які не просочені вогнезахисною сумішшю.

У разі потреби проведення спеціальних вогневих ефектів відповідальний постановник спектаклю (видовища) повинен опрацювати протипожежні заходи за узгодженням з органами державного пожежного нагляду.

Гуртожитки.

Відповідальність за протипожежний стан гуртожитків, готелів та будинків підвищеної поверховості, які належать до системи освіти України покладається на осіб, призначених наказом керівника об'єкта.

Громадяни, які селяться в житлові будинки, повинні бути ознайомлені з правилами пожежної безпеки.

Усі приміщення гуртожитків, готелів необхідно обладнати автоматичною пожежною сигналізацією (АПС) та системою сповіщення про пожежу.

Черговий персонал повинен стежити за тим, щоб пульт АПС був постійно підключений до електромережі. Системи протидимного захисту, пожежна автоматика, аварійне освітлення, внутрішній проти-пожежний водопровід, аварійні ліфти повинні систематично перевірятися і постійно бути у справному стані.

Системи протипожежного захисту і протипожежного водопостачання повинні включатися в роботу від автоматичних оповіслювачів, які встановлюються у коридорах приміщень житлових будівель, а також дистанційно від кнопок, які розміщені у шафах кранів.

Ручне і дистанційне включення і відключення агрегатів систем протидимного захисту (повітряних клапанів, витяжних і припливних вентиляторів, пожежних насосів, розміщених на окремих поверхах) повинно бути передбачено на кожному поверсі будівлі.

Біля пускових пристроїв систем протидимного захисту, сигналізаційних приладів і спеціальних вентиляторів, які включаються при пожежі, повинні бути вивішені таблички з написами про призначення і порядок уведення їх у дію.

Шляхи евакуації, які не мають природного освітлення, повинні бути забезпечені штучним освітленням. У таких будівлях слід передбачити аварійне освітлення.

При технічному обслуговуванні автоматичних систем протидимного захисту необхідно:

проводити періодичні огляди систем шляхом включення їх у роботу;

виконувати поточний та планово-попереджувальний ремонт.

У всіх кімнатах гуртожитків слід вивісити на видних місцях:

схематичний план індивідуальної евакуації з кожного поверху із зазначенням номера кімнати, найкоротшого шляху евакуації та пояснювального тексту;

пам'ятку щодо дотримання вимог правил пожежної безпеки для тих, хто проживає в гуртожитку;

пам'ятку щодо дій на випадок виникнення пожежі для тих, хто проживає в гуртожитку.

У гуртожитках, готелях, де проживають іноземні студенти, пам'ятки щодо правил пожежної безпеки і поведінки людей на випадок виникнення пожежі повинні писатися на декількох мовах.

Гуртожитки, готелі з кількістю місць для проживання 50 і понад повинні бути обладнані гучномовними пристроями сповіщення людей про виникнення пожежі і порядок їх евакуації.

Житлові будівлі повинні бути обладнані протипожежним водопостачанням згідно з діючими будівельними нормами і правилами.

У будівлях гуртожитків, готелів, будинків підвищеної поверховості не дозволяється:

забивати та заставляти меблями й обладнанням евакуаційні двері, люки на балконах, лоджіях, а також переходи у суміжні секції та виходи на евакуаційні сходи;

влаштовувати на шляхах евакуації розсувні двері та турнікети;

вселяти людей у новозбудовані будівлі до того, як будуть налагоджені системи протидимного захисту;

зберігати на балконах і лоджіях легкозаймисті і горючі рідини, балони з горючими газами;

влаштовувати складські приміщення або майстерні із зберіганням чи застосуванням у них вибухо-, пожежонебезпечних речовин і матеріалів, надавати в оренду приміщення з цією метою;

проводити чищення меблів, ремонтні і реставраційні роботи з використанням легкозаймистих та горючих рідин (з цією метою використовують пожежобезпечні мийні засоби);

користуватися смолоскипами, сірниками, свічками тощо при відвідуванні горищ та підвалів;

дозволяти проживання громадян на період проведення капітальних ремонтів, пов'язаних з переплануванням шляхів евакуації, проведенням зварювальних та інших вогневих робіт;

користуватися безпосередньо у кімнатах електропобутовими нагрівальними приладами (плитами, кип'ятильниками, прасками тощо); з цією метою слід мати спеціально обладнане приміщення.

У будівлях, обладнаних системою протидимного захисту, яка забезпечує підпір повітря у шахти ліфтів, при пожежі пасажирські ліфти повинні бути опущені на нижній поверх.

Черговий персонал готелів, гуртожитків з кількістю місць для проживання 50 осіб і більше має бути забезпечений індивідуальними засобами захисту органів дихання для організації евакуації в разі виникнення пожежі.

Книгосховища, складські приміщення.

Особливості приміщень бібліотек, архівів, сховищ, музеїв, виставок тощо (далі - сховища) полягає в тому, що ці приміщення нале-

жать до об'єктів підвищеної пожежонебезпеки. У зв'язку з цим усі працівники і відвідувачі повинні бути ознайомлені з правилами пожежної безпеки. Відмітку щодо проведення такого ознайомлення слід зробити в абонентській картці читача або відвідувача за його особистим підписом.

Приміщення сховищ повинні відділятися від приміщень іншого призначення протипожежними перегородками I-го типу та перекриттями 3-го типу або розміщуватися в окремих будівлях не нижче II ступеня вогнестійкості.

Площа приміщення (відсіку) сховища між протипожежними перегородками не повинна перевищувати 600 м^2 . З кожного відсіку слід влаштувати не менше двох виходів. Якщо площа приміщення менше 70 м^2 , то дозволяється мати один евакуаційний вихід.

Сховища слід обладнувати установками автоматичного пожежогасіння. За відсутності у приміщеннях сховищ вікон слід влаштувати в них спеціальні системи димовидалення.

Виходи на перший поверх зі сховищ, розташованих у підвальних приміщеннях, повинні бути обладнані тамбурами.

Влаштування безшумної підлоги та звукоізоляції із застосуванням синтетичних матеріалів допускається тільки за умови використання нетоксичних матеріалів на негорючій основі та узгодження з органами державного пожежного нагляду.

У сховищах не дозволяється зберігання та застосування легкозаймистих і горючих рідин, балонів з газами та інших пожежонебезпечних матеріалів. Зберігання вищезазначених речовин і матеріалів

повинно здійснюватися в складах, які розташовані окремо і відповідають вимогам пожежної безпеки.

Стелажі у сховищах повинні виготовлятися із негорючих матеріалів. Стелажі, вітрини та стенди, які виконані із горючих матеріалів, повинні оброблятися вогнезахисною речовиною, якщо це допускається за умови зберігання експонатів.

У сховищах ширина головних проходів повинна бути не менше 1,2 м, поздовжні проходи між стелажми - не менше 0,8 м, між торцями стелажів та стіною - не менше 0,45 м.

У сховищах не дозволяється застосування відкритого вогню, захащення проходів між стелажми, зберігання книг поблизу батарей центрального опалення.

Територія виставок, музеїв, бібліотек у нічний час повинна бути освітлена.

У кожному складському приміщенні повинні зберігатися однорідні типи продукції в залежності від їх характеру і призначення. На зовнішньому боці вхідних дверей до складу повинна бути вивішена табличка, на якій вказано прізвище особи, відповідальної за протипожежний стан, категорія приміщення відповідно до будівельних норм і правил та клас зони за ПУЕ.

У матеріальних складах не дозволяється зберігання легкозаймистих та горючих рідин. Вони повинні зберігатися у спеціально відведених приміщеннях.

У складських приміщеннях, у яких зберігаються пожежо-, вибухонебезпечні речовини (лаки, фарби, розчинники тощо), продукція в аерозольній упаковці, на зовнішньому боці дверей (воріт) вивішують інформаційну карту про пожежну небезпеку товарів, що зберігаються у приміщенні, їх кількість та заходи, яких потрібно вживати на випадок виникнення пожежі.

За умови розміщення складів у підвальних або цокольних поверхах слід передбачити в них люки або вікна розміром 0,9×1,2 (м) з прямками (для випускання диму в разі пожежі). У разі неможливості влаштування вікон дозволяється обладнання таких приміщень спеціальними системами вилучення диму.

Горючі конструкції будівель та навісів складів повинні бути оброблені вогнезахисними речовинами.

Світильники та електрообладнання у складських приміщеннях повинні відповідати вимогам ПУЕ. Відстань від світильників до матеріалів, що складаються, а також виробів і тари повинна бути не менше як 0,5 м.

Загальний електрорубильник повинен розташовуватися у шафі поза приміщенням складу на негорючій стіні або на окремій опорі.

У разі застосування безстележного способу зберігання матеріали повинні укладатися у штабелі. Проти дверних проходів слід залишати проходи шириною, яка дорівнює ширині дверей, але не менше як 1 м. Якщо склад має ширину понад 10 м, посередині його влаштовується поздовжній прохід не менше як 2 м завширшки. Відстань від стін до штабелів товару повинна бути не менше як 0,8 м.

Зберігання вантажів, тари та вантажних механізмів на рамах складів не дозволяється. Матеріали, розвантажені на рампу, до кінця робочого дня складу мають бути прибрані.

Використання електронагрівальних приладів для опалення дозволяється лише в приміщеннях для обслуговуючого персоналу скла-

дів (конторських, побутових), відділених від складських приміщень протипожежними перегородками та перекриттями.

У складських приміщеннях не дозволяється:

зберігання товарів навалом, у проходах, на підвіконнях та впри- тул до приладів і труб опалення;

експлуатація газових плит, печей, побутових електронагріваль- них приладів, установлених з метою опалення;

стоянка та ремонт вантажно-розвантажувальних і транспортних засобів;

влаштування чергового освітлення, встановлення прожекторів зовнішнього освітлення безпосередньо на дахах складів;

паління та застосування відкритого вогню у приміщенні та поб- лизу.

Не дозволяється зберігання матеріальних цінностей у приміщен- нях, через які проходять транзитні електрокабелі, що живлять елект- роенергією інші приміщення, в яких розміщені газові комунікації і апаратура, наповнена мастилами.

Склади легkozаймистих рідин та горючих рідин.

Усі навчальні заклади, в яких проводяться роботи з використан- ням ЛЗР і ГР, повинні мати спеціально обладнані склади.

Відкриті склади ЛЗР та ГР слід розміщувати на майданчиках, які мають нижчу позначку відносно прилеглих будівель.

При неможливості виконання цієї вимоги майданчики відкритих складів повинні мати за периметром обвалування (стінки), яке переш- коджає розтіканню рідин у разі аварії. Обвалування необхідно вико- нувати таким чином, щоб місткість його дорівнювала максимальному об'єму всіх резервуарів, що є в цьому обвалуванні, і була не менше як 0,5 м.

Обвалування (стінки), перехідні містки, сходи слід постійно під- тримувати в справному стані. Випадково розлиті ЛЗР та ГР слід негайно прибрати, а місця розлиття посипати піском.

Склади ЛЗР та ГР слід захищати від прямого попадання блиска- вки і розрядів статичного електроструму, потрібно здійснювати на- гляд за справністю блискавковідводів та заземлювальних пристроїв з перевіркою на омичний опір один раз на рік (улітку при сухому ґрун- ті).

Наземні резервуари мають бути пофарбовані білою (світлою) фарбою для запобігання дії сонячного проміння. На кожний резервуар слід складати технологічну картку, в якій вказується номер резервуа-

ра, його тип, призначення, максимальний рівень наливання, мінімальний залишок.

Зберігання ЛЗР та ГР у тарі слід здійснювати в будівлях або на майданчиках під навісами (залежно від кліматичних умов). Навіси слід влаштовувати лише із негорючих матеріалів. Не дозволяється зберігати на відкритих майданчиках ЛЗР з температурою спалахування 45 град. С і нижче.

Дверні отвори в приміщеннях для зберігання ЛЗР та ГР у тарі повинні мати пороги з пандусами заввишки не менше 0,15 м для запобігання розливанню рідини в разі аварії. Підлога в цих приміщеннях повинна бути з негорючих матеріалів і мати нахил для стікання рідини до лотків та трапів.

Для розливання ЛЗР та ГР повинен бути передбачений ізольований майданчик (приміщення), обладнаний відповідними пристосуваннями для виконання цих робіт.

На територіях складів не дозволяється:

палити, а також застосовувати відкритий вогонь для освітлення і підігрівання замерзлих чи загуслих нафтопродуктів, трубопроводів тощо, відігрівати їх слід тільки парою, гарячою водою або нагрітим піском;

застосування транспорту, який не обладнаний спеціальними іскрогасниками, а також засобами пожежогасіння і пристроями для зняття статичного електроструму;

експлуатація резервуарів, які мають перекося, тріщини, а також застосування несправних контрольних приладів, підвідних продуктопроводів та іншого обладнання;

застосування для вигвинчування пробок інструментів, які дають іскри;

зберігання пакувального матеріалу та порожньої тари безпосередньо у сховищах;

проведення ремонтних робіт на трубопроводах, заповнених рідиною;

зливання і наливання нафтопродуктів під час грози.

Зберігання хімічних речовин.

На складах хімічних речовин має бути розроблений план розміщення їх із зазначенням найбільш характерних властивостей („Вогнебезпечні”, „Отруйні”, „Токсичні” тощо).

Зберігання хімічних речовин може здійснюватися в закритих сухих приміщеннях або під навісами в тарі залежно від їх фізико-

хімічних, пожежонебезпечних властивостей та кліматичних умов.

Під навісом дозволяється зберігати лише ті хімічні речовини, які під дією вологого повітря чи води не розкладаються, не розігріваються і не спалахують.

Усі хімічні речовини слід зберігати у відповідності з існуючими для них спеціальними правилами.

Стелажі, на яких зберігаються хімічні речовини, повинні бути виготовлені з негорючих матеріалів і розміщатися на відстані не менше 1 м від нагрівальних приладів.

Тара з хімічними речовинами, яка надходить на склад, не повинна мати пошкоджень герметичності.

На кожній тарі (упаковці) з хімічною речовиною має бути напис або бирка з його назвою та зазначенням характерних властивостей (окислювач, пальне, отруйне тощо).

Хімікати в дрібній тарі слід зберігати на стелажах відкритого типу або в шафах, а у великій тарі (упаковці) - штабелями.

Посудини з рідкими хімічними речовинами дозволяється зберігати лише в плетених кошиках, дерев'яних ящиках тощо.

Підлога в приміщеннях для зберігання рідких хімічних речовин повинна мати похил для стікання випадково розлитих рідин до спеціальних приймачів. У складах кислот слід мати нейтралізуючі речовини (сода, крейда чи вапно).

Під час зберігання азотної та сірчаної кислот треба вжити заходів до недопущення дотику їх до деревини, соломи та інших речовин органічного походження.

Металічні порошки, здатні самозайматися (цинковий, магнієвий, нікелевий тощо), повинні зберігатися в окремих відсіках у герметично закритій тарі. У цих відсіках зберігання інших речовин не дозволяється.

Склади речовин, які бурхливо реагують з водою (карбіди, лужні метали, перекис барію тощо), повинні розміщуватися у сухих, добре вентильованих одноповерхових приміщеннях з легким дахом. Дах та стіни не повинні пропускати атмосферні опади, приміщення повинно мати захист від потрапляння ґрунтових вод, усередині не повинні проходити трубопроводи (водяні, парові, каналізаційні).

Лужні метали слід зберігати в ізольованих відсіках у торці будівлі в металевих банках або контейнерах під шаром захисного середовища (інертних газів, мінеральних масел, гасу, парафіну тощо).

Окислювальні хімікати (хромпик, хромовий ангідрид, хром, ка-

лію перманганат тощо) повинні зберігатися в окремих секціях складів віддалік від горючих речовин.

Сажу, графіти, подрібнені та порошкові полімери слід зберігати в окремих закритих сухих складах або секціях складів, захищених від потрапляння атмосферних опадів і ґрунтових вод.

У складських приміщеннях для зберігання хімічних речовин не дозволяється:

проводити роботи, не пов'язані із зберіганням хімічних речовин;
застосовувати корки органічного походження для закривання посудин із кислотами;

укладати тару з натрієм на стелажах на висоті менше ніж 0,2 м від рівня підлоги;

входити у вологому одязі чи взутті до приміщення, де зберігаються лужні метали та інші речовини, які вступають у реакцію з водою.

Приміщення для деревообробки і склади лісопиломатеріалів.

У приміщеннях (дільницях, майстернях, цехах), де проводяться роботи з деревообробки, слід вивішувати знаки, які забороняють користуватися відкритим вогнем.

Технологічне обладнання, прилади опалення необхідно очищати від пилу, стружки і інших забруднень не рідше одного разу за зміну.

Для видалення відходів деревообробки верстати повинні обладнуватися місцевими відсмоктувачами. Робота верстатів у разі відключення систем вентиляції і пневмотранспорту не дозволяється.

Пилозбирачі та циклони слід утримувати в закритому стані. Зібрані відходи деревини потрібно своєчасно прибирати. Не допускається перевантажувати циклони і забруднювати відходами виробництва територію в місцях їх розміщення.

Слід дотримуватися термінів змазки окремих деталей обладнання, які під час роботи труться.

Сушарки для деревини повинні бути обладнані припливно-втяжною вентиляцією.

Для кожної сушарки встановлюється норма завантаження матеріалами і межа температури. Заданий температурний режим роботи сушарок підтримується автоматичними регуляторами температури. Очищення поверхні нагрівачів од відходів деревини слід виконувати після кожного розвантаження сушарок.

Під час сушіння інфрачервоними променями для кожної сушарки встановлюється також і мінімальна відстань від ламп до поверхні,

яка сушиться (в залежності від потужності ламп і виду матеріалу).

У приміщеннях деревообробки не дозволяється:

зберігати лісопиломатеріали в кількості, що перевищує змінну норму;

залишати після закінчення роботи неприбраними продукцію, стружки, деревний пил, мастила, лаки, клеї, інші горючі рідини та матеріали, а також електроустановки під напругою.

Лісопиломатеріали, які надходять на склад, слід укладати в штабелі за задалегідь узгодженими з органами пожежного нагляду планами розміщення.

Перед формуванням штабеля місця, де будуть розміщені лісопиломатеріали, мають бути очищені до ґрунту від трав'яного покриву, горючого сміття та відходів.

Під час зберігання лісопиломатеріалів на відкритих майданчиках висота їх штабелів не повинна перевищувати 8 м, а штабелів круглого лісу - 3 м. Відстань між штабелями в групі - 2 м, між групами - 25 м. До штабелів повинен бути забезпечений вільний доступ.

У разі зберігання лісопиломатеріалів у будівлях ширина проходу між штабелями та частинами стін будівлі, що виступають, повинна бути не менше 0,8 м.

Підлога закритих складів та майданчиків під навісами повинна бути виготовлена з негорючого матеріалу. Склади лісопиломатеріалів та дров повинні мати огорожі.

У спекотну суху і вітряну погоду територію складу, що прилягає до штабелів, і розриви між ними слід щодня поливати водою.

Крім первинних засобів пожежогасіння, на складах необхідно обладнувати пункти (пости) із запасом протипожежного інвентаря у кількості, яка визначається оперативними планами пожежогасіння.

Автотранспортні приміщення, гаражі

Біля входу до автотранспортного приміщення на вхідних дверях повинен бути напис із зазначенням категорії приміщення щодо вибухопожежної та пожежної небезпеки і клас зони за ПУЕ.

Місця зберігання транспорту повинні бути забезпечені буксирними тросами та штангами з розрахунку один трос (штанга) на 10 одиниць техніки.

Над приміщеннями, де розміщені гаражі, не дозволяється розташовувати приміщення з масовим перебуванням людей.

Приміщення для обслуговування автомобілів (крім приміщень для миття і прибирання) слід відокремлювати протипожежними сті-

нами (перегородками) від приміщень для зберігання автомобілів.

Під горючими (дерев'яними) навісами дозволяється зберігати не більше 20 машин.

У приміщеннях, під навісами та на відкритих майданчиках, де зберігається транспорт, не дозволяється:

встановлювати транспортні засоби в кількості, яка перевищує норми, порушувати план їх розміщення, зменшувати відстань між ними, а також від них до конструктивних елементів будівель (споруд);

тримати транспортні засоби з відкритою горловиною паливних баків, а також за наявності витікання пального і мастила;

зберігати бензин, дизельне паливо, балони з газом, за винятком палива в баках і газу в балонах, розміщених на автомобілях;

заправляти транспортні засоби паливом у приміщеннях стоянки, обслуговування та ремонту; заправка автомобілів паливом дозволяється тільки на заправному пункті;

зберігати тару з-під пального, ЛЗР та ГР;

захарашувати виїзні ворота та проїзди;

проводити ковальські, термічні, зварювальні, малярні роботи, а також роботи з використанням ЛЗР та ГР (ці роботи повинні здійснюватися у спеціально відведених майстернях підприємства чи установи);

підзаряджати акумулятори безпосередньо на транспортних засобах;

підігрівати двигуни відкритим вогнем, а також користуватися відкритими джерелами вогню для освітлення;

встановлювати на загальних стоянках транспортні засоби для перевезення ЛЗР та ГР, а також горючих газів;

після закінчення роботи залишати в транспортних засобах промаслені обтиральні матеріали;

залишати під напругою масу автомобіля з увімкненим запалюванням;

допускати накопичення на двигуні та його картері бруду й мастила.

Кожний автомобіль повинен мати справний вуглекислотний або порошковий вогнегасник. Автобуси і вантажні автомобілі, призначені для перевезення людей, повинні бути укомплектовані двома вогнегасниками, один знаходиться у кабіні водія, другий - у пасажирському салоні автобуса або в кузові автомобіля.

Не дозволяється випускати з гаража на лінію автобуси із зіпсо-

ваними пристроями аварійного відкривання люків, дверей і вікон у салонах, а також за відсутності інформувальних написів щодо способів їх відкривання.

Оглядові ями, а також східці в них повинні бути виготовлені із негорючих матеріалів.

Після закінчення кожної зміни та після проведення ремонтних робіт оглядові ями треба звільняти від промащених матеріалів і сміття.

Для складування промащених матеріалів слід мати металевий ящик, який щільно закривається кришкою.

Відпрацьовані паливно-мастильні матеріали необхідно зливати в металеві діжки або підземні ємкості.

Їдальні. Холодильні установки.

Місткість обідніх залів повинна відповідати вимогам норм проектування, а в разі їх відсутності визначатися з розрахунку не менше 1,4 м² на одне посадочне місце в їдальні.

Розстановка столів в обідніх залах не повинна перешкоджати евакуації людей у разі пожежі. Прохід, який веде до виходу на шляху евакуації людей, а також проходи до посадочних місць повинні бути шириною не менше 1,35 м.

Технологічне обладнання, нагрівальні прилади за нормальних умов роботи повинні бути безпечні в пожежному плані.

У їдальні, на кухні не дозволяється:

залишати без догляду ввімкнені електричні і газові плити, духові, жарокондитерські шафи і інші нагрівальні прилади;

застосовувати сірники та відкритий вогонь для визначення витоку газу із газопроводу і приладів;

зберігати горючі матеріали, відходи, упаковку та контейнери в обідніх залах та на шляхах евакуації;

зберігати на вантажно-розвантажувальних рампах товари і тару; установлювати та зберігати в приміщеннях кухонь пусті і наповнені зрідженими газами балони;

проводити декорування стін обідніх залів горючими і токсичними при горінні матеріалами.

Проведення культурно-масових заходів (дискотек, театралізованих вистав, свят ялинки, банкетів тощо) допускається тільки за наявності в залах двох евакуаційних виходів.

Обслуговування холодильних установок здійснюється особами, які мають спеціальну підготовку і призначені наказом по закладу (ор-

ганізації).

Вентиляційні системи машинного і апаратного відділень не повинні блокуватися з вентиляцією інших приміщень.

Аварійне освітлення у приміщеннях машинного і апаратного відділень має бути завжди у справному стані.

Під час профілактичних оглядів обладнання машинних і апаратних відділень допускається використання для освітлення переносних ламп у вибухозахисному виконанні.

Не дозволяється розміщення холодильних агрегатів у тамбурах охолоджувальних камер. Розміщення холодильних установок з розсолюним охолодженням камер допускається тільки в машинному відділенні, де є вихід назовні або через коридор, відокремлений від інших приміщень дверми.

У протипожежних поясах холодильних камер не дозволяється пробивати отвори, пропускати труби, встановлювати кріплення, наклеювати горючі матеріали.

У процесі експлуатації приміщень машинних і апаратних відділень не допускається замінювати елементи, які легко скидаються у разі пожежі (панелі, вікна, двері тощо).

Виконання будівельно-монтажних та вогневих робіт

Відповідальність за пожежну безпеку під час виконання будівельно-монтажних робіт, ремонтів і монтажах обладнання покладається на керівників установ, закладів і організацій, на території яких проводяться вказані роботи.

Особи, відповідальні за пожежну безпеку, зобов'язані:

забезпечувати контроль за виконанням Правил пожежної безпеки;

організувати перевірку протипожежного стану будівель і приміщень, де проводяться будівельно-монтажні роботи, проводити протипожежний інструктаж з усіма робітниками, які виконуватимуть роботи;

забезпечувати дотримання встановленого протипожежного режиму всіма працівниками;

знати пожежну небезпеку своєї ділянки роботи;

забезпечувати пожежобезпечну експлуатацію приладів опалення, теплотворних установок, електромереж та електроустановок, вживати негайних заходів до усунення виявлених несправностей, які можуть призвести до пожежі;

забезпечувати контроль за відключенням електромережі після

закінчення роботи;

не допускати користування тимчасовою та несправною електропроводкою, захаращення приміщень сміттям та іншими горючими відходами;

організувати контроль за зберіганням та використанням ЛЗР і ГР та матеріалів;

забезпечувати справне утримання та постійну готовність засобів пожежогасіння, навчати працівників правилам їх застосування.

Відповідальність за дотримання заходів пожежної безпеки під час виконання робіт іншими субпідрядними організаціями покладається на керівників робіт цих організацій.

Відповідальність за пожежну безпеку окремих ділянок будівництва несуть особи, призначені наказом керівника установи, закладу, організації, які зобов'язані:

організувати навчання, проведення інструктажів та перевірки знань з питань пожежної безпеки, ознайомлювати всіх працівників з пожежною небезпекою кожного виду будівельно-монтажних робіт;

здійснювати заходи щодо забезпечення пожежною технікою та обладнанням, знаками пожежної безпеки тощо.

У будівлях, де проводиться ремонт, реконструкція або нове будівництво, перед настиленням підлоги потрібно міжпідлоговий простір у перекритті ретельно очищати від горючого сміття (стружки, тирси, трісок тощо).

Виконання робіт у середині будівель із застосуванням горючих речовин та матеріалів одночасно з іншими будівельно-монтажними роботами, пов'язаними з використанням відкритого вогню (зварювання тощо), не дозволяється.

Під час будівництва споруд у три поверхи і більше слід застосовувати металеві риштовання.

Риштовання на кожні 40 м їх периметра слід обладнувати одними сходами або драбиною, але не менше ніж двома сходами (драбинами) на всю будівлю.

Настил і помости риштовань слід після закінчення роботи та періодично очищати від будівельного сміття, а в разі потреби - посипати піском.

Не дозволяється закривати (утеплювати) конструкції риштовань горючими матеріалами (фанерою, пластиком, брезентом тощо).

Опалубку з горючих і важкогорючих матеріалів дозволяється влаштовувати одночасно не більше ніж на три поверхи. Після досяг-

нення належної міцності бетону дерев'яна опалубка і риштування мають бути розібрані і видалені з будівлі.

У разі потреби влаштування опалубки та риштувань більше ніж на три поверхи слід передбачати додаткові протипожежні заходи (прокладання тимчасових протипожежних водопроводів з установкою пожежних кранів на поверхах тощо).

У разі застосування для опалення і сушіння тимчасових опалювальних пристроїв та теплотворних установок заходи пожежної безпеки повинні бути викладені в проекті виконання робіт.

Для опалення і підсушення місць виконання робіт у середині будівель, які будуються, реконструюються або ремонтуються, слід застосовувати тільки спеціальні електричні прилади або газові прилади з пальниками інфрачервоного випромінювання заводського виготовлення із справними та підключеними системами контролю автоматики та блокування.

ЛЗР та ГР, які використовуються під час будівельно-монтажних робіт, повинні зберігатися в окремо розташованих будівлях із негорючих матеріалів. Не допускається зберігання таких матеріалів разом з іншими речовинами і матеріалами, а також у підвальних і напівпідвальних спорудах (приміщеннях).

Не дозволяється зберігання ЛЗР і ГР у відкритій тарі. У разі користування ЛЗР і ГР кількість їх на робочому місці не повинна перевищувати змінної потреби. Ємності з ЛЗР і ГР слід відкривати тільки перед використанням, не тримати їх відкритими, а після закінчення роботи здавати на склад.

Порожню тару з-під ЛЗР та ГР слід зберігати на спеціально відведеному майданчику, на відстані не менше 30 м від найближчих будівель і споруд.

Вогневі роботи під час виконання будівельно-монтажних робіт необхідно проводити згідно з наказом, який видає особа, відповідальна за протипожежний стан об'єкта. Керівник структурного підрозділу, де проводяться тимчасові вогневі роботи, зобов'язаний оформити наряд-допуск на проведення цих робіт.

Проведення вогневих робіт на постійних і тимчасових місцях дозволяється тільки після очищення робочого місця від горючих матеріалів, захисту горючих конструкцій, забезпечення первинними засобами пожежогасіння (вогнегасником, ящиком з піском та лопатою, відром з водою).

Після закінчення вогневих робіт виконавець зобов'язаний рете-

льно оглянути місце їх проведення, усунути можливі причини виникнення пожежі.

Противожежні засоби.

Кожний заклад, установа і організація повинні бути забезпечені зовнішнім і внутрішнім протипожежним водопостачанням згідно з вимогами будівельних норм.

З метою утримання у належному стані засобів протипожежного водопостачання слід організувати їх постійне технічне обслуговування особами зі складу інженерно-технічного персоналу або укласти договір із спеціалізованою організацією.

Підїзди та підходи до пожежних водоймищ, резервуарів, гідрантів і кранів потрібно завжди утримувати вільними. Біля місця розташування пожежних водоймищ повинні бути встановлені світлові або флуоресцентні покажчики з написом „ПГ” - біля пожежного гідранта і „ПВ” - біля пожежного водоймища. У разі проведення ремонтних робіт чи відключення водопровідної мережі, виходу з ладу насосних станцій, витікання води з пожежних водойм і резервуарів слід негайно повідомити пожежну охорону.

Пожежні гідранти, гідранти-колонки та пожежні крани через кожні шість місяців підлягають технічному огляду та перевірці на працездатність працівниками місцевої пожежної охорони об'єкта або особою, яка відповідає за протипожежний стан у закладі, установі, організації, шляхом пуску води. Наслідки перевірки працездатності слід оформляти актом довільної форми.

Внутрішні пожежні крани періодично, не рідше одного разу на шість місяців, мають піддаватися технічному обслуговуванню і перевірятися на працездатність шляхом випуску води, результати перевірок реєструються у спеціальному журналі технічного обслуговування. Пожежні крани повинні постійно бути справними і доступними для використання. Пожежні крани внутрішнього протипожежного водопроводу мають бути обладнані однакового з ним діаметру рукавами і стволами, вміщеними у шафи, які пломбуються. У шафі має міститися важіль для полегшення відкривання крану.

Пожежні рукави мають бути сухими, добре скатаними і приєднаними до кранів і стволів. Один раз на 6 місяців слід здійснювати перевірку рукавів шляхом пуску води під тиском і перекачувати їх у подвійну скатку або складеними „у гармошку”.

На дверцятках шафи пожежного крана мають бути зазначені літерний індекс ПК;

порядковий номер пожежного крана і номер телефону найближчої пожежної частини.

Керівники закладів, установ і організацій несуть безпосередню відповідальність за впровадження, експлуатацію та технічне обслуговування засобів пожежної автоматики і підтримання їх у справному стані. Заклади, установи і організації, які не мають можливості власними силами здійснювати технічне обслуговування установок і утримувати обслуговуючий персонал, зобов'язані укласти відповідні угоди на обслуговування спринклерних, дренчерних та інших установок автоматичного пожежогасіння, а також установок пожежної сигналізації зі спеціалізованими організаціями.

Обслуговуючий персонал повинен мати належну технічну підготовку і вести документацію щодо експлуатації установки. Перевірка знань інструкції, експлуатаційної документації та практичних навиків повинна здійснюватися один раз на рік. Обслуговуючий і оперативний персонал у разі виявлення недоліків у роботі установки зобов'язаний негайно повідомити про це особу, яка відповідає за експлуатацію установки, та вжити заходів щодо їх усунення.

Під час проведення робіт з технічного обслуговування і ремонту спеціалізованою організацією, контроль за якістю їх виконання здійснює посадова особа закладу, установи і організації, відповідальна за експлуатацію установок.

Установки пожежної автоматики повинні експлуатуватися в автоматичному режимі і цілодобово перебувати у працездатному стані.

У період виконання робіт з технічного обслуговування або ремонту, проведення яких пов'язано з відключенням установок, адміністрація об'єкта зобов'язана забезпечити пожежну безпеку приміщень, які захищені установками, і повідомити пожежну охорону.

Під час експлуатації пожежної автоматики не дозволяється:

установлювати корки і заглушки на заміну викривлених і несправних;

захарашувати підходи до контрольно-сигнальних пристроїв і приладів;

складати матеріали на відстані менше як 0,9 м до зрошувачів і 0,6 м до сповіщувачів;

використовувати трубопроводи установок для підвішування або кріплення будь-якого обладнання;

наносити на зрошувачі та сповіщувачі фарби, штукатурку, побіл та інші захисні покриття при ремонтах і в процесі експлуатації.

Усі будівлі та приміщення закладів, установ і організацій повинні бути забезпечені первинними засобами пожежогасіння: вогнегасниками, пожежним інвентарем (пожежними щитами та стендами, пожежними відрами, діжками з водою, ящиками з піском тощо), пожежним знаряддям (пожежними ломами, баграми, сокирами тощо) та засобами зв'язку. Норми первинних засобів пожежогасіння визначені Правилами пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України.

Місця розміщення первинних засобів пожежогасіння мають зазначитися у планах евакуації.

Ручні вогнегасники повинні розміщуватися шляхом навішування на вертикальні конструкції на висоті не більше як 1,5 м від рівня підлоги до нижнього торця вогнегасника; шляхом установа до пожежних шаф разом з пожежними кранами, до спеціальних тумб або на пожежні стенди.

На стендах або пожежних щитах рекомендується компактно розміщувати вогнегасники, пісок, лопати, ломы, покривала вогнетривкі, списки добровільних пожежних дружин, інструкцію з правил пожежної безпеки, написи з телефонами пожежної охорони і прізвища посадових осіб, відповідальних за пожежну безпеку.

Стенди або пожежні щити слід устанавлювати в приміщеннях на видних і легкодоступних місцях, по змозі ближче до виходу із приміщення. Вогнегасники повинні встановлюватися таким чином, щоб можна було визначити тип вогнегасника, прочитати на його корпусі інструкцію з користування, а також зручно було його зняти. Вогнегасники мають розміщуватися у легкодоступних місцях, які унеможливають їх пошкодження, попадання прямих сонячних променів та атмосферних опадів, безпосередню дію опалювальних та нагрівальних приладів. У разі розміщення вогнегасників не повинні погіршуватися умови евакуації людей. Вогнегасники, які розміщуються поза приміщенням або в неопалювальних приміщеннях, слід знімати на холодний період. У цьому разі на пожежних стендах має бути інформація про місце їх розміщення.

На період перезарядки і технічного обслуговування вогнегасників, пов'язаного з їх ремонтом, на заміну мають бути встановлені вогнегасники з резервного фонду.

На території будівель III, IIIб, IV, IVа і V ступенів вогнетривкості, розміщених у сільській місцевості, слід обладнати пожежні пости з набором таких первинних засобів пожежогасіння:

вогнегасники пінні ємністю 10 л або порошкові ємністю 5 л - 2 шт.,

відра - 4 шт.,

сокири, лопати, багри - по 2 шт.,

драбини пристінні - 1 шт.,

бочки з водою місткістю 250 л - 2 шт. (на зимовий період замінюються ящиками з піском тієї ж місткості).

Повсякденний контроль за зберіганням, вмістом і постійною готовністю до дії первинних засобів пожежогасіння здійснюється особами, призначеними наказом керівника закладів, установ і організацій. Використання первинних засобів пожежогасіння для господарських та інших потреб, не пов'язаних з гасінням пожеж, не дозволяється.

Вогнегасні речовини при введенні до зони горіння знижують швидкість горіння або повністю його припиняють. Вони можуть бути газоподібними (вуглекислий газ, водяна пара), рідкими (вода), твердими (сухий пісок, земля). До вогнегасних речовин відносять також азбестові, повстяні або брезентові простирадла.

Вогнегасні речовини за принципом дії поділяють на охолоджуючі (вода), ізолюючі зону горіння від доступу кисню (порошкоподібні речовини, простирадла, піни), ті, що розбавляють горючі рідини або зменшують вміст кисню в зоні горіння (пара, вуглекислий газ, вода) та уповільнюючі процес горіння (галоїдні вуглеводні).

Для гасіння пожежі використовують первинні засоби пожежегасіння, які спеціально заготовляються на підприємстві: пісок, вода, азбестові простирадла, вогнегасники тощо.

Одним із поширених засобів гасіння є вода.

Вода як вогнегасильна речовина має такі позитивні якості: доступність і низька вартість; велика теплоємність; висока транспортабельність; хімічна нейтральність.

Але вода має й негативні властивості. Зокрема у воді невисока змочувальна здатність, для її підвищення застосовують різноманітні добавки – мило, синтетичні розчинники, амісульфати тощо. Не можна гасити водою лаки, фарби, розчинники, бензин, гас чи дизельне паливо. Електроустановки, що знаходяться під напругою, гасити водою не можна, оскільки вода – гарний електропровідник. Горючі рідини легші за воду, тому спливають на її поверхню і продовжують горіти, а це призводить до ще більших розмірів пожежі. Гасіння цінних матеріалів і устаткування водою може призвести до їх псування.

Одним із засобів пожежегасіння є піна. Піна використовується

для гасіння загорань усіх твердих речовин, які можна гасити водою. Вона швидко припиняє доступ окислювача (кисню, повітря) до зони горіння і тому ефективніша за воду. Утворюється піна за рахунок хімічної реакції при змішуванні кислотної та лужної частин у спеціальних машинах та вогнегасниках.

У піногенераторах хімічну піну одержують змішуванням пінопорошків з водою. Струмінь води під тиском захоплює з бункера пінопорошок, змішується з ним і одержана піна подається до вогнища пожежі. Хімічною піною не можна гасити електрообладнання, тому що вона електропровідна, а також натрій і калій, які вступають у взаємодію з водою, при якій виділяється вибухонебезпечний водень. Хімічну піну використовують для гасіння легкозаймистих та горючих рідин.

При нагріванні вуглекислоти швидко утворюється велика кількість газу (збільшення об'єму в 400 - 500 разів), при цьому випаровування сприяє утворенню снігу з температурою мінус 70 °С, який інтенсивно відбирає теплоту в зоні горіння.

Вуглекислоту використовують для гасіння пожеж у приміщеннях до 1000 кв. м. Вона діє ефективно під час гасіння невеликих поверхонь горючих рідин, електричних двигунів та установок, що знаходяться під напругою. Вуглекислотою не можна гасити матеріали, що тліють.

Гасіння пожежі порошком відбувається внаслідок того, що значна кількість тепла йде на нагрів дрібних часток порошку. Крім того порошок хмара припиняє доступ кисню до вогнища пожежі й спричиняє гальмування реакції горіння. Порошки використовують для гасіння лужних металів, електроустановок, що знаходяться під напругою. Порошкові вогнегасники призначені для гасіння усіх речовин, які не можна гасити водою.

Пісок є ефективним засобом гасіння невеликих кількостей розлитих паливо-мастильних матеріалів. Гасіння відбувається внаслідок припинення доступу кисню до вогнища пожежі.

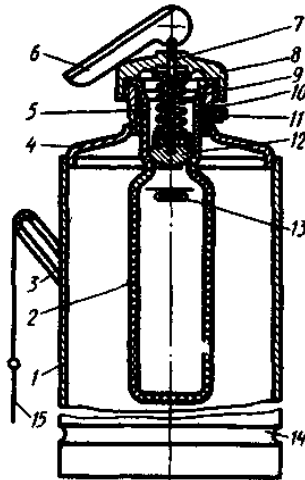
Вогнегасник – переносний чи пересувний пристрій для гасіння пожеж вогнегасильною речовиною, яку він випускає після приведення його в дію. Як гасильний засіб у вогнегасниках використовують хімічну або повітряно-механічну піну, двооксид вуглецю (в рідкому стані), аерозольні сполуки й порошки, що містять бром.

Вогнегасники бувають: хімічні, піняві, повітряно-піняві, вуглекислотні, порошкові, хладонові.

Переносні вогнегасники використовують для ліквідації невеликих пожеж. Пересувні вогнегасники змонтовані на візку.

Рідинний вогнегасник – це вогнегасник, який заряджається чистою водою або водою з добавками.

Хімічний пінявий вогнегасник – це вогнегасник, заряд якого складається з двох частин: кислотної та лужної.

Вогнегасник ВХП-10:

1 – корпус; 2 – кислотний стакан; 3 – бокова ручка; 4 – перехідник; 5 – горловина; 6 – рукоятка; 7 – шток; 8 – кришка; 9 – пружина; 10 – сприск; 11 – мембрана; 12 – гумовий клапан; 13 – рівень кислотної частини; 14 – дно; 15 – голка..

Вогнегасник ВХП-10 має вигляд звареного сталевому корпусу 1, який заповнений лужним розчином. У ньому встановлений поліетиленовий стакан 2 з кислотною сполукою. При повороті ручки 6 більш ніж на 180 градусів шток 7 піднімається і відкриває горловину стакана 2. При перекиданні вогнегасника догори дном сполуки переміщуються, одержана піна з діоксидом вуглецю викидається назовні через отвір виприскування 10. Перед використанням вогнегасника за допомогою голки 15 слід проколоти мембрану 11 і прочистити отвір виприскування. Довжина струменя 6 м, термін дії – 60 с. Не можна застосовувати при гасінні електроустановок, що знаходяться під напругою.

Повітрянопінявий вогнегасник – це вогнегасник, у якому використовується 5-6 %-ний водяний розчин піноутворювача. Він застосо-

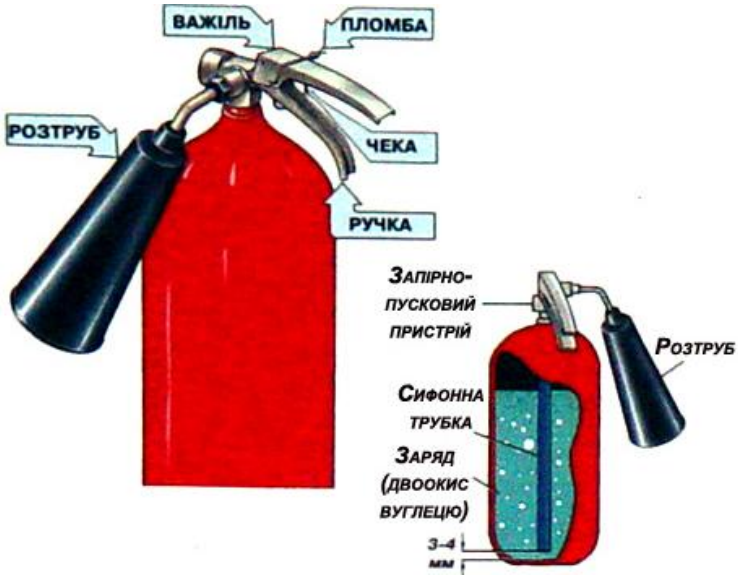
вується для гасіння твердих речовин, крім речовин, що горять без доступу повітря.

Вуглекислотний вогнегасник – це прилад багаторазової дії з зарядом вуглекислоти. Його доцільно застосовувати в бібліотеках, архівах, лабораторіях, музеях. Вогнегасник ВВ-2 має вигляд сталевго балона, до горловини якого на конусній різьбі вкручено вентиль із сифонними трубками. Запірний вентиль має запобіжну мембрану. Розтруби вогнегасників ВВ-2 та ВВ-5 з'єднані з корпусом вентиля шарнірами. Використовують як ручні вогнегасники (ВВ-2, В-5 тощо), так і у транспортному виконанні. Балон заповнений зрідженою вуглекислотою під тиском 7 МПа. При відкриванні вентиля зріджена вуглекислота викидається з балона, випарюється, сильно охолоджується і виходить назовні у вигляді снігу. Довжина струменя 2-3 м, термін дії – 30 - 40 с. Застосовується в електроустановках, що знаходяться під напругою. З метою запобігання обмороженню не можна дотикатись до розтруба оголеними частинами тіла. Перевіряють вуглекислотні вогнегасники зважуванням.

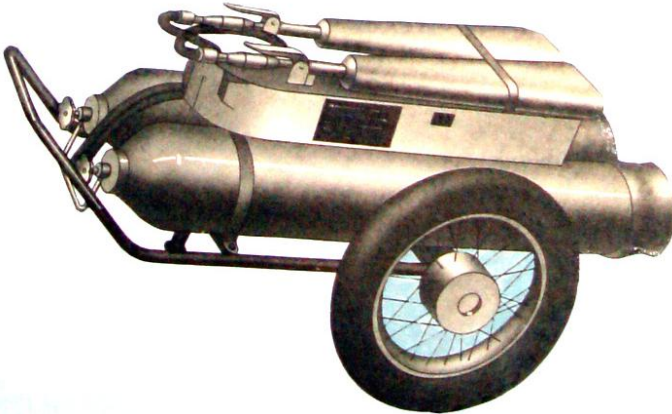
Порошковий вогнегасник – прилад, заряд якого – порошок, який до осередку пожежі подають стиснутим повітрям, що знаходиться у балончику під тиском 15 МПа, запобіжний клапан спрацьовує при тиску 0,8 МПа, термін гасіння – 30 с. Такий вогнегасник застосовується для гасіння твердих матеріалів, лужних металів, електроустановок, у лабораторіях, складах.

Холодоновий вогнегасник – прилад для гасіння пожежі, який створює аерозольний струмінь, що складається з дрібнодисперсних крапель. Заряд – галоїдні вуглеводні. Такі вогнегасники застосовують для гасіння пожеж на електроустановках під напругою до 380 В, твердих речовин, металів, карбідів, тліючих і речовин, здатних горіти без доступу повітря.

Вуглекислотні вогнегасники.

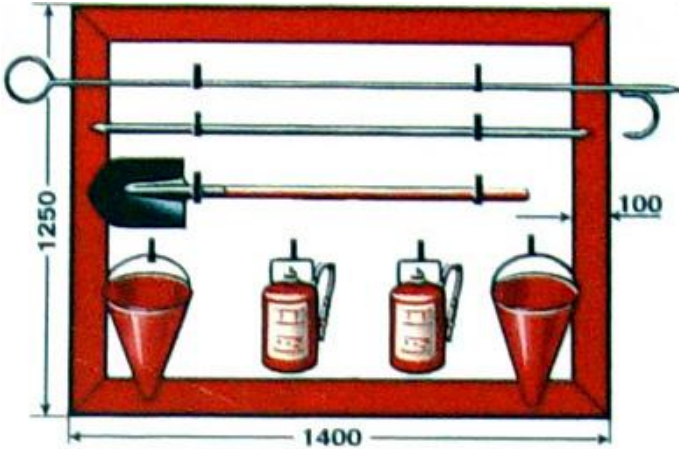

Вуглекислотний транспортний вогнегасник ВВ-80.

Принцип дії і застосування вогнегасників майже однакові, але є відмінності у приведенні їх у робочий стан. Тому біля кожного вогнегасника на видному місці подають стислу інструкцію щодо його застосування.

Пожежний щит

РЕЗЕРВУАР ДЛЯ ВОДИ

ПОВИНЕН БУТИ ОБ'ЄМОМ НЕ МЕНШЕ 0,2 КУБ.М І КОМПЛЕКТУВАТИСЯ ЦЕБЕРКАМИ.

ЯЩИК ДЛЯ ПІСКУ

ПОВИНЕН БУТИ МІСТКІСТЮ 0,5, 1 АБО 3 КУБ.М І КОМПЛЕКТУВАТИСЯ СОВКОВОЮ ЛОПАТОЮ.

ПРОСТИРАДЛО З НЕГОРЮЧОГО ТАПЛОІЗОЛЯЦІЙНОГО МАТЕРІАЛУ АБО ПОВСТІ

РОЗМІРОМ НЕ МЕНШЕ 1x1 М. ОДИН РАЗ НА 3 МІСЯЦІ ПРΟΣУШУВАТИ І ОЧИЩУВАТИ ВІД ПИЛУ. ЗБЕРІГАТИ У ВОДОВІДШТОВХУВАЛЬНОМУ ФУТЛЯРІ (ХОХЛІ).

Внутрішній пожежний кран

Ствол, рукав і кран повинні бути постійно з'єднані

Льняний рукав перемотують на нову складку 1 раз на 6 місяців

ПРИЗНАЧЕНИЙ для гасіння пожеж і запалення речовин та матеріалів, крім електроустановок під напругою.

1. Місце зберігання ключа
2. Пульт дистанційного ввімкнення насоса-підвищувача
3. Пожежний кран
4. Пожежний рукав
5. Ствол

Зовнішній огляд кранів 2 рази на рік. Перевірка з пуском води 1 раз на рік.

У разі виникнення пожежі дії працівників, залучених до гасіння пожежі, мають бути спрямовані на створення безпеки людей, і в першу чергу дітей, їх евакуацію та рятування. Кожен працівник, який виявив пожежу або її ознаки (задимлення, запах горіння або тління різних матеріалів, підвищення температури в приміщенні тощо), зобов'язаний:

негайно повідомити про це за телефоном до пожежної частини (при цьому слід чітко назвати адресу об'єкта, місце виникнення пожежі, а також свою посаду та прізвище);

здійяти систему сповіщення людей про пожежу; розпочати самому і залучити інших осіб до евакуації людей з будівлі до безпечного місця згідно з планом евакуації;

сповістити про пожежу керівника закладу, установи і організації або працівника, що його заміщує;

організувати зустріч пожежних підрозділів, вжити заходів до гасіння пожежі наявними в установі засобами пожежогасіння.

Керівник навчального закладу або працівник, що його заміщує, який прибув на місце пожежі, зобов'язаний:

перевірити, чи повідомлено до пожежної охорони про виникнення пожежі;

здійснювати керівництво евакуацією людей та гасінням пожежі до прибуття пожежних підрозділів. У разі загрози для життя людей негайно організувати їх рятування, використовуючи для цього всі наявні сили і засоби;

організувати перевірку наявності всіх учасників навчально-виховного процесу, евакуйованих з будівлі, за списками і журналами обліку навчальних занять;

виділити для зустрічі пожежних підрозділів особу, яка добре знає розміщення під'їзних шляхів та вододжерел;

перевірити включення в роботу автоматичної (стаціонарної) системи пожежогасіння;

вилучити з небезпечної зони всіх працівників та інших осіб, не зайнятих евакуацією людей та ліквідацією пожежі;

у разі потреби викликати до місця пожежі медичну та інші служби;

припинити всі роботи, не пов'язані з заходами щодо ліквідації пожежі;

організувати відключення мереж електро- і газопостачання, зупинку систем вентиляції та кондиціонування повітря і здійснення ін-

ших заходів, які сприяють запобіганню поширенню пожежі;

забезпечити безпеку людей, які беруть участь в евакуації та гасінні пожежі, від можливих обвалів конструкцій, дії токсичних продуктів горіння і підвищеної температури, ураження електрострумом тощо;

організувати евакуацію матеріальних цінностей із небезпечної зони, визначити місця їх складування і забезпечити, при потребі, їх охорону;

інформувати керівника пожежного підрозділу про наявність людей у будівлі.

Під час проведення евакуації та гасіння пожежі необхідно:

з урахуванням обстановки, що склалася, визначити найбезпечніші евакуаційні шляхи і виходи до безпечної зони у найкоротший термін;

ліквідувати умови, які сприяють виникненню паніки. З цією метою вчителям, викладачам, вихователям, майстрам та іншим працівникам навчального закладу не можна залишати дітей без нагляду з моменту виявлення пожежі та до її ліквідації;

евакуацію людей слід починати з приміщення, у якому виникла пожежа, і суміжних з ним приміщень, яким загрожує небезпека поширення вогню і продуктів горіння. Дітей молодшого віку і хворих слід евакуювати в першу чергу;

у зимовий час, на розсуд осіб, які здійснюють евакуацію, діти старших вікових груп можуть заздалегідь одягтися або взяти теплий одяг з собою, а дітей молодшого віку слід виводити або виносити, загорнувши в ковдри або інші теплі речі;

ретельно перевірити всі приміщення, щоб унеможливити перебування у небезпечній зоні дітей, які сховалися під ліжками, партами, у шафах або інших місцях;

виставляти пости безпеки на входах у будівлі, щоб унеможливити повернення дітей і працівників до будівлі, де виникла пожежа;

у разі гасіння слід намагатися у першу чергу забезпечити сприятливі умови для безпечної евакуації людей;

утримуватися від відчинення вікон і дверей, а також від розбивання скла, в протилежному разі вогонь і дим поширяться до суміжних приміщень.

Залишаючи приміщення або будівлі, що постраждали від пожежі, потрібно зачинити за собою всі двері і вікна.

Тема 5. Електробезпека.

Виробничий електротравматизм.

Електротравматизм – це явище, що характеризується сукупністю електротравм, тобто травм, викликаних впливом електричного струму або електричної дуги.

Статистика свідчить, що електротравматизм складає близько 1% від загальної кількості травм, але серед нещасних випадків із смертельними наслідками електротравми складають до 40 %. При цьому близько 90 % смертельних уражень електричним струмом трапляється в електроустановках напругою 127 - 380 В.

Основними причинами нещасних випадків, пов'язаних з обслуговуванням електричних мереж і електроустановок, є:

- допуск до роботи осіб, які не мають кваліфікаційної групи з електробезпеки;

- допуск до роботи осіб, які не знають приміщень і зовнішніх установок за ступенем небезпеки ураження електрострумом;

- робота на електроустановках і електроінструментом без заземлення, занулення, без перевірки опору ізоляції в мережах споживачів електроструму;

- робота без зняття напруги, без засобів колективного та індивідуального захисту;

- робота без наряду-допуску;

- нерегулярне навчання та переатестація персоналу, який обслуговує електромережі та електроустановки;

- допуск до роботи осіб без медичного огляду.

До нещасних випадків призводить також застосування в особливо небезпечних приміщеннях і приміщеннях підвищеної небезпеки напруг понад 42 В.

Електричні травми мають свої особливості:

- організм людини не здатний визначити наявність електроструму в провіднику;

- електротравма може виникнути без безпосереднього контакту зі струмопровідними частинами устаткування (ураження через електричну дугу, крокову напругу тощо);

- електричний струм, проходячи через тіло людини, діє не тільки в місцях контактів і на шляху проходження через організм, а й на центральну нервову систему, що спричиняє до ураження внутрішніх органів (порушення нормальної діяльності серця, зупинку дихання тощо).

Дія електричного струму на організм людини супроводжується зовнішнім ураженням тканин та органів у вигляді механічних ушкоджень, електричних знаків, електрометалізації шкіри, опіків.

Електричний струм, проходячи через організм людини, спричиняє до термічної, електролітичної та біологічної дії.

Термічна дія струму виявляється в опіках окремих ділянок тіла, нагріванні до високої температури кровоносних судин, нервів, серця, мозку, що стає причиною серйозних функціональних розладів.

Електролітична дія струму виявляється в розкладанні органічної рідини та крові, що призводить, до значних порушень їх фізико-хімічного складу.

Біологічна дія струму виявляється у подразненні й збудженні живої тканини організму, що супроводжується мимовільним скороченням м'язів.

Тривалість проходження струму через організм впливає на кінцевий результат ураження: чим довше проходження струму, тим більша можливість тяжкого і смертельного наслідку.

Електротравми поділяють на місцеві та електричні удари.

Місцева електротравма – це локальне ушкодження цілісності тканин тіла, кісток під впливом електроструму, електродуги.

Характерними видами місцевих електротравм є: електричні опіки; електричні знаки; електрометалізація шкіри; електроофтальмія; механічні пошкодження.

Електричні опіки можуть бути поверхневими (ураження шкіри) та внутрішніми (ураження внутрішніх органів і тканин тіла) Електричні опіки виникають внаслідок нагрівання тканин тіла людини струмом величиною більше 1 А.

Електричні знаки – плями сірого або блідо-жовтого кольору у вигляді мозолі на поверхні шкіри в місці контакту із струмопровідними елементами. Електричні знаки безболісні і через деякий час зникають.

Електрометалізація шкіри – це просочування поверхні шкіри частками металу при його випаровуванні чи розбризкуванні під впливом електричного струму. Уражена ділянка шорстка на дотик і має забарвлення, характерне для кольору металу, що потрапив на шкіру. Електрометалізація шкіри є безпечною (за винятком очей) і з часом зникає.

Електроофтальмія – запалення очей внаслідок дії великого потоку ультрафіолетових променів.

Механічне пошкодження виникає під час різкого мимовільного

скорочення м'язів під впливом струму, що проходить через людину. Внаслідок цього рветься шкіра, кровоносні судини, нервова тканина, можливі вивихи суглобів і навіть переломи кісток.

Електричний удар – це збудження електричним струмом живих тканин у вигляді судорожних скорочень м'язів. Залежно від уражень ступінь негативної дії на організм цього явища може бути різним. У найгіршому випадку електричний удар може призвести до порушень діяльності і навіть повної зупинки легенів та серця.

Електричні удари можуть бути таких видів:

удари, що призвели до судорожних скорочень м'язів без втрати свідомості;

удари, що призвели до судорожних скорочень м'язів із втратою свідомості але з роботою дихального органу і серця;

удари з втратою свідомості і порушенням діяльності органів дихання і серця;

удари, що викликали клінічну смерть.

Особа, яка подає долікарську допомогу, повинна визначити вид удару і залежно від цього приймати рішення щодо надання першої допомоги.

Промислова, статична і атмосферна електрика.

Промислова електрика – це електричний струм, який виробляється промисловими установками та індивідуальними джерелами струму для використання на виробництві та в побуті. Промислова електрика виробляється електричними генераторами на електростанціях та гальванічними елементами в акумуляторах.

Основними параметрами струму є напруга і сила струму.

Величина напруги, яка використовується:

0 - 42 В – для індивідуального освітлення і ручного електроінструменту при роботі в небезпечних виробничих зонах;

127, 220 В – для освітлення і ручного інструменту в промисловості та побуті;

380 В – величина напруги, яка використовується для промислового устаткування;

380 В і вище – величина напруги, що застосовується для передачі електричного струму електролініями на відстань.

Статична електрика – це заряди електрики, що накопичуються на виробничому обладнанні, речах побуту, на тілі чи одязі людини внаслідок контактного або індуктивного впливу. Сила струму даного виду електрики, як правило, дуже мала, але потенціал напруги може

бути досить великим. Внаслідок цього статична напруга може стати небезпечною для життя людини, як на виробництві, так і в побуті.

У виробничих умовах накопичення електричного заряду (статичної електрики) відбувається під час:

наливання електризуючих рідин (етилового ефіру, бензину, етилового і метилового спирту, бензолу) в незаземлені резервуари, цистерни та інші ємності;

протікання рідини по трубах, ізольованих від землі або по гумових шлангах (із збільшенням швидкості витікання рідини величина заряду і його потужність збільшується);

очищення тканин, забруднених діелектричними рідинами та подібних процесів;

перемішування речовин у змішувачах.

Фізіологічна дія статичної електрики залежить від звільненої під час розряду енергії і може відчуватися як слабкий, помірний, сильний укол або поштовх.

Ці уколи й поштовхи безпечні, тому що сила струму статичної електрики дуже мала. Але такий вплив може призвести до тяжких нещасних випадків внаслідок рефлексного руху поблизу незахищених рухомих частин устаткування або падіння з висоти.

Атмосферна електрика – це явище природи, пов'язане із взаємодією електричних зарядів, що утворюються внаслідок електризації грозових хмар під час руху потужних повітряних потоків. Різні частини грозової хмари несуть заряди різних знаків.

Найчастіше нижча частина хмари (повернута до землі) буває заряджена негативно, а верхня – позитивно. Тому, якщо дві хмари зближуються різнойменне зарядженими частинами, то між ними проскакує блискавка. Проте грозовий розряд може статися й інакше. Проходячи над землею, грозова хмара створює на її поверхні великі індукційні заряди, і тому хмара та поверхня землі утворюють дві обкладинки великого конденсатора. Різниця потенціалів між хмарою і землею досягає величезних значень, що вимірюються сотнями мільйонів вольт, і в повітрі виникає сильне електричне поле. Якщо напруженість цього поля стає досить великою, то може статися пробій, тобто між поверхнею землі і хмарою виникає блискавка.

Найбільш небезпечним є прямий удар блискавки, оскільки при цьому протягом 10 с у каналі блискавки виникає струм величиною 200 - 500 кА, розігріваючи його до 30 000 °С.

Зустрічається також кульова блискавка, яка з'являється одночас-

но із лінійною недалеко від місця її удару. Вона має вигляд вогняної кульки діаметром 10 - 20 см, пересувається горизонтально із швидкістю декілька метрів за секунду. Зникаючи, кульова блискавка вибухає, що призводить до руйнувань та пожеж.

Розряд атмосферної електрики – блискавка може завдати людині велику шкоду, якщо не вжити заходів щодо захисту і не дотримуватись правил поведінки під час грози.

Всі фактори, які визначають небезпеку ураження електричним струмом, поділяються на дві групи:

електричного характеру (напруга, величина струму, рід і частота струму, опір електричного ланцюга, заземлення, занулення);

неелектричного характеру (індивідуальні особливості людини, її увага, шлях проходження струму через тіло людини, тривалість дії струму);

Ураження організму людини електричним струмом найчастіше залежить від сили струму, що проходить через тіло людини; тривалості його дії; шляху проходження через тіло; індивідуальних особливостей організму людини; стану приміщення, в якому експлуатується електроустановка; площі контакту людини із струмопровідними частинами.

Неоднакова величина струму впливає по різному на організм людини.

Визначають такі порогові значення струму: пороговий відчутний струм; пороговий невідпускаючий струм; пороговий фібриляційний струм.

Пороговий відчутний струм – найменше значення відчутного струму, який під час проходження через організм людини викликає почуття подразнення (0,6-1,5 мА при змінному струмі частотою 50 Гц та 5-7 мА – при постійному струмі).

Пороговий невідпускаючий струм – найменше значення електричного струму, що викликає при проходженні через організм людини непереборні судорожні скорочення м'язів руки, в якій затиснений провідник (10-15 мА при змінному струмі частотою 50 Гц і 50-80 мА – при постійному струмі).

Пороговий фібриляційний струм – найменше значення електричного струму, що викликає під час проходження через організм людини фібриляцію серця (100 мА при змінному струмі частотою 50 Гц і 300 мА – при постійному струмі).

Різні тканини людини по різному проводять струм. Найбільший

електричний опір має шкіра людини і особливо, верхня ороговіла її частина, в якій немає кровоносних судин.

Результат ураження тіла визначає як сила, так і шлях струму через тіло людини. Велика небезпека виникає тоді, коли струм проходить через основні органи: серце, головний мозок, легені.

Шляхи струму в тілі людини називаються петлями струму. З усіх випадків електротравматизму найчастіше зустрічаються такі петлі струму: права рука – ноги, рука – рука. За висновками лікарів, найбільш небезпечні петлі струму: голова – рука, голова – ноги, рука – рука. В ці петлі струму потрапляють основні органи людини, ураження яких призводить до тяжких наслідків. Індивідуальні і психологічні фізичні особливості людини значно впливають на результат ураження електрострумом. Характер впливу струму однієї і тієї ж величини залежить від маси тіла людини, її фізичного розвитку, віку, самопочуття.

Постійний струм у 4-6 разів безпечніший, ніж змінний з частотою 50 Гц. Постійний струм у порівнянні зі змінним того ж значення, коли проходить через тіло людини, викликає слабкіші скорочення м'язів і менш несприятливі відчуття. Але це справедливо тільки для напруги до 500 В. При більш високій напрузі постійний струм стає небезпечнішим, ніж змінний з частотою 50 Гц.

Струм з частотою 500 кГц і більше з точки зору електричного удару вважається безпечним, але він може діяти вже як постійний струм, що викликає термічну дію.

Умовно безпечною є напруга 12 В, але залежно від сили струму, опору організм у людини та інших індивідуальних особливостей, терміну дії, умов виробництва та навколишнього середовища напруга 12 В може стати небезпечною.

При однофазному дотиканні в мережі із заземленою нейтраллю струм, що проходить через тіло людини, піде по колу: фаза – тіло людини – долівка (грунт) – заземлювач нейтралі – нейтраль (нульова точка джерела живлення).

При однофазному дотиканні в мережі з ізольованою нейтраллю струм, який проходить через тіло людини, замкнеться по колу: фаза – тіло людини – долівка (грунт) і далі повернеться до мережі (коло струму обов'язково повинно бути замкнене) через ізоляції двох інших фаз.

Опір ізоляції фази має активну та ємкісну складові. Активний опір ізоляції характеризує не ідеальність ізоляції, її здатність прово-

дити струм, хоча і значно гірше, ніж метали. Ємність фази відносно землі визначається геометричними розмірами уявного конденсатора, „пластинами” якого є фази і земля.

Величина струму через тіло людини залежить не тільки від опору людини, але і від опору ізоляції.

Під час двофазного дотику, незалежно від режиму нейтралі, людина буде під лінійною напругою мережі. Двофазний дотик надзвичайно небезпечний.

Дотикання до корпусу електроустановки, в якій фаза замкнулась на корпус, рівнозначно дотикання до самої фази. Тому аналіз і висновки для випадків однофазного дотикання, що розглянуті вище, однакові й у випадку замикання на корпус.

У випадку замикання фази на землю (обрив і падіння фазного проводу на землю, замикання фази на корпус заземленого обладнання тощо) відбувається розтікання струму в землі (грунті). На поверхні землі з'являється електричний потенціал, величина якого залежить від величини струму замикання на землю, питомого опору ґрунту у зоні розтікання струму, відстані від точки замикання.

У зоні розтікання струму людина може опинитися під різницею потенціалів, наприклад, на відстані кроку. Напруга кроку-це різниця потенціалів між двома точками в зоні розтікання струму на відстані кроку, на яких одночасно стоїть людина.

Зоною розтікання вважається зона землі, за межами якої електричний потенціал, обумовлений струмами замикання на землю, може бути умовно прийнятий рівним нулю.

В останні роки посилюється негативний вплив електромагнітних полів (ЕМП) на людину. Електромагнітні поля створюються як природними, так і техногенними джерелами електромагнітного випромінювання. Природними джерелами ЕМП є Космос, Галактика, Сонце та ін.. Техногенні джерела ЕМП, як правило, негативно впливають на людину.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) офіційно ввела термін „електромагнітне забруднення середовища”, що відображує нові екологічні умови, які склалися на землі внаслідок впливу електромагнітного випромінювання (ЕМВ) на людину і всі елементи біосфери.

Техногенні джерела електромагнітного поля можна розподілити на дві групи:

- 1) високовольтні лінії електропередач (ЛЕП), побутова техніка

(праски, холодильники, електричні пральні машини, дрилі, пирососи, міксери), офісна електро- та електронна техніка (ксерокси, факси), електромережі житлових та адміністративних будівель, електротранспорт;

2) передавальні теле- і радіоцентри, системи стільникового зв'язку (мобільні засоби зв'язку); радіолокаційні станції (РЛС), надвисокочастотні печі (НВЧ-печі), відеодисплейні термінали (ВДТ) та персональні ЕОМ.

Дія техногенних джерел ЕМП другої групи особливо негативно позначається на здоров'ї людини. Породжувані ВДТ рентгенівське, ультрафіолетове, видиме, інфрачервоне, низькочастотне, середніх частот, високочастотне випромінювання створюють ЕМВ достатньо високої інтенсивності, які мають негативні наслідки для користувача. Кожний орган людини має свій діапазон сприйняття до певних електромагнітних частот. Наслідки впливів ЕМП на організм людини можуть бути різними: від головного болю і серцевих нападів до розладів психіки і онкологічних захворювань. В цілому, механізм біологічного впливу ЕМП недостатньо вивчений.

Робота на персональних комп'ютерах.

Основними джерелами ЕМП у ВДТ є: екран монітора, проводи живлення і системний блок (50 Гц), система рядкового та кадрового розгортання. Найбільш сильні рівні випромінювання спостерігаються від верхньої до бічних стінок монітора (зона дії може досягати 2,5 м). Електромагнітне поле, що поширюється від монітора, в першу чергу впливає на голову, груди, руки користувача, які знаходяться на оптимальній (60-70 см) відстані перед екраном. Ситуація ускладнюється тим, що персональні ЕОМ широко використовуються не лише як засіб праці, але й як засіб навчання і відпочинку, у тому числі дітьми і підлітками.

Правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти, затверджені наказом Держнаглядохоронпраці України 16.03.2004 № 81, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 17.05.2004 р. за № 620/9219, визначають вимоги щодо обладнання кабінетів інформатики персональними комп'ютерами і норми безпечної роботи з ними.

Приміщення кабінету інформатики має відповідати вимогам: ДСанПіН 5.5.2-008-01 „Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу”, затверджені постановою Головного

державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63, ДСанПіН 5.5.6-009-98 „Улаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах”, затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України від 30.12.98 № 9.

Захист учнів від впливу іонізуючих та неіонізуючих електромагнітних полів та випромінювання, шуму, вібрації та інших чинників, що виникають у внутрішньому середовищі кабінетів інформатики, слід виконувати відповідно до вимог і нормативів ДСанПіН 5.5.6-009-98.

Конструкція робочого стільця (крісла) має забезпечувати підтримання раціональної робочої пози під час виконання основних робочих операцій, створювати умови для зміни пози. Учитель (викладач) повинен відрегулювати висоту та кут нахилу сидіння і спинки відповідно до зросту і віку учня. Сидіння, спинка та підлокітники стільця мають м'яке, неслизьке, повітропроникне покриття.

Відповідно до ДСанПіН 5.5.6-009-98 екран ПК слід розташовувати на оптимальній відстані від очей учня, але не ближче 0,4 м залежно від розміру екрана монітора.

Для зручності зорового спостереження площина екрана ПК має бути перпендикулярна лінії зору, при цьому має бути передбачена можливість переміщення монітора у вертикальній площині під кутом ± 30 град. (справа наліво).

Заземлення повинно відповідати вимогам ДНАОП 0.00-1.21-98 „Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів”, затвердженого наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці і соціальної політики України від 09.01.98 № 4, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10.02.98 за № 93/2533.

Не допускається:

використання електрообладнання кабінету інформатики в умовах, що не відповідають вимогам інструкцій підприємств-виробників; експлуатація кабелів та проводів з пошкодженою або такою, що втратила захисні властивості за час експлуатації, ізоляцією;

розміщення електрообладнання поблизу джерел тепла, у місцях з недостатньою вентиляцією;

залишати працюючий ПК без догляду на тривалий час – більше 30 хв.;

підключення ПК до електромережі та електророзеток, що не мають захисного заземлення.

До роботи на ПК допускаються учні, які пройшли первинний інструктаж з охорони праці (безпеки життєдіяльності).

Відповідно до ДСанПіН 5.5.6-009-98 безперервна робота учнів з екраном відеомонітора не має перевищувати:

для учнів I класу (6 років) - 10 хв. за одну навчальну годину;

для учнів II-V класів - 15 хв. за одну навчальну годину;

для учнів VI-VII класів - 20 хв. за одну навчальну годину;

для учнів VIII-IX класів - 25 хв. за одну навчальну годину;

для учнів X-XII класів та студентів вищих навчальних закладів I та II рівнів акредитації на першій годині занять - 30 хв., на другій годині - 20 хв.

Навчання з інформатики в навчальних закладах системи загальної середньої освіти передбачає 1-2 навчальні години на тиждень залежно від освітнього рівня відповідно до Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Загальна тривалість позакласних та факультативних занять з основ інформатики не повинна перевищувати 2 годин на тиждень, а безпосередньої роботи на ПК - не більше 1 години.

Загальна тривалість під час профільного навчання учнів на ПК не повинна перевищувати 2 годин на день.

Під час занять на ПК для попередження розвитку перевтомлення необхідно здійснювати комплекс профілактичних заходів (орієнтовний комплекс вправ міститься в додатку), а саме:

після безперервної роботи з екраном монітора згідно з п. 5.6 - протягом 1,5-2 хв. вправи для профілактики зорової втоми;

через 25-30 хв. роботи з використанням комп'ютерів – протягом 5 хв. комплекс вправ для профілактики зорового і статичного стомлення.

Вимоги до обладнання навчальних кабінетів (електротехніки, фізики і ін.)

Приміщення навчальних класів і кабінетів у школах повинні задовольняти вимогам санітарних норм.

Приміщення повинні бути світлими, сухими і теплими. Підлоги робляться рівними, без вибоїн, щільними, мають неслизьку і зручну для очищення поверхню і утримуються в чистоті.

У навчальних кабінетах всі електрифіковані пристрої і електротехнічні вироби, призначені для демонстраційних цілей, повинні бути віднесені за способом захисту людини від поразки електричним стру-

мом до класу I. За наявності в мережах підключення електроприладів спеціальних захисних вимикаючих пристроїв або розділового трансформатора допускається застосування демонстраційних електроприладів за способом захисту людини від поразки електричним струмом, віднесених до класів 0 і 01.

Всі навчальні електрифіковані посібники і електротехнічні вироби, призначені для проведення лабораторних робіт, повинні бути віднесені за способом захисту людини від поразки електричним струмом до II і III класів. Радіатори і трубопроводи опалювальної і водопровідної систем обладнуються діелектричною (дерев'яною і т. п.) огорожею. У цих приміщеннях повинна бути аптечка з набором медикаментів, а для особистої гігієни – мило і рушник.

У кабінеті повинен бути кран з проточною холодною і гарячою водою. Після робіт, пов'язаних з паянням, необхідно полоскати рот і мити руки для видалення слідів припою, флюсів, електроліту і т.п.

Робочі місця для паяння дрібних виробів сплавами, що містять свинець, обладнуються місцевими витяжними пристроями, що забезпечують швидкість руху повітря безпосередньо на місці пайки не менше 0,6 м/с. При паянні застосовуються електричні паяльники напругою не більш 42 В.

Паяльні роботи виконуються в спецодезю. Після закінчення робіт проводиться індивідуальна профілактика (миття рук з милом, полоскання порожнини рота).

Штучне освітлення, повинне бути комбінованим (у поєднанні загального з місцевим). Застосування тільки місцевого освітлення не допускається. Світильники місцевого освітлення повинні мати можливість встановлюватися в необхідне положення для конкретно виконуваної роботи. Напруга світильників місцевого освітлення не повинна перевищувати 42 В.

Необхідна освітленість підтримується застосуванням ламп потрібної потужності, негайною їх заміною при виході з ладу і систематичним очищенням світильників і ламп від пилу не менше 1 разу на місяць.

Висота підвісу світильників загального освітлення повинна бути не менше 3 м від підлоги.

Дозволяється застосування як відкритої, так і прихованої електропроводки. Вибір виду електропроводки повинен визначатися архітектурними і будівельними особливостями приміщення і умовами безпеки її експлуатації.

Дроти і кабелі електропроводки повинні мати ізоляцію, розраховану на напругу змінного струму не нижче 500 В.

Прокладка, закріплення, приєднання і ремонт дротів проводиться тільки при знятій напрузі.

Вибір перерізу дротів залежно від струму навантаження і способу прокладки повинен проводитись відповідно до визначених норм. У місцях, де можливе механічне пошкодження дротів, кабелів, вони повинні бути додатково захищені.

Висота прокладки ізольованих захищених дротів від рівня підлоги не нормується.

Відстань від відкрито прокладених на ізолюючих опорах незахищених дротів до поверхні стін і інших предметів повинна бути не менше 10 мм.

Ізоляційні труби з металевою оболонкою, захищені дроти, кабелі і гнучкі металеві рукави електропроводки закріплюються на опорних поверхнях: труби – через 0,8-1 м; дроти, кабелі і гнучкі металеві рукави – через 0,5-0,7 м.

Відкрито прокладені труби закріплюються як на горизонтальних, так і на вертикальних ділянках на відстані 2,5-4 м залежно від діаметра труби. При прихованій електропроводці повинна бути забезпечена можливість заміни дротів.

З'єднання дротів перетином від 1 до 10 мм² дозволяється тільки паянням з попереднім скручуванням. При перетині до 1 мм² допускається з'єднання скручуванням.

Приєднання дротів до комутаційної апаратури, електродвигунів, електроприладів і т.п. виконується за допомогою наконечників для дротів: однодротяних – перетином понад 10 мм², багато дротяних – перетином понад 2,5 мм².

Живлення споживачів електроенергії здійснюється від розподільних щитів і пультів.

Струмопровідні частини в розподільних щитах і пультах закриваються суцільними огороженнями і закриваються на замок.

Корпуси щитів і пультів виготовляються з негорючих матеріалів. Всі металеві частини щитів і пультів повинні бути пофарбовані або мати інше антикорозійне покриття.

Панелі щитів і пультів повинні мати чіткі написи, що вказують на призначення окремих кіл або панелей. Написи виконуються на лицьовій стороні пристрою, а при обслуговуванні з двох сторін – також і на задній стороні пристрою.

Частини щитів і пультів, що відносяться до кіл різної напруги і роду струму, виконуються і розміщуються з урахуванням їх легкого розпізнавання.

Штепсельні з'єднання на 12-42 В повинні мати забарвлення, різко відмінне від забарвлення штепсельних з'єднань на 110-220 В.

Розподільні щити розміщуються так, щоб забезпечити ширину проходу при відкритих дверцях не менше 0,8 м. Висота приміщення повинна бути не менше 1,9 м.

Розподільні пульти, встановлювані на столах, розміщуються в місцях, що забезпечують їх вільне використання і обслуговування.

Щити і пульти надійно закріплюються. Плавкі вставки запобіжників повинні точно відповідати значенням струму даного приєднання, вказаним на схемі, розташованій на внутрішній стороні дверей щита.

Застосування плавких вставок у всіх типах запобіжників, що не калібруються, і завищених по струму забороняється.

Всі розподільні щити і пульти живлення повинні бути забезпечені кнопкою аварійного відключення, що забезпечує відключення електроживлення всього кабінету або класу (за винятком загального освітлення).

Дозволяється застосування електричних машин і трансформаторів одиничною потужністю не більш 2,7 кВА.

Електродвигуни, двигуни-генератори і трансформатори встановлюються на міцну основу (фундаменти) так, щоб при їх роботі вібрація самого устаткування, основи і частин будівель не перевищувала допустимих величин, відповідних нормам.

Частини електричних машин і зв'язаних з ними механізмів, що обертаються, а також відкриті струмопровідні частини устаткування повинні мати надійне огороження.

На електродвигунах повинен бути чітко вказаний напрям обертання ротора.

Електричні машини і трансформатори повинні мати чітке маркування клем для приєднання дротів.

При кнопковому управлінні двигунами кнопки включення повинні мати вільний хід 3-5 мм або бути урівень з фронтальним кільцем кнопкового пульта.

Електричні машини і трансформатори потужністю до 1 кВА допускається включати в мережу за допомогою штепсельних з'єднань.

Електродвигуни і трансформатори повинні обладнуватися за-

хистом мережі живлення від коротких замикань. Двигуни-генератори і трансформатори повинні також захищатися від коротких замикань і перевантажень зі сторони вихідної напруги.

Захист може забезпечуватися плавкими вставками і автоматичними вимикачами.

Двигуни-генератори повинні обладнуватися вимірювальними приладами зі сторони вихідної напруги.

Комутаційні і пускові апарати (магнітні пускачі, контактори, пакетні вимикачі і т. п.) повинні відключати від мережі одночасно всі відгалуження до споживача струму, що відключається.

Для групи функціонально взаємозв'язаних споживачів слід застосовувати загальний пусковий апарат, якщо застосування роздільних апаратів не диктується необхідними умовами.

Пускорегулюючі апарати (реостати, контролери, перемикачі), а також вживані для цієї мети комутаційні апарати повинні без пошкодження або ненормального зносу включати пусковий струм і відключати повний робочий струм споживача. Контролери повинні забезпечувати без пошкодження і ненормального зносу як включення, так і відключення пускового струму.

Для включення і відключення електроспоживачів не більш 2,7 кВт, зокрема електродвигунів, дозволяється застосовувати рубильники.

Котушки магнітних пускачів повинні, як правило, включатися на лінійну напругу. Допускається їх включення на фазну напругу, якщо при спрацьовуванні захисту забезпечується відключення всіх трьох фаз відгалуження до даного споживача.

При включенні котушок пускачів на фазну напругу нульовий вивід котушки повинен приєднуватися або до нульової жили кабелю (нульовому дроту), або безпосередньо до заземленого корпусу апарата (усередині нього).

Комутаційна, пускова і пускорегулююча апаратура повинна мати конструкцію, що забезпечує недоступність всіх струмопровідних частин.

Застосування рубильників з центральною рукояткою забороняється.

Ручки управління апаратів забезпечуються чіткими написами, які вказують на їх призначення, а також написами, що дозволяють легко розпізнавати включене і відключене положення апарата.

Апарати управління слід розташовувати якомога ближче до

споживачів струму, в місцях, зручних для обслуговування.

У приміщеннях навчальних кабінетів дозволяється розміщувати тільки переносні акумуляторні батареї і акумулятори закритого типу (наприклад, стартери), а також акумуляторні батареї напругою 24 – 48 В, місткістю не більш 42 А-год..

Акумулятори і акумуляторні батареї розміщуються у шафах з вентиляцією та дверцями, що замикаються на замок. Дверці шаф забезпечуються написами: „Акумулятори”, „Вогнебезпечно”.

Місце розміщення акумуляторних батарей повинне бути розташоване якнайближче до зарядного пристрою і розподільного щита постійного струму, захищене від попадання пилу, випаровувань і газів; легко доступне для обслуговування; не піддаватися яким-небудь струсам.

Забороняється встановлювати разом кислотні і лужні акумулятори.

Внутрішні поверхні шаф забарвлюються відповідно кислото- або лугостійкою фарбою.

Основа для установки акумуляторних батарей повинна бути викладена керамічною плиткою із заповненням швів кислото- або лугостійким матеріалом, залежно від типів акумуляторів.

Зарядний агрегат повинен мати потужність і напругу, достатню для заряду батареї на 90% ємності протягом не більш 6-8 год..

Зарядний двигун-генератор повинен бути обладнаний автоматичним вимикачем максимального зворотного струму, вольтметром з перемикачем і амперметрами в колі зарядного агрегату і батареї.

Щитові електровимірювальні прилади встановлюються на розподільних щитах, пультах, шафах так, щоб при обслуговуванні цих пристроїв забезпечувалася хороша видимість приладів.

Переносні прилади розташовуються на робочому столі в зручному для проведення вимірювань місці, в положенні, вказаному на шкалі приладу.

Межі вимірювань приладів вибираються з урахуванням можливих тривалих відхилень вимірюваних параметрів від номінальних величин.

Інструмент, який використовується для роботи, повинен бути справним, зручним, відповідати характеру виконуваної роботи, не мати гострих кромek і задирок.

Для електромонтажних робіт повинен застосовуватися ручний інструмент (викрутки, кусачки, плоскогубці і т. п.) тільки з ізолюва-

ними рукоятками.

Охоронні зони електромереж.

Охоронна зона повітряних ліній електропередавання (ПЛ) і повітряних ліній зв'язку (ПЛЗ) – це зона вздовж повітряних ліній, що є земельною ділянкою і повітряним простором, обмеженим вертикальними площинами, що розташовані з обидвох боків лінії від крайніх проводів за невідхиленого їх положення на відстані, м:

- для ПЛ напругою до 1 кВ та ПЛЗ - 2
- для ПЛ 1 - 20 кВ - 10
- для ПЛ 35 кВ - 15
- для ПЛ 110 кВ - 20
- для ПЛ 154, 220 кВ - 25
- для ПЛ 330, 400, 500, +- 400 кВ - 30
- для ПЛ 750 кВ – 40,

а також зона вздовж переходів ПЛ через водойми (ріки, канали, озера тощо), що є повітряним простором над поверхнею водоймищ, обмеженим вертикальними площинами, які розташовані з обох боків лінії за невідхиленого їх положення для судноплавних водоймищ на відстані 100 м, для несудноплавних - на відстані, передбаченій для встановлення охоронних зон вздовж ПЛ, що проходять суходолом

Роботи в електроустановках.

Роботи в електроустановках стосовно заходів безпеки поділяються на три категорії:

- зі зняттям напруги;
- без зняття напруги на струмовідних частинах та поблизу них;
- без зняття напруги віддалік від струмовідних частин, що перебувають під напругою.

У випадку одночасної роботи в електроустановках напругою до та понад 1000 В категорії робіт визначаються як для установок понад 1000 В.

До робіт, які виконуються зі зняттям напруги, належать роботи, що провадяться в електроустановці (або її частині), в якій зі струмовідних частин знято напругу і доступ в електроустановки (або їх частини), що перебувають під напругою, унеможливлено.

До робіт, які виконуються без зняття напруги на струмовідних частинах та поблизу них, належать роботи, що провадяться безпосередньо на цих частинах.

В електроустановках напругою понад 1000 В, а також на ПЛ напругою до 1000 В до цих самих робіт належать роботи, які викону-

ються на відстанях від струмовідних частин, що перебувають під напругою, менших від припустимих (м):

Напруга, кВ	Відстань від людини у будь-якому можливому її положенні та інструментів і пристосувань, що використовуються нею, від тимчасових огорож, м, не менше	Відстань від механізмів та вантажопідіймальних машин у робочому та транспортному положеннях від стропів, вантажозахватних пристосувань та вантажів, м, не менше
До 1: на ПЛ, в решті електроустановок	0,6 не нормується (без дотику)	1,0 1,0
6 - 35	0,6	1,0
110	1,0	1,5
150	1,5	2,0
220	2,0	2,5

В процесі визначення допустимих відстаней в електроустановках інших напруг фактичні напруги слід відносити до наступних більших значень напруг, вказаних в наведеній таблиці.

Роботи без зняття напруги на струмовідних частинах та поблизу них слід виконувати не менше як двом працівникам, з яких керівник робіт повинен мати групу IV, інші - групу III.

Роботою без зняття напруги віддалік від струмовідних частин, що перебувають під напругою, вважається робота, під час якої є неможливим випадкове наближення працівників і ремонтного оснащення та інструменту, що застосовуються ними, до струмовідних частин на відстань, меншу від зазначеної в таблиці 2.3, проведення технічних або організаційних заходів для запобігання такому наближенню не потрібно.

В електроустановках напругою понад 1000 В роботи без зняття напруги на струмовідних частинах та поблизу них слід виконувати із застосуванням засобів захисту для ізоляції працівника від струмовідних частин або від землі. У випадку ізоляції працівника від землі ро-

боти слід виконувати згідно зі спеціальними інструкціями або технологічними картами, в яких передбачено необхідні заходи безпеки.

Під час роботи в електроустановках напругою до 1000 В без зняття напруги на струмовідних частинах чи поблизу від них необхідно:

- обгородити розташовані поблизу робочого місця інші струмовідні частини, що перебувають під напругою, і до яких можливий випадковий дотик;

- працювати в діелектричному взутті чи стоячи на ізолювальній підставці або на діелектричному килимі;

- застосовувати інструмент із ізолювальними руків'ями (у викрут-ток, крім того, має бути ізольований стрижень); за відсутності такого інструменту слід користуватися діелектричними рукавичками.

Під час виконання робіт без зняття напруги на струмовідних частинах за допомогою ізолювальних засобів захисту необхідно:

- тримати ізолювальні частини засобів захисту за руків'я до обмежувального кільця;

- розміщувати ізолювальні частини засобів захисту так, щоб не виникла небезпека перекриття по поверхні ізоляції між струмовідними частинами двох фаз чи замикання на землю;

- користуватися тільки сухими і чистими ізолювальними частинами засобів захисту з непошкодженим лаковим покриттям.

В разі виявлення порушень лакового покриття чи інших несправностей ізолювальних частин засобів захисту користування ними забороняється.

В процесі роботи із застосуванням електрозахисних засобів (ізолювальні штанги та кліщі, електровимірювальні кліщі, покажчики напруги) допускається наближення працівника до струмовідних частин на відстань, яка визначається довжиною ізолювальної частини цих засобів.

Без застосування електрозахисних засобів забороняється торкатися ізоляторів електроустановки, що перебуває під напругою.

В процесі виконання робіт біля необгороджених струмовідних частин забороняється розташовуватися таким чином, щоб ці частини знаходилися позаду чи з двох боків.

Заносити довгі предмети (труби, драбини тощо) та працювати з ними в РУ, в яких унеможливлено випадковий дотик до частин, що перебувають під напругою, потрібно вдвох під постійним наглядом керівника робіт.

Риштування та драбини, що застосовуються для ремонтних робіт, мають відповідати вимогам стандартів. Опорна частина драбин, що встановлюються на гладких поверхнях, має бути оббита гумою, а на опорних частинах драбин, що встановлюються на землі, мають бути гострі металеві наконечники. Драбини повинні верхнім кінцем надійно спиратися на міцну опору. У разі необхідності обіперти драбину на провід, вона повинна бути обладнана гачками в верхній частині. Зв'язані драбини застосовувати забороняється. В разі встановлення приставних драбин на підкранових балках, елементах металевих конструкцій тощо необхідно надійно закріпити верхівку і низ драбини на конструкціях.

В процесі обслуговування та ремонту електроустановок застосування металевих драбин забороняється.

Роботу із застосуванням драбин виконують два працівники, один з яких перебуває знизу.

Стоячи на ящиках та інших сторонніх предметах виконувати роботи забороняється.

Під час снігопаду, дощу, туману забороняються роботи, які вимагають застосування захисних ізолювальних засобів.

Працівникам слід пам'ятати, що після зникнення напруги з електроустановки вона може бути подана знову без попередження.

Встановлення і зняття запобіжників, як правило, проводиться за знятої напруги.

Під напругою, але без навантаження допускається знімати та встановлювати запобіжники на приєднаннях, в схемі яких відсутні комутаційні апарати, що дозволяють зняти напругу.

Під напругою і під навантаженням в освітлювальних мережах і у вторинних колах допускається знімати і встановлювати запобіжники трансформаторів напруги, запобіжники пробкового типу.

Під час зняття і встановлення запобіжників під напругою необхідно користуватися:

- в електроустановках напругою понад 1000 В – ізолювальними кліщами (штангою), діелектричними рукавичками та захисними окулярами (маскою);

- в електроустановках до 1000 В - ізолювальними кліщами чи діелектричними рукавичками, а в разі наявності відкритих плавких вставок - також і захисними окулярами (маскою).

Вимикати і вмикати роз'єднувачі, та вимикачі напругою понад 1000 В з ручним приводом слід в діелектричних рукавичках. Забороняється виконання робіт в неосвітлених місцях.

Технічне обслуговування і ремонт електроустаткування.

Технічне обслуговування і ремонт електроустаткування навчальних кабінетів виконуються при частковому або повному знятті напруги.

До технічного обслуговування і ремонту електроустаткування допускається тільки електротехнічний персонал (особи, відповідальні за електрогосподарство школи, викладачі електротехніки і електромонтери).

Всі особи, що мають право технічного обслуговування і ремонту електроустаткування, повинні мати кваліфікацію відповідно до виконуваної роботи.

При роботах повинен бути виконаний комплекс наступних технічних заходів у вказаній нижче послідовності:

- проведення необхідних відключень устаткування або ділянки, виділеної для проведення робіт, і вжиття заходів проти помилкового включення або самовключення;

- вивішування попереджувальних плакатів „Не включати – працюють люди”;

- перевірка відсутності напруги;

- встановлення заземлень (у необхідних випадках).

Відключенню підлягають комутаційні апарати з боку живлення пов'язані з обладнанням, що готується до робіт. У випадку, якщо напруга на устаткування може бути подана шляхом зворотної трансформації, слід відключити трансформатори з боку нижчої напруги.

На місці роботи відключаються струмопровідні частини, на яких проводиться робота, а також ті, які можуть бути доступні дотику при виконанні роботи.

Відключення проводиться так, щоб виділене для виконання робіт електроустаткування було з усіх боків відокремлене від частин, що знаходяться під напругою, комутаційними апаратами або знятими запобіжниками.

Вживаються додаткові заходи, які перешкоджають помилковій подачі напруги на устаткування, на якому проводиться робота: механічне замикання приводів відключених апаратів, зняття запобіжників, включених послідовно з комутаційними апаратами, застосування ізолюючих накладок в рубильниках і т.п. Ці технічні заходи повинні бу-

ти вказані в місцевій інструкції для організації виконання робіт. Місцеві інструкції повинні складатися викладачем (учителем) спільно з особою, відповідальною за електрогосподарство, конкретно для кожного кабінету і затверджуватися керівництвом школи. При неможливості вжиття вказаних заходів повинні бути від'єднані кінці живлячої лінії на розподільному щиті, збірці або безпосередньо на місці роботи при дотриманні заходів безпеки.

Перед початком всіх видів робіт необхідно перевірити відсутність напруги на ділянці роботи. Перевірка відсутності напруги проводиться між всіма фазами і кожною фазою по відношенню до землі або нульового дроту.

Перевірка відсутності напруги повинна проводитись покажчиком напруги або переносним вольтметром; безпосередньо перед перевіркою відсутності напруги повинна бути встановлена справність використовуваного з цією метою покажчика або іншого приладу на струмопровідних частинах, що розташовані поблизу і явно знаходяться під напругою. Якщо перевірений таким чином прилад піддався пошкодженню або ударам, то застосовувати його без повторної перевірки забороняється.

Стаціонарні пристрої, що сигналізують про відключений стан апаратів (сигнальні лампи, вольтметри, рукоятки комутаційних апаратів), є тільки допоміжними засобами, на підставі показань яких не можна робити висновок про відсутність напруги.

Показання пристроїв сигналізації про наявність напруги є безумовною ознакою неприпустимості наближення до даного устаткування.

У необхідних випадках (обумовлених місцевою інструкцією) після перевірки відсутності напруги встановлюється переносне заземлення на відключені струмопровідні частини. При цьому переносні заземлювачі спершу під'єднуються до „землі”, а потім до устаткування, що заземляється.

Після накладення заземлення вивішується плакат „Заземлено”. Цей плакат вивішується в одному екземплярі на кожному приводі або рукоятці комутаційного апарату і знімається тільки після зняття всіх заземлень.

У необхідних випадках безпосередньо робоче місце відгороджується від невідключених частин електроустановки переносними ширмами, щитками і т.п. і вивішуються плакати „Працювати тут”.

Під час роботи забороняється переставляти або прибирати пла-

кати і тимчасові огороження.

Технічне обслуговування і ремонт кабінетів повинні виконуватися за розпорядженням із записом в журналі виконання робіт. У журналі повинно бути вказано, ким віддане розпорядження, зміст і місце роботи, категорія робіт щодо заходів безпеки, перелік технічних і організаційних заходів, час виконання роботи, прізвище, ініціали, кваліфікаційна група виконавця робіт (спостерігаючого) і членів бригади. Після закінчення робіт в журналі повинна бути зроблена відповідна відмітка з вказуванням дати і часу їх закінчення.

При проведенні робіт з технічного обслуговування і ремонту електроустаткування в приміщенні повинні перебувати не менше двох осіб, одна з яких – виконавець робіт, а інша – член бригади. У разі потреби однією з цих осіб покинути приміщення, навіть короткочасно, друга особа зобов'язана припинити роботи на електроустаткуванні і вийти з приміщення.

Права і обов'язки осіб, відповідальних за безпеку робіт.

Відповідальними за безпеку робіт є:

- особа, що віддає розпорядження;
- особа, що допускає до робіт;
- виконавець робіт;
- член бригади.

Особа, що віддає розпорядження або наряд-допуск, встановлює необхідність і об'єм робіт і відповідає за безпеку виконання.

Віддавати розпорядження на виконання тих або інших робіт в електроустановках мають право особи електротехнічного персоналу, уповноважені на це розпорядженням особи, відповідальної за електрогосподарство, що мають кваліфікаційну групу не нижче IV.

Цією особою може бути викладач (учитель) електротехніки, фізики.

Особа, що допускає до роботи, несе відповідальність за підготовку робочого місця: правильність виконання технічних заходів безпеки, передбачених розпорядженням на виконання робіт, їх достатність і відповідність характеру і місцю роботи. Крім того, він відповідає за правильність допуску до роботи, приймання робочого місця після закінчення роботи і своєчасність його оформлення в оперативному журналі. Допускаючий повинен мати кваліфікаційну групу не нижче III.

Допускаючим може бути викладач електротехніки, фізики, штатний електромонтер.

Виконавець робіт або особа, яка постійно перебуває біля бригади, безпосередньо відповідає за безпеку членів бригади протягом всього часу проведення робіт. Вона відповідає за чисельний склад бригади і її кваліфікацію. Виконавець робіт відповідає за дотримання правил ним самим і членами його бригади, стежить за справністю інструментів.

Виконавцем робіт може бути штатний (або за сумісництвом) електрик, а також викладач електротехніки з кваліфікаційною групою не нижче III.

Допускається поєднання обов'язків допускаючого і виробника робіт або віддаючого розпорядження і допускаючого.

Члени бригади відповідають за дотримання ними особисто інструкцій, одержаних при допуску до роботи і під час роботи.

До електротехнічного персоналу відносяться особи, які прийняті на обслуговування та експлуатацію електрообладнання.

До роботи з електрикою допускаються особи відповідних кваліфікаційних груп з електробезпеки із оформленням наряду-допуску або розпорядження, де визначаються:

- допуск до роботи;
- нагляд під час роботи;
- перерва в роботі;
- переведення на інші робочі місця і закінчення роботи.

Особи, які допускаються до роботи з електрикою, проходять медичний огляд при влаштуванні на роботу і періодично один раз на рік при обслуговуванні діючих електроустановок.

До роботи з електрикою не допускаються особи, молодші 18 років. Учні, студенти, які проходять виробничу практику або навчання і не досягли 18-річного віку, працюють з електрикою під постійним наглядом кваліфікованого працівника обмежений час, що визначений навчальним планом.

Періодичність і зміст профілактичних робіт.

Не рідше 1 разу на 3 місяці необхідно виконати наступний комплекс робіт:

а) стерти пил зі всіх поверхонь електроустаткування (щитів, пультів живлення, рубильників, пускачів і т. д.);

б) уважно оглянути все устаткування з метою виявлення механічних пошкоджень і усунути їх у разі потреби;

в) перевірити затягування гвинтів (болтів) електричних з'єднань і при необхідності виробити їх підтяжку; роз'єднати контактні з'єд-

нання, що підгоріли, зачистити дрібною наждачною шкіркою, змазати і з'єднати знов;

г) не рідше 1 разу на 3 роки необхідно перевірити мегомметром опір ізоляції всіх одиниць електроустаткування.

Колективні та індивідуальні засоби захисту в електроустановках.

Для забезпечення електробезпеки використовуються окремо або в поєднанні один з одним такі технічні способи та засоби: захисне заземлення; занулення; вирівнювання потенціалів; мала напруга; захисне відімкнення; ізоляція провідників струму; огорожувальні пристрої; попереджувальна сигналізація, блокування, знаки безпеки; засоби захисту та запобіжні пристрої.

Для захисту людей від ураження електрострумом внаслідок пошкодження ізоляції і переході напруги на струмопровідні частини машин, механізмів, інструментів тощо застосовують захисне заземлення чи занулення.

Захисне заземлення – навмисне електричне з'єднання з землею або її еквівалентом металевих струмопровідних частин, що можуть опинитися під напругою.

Заземлення здійснюється за допомогою природних, штучних або змішаних заземлювачів.

Занулення – це спеціальне електричне з'єднання з нульовим захисним провідником металевих струмонепровідних частин, які можуть опинитися під напругою (корпуси електроустаткування, кабельні конструкції, сталеві труби тощо).

Заземлення і занулення забезпечують спрацювання приладів захисту, швидке автоматичне вимикання пошкодженої установки від мережі.

Захисне заземлення і занулення виконують з метою забезпечення нормальних режимів роботи установки, безпеки людей при порушенні ізоляції мережі струмопровідних частин, захисту електроустаткування від перенапруги; захисту людей від статичної електрики.

Малу напругу (не більше 42 В) застосовують для живлення електроприймачів невеликої потужності: ручного електрифікованого інструменту, переносних ламп, ламп місцевого освітлення, сигналізації.

У приміщеннях без підвищеної і особливої небезпеки використовують переносні світильники з напругою 42 В, а для роботи у приміщеннях з підвищеною і особливою небезпекою, в тісноті, незручному положенні, коли є небезпека дотику працюючого до металевих,

добре заземлених частин, застосовують переносні світильники місцевого освітлення напругою 12 В. У приміщеннях, на робочих місцях, де за умовами безпеки праці електроспоживачі не можуть жити безпосередньо від мережі напругою до 1000 В, треба застосовувати розподільні або знижувальні трансформатори із вторинною напругою 42 В і нижче.

Захисне відімкнення – захист швидкої дії, що забезпечує автоматичне відімкнення електроустановки під час виникнення в ній небезпеки ураження людини струмом. Така небезпека може виникнути при замиканні фази на корпус, зниженні опору ізоляції мережі нижче відповідного рівня, а також у випадку дотику людини безпосередньо до струмопровідної частини, що знаходиться під напругою.

Захисне відімкнення використовується у тих випадках, коли інші захисні заходи (заземлення, занулення) ненадійні, їх важко здійснити, багато коштують або у випадках, коли до безпеки обслуговування пред'являються підвищені вимоги (в шахтах, кар'єрах), а також у пересувних електроустановках. Найбільше розповсюдження пристрої захисного відімкнення знайшли в мережах до 1000 В. Захисне відімкнення обов'язкове для ручних електроінструментів.

Основні вимоги, яким повинні відповідати пристрої захисного відімкнення: висока чутливість, малий час відімкнення, селективність дії, здатність здійснювати самоконтроль справності, надійність.

Для захисту від дотику до частин, що знаходяться під напругою, використовується також подвійна ізоляція – електрична ізоляція, що складається з робочої та додаткової ізоляції. Робоча ізоляція – ізоляція струмопровідних частин електроустановки. Додаткова ізоляція найбільш просто здійснюється виготовленням корпусу з ізоляційного матеріалу (електропобутові прилади).

Огороджувальні переносні засоби призначені для тимчасового огороження струмопровідних частин і запобігання помилкових операцій з комутаційною апаратурою. До них належать ізоляційні накладки, ковпаки, переносні заземлення (заземлювачі) та плакати, переносні щити, клітки.

Використовується звукова та світлова сигналізація, написи, плакати та інші засоби інформації, що попереджують про небезпеку.

Огороджувальні пристрої використовуються як суцільні, так і сітчасті. Суцільні огорожувальні пристрої у вигляді кожухів та кришок використовують в електроустановках напругою до 1000 В. Сітчасті огорожувальні пристрої використовують в електроустановках

напругою до 1000 В та вище.

Блокування застосовується в електроустановках напругою вище 220 В, в яких часто ведуться роботи на струмопровідних частинах, що огорожуються. Блокування забезпечує зняття напруги із струмопровідної частини електроустановки під час проникнення до них без зняття напруги. За принципом дії блокування поділяють на механічне, електричне та електромагнітне. Електричне блокування здійснює розрив мережі контактами, що встановлені на дверях огорожувальних пристроїв, кришках і дверцятах кожухів. Механічне блокування використовують в електричних апаратах (рубильниках, автоматах). В апаратурі автоматики, обчислювальних машинах використовують блочні схеми: коли блок видаляється зі свого місця, штепсельне з'єднання розмикається.

Запобіжні надписи, плакати та пристрої призначені для привернення уваги працюючих до безпосередньої небезпеки, наказу й дозволу певних дій з метою забезпечення безпеки, а також одержання необхідної інформації.

Всі знаки безпеки встановлюють у місцях, перебування в яких пов'язано з можливою небезпекою для працюючих, а також на виробничому устаткуванні, що є джерелом такої небезпеки.

Запобіжні надписи, плакати поділяються на чотири групи: попереджувальні, забороняючі, розпоряджувальні, вказівні.

Попереджувальні знаки призначені для попередження працюючих про підвищену небезпеку. Вивішують такі знаки у вигляді плакатів, на захисних засобах, на переносних щитах. Зміст надписів: „Стой – висока наруга”, „Не залазь – уб'є”, тощо.

Забороняючі знаки призначені для заборони певних дій. Зміст надписів: „Не включати – працюють люди” тощо. Вивішують їх на рубильниках, ключах управління тощо.

Розпоряджувальні знаки призначені для дозволу певних дій працюючих тільки під час виконання конкретних вимог безпеки праці (наприклад, обов'язкове застосування спеціальних засобів індивідуального захисту працюючих, вжиття заходів щодо забезпечення безпеки праці), вимог пожежної безпеки і для показу евакуаційних шляхів.

Вказівні знаки служать для показу місцезнаходження різних об'єктів і пристроїв, пунктів медичної допомоги, складів, майстерень, вогнегасників тощо.

Електрозахисні засоби призначені для захисту персоналу, що обслуговує електроустановки. За призначенням електрозахисні засоби

поділяються на ізолювальні (діелектричні рукавиці, боти, калоші, інструмент з ізолюючими ручками тощо), огорожувальні (переносні огороження, заземлення тощо) та запобіжні (пояси, захисні окуляри тощо). Ізолювальні засоби під час експлуатації періодично випробують.

При експлуатації для запобігання виникненню електротравматизму використовують спеціальні засоби індивідуального захисту, які поділяються на основні і додаткові.

До основних засобів відносяться боти, калоші, килимки, ізолювані підставки; переносні безпечні світильники напругою 12-42 В, знижувальні трансформатори, захисні пристрої, знаки безпеки, захисне заземлення. Вони надійно ізолюють та витримують напругу мережі, обладнання, дають можливість до них доторкатися і працювати.

До додаткових засобів захисту належать: діелектричні килимки, доріжки, захисні окуляри, спеціальні рукавиці, захисні каски, пристрої тощо.

Для електробезпеки потрібно застосовувати ізолюючі прилади та засоби захисту: покажчики напруги до 1000 В, покажчики напруги понад 1000 В, вимірювачі опору, ізолюючі штанги, кліщі, ізолюючі підставки, інструмент з ізолюваними ручками.

Покажчики напруги використовуються для перевірки наявності чи відсутності напруги в мережі або струмопровідних частинах.

Ізолююча штанга, кліщі застосовуються під час звільнення потерпілого від струмопровідних частин, що перебувають під напругою понад 1000 В. Електровимірювальні кліщі застосовують в електроустановках закритого типу і у відкритому при сухій погоді для вимірювання величини струму.

Ізолююча підставка є додатковим засобом захисту, що ізолює працюючого, який знаходиться під будь-якою напругою, під час операцій зі штангою, кліщами.

Заходи захисту від статичної електрики:

заземлення технологічного устаткування, трубопроводів, апаратів;

застосування загального і місцевого зволоження повітря в небезпечних приміщеннях робочої зони, якщо це допустимо за умовами виробництва;

використання струмопровідної підлоги, а також спецвзуття зі струмопровідною підошвою, антистатичних рукавичок;

іонізація повітря, застосування індукційних або тканинних ней-

тралізаторів, паст.

Одним з основних заходів захисту від блискавки є побудова громовідводів. Влаштовані над спорудами, вони сприймають розряди блискавки на себе. Громовідвід утворює зону захисту – простір, всередині якого не виникають блискавки.

Працюючим у приміщеннях не потрібно застосовувати які-небудь спеціальні засоби блискавкозахисту, а необхідно вжити застережливих заходів: вимкнути непотрібне освітлення та радіомовлення тощо.

При перебуванні на вулиці під час грози не можна шукати укриття біля металевих опор, електропередач чи біля тих стовпів, на яких є громовідводи, під високими деревами тощо. Не можна шукати укриття під високими деревами, на пагорбах, поблизу ліній радіо- та електропередач.

Під час грози в полі людина повинна шукати сховище в низовинній місцевості, не можна наближатись до дерев, стовпів, техніки, що знаходяться окремо.

Класифікація виробничих приміщень з електробезпеки.

Відповідно до правил улаштування електроустановок (ПУЕ), приміщення поділяються на три категорії.

1. Приміщення без підвищеної небезпеки – це приміщення, в яких відсутні умови, що створюють підвищену чи особливу небезпеку.

2. Приміщення з підвищеною небезпекою характеризуються наявністю однієї з умов ураження електричним струмом:

а) волога (відносна вологість повітря тривало перевищує 75% або пара та конденсована волога у вигляді дрібних крапель) або струмопровідний пил (технологічний або атмосферний пил, що проникає до середини агрегатів, технологічного обладнання, осідає на дротах, струмопровідних частинах і погіршує умови охолодження та ізоляції, але не викликає небезпеки аварії);

б) струмопровідні підлоги (металеві, залізобетонні);

в) висока температура (+ 35 °С);

г) можливість одночасного дотику працюючого до з'єднаних із землею металоконструкцій, обладнання з одного боку та до металевих корпусів електрообладнання – з іншого.

3. Особливо небезпечні приміщення характеризуються наявністю однієї з таких умов ураження електричним струмом:

а) підвищена вологість (відносна вологість повітря близько

100%, стеля, підлога, стіни покриті вологою);

б) хімічно активне середовище (у приміщенні є агресивні пари, гази, рідини, які діють на ізоляцію та руйнують струмопровідні частини електроустаткування);

в) одночасно дві або більше умов підвищеної небезпеки, вказані в п.2.

Роботи на розподільних щитах і пультях живлення.

На кожному розподільному щиті повинна бути закріплена схема електричних з'єднань первинних і вторинних кіл з вказівкою всіх комутаційних і захисних апаратів.

Перемикання в електричних схемах устаткування кабінетів проводяться тільки викладачем.

Включення устаткування здійснюється послідовно від загального вимикача (рубильника, пускача) до вимикачів кіл, що відходять. Відключення виробляється в зворотному порядку. Перед включенням загального вимикача необхідно переконатися у відключеному стані подальших вимикачів. При подачі напруги до споживачів необхідно переконатися в їх справності.

Зміну ламп освітлення і запобіжників дозволяється виконувати електромонтеру або викладачу тільки при знятій напрузі. Під напругою дозволяється замінювати тільки запобіжники пробкового типу при знятому навантаженні.

Робота з електричними машинами і трансформаторами.

При роботі з електричними машинами необхідно дотримуватись заходів безпеки, які застерігають від травмування учнів частинами машини, що обертаються.

Перед включенням необхідно перевірити цілісність захисних кожухів двигуна або трансформатора, механічних передач, прибрати, якщо є, сторонні предмети з корпусу.

Пуск електродвигунів повинен здійснюватися безпосереднім включенням в мережу (прямий пуск). При цьому пуск синхронних електродвигунів повинен здійснюватися з приєднаним наглухо або через опір збудником.

Регулювання швидкості двигуна змінного струму виконується автотрансформаторним способом без розриву кола.

Пуск двигуна постійного струму з послідовним збудженням потужністю більше 50 кВт без навантаження недопустимий.

Електродвигун повинен негайно відключатися від мережі при:

- нещасному випадку (або загрози його), що вимагає негайної зу-

пинки двигуна;

- появі диму або вогню з електродвигуна або його пуско-регулюючої апаратури;

- вібрації, яка загрожує цілісності електродвигуна і іншого устаткування;

- поломці приводного механізму;

- значному зниженні числа обертів, що супроводжується швидким нагрівом електродвигуна;

- при роботі двигуна „в рознос”.

Трансформатор повинен відключатися від мережі при підвищенні температури його обмоток (або кожуха), а, також при появі диму з обмоток.

Включення трансформатора в мережу може здійснюватися відразу на повну напругу.

Правила збирання лабораторних схем і роботи з ними.

Дроти, які використовуються для приєднання елементів лабораторних схем, повинні мати цільну, міцну ізоляцію без видимих пошкоджень. Застосування неізольованих дротів неприпустимо. Сполучні дроти повинні бути гнучкими.

Приєднання дротів до елементів схем виконується тільки багатожильними дротами перерізом до 1 мм^2 . Для решти дротів дозволяється з'єднання тільки паянням з попереднім скручуванням.

Переріз дротів вибирається залежно від струмів, що протікають через них, на підставі наступної таблиці:

до 10 А — $0,5 \text{ мм}^2$,

15 А — $1,0 \text{ мм}^2$,

20 А — $1,5 \text{ мм}^2$,

30 А — $2,5 \text{ мм}^2$,

40 А — $4,0 \text{ мм}^2$,

50 А — $6,0 \text{ мм}^2$.

Приєднання дротів до елементів лабораторних схем проводиться тільки при відключених джерелах живлення.

Учням забороняється використовувати в лабораторних роботах конденсатори з місткістю більше 1000 мкФ і робочою напругою більше 50 В.

Користування акумуляторними батареями.

Дроти, що служать для приєднання споживачів до акумуляторної батареї, повинні мати наконечники.

Дозволяється застосовувати тільки дроти з ізоляцією, стійкою

проти дії кислот і лугів, а також їх пари.

Дроти, що відходять від батареї, повинні бути стаціонарно підключені до неї, а протилежні кінці дротів приєднані до клем розподільного щита, пульта живлення, панелі і т.п. через амперметр з шкалою, розрахованою на 10-годинний струм розряду.

Всі підключення споживачів проводяться через вказаний щит (пульт, панель), який розміщується в місці, що виключає випадковий дотик до акумуляторної батареї.

Електричні кола, що підключаються до акумуляторної батареї, повинні мати максимальний струмовий захист, розрахований на пускові струми споживачів.

У місці установки акумуляторної батареї розміщуються:

- ареометр і термометр для вимірювання густини і температури електроліту;

- переносний вольтметр постійного струму;

- скляні кухоль і лійка для доливання води і електроліту;

- гумові рукавички і фартух, захисні окуляри, судина з розчином соди або борної кислоти (при лужних акумуляторах).

Експлуатація акумуляторної батареї проводиться відповідно до інструкції заводу-виробника.

Обслуговування акумуляторної батареї проводиться викладачем із записом в оперативному журналі.

Зберігання кислоти і лугів у шафах з акумуляторами забороняється. Дозволяється зберігання тільки дистильованої води в пляшках місткістю до 1 л.

Доливання дистильованої води проводиться тонким струменем через скляну лійку.

При доливанні, а також при вимірюванні густини і температури електроліту необхідно користуватися гумовими рукавичками і захисними окулярами.

Шафи з акумуляторними батареями повинні обладнуватися місцевим електричним освітленням.

У приміщеннях кабінетів приготування електроліту забороняється.

Перенесення і перевезення акумуляторних батарей проводиться відповідно до інструкції заводу-виробника.

Ремонт зарядних випрямних установок проводиться в міру необхідності. Ремонт двигунів генераторів – в порядку, встановленому для ремонту електродвигунів.

Користування електровимірювальними приладами.

Приєднання і від'єднання переносних електровимірювальних приладів проводиться при повному відключенні напруги з ділянки схеми або споживача струму.

Дроти для приєднання переносних приладів і вимірювальних трансформаторів повинні бути однотипними і одножильними з ізоляцією, яка відповідає напрузі первинного кола, і перетином, який відповідає вимірюваному значенню струму, але не менше 2,5 мм².

Під час проведення вимірювань торкатися приладів, вимірювальних трансформаторів, резисторів і дротів забороняється.

Вимірювання опору ізоляції електроустаткування і ділянок мережі повинно виконуватися при повному відключенні їх від мережі.

Виконання вимірювань учнями в колах напругою вище 42 В повинно проводитися у присутності викладача.

Вимірювання мегомметром проводиться учнями тільки під наглядом викладача.

Правила проведення екскурсій на промислові підприємства (будівництва) з установками з напругою до 1 000 В

При проведенні екскурсії на об'єкти з електроустановками до 1000 В останні можуть демонструватися учням в режимах комутації.

Демонстрація електроустановок в режимах комутації (включення, відключення, зміна режимів роботи) може проводитися тільки керівником екскурсії, що працює на даному виробничому об'єкті.

Всі електроустановки, на яких проводяться монтаж, ремонт, наладка або випробування, під час проведення екскурсії повинні мати огорожі, що забезпечують безпеку проведення екскурсії.

Проведення екскурсії в приміщеннях з акумуляторними установками дозволяється тільки при нормально діючій вентиляції.

Екскурсії на об'єкти, що мають устаткування, при роботі якого учнями можуть бути одержані травми від сліпучої дії джерел світла (ламп розжарювання, електрозварювання, іскри, розжареного металу, терморадіаційних опіків і ін.), проводяться в тому випадку, якщо адміністрація підприємства забезпечить учнів спеціальним одягом і відповідними засобами індивідуального захисту.

Правила проведення екскурсій на промислові підприємства з установками з напругою вище 1 000 В

Екскурсія на об'єкти з установками вище 1 000 В дозволяється тільки після оформлення спеціального дозволу за підписом керівника об'єкту екскурсії.

Забороняються екскурсії на об'єкти з електроустановками понад 110 кВ.

Число учнів, які одночасно беруть участь в екскурсії на закритих або відкритих розподільних пристроях з напругою вище 1 000 В, повинне бути не більш 5 чоловік, а тривалість екскурсії не більш 30 хв.

При екскурсії в приміщеннях електроустановок, де розташована низьковольтна апаратура дистанційного керування, мнемосхеми і ін., число учнів, які одночасно беруть участь в екскурсії, повинно бути не більш 25 чоловік, а тривалість екскурсії не більше 1 години.

Забороняється проводити екскурсії на установки з напругою вище 1 000 В під час їх ремонту.

Забороняється демонстрація устаткування під час виробництва оперативних перемикачів.

Виконання робіт у діючих електроустановках. Організаційні заходи.

Роботи в електроустановках поділяються на такі, що виконуються: за нарядом-допуском, за розпорядженням та в порядку поточної експлуатації.

Організаційними заходами, якими досягається безпека робіт в електроустановках, є:

- затвердження переліку робіт, що виконуються за нарядами, розпорядженнями і в порядку поточної експлуатації;
- призначення осіб, відповідальних за безпечне проведення робіт;
- оформлення робіт нарядом, розпорядженням або затвердженням переліку робіт, що виконуються в порядку поточної експлуатації;
- підготовка робочих місць;
- допуск до роботи;
- нагляд під час виконання робіт;
- переведення на інше робоче місце;
- оформлення перерв в роботі та її закінчення.

Відповідальними за безпеку робіт, що виконуються в електроустановках, є:

- працівник, який видає наряд, розпорядження;
- працівник, який дає дозвіл на підготовку робочого місця;
- працівник, який готує робоче місце, допуск;
- працівник, який допускає до роботи (далі - допускатч);
- керівник робіт;

- працівник, який наглядає за безпечним виконанням робіт (далі - наглядач);
- члени бригади.

Працівник, який видає наряд, розпорядження, встановлює можливість безпечного виконання роботи. Він відповідає за достатність і правильність зазначених у наряді заходів безпеки, за якісний і кількісний склад бригади і призначення працівників, відповідальних за безпечне виконання робіт, а також за відповідність груп з електробезпеки працівників, які зазначені в наряді, роботі, що виконується.

Право видачі нарядів та розпоряджень надається адміністративно-технічним працівникам підприємства, які мають групу V в електроустановках понад 1000 В та групу IV – в електроустановках до 1000 В.

Працівник, який дає дозвіл на підготовку робочих місць і на допуск, несе відповідальність за достатність передбачених для безпечного виконання робіт заходів по вимкненню та заземленню устаткування і можливість їх здійснення, а також за координацію часу і місця роботи бригад, що допускаються. Давати дозвіл на підготовку робочих місць і на допуск мають право оперативні працівники з групою V - в електроустановках понад 1000 В і групою IV - в електроустановках до 1000 В.

Працівник, який готує робоче місце, відповідає за правильне виконання заходів щодо підготовки робочого місця, вказаних у наряді, а також тих, що вимагаються умовами роботи (встановлення замків, плакатів, огорож). Готувати робочі місця мають право чергові або оперативно-ремонтні працівники, які допущені до оперативних перемикань в даній електроустановці.

Допускач відповідає за правильність і достатність вжитих заходів безпеки та їх відповідність до характеру і місця роботи, зазначених у наряді, за правильний допуск до роботи, а також за повноту та якість проведеного ним інструктажу.

Керівник робіт відповідає за:

- вжиття заходів безпеки, передбачених нарядом чи розпорядженням, та їх достатність;
- чіткість і повноту інструктажу членів бригади;
- наявність, справність і правильне застосування необхідних засобів захисту, інструменту, інвентарю та пристосувань;

- збереження та постійність перебування на робочому місці заземлень, огорожень, знаків і плакатів безпеки, запірних пристроїв протягом робочої зміни;

- організацію і безпечно виконання робіт.

Списки працівників, які мають право на видачу нарядів, розпоряджень, керівників робіт, допускачів, переліки робіт, що виконуються за нарядами, розпорядженнями і в порядку поточної експлуатації, визначаються особою, відповідальною за електрогосподарство, і затверджуються керівником підприємства. Зазначені списки і переліки підлягають щорічному перегляду та поновному затвердженню.

Наряд на роботу виписується у двох примірниках за умови дотримання чіткості і ясності записів в обох примірниках. Заповнення наряду олівцем, виправлення і перекреслювання написаного тексту є неприпустимим.

Наряд передається оперативному працівнику або працівнику, який готує робоче місце в електроустановках без місцевих чергових працівників, перед початком підготовки робочого місця.

В електроустановках, де напруга знята з усіх струмовідних частин і замкнений вхід до суміжної електроустановки (збірки та щити до 1000 В можуть залишатися під напругою), допускається видавати один наряд для одночасної роботи на всіх приєднаннях.

В разі розширення робочого місця, зміни кількості робочих місць, заміни керівника робіт, зміни складу бригади більше ніж наполовину слід видавати новий наряд.

Наряд видається на термін не більше 15 календарних днів від дня початку роботи.

Наряд може бути продовжений один раз на термін не більше 15-ти календарних днів від дня продовження. Продовжити наряд може працівник, який видав наряд, або інший працівник, який має право видачі нарядів на роботи в даній електроустановці.

В кожному електрогосподарстві підприємства роботи за нарядами і розпорядженнями слід обліковувати в призначеному для цього журналі обліку робіт за нарядами і розпорядженнями.

Відповідальність за ведення і цілісність журналу покладається на особу, відповідальну за електрогосподарство. Журнал має бути пронумерований, прошнурований і скріплений печаткою. Термін його зберігання після останнього запису - 6 місяців.

Чисельність бригади та її склад з врахуванням кваліфікації і груп з електробезпеки працівників визначає працівник, який видає наряд

(розпорядження), виходячи зі складності роботи, умов її виконання, а також потреби забезпечення можливості повноцінного нагляду за безпечним виконанням робіт всіма членами бригади з боку керівника робіт (наглядача).

Підготовка робочих місць і допуск можуть провадитись тільки з дозволу оперативних працівників, а на підприємствах, де таких працівників немає - з дозволу особи, яка видала наряд чи розпорядження за узгодженням з особою, відповідальною за електрогосподарство.

Допуск провадиться після перевірки технічних заходів з підготовки робочого місця.

В цьому разі допускач має:

- перевірити, чи відповідає склад бригади зазначеному у наряді або розпорядженні, та наявність у членів бригади посвідчень про перевірку знань;

- провести інструктаж: ознайомити бригаду зі змістом наряду, розпорядження; зазначити межі робочого місця і підходи до нього; показати найближче до робочого місця устаткування та струмові дні частини приєднань, що ремонтуються, та суміжних, до яких забороняється наблизитися незалежно від того, перебувають вони під напругою чи ні;

- довести бригаді, що напруга відсутня показом встановлених заземлень та перевіркою відсутності напруги, якщо заземлення не видно з робочого місця, а в електроустановках 35 кВ і нижче (де дозволяє конструктивне виконання) з наступним дотиком рукою до струмовідних частин, після перевірки відсутності напруги.

Під час перерв у роботі протягом робочого дня (на обід, за умовами проведення робіт) бригада у повному складі виводиться з робочого місця. Двері приміщень РУ і огорожень електроустановки замикаються на замок.

Наряд залишається у керівника робіт (наглядача). Плакати, огороження, заземлення залишаються на місці. Члени бригади не мають права повертатися на робоче місце за відсутності керівника робіт (наглядача).

Допуск бригади до роботи після такої перерви здійснюється керівником робіт без оформлення в наряді.

Після повного закінчення робіт робочому місцю слід надати належного стану.

Послідовно виконуються:

- виведення бригади з робочого місця;

- зняття тимчасових огорожень і плакатів;
- зняття заземлень;
- встановлення на місце стаціонарних огорожень і плакатів, зняття огорожень і плакатів, вивішених перед початком робіт;
- закриття на замки дверей, приміщень.

Закриття наряду оформлюється керівником робіт записом у наряді та журналі обліку робіт за нарядами і розпорядженнями.

Всі роботи, які проводяться в електроустановках, що не вимагають оформлення наряду, виконуються:

- за розпорядженнями осіб, уповноважених на це, з попереднім оформленням у журналі обліку робіт за нарядами і розпорядженнями або в оперативному журналі;
- в порядку поточної експлуатації.

Розпорядження записується в журнал обліку робіт за нарядами і розпорядженнями особою, яка його віддала, або оперативним працівником, де вказується:

- ким віддано розпорядження;
- зміст і місце роботи;
- заходи безпеки;
- час виконання роботи;
- прізвища, ініціали, групи з електробезпеки керівника робіт (наглядача) і всіх членів бригади. Змінювати склад бригади, що працює за розпорядженням, в процесі роботи забороняється.

За розпорядженням можуть виконуватися:

- роботи без зняття напруги віддалік від струмовідних частин, що перебувають під напругою, тривалістю не більше однієї зміни;
- аварійно-відбудівельні роботи тривалістю до 1 години;
- роботи зі зняттям напруги з електроустановок напругою до 1000 В тривалістю не більше однієї зміни.

За розпорядженням протягом однієї зміни без зняття напруги віддалік від струмовідних частин можуть виконуватися такі роботи:

1) прибирання коридорів та службових приміщень ЗРУ до постійного огороження, приміщень щитів керування, в тому числі прибирання за панелями релейної, вимірювальної та іншої апаратури тощо (може виконувати працівник з групою II);

2) прибирання та упорядкування території ВРУ, скошування трави, очищення від снігу доріг і проходів, проїзд по території ВРУ автомашини, транспортування вантажів, їх розвантаження чи завантаження тощо;

3) ремонт освітлювальної апаратури і заміна ламп, розташованих поза камерою та комірками (в разі зняття напруги на ділянці освітлювальної мережі, на якій проводяться роботи); ремонт апаратури телефонного зв'язку; догляд за щітками електродвигунів та їх заміна; догляд за кільцями і колекторами електричних машин, відновлювання написів на кожухах устаткування і огороження тощо;

4) ремонт будівельної частини ПЛ, КЛ, ТП, ЗРУ; ремонт фундаментів і порталів, перекриттів кабельних каналів, шляхів, огорож тощо, будівель ЗРУ та будівель, розташованих на території ВРУ (можуть виконуватися не електротехнічними працівниками під наглядом оперативних працівників або наглядача з групою III);

5) нагляд за сушінням тимчасово виведених зі схеми трансформаторів та іншого обладнання, обслуговування маслоочищувальної та іншої допоміжної апаратури в процесі очищення і сушіння масла обладнання, що виведене зі схеми;

б) перевірка повітросушильних фільтрів та заміна в них сорбентів.

За розпорядженням в електроустановках до 1000 В можуть виконуватися ті роботи з монтажу, перевірки, регулювання, зняття для ремонту і встановлення вимірювальних приладів, лічильників, пристроїв релейного захисту, автоматики, телемеханіки та зв'язку, роботи на приводах комутаційних апаратів, у вторинних колах і в колах електроприводів схем автоматичного та дистанційного керування, які проводяться:

- в приміщеннях, де немає струмовідних частин напругою понад 1000 В;

- в приміщеннях, де струмовідні частини напругою понад 1000 В перебувають за постійними суцільними або сітчастими огороженнями, а також в приладних відсіках КРУ і КТП;

- в коридорах керування ЗРУ, де неогорожені струмовідні частини напругою понад 1000 В розташовані над проходом на висоті не менше 2,75 м під напругою до 35 кВ включно і на висоті 3,5 м під напругою до 110 кВ включно;

- у шафах релейного захисту ВРУ, в агрегатних шафах і приводах вимикачів, винесених за сітчасте огороження.

До робіт, що виконуються за розпорядженням протягом однієї зміни зі зняттям напруги в електроустановках до 1000 В, належать: ремонт магнітних пускачів, пускових кнопок, автоматичних вимикачів, рубильників, реостатів, контакторів та подібної до них пускової і

комутаційної апаратури за умови встановлення її поза щитами і збірками; ремонт окремо розташованих магнітних станцій і блоків керування; заміна запобіжників; ремонт освітлювальної проводки; роботи, що виконуються в електроустановках з одностороннім живленням; ремонт одиничних електроприймачів (електродвигунів, електрокалориферів тощо).

Зазначені роботи мають виконувати дві особи зі складу ремонтних працівників, один з яких повинен мати групу III, інший - групу II. В окремих випадках з відома працівника, що віддає розпорядження, допускається виконувати ці роботи одному ремонтному працівнику з групою III.

В порядку поточної експлуатації можуть виконуватись:

- роботи без зняття напруги віддалік від струмовідних частин, що перебувають під напругою;
- роботи зі зняттям напруги в електроустановках напругою до 1000 В.

Обслуговування установок зовнішнього і внутрішнього освітлення, а також електроприймачів, підключених до групових ліній з захисними апаратами на номінальні струми до 20 А, на території підприємства, в службових та житлових приміщеннях, складах, майстернях тощо може проводитись спеціально закріпленими працівниками в порядку поточної експлуатації з повідомленням про місце, початок і закінчення робіт оперативним або адміністративно-технічним працівником.

Організаційними заходами, які забезпечують безпеку робіт в порядку поточної експлуатації, є:

- визначення необхідності і можливості безпечного виконання робіт в порядку поточної експлуатації;
- складання і затвердження переліку робіт, що виконуються в порядку поточної експлуатації, та додаткових робіт стосовно до місцевих умов із затвердженням цього переліку керівником;
- призначення виконавців (виконавця) робіт з групою з електробезпеки відповідно до характеру робіт, що виконуються.

Електроустановка може бути ввімкнена тільки після закінчення робіт.

Вмикати електроустановку можна тільки після одержання на це дозволу оперативного працівника або працівника, який має право віддавати розпорядження на оперативне обслуговування даної електроустановки.

Дозвіл на вмикання електроустановки в роботу може бути виданий тільки після одержання повідомлень від всіх допускатів і керівників робіт про повне закінчення робіт на даній електроустановці.

Виконання робіт у діючих електроустановках. Технічні заходи.

Для підготовки робочого місця до роботи, яка вимагає зняття напруги, слід вжити у вказаному порядку таких технічних заходів:

- здійснити необхідні відключення і вжити заходів, що перешкоджають помилковому або самочинному ввімкненню комутаційної апаратури;

- вивісити заборонні плакати на приводах ручного і на ключах дистанційного керування комутаційною апаратурою;

- перевірити відсутність напруги на струмовідних частинах, які слід заземлити для захисту людей від ураження електричним струмом;

- встановити заземлення (ввімкнути заземлювальні ножі, встановити переносні заземлення);

- обгородити, за необхідності, робочі місця або струмовідні частини, що залишилися під напругою, і вивісити на огороженнях плакати безпеки. Залежно від місцевих умов, струмовідні частини обгородити до чи після їх заземлення.

В разі роботи на струмовідних частинах, що потребують зняття напруги, повинні бути вимкнені:

- струмовідні частини, на яких буде виконуватися робота;

- необгороджені струмовідні частини, до яких можливе наближення людей, або ремонтного оснащення та інструменту, механізмів і вантажопідіймальних машин.

Трансформатори напруги та силові трансформатори, пов'язані з виділеною для робіт дільницею електроустановки, мають бути вимкнені також і з боку напруги до 1000 В задля унеможливлення зворотної трансформації.

Під час підготовки робочого місця після вимкнення роз'єднувачів і вимикачів навантаження з ручним управлінням необхідно візуально впевнитися в їх вимкненому положенні і відсутності шунтувальних перемичок.

В електроустановках до 1000 В з усіх боків струмовідних частин, на яких буде проводитися робота, напруга має бути знята відключенням комутаційних апаратів з ручним приводом, а за наявності в схемі запобіжників - зняттям останніх. В разі відсутності в схемі запобіжників запобігання помилковому ввімкненню комутаційних апаратури.

тів мають бути забезпечені такими заходами, як замикання рукояток або дверцят шафи, закриття кнопок, встановлення між контактами комутаційного апарату ізолювальних накладок тощо. У разі зняття напруги комутаційним апаратом з дистанційним керуванням необхідно відключити вмикальну котушку.

Якщо дозволяє конструктивне виконання апаратів і характер роботи, то перелічені вище заходи можуть бути замінені розшинювкою або від'єднанням кінців кабелю, проводів від комутаційного апарата чи від устаткування, на якому слід провадити роботу.

Розшинювку чи від'єднання кабелю під час підготовки робочого місця може виконувати ремонтний працівник, що має групу III, під наглядом чергового або оперативно-ремонтного працівника. З найближчих до робочого місця струмовідних частин, доступних для дотику, необхідно зняти напругу або обгородити ці частини.

Вимкнене положення комутаційних апаратів до 1000 В з недоступними для огляду контактами (автомати невкочуваного типу, пакетні вимикачі, рубильники у закритому виконанні тощо) визначається перевіркою відсутності напруги на їхніх затискачах чи на шинах, що відходять, проводах або затискачах устаткування, яке вмикається цими комутаційними апаратами.

На приводах роз'єднувачів, відокремлювачів і вимикачів навантаження, напругою понад 1000 В, на ключах і кнопках дистанційного керування, на комутаційній апаратурі до 1000 В (автоматичні та інші вимикачі, рубильники), під час ввімкнення яких може бути подана напруга на робоче місце, мають бути вивішені плакати „Не вмикати! Працюють люди”.

На приєднаннях напругою до 1000 В, які не мають автоматичних та інших вимикачів або рубильників, плакати вивішуються біля знятих запобіжників, під час встановлення яких може бути подана напруга на місце роботи.

Невідключені струмовідні частини, доступні для випадкового доторкання, мають бути на час роботи обгороджені.

Для тимчасового обгороджування струмовідних частин, що залишилися під напругою, можуть застосовуватися щити, ширми, екрани тощо, виготовлені з ізоляційних матеріалів.

Необхідність встановлення тимчасових огорож, їх вид, спосіб встановлення визначаються особою, яка виконує підготовку робочого місця. На тимчасовій огорожі слід написати „Стій! Напруга” або прикріпити відповідні плакати безпеки.

В електроустановках, крім ПЛ і КЛ, на всіх підготовлених робочих місцях після встановлення заземлення і огороження робочого місця має бути вивішений плакат „Працювати тут”.

Перевіряти відсутність напруги необхідно покажчиком напруги заводського виготовлення, справність якого перед застосуванням слід перевірити за допомогою призначених для цього спеціальних приладів або наближенням до струмовідних частин, розташованих поблизу, які явно перебувають під напругою.

Перевірку відсутності напруги слід провадити між усіма фазами та між кожною фазою і землею, а також кожною фазою і нульовим проводом, а на вимикачі і роз'єднувачі – на всіх шести вводах, затискачах.

Якщо на місці робіт є розрив електричного кола, то відсутність напруги перевіряється на струмовідних частинах з обидвох боків розриву.

Встановлювати заземлення на струмовідні частини необхідно безпосередньо після перевірки відсутності напруги.

Переносні заземлення спочатку треба приєднати до заземлювального пристрою, а потім, після перевірки відсутності напруги, встановити на струмовідні частини.

Знімати переносне заземлення необхідно в зворотній послідовності: спочатку зняти його зі струмовідних частин, а потім від заземлювального пристрою.

Забороняється користуватися для заземлення провідниками, не призначеними для цього, а також – приєднувати заземлення за допомогою скручування.

Обслуговування електродвигунів.

Під час роботи, пов'язаної з доторканням до струмовідних частин електродвигуна або до частин електродвигуна, що обертаються, і механізму, який вони приводять у рух, необхідно зупинити електродвигун і на його пусковому пристрої або ключі керування вивісити плакат „Не вмикати! Працюють люди”.

Перед допуском до роботи на електродвигунах насосів, димососів і вентиляторів, якщо можливе обертання електродвигунів від з'єднаних з ними механізмів, слід зачинити і замкнути на замок засувки і шибери цих механізмів, а також вжити заходів щодо гальмування роторів електродвигунів.

Забороняється знімати огороження тих частин електродвигунів, що обертаються, під час їх роботи.

Обслуговувати щітковий апарат електродвигуна, що працює, допускається одноособово оперативному працівнику або виділеному для цього навченому працівнику з групою III. В цьому разі необхідно дотримуватися таких заходів безпеки:

- працювати в головному уборі і застібнутому спецодязі, остерігаючись захвату його частинами машини, що обертаються;
- користуватися діелектричним взуттям або гумовими килимками;
- не торкатися руками одночасно до струмовідних частин двох полюсів або струмовідних і заземлених частин.

Кільця ротора допускається шліфувати на електродвигуні, що обертається, лише за допомогою колодок з ізоляційного матеріалу, із застосуванням захисних окулярів.

У багатошвидкісного електродвигуна, що працює, обмотка, яка не використовується, і кабель, що її живить, слід розглядати як такі, що перебувають під напругою.

Якщо на відключеному електродвигуні роботи не провадять або їх перервано на кілька днів, то від'єднана від нього кабельна лінія має бути заземлена з боку електродвигуна. В тих випадках, коли перетин жил кабелю не дозволяє застосовувати переносні заземлення, допускається у електродвигунів напругою до 1000 В заземлювати кабельну лінію мідним провідником, перетином не меншим від перетину з жили кабелю, чи з'єднувати між собою жили кабелю та ізолювати їх. Таке заземлення і з'єднання жил кабелю слід враховувати в оперативному журналі нарівні з переносним заземленням.

Робота з електроінструментом.

Електрифікований інструмент за умовами безпеки поділяється на такі класи:

I - електроінструмент, у якого всі деталі, що перебувають під напругою, ізолювані і штепсельна вилка має заземлювальний контакт.

У електроінструмента класу I всі деталі, що перебувають під напругою, можуть бути з основою, а окремі деталі - з подвійною або посиленою ізоляцією;

II - електроінструмент, у якого всі деталі, що перебувають під напругою, мають подвійну або посилену ізоляцію. Цей електроінструмент не має пристроїв для заземлення.

Номінальна напруга для електроінструмента класів I і II має бути не більше: 220 В - для електроінструмента постійного струму; 380 В - для електроінструмента змінного струму;

III - електроінструмент на номінальну напругу не вище 42 В, у якого ні внутрішні, ні зовнішні кола не перебувають під іншою напругою. Електроінструмент класу III призначений для живлення від безпечної наднизької напруги.

Електроінструмент, який живиться від електромережі, слід обладнувати незнімним гнучким кабелем (шнуром) зі штепсельною вилкою.

Незнімний гнучкий кабель електроінструмента класу I повинен мати жилу, яка з'єднує заземлювальний затискач електроінструмента із заземлювальним контактом штепсельної вилки.

Кабель в місці введення до електроінструмента класу I слід захищати від стирань і перегинів еластичною трубкою з ізоляційного матеріалу.

Трубку слід закріплювати в корпусних деталях електроінструмента, вона повинна виступати з них на довжину не менше п'яти діаметрів кабелю. Закріплення трубки на кабелі поза інструментом забороняється.

Для приєднання однофазного електроінструмента шланговий кабель повинен мати три жили: дві - для живлення, одну - для заземлення.

Для приєднання трифазного електроінструмента застосовується чотирижильний кабель, одна жила якого слугує для заземлення.

Ці вимоги стосуються тільки електроінструмента із таким корпусом, який слід заземлювати.

Доступні для доторкання металеві деталі електроінструмента класу I, які можуть опинитись під напругою, у випадку пошкодження ізоляції, повинні бути з'єднані із заземлювальним затискачем.

Електроінструмент класів II і III не заземлюють.

Заземлення корпусу електроінструмента слід здійснювати спеціальною жилою живильного кабелю, яка не може одночасно бути провідником робочого струму. Використовувати з цією метою нульовий робочий провід забороняється.

Штепсельна вилка повинна мати відповідну кількість робочих і один заземлювальний контакт. Конструкція вилки повинна забезпечувати випереджальне замикання заземлювального контакту під час ввімкнення та більш запізнене розмикання його під час вимикання.

Конструкція штепсельних вилок електроінструмента класу III повинна унеможливити з'єднання їх з розетками на напругу понад 42 В.

Працівники, допущені до роботи з електроінструментом, повинні спочатку пройти навчання і перевірку знань щодо безпечного виконання робіт з застосуванням електроінструменту.

До роботи з електроінструментом класу I в приміщеннях з підвищеною небезпекою, та поза приміщеннями допускаються працівники з II групою електробезпеки.

До роботи з електроінструментом II і III класу достатньо I групи з електробезпеки.

Під час кожного чергового видавання електроінструменту на виробництві, особою, відповідальною за збереження та справність електроінструменту, в присутності працівника мають бути перевірені:

- комплектність і надійність кріплення деталей;
- справність деталей корпусу, рукоятки та кришок щіткотримачів, наявність захисних кожухів та їх справність (зовнішнім оглядом);
- надійність роботи вимикача;
- задовільна робота на холостому ході.

У електроінструмента класу I, крім того, має бути перевірена справність кола заземлення між його корпусом і заземлювальним контактом штепсельної вилки. Працівнику мають бути видані засоби індивідуального захисту (діелектричні рукавички, калоші, килими) або розподільчий трансформатор, чи перетворювач із окремими обмотками, чи захисно-вимикальне устаткування.

Забороняється видавати для роботи електроінструмент, який не відповідає хоча б одній із перелічених вимог або електроінструмент з простроченою датою періодичної чергової перевірки.

Безпосередньо перед початком роботи необхідно перевіряти:

- відповідність напруги і частоти струму електричної мережі до напруги і частоти струму електродвигуна електроінструмента, зазначених в таблиці (паспортних даних);
- надійність закріплення робочого виконувального інструменту (свердел, абразивних кругів, дискових пил, ключів-насадок т.п.).

Під час роботи електроінструментом класу I застосування засобів індивідуального захисту (діелектричних рукавичок, калош, килимів т.п.) обов'язкове, за такими винятками:

- якщо тільки один електроінструмент одержує живлення від розподільчого трансформатора безпеки;
- якщо електроінструмент одержує живлення від перетворювача частоти з окремими обмотками;

- якщо електроінструмент одержує живлення через захисно-вимикальний пристрій.

У приміщеннях без підвищеної небезпеки ураження працівників електричним струмом достатньо застосувати діелектричні рукавиці, а в приміщеннях зі струмовідними підлогами - також і діелектричні калоші або килими.

Електроінструментом класів II і III дозволяється працювати без застосування індивідуальних засобів захисту в приміщеннях без підвищеної небезпеки ураження працівників електричним струмом.

Забороняється підключати електроінструмент напругою до 12 В до електричної мережі загального користування через автотрансформатор, резистор або потенціометр.

Забороняється натягати, перекручувати та перегинати кабель, ставити на нього вантаж, а також допускати перетинання кабелю живлення електроінструменту з тросами, кабелями та рукавами газозварки.

Забороняється вставляти робочу частину електроінструменту в патрон і виймати її із патрона, а також регулювати інструмент без відключення його від електромережі штепсельною вилкою та повної зупинки обертальних частин.

Забороняється працівникам, що працюють з електроінструментом, розбирати і ремонтувати інструмент, кабель, штепсельні з'єднання та інші частини самочинно, якщо ці роботи не входять до їх службових обов'язків.

Забороняється працювати електроінструментом з приставних драбин. Під час роботи електродреллю предмети, що підлягають свердлінню, необхідно надійно закріплювати. Забороняється торкатись до різального інструменту, що обертається.

Забороняється обробляти електроінструментом обмерзлі та мокрі деталі.

Працювати таким електроінструментом поза приміщеннями дозволяється лише за сухої погоди, а під час снігопаду чи дощу - під навісом на сухій землі або настилі.

Забороняється залишати без нагляду електроінструмент, приєднаний до електромережі, а також передавати його особам, що не мають права з ним працювати.

В разі раптової зупинки електроінструменту (зникнення напруги, заклинювання рухомих частин тощо), він має бути вимкнений вимикачем. Під час перенесення електроінструменту з одного робочого

місця на друге, а також під час перерви в роботі та її закінченні електроінструмент обов'язково має бути відімкнений від мережі штепсельною вилкою.

Забороняється продовження робіт електроінструментом в разі найменших ознак його несправності, або якщо особа, що працює з ним, раптом відчує хоча б слабку дію електричного струму: в обидвох випадках робота має бути негайно припинена, а несправний електроінструмент зданий для перевірки і ремонту.

Забороняється працювати електроінструментом, у якого закінчився термін періодичної перевірки, а також в разі виникнення хоча б однієї із таких несправностей:

- пошкодження штепсельного з'єднання, кабелю, або його захисної трубки;
- пошкодження кришки вимикача;
- ненадійна робота вимикача;
- іскріння щіток на колекторі, що супроводжується круговим вогнем на його поверхні;
- витікання масла з редуктора або вентиляційних каналів;
- поява диму або специфічного запаху, характерного для ізоляції, що горить;
- поява підвищеного шуму, стукоту, вібрації;
- зіпсування або поява тріщин в корпусній деталі, руків'ї, захисному огороженні;
- пошкодження робочої частини інструмента;
- зникнення електричного зв'язку між металевими частинами корпусу та нульовим захисним штирем штепсельної вилки.

Вимоги до персоналу, обслуговуючого електроустановки.

Персонал, обслуговуючий діючі електроустановки, а також технологічні установки зі встановленим на них електроустаткуванням (електропечі, ванни гальванопокриття, зварювальні апарати і т. д.), зобов'язаний знати і виконувати ДНАОП 0.00-1.21-98 „Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів”, затвердженого наказом Комітету по нагляду за охороною праці Міністерства праці і соціальної політики України від 09.01.98 № 4, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10.02.98 за № 93/2533.

Особи, обслуговуючі електроустановки або працюючі на технологічному устаткуванні, зобов'язані вивчати і виконувати вказані Правила в об'ємі стосовно посади або виконуваної роботи.

Персонал, який обслуговує діючі електроустановки, повинен бу-

ти психічно здоровим і не мати хвороб і каліцтв, що перешкоджають виконанню виробничих операцій при експлуатації електроустановок.

Вказаний персонал зобов'язаний пройти медичний огляд при прийомі на роботу і проходити повторні огляди не рідше одного разу на 24 місяці.

До призначення на самостійну роботу або при переході на іншу роботу, пов'язану з обслуговуванням електроустановок, персонал зобов'язаний пройти стажування на робочому місці.

Для навчання відповідальним за електрогосподарство школи повинен бути наданий термін, достатній для придбання практичних навичок, ознайомлення з устаткуванням, вивчення Правил і виробничих інструкцій.

Навчання повинно здійснюватись під керівництвом досвідченого працівника, під контролем особи, відповідальної за електрогосподарство.

Періодична перевірка знань персоналу, обслуговуючого електроустановки школи, повинна проводитися щорічно кваліфікаційною комісією в складі:

а) для особи, відповідальної за електрогосподарство школи, у складі директора школи (голова), представника енергонагляду енергосистеми і представника профспілки;

б) для решти персоналу – у складі особи, відповідальної за електрогосподарство, яка пройшла перевірку в комісії (п. „а”), і представників від адміністрації школи і профкому.

При перевірці знань відповідальному за електрогосподарство повинна присвоюватися IV кваліфікаційна група з правом обслуговування установок до 1000 В.

Обслуговуючим електротехнічні установки або пов'язаним за характером своєї роботи з машинами і механізмами, які працюють за допомогою електроприводу, повинна присвоюватися I кваліфікаційна група з техніки безпеки. Особи з I кваліфікаційною групою хоча і не мають спеціальної електротехнічної підготовки, повинні мати елементарне уявлення про небезпеку електричного струму, про заходи безпеки при роботі на обслуговуваній ділянці, а також практичне знайомство з правилами надання першої допомоги потерпілим від дії електричного струму.

До персоналу, якому повинно бути присвоєно I кваліфікаційну групу, відносяться:

а) персонал, обслуговуючий електроустановки (електропечі, га-

льванічні ванни, високочастотні установки, стенди для перевірки електромонтажних робіт і т. д.), якщо за виконуваними ним функціями йому не потрібне присвоєння вищої кваліфікаційної групи;

б) персонал, обслуговуючий пересувні машини і механізми з електроприводом;

в) персонал, що працює з електроінструментом;

г) персонал, що працює в приміщеннях і поза ними, де при виникненні несприятливих умов і відсутності необхідних знань з електробезпеки може з'явитися небезпека поразки електричним струмом.

Присвоєння I кваліфікаційної групи з техніки безпеки є не що інше, як проведення безпосередньо на робочому місці інструктажу з електробезпеки і контролю засвоєння його змісту працівником, що перевіряється.

Ніяких комісій для перевірки знань персоналу на I кваліфікаційну групу створювати не вимагається.

Кваліфікаційна група I з техніки безпеки може присвоюватися однією особою – відповідальним за електрогосподарство або за його письмовою вказівкою електротехнічним персоналом, що має III кваліфікаційну групу.

Присвоєння кваліфікаційної групи I проводиться після перевірки знань з електробезпеки безпосередньо на робочому місці працівника і фіксується в журналі з обов'язковим розписом перевіряючого і працівника.

Посвідчення про перевірку знань при цьому видавати не вимагається.

Інструктажі з охорони праці проводяться для персоналу, що має I кваліфікаційну групу, додатково на загальних підставах за вказівкою адміністрації школи.

Особа, відповідальна за електрогосподарство.

Експлуатація електроустановок будь-якої напруги відноситься до робіт, що проводяться в умовах підвищеної небезпеки. Тому як до самих установок, так і до персоналу, що експлуатує їх, пред'являються спеціальні вимоги.

Відповідальність за виконання Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів покладається на спеціально підготовлену особу електротехнічного персоналу, яка задовольняє всім висловленим у них вимогам, знає електроустановки свого господарства настільки, щоб уміти організувати:

а) безпечну експлуатацію цих установок;

б) навчання, інструктаж і періодичну перевірку знань персоналу, обслуговуючого електроустановки школи, і персоналу, що працює на технологічних установках зі встановленим на ньому електроустаткуванням;

в) проведення заходів щодо техніки безпеки (забезпечення захисними засобами, перевірку і випробування їх, належне утримання заземлення т. п.).

Така особа називається особою, відповідальною за електрогосподарство школи.

У тих навчальних закладах, у штаті яких не передбачено посади електрика, відділ освіти вирішує питання про призначення особи, відповідальної за електрогосподарство для даної школи або групи шкіл, задовольняючої вимогам Правил.

Дозволяється також передача експлуатації електроустановок окремих шкіл за договором спеціалізованої організації, яка повинна виділити з числа інженерно-технічного персоналу особу, відповідальну за електрогосподарство даної школи.

Тема 6. Дорожній рух.

Аналіз стану травматизму серед учнів свідчить, що у списку причин загибелі дітей від нещасних випадків дорожньо-транспортний травматизм – на першому місці. За даними працівників науково-дослідного інституту безпеки дорожнього руху віковий „пік” травмувань на дорогах приходить на 7-14 років, тобто на дітей, що навчаються в початковій та основній школах.

Без цілеспрямованої роботи з навчання, виховання і відпрацювання навиків безпечної поведінки і дисциплінованості в дорожньо-транспортному процесі неможливе безпечне функціонування системи „людина – транспортні засоби – дорога і середовище”.

З 2000 року в загальноосвітніх школах запроваджено навчальний предмет „Основи безпеки життєдіяльності”, основним завданням якого є формування здорового способу життя і навичок безпечної поведінки. Серед багатьох критеріїв, за якими можна оцінювати результативність запровадження навчальних предметів „Основи здоров'я” (1-4 класи) та „Основи безпеки життєдіяльності” (1-11 класи) є динаміка рівня травматизму серед учнів шкільного віку.

Показники аварійності з дітьми в Україні

Роки	Діти 7-14 років		Діти 14-16 років		З вини дітей-пішоходів		З вини дітей-пасажирів		З вини дітей-велосипедистів		З вини дітей-водіїв		Порушення правил дорожнього руху	
	Загинуло	Поранено	Загинуло	Поранено	Загинуло	Поранено	Загинуло	Поранено	Загинуло	Поранено	Загинуло	Поранено	Загинуло	Поранено
1998	67	1412	24	428	115	1894	4	101	17	353	21	198	157	2546
2000	46	1159	26	375	81	1512	6	105	20	289	15	160	122	2066
2001	51	1065	22	379	82	1365	3	88	18	255	8	161	111	1869
2002	62	906	26	364	80	1184	6	86	19	213	11	141	116	1624
2002 (%) до 1998	-7,5	-35,8	+8,3	-15,0	-30,4	-37,5	+50,0	-14,9	+11,8	-39,7	-47,6	-28,8	-26,1	-36,2

Ці дані свідчать про загальне зниження травмувань та загибелі учнів на дорогах, але їх рівень ще залишається високим. Тому про-

блема безпеки дорожнього руху, навчання і виховання учнів безпечної поведінці на дорогах є актуальною.

Необхідною умовою ефективності роботи із запобігання травматизму на дорогах є взаємодія школи, сім'ї і соціально-педагогічного середовища, в якому постійно перебувають учні.

Робота повинна проводитись систематично і включати себе такі елементи як: спільна діяльність учителя і учнів, відповідні організаційні форми і методи навчання; закріплення отриманих знань шляхом формування спеціальних умінь і навичок під час виконання домашніх завдань, проведення позакласних занять і заходів з безпеки дорожнього руху, а також у сім'ї. Зв'язуючою ланкою у цій системі залишається класний керівник. Йому ж для забезпечення ефективності цієї роботи необхідно систематично поновлювати свої знання з безпеки дорожнього руху. Саме з цією метою у шкільний навчальний план з охорони праці для посадових осіб доцільно ввести тему „Дорожній рух”.

У початковій школі закладаються базові знання основ безпеки руху пішоходів, виховується культура поведінки в транспорті і дорожня етика. Додатково проводяться ігри - конкурси з вивчення ПДР, конкурси малюнків, конкурси дитячих робіт, конкурси на знання правил дорожнього руху, виступи агітбригад тощо.

У базовій школі закріплюються отримані в початковій школі знання з основ безпеки руху. На уроках основ безпеки життєдіяльності вивчаються основні положення Правил дорожнього руху, проводиться профілактика дитячого дорожньо-транспортного травматизму: місячники з вивчення ПДР, виступи агітбригад юних інспекторів дорожнього руху, конкурси на знання правил дорожнього руху. Дієвим є проведення на батьківських зборах бесід щодо запобігання дорожньо-транспортного травматизму.

Четвертий рівень - 10-11 класи старшої школи та початковий ступінь професійної освіти (учні 16-17 років). Проводиться навчання за дворічною програмою. Підготовка водіїв транспортних засобів категорій "В" і "С". Після здачі відповідних екзаменів учні отримують посвідчення водія. Юнаки та дівчата навчаються не тільки водінню транспортних засобів, але і наданню першої медичної допомоги. Працюючи таким чином, можна добитись того, що дотримання правил дорожнього руху стане потребою і нормою життя для учнів, а особистий приклад вихователів та вчителів сприятиме збереженню здоров'я і життя дітей, попередженню випадків дорожнього травматизму.

**Орієнтовний план заходів
щодо запобігання дитячого дорожньо-транспортного
травматизму**

№	Зміст роботи	Термін	Відповідальний
1	Ознайомити учнів школи із Законом України "Про дорожній рух"	На заняттях ОБЖ	Учитель ОБЖ
2	Згідно зі шкільним графіком проводити заняття з ОБЖ, роз'яснювати необхідні питання відповідно до програми, звертаючи увагу на поведінку учнів на вулиці та в транспорті	2 рази на місяць	Учитель ОБЖ
3	Регулярно проводити профілактичну роботу серед учнів 1-11-х класів щодо запобігання дитячого дорожньо-транспортного травматизму: - місячники з вивчення ПДР; - проведення практичних робіт та навчальних екскурсій з ОБЖ; - виступ агітбригад юних інспекторів дорожнього руху; - конкурс на знання правил дорожнього руху; - конкурси малюнків та газет; - диктанти; - збирання матеріалів учнівських повідомлень у методичному кабінеті школи; - провести бесіди з учнями щодо попередження дорожньо-транспортного травматизму	1 раз у місяць 2 рази на семестр	Заступник директора, класні керівники
4	Провести на батьківських зборах бесіду щодо запобігання дитячого дорожньо-транспортного травматизму	Батьківські збори	Класні керівники

Правила дорожнього руху (Правила) є правовим документом, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня

1993 року № 1094, з доповненнями і змінами станом на 1 листопада 1997 року. Вони встановлюють норми поведінки учасників дорожнього руху і покликані забезпечити безпеку скрізь, де можливий рух всіх наземних транспортних засобів, окрім залізничних. Сучасні транспортні засоби володіють великою кінетичною енергією, зіткнення їх або наїзд на людей і нерухомі перешкоди викликають, як правило, важкі наслідки.

Правила дають також інформацію про значення і застосування основних засобів організації руху, регламентують порядок перевезення людей, вантажів і обов'язку посадовців різних організацій по забезпеченню безпеки дорожнього руху, встановлюють вимоги до технічного стану і устаткування транспортних засобів, що перебувають в експлуатації.

Небезпека на дорозі може виникнути не тільки через стрічний рух транспортних засобів. Небезпечні ситуації можуть виникати і створювати передумови до ДТП з різних причин. Зміст Правил пояснює, як потрібно поводитися на дорозі, щоб не виникала більшість таких причин. Тому запобігти ДТП можна перш за все неухильним дотриманням Правил. Але виконати розпорядження якого-небудь нормативного акту можна лише тоді, коли їх добре вивчиш. Знання Правил є обов'язком кожного водія, а точне виконання їх вимог є найважливішим чинником в забезпеченні безпеки дорожнього руху. У Правилах проголошений принцип, при якому може ефективно підтримуватися порядок на дорогах: кожен учасник дорожнього руху, що дотримує Правила, має право розраховувати на їх виконання іншими учасниками руху. Це положення сприяє встановленню взаєморозуміння, взаємної довіри, пошани і безпечного співіснування на дорозі.

Забезпечення безпеки на дорогах є обов'язком і турботою не тільки учасників руху і органів Державної автомобільної інспекції (ДАІ). Правила вимагають від посадовців транспортних, дорожніх, комунальних і інших підприємств і організацій діяти так, щоб не створювати небезпеки і перешкод для руху. Такі ж обов'язки покладаються на робітників, що виконують на дорогах яку-небудь роботу, а також будь-яких осіб, дії яких можуть вплинути на встановлений порядок дорожнього руху.

Не дивлячись на вимоги до учасників руху і перерахованих осіб не допускати перешкод для руху, випадки порушення цього розпорядження, на жаль, зустрічаються нерідко. Правила зобов'язують водія

вжити заходів для уникнення ДТП у разі, коли він виявляє перешкоду або небезпеку для руху незалежно від того, з чиєї вини вони виникли. Це положення підкреслює гуманізм Правил, головні цілі яких – турбота про безпеку людей, збереження державного і приватного майна.

Контролювати дотримання Правил зобов'язані органи і посадовці ДАІ. У питаннях, що стосуються порядку руху, ДАІ взаємодіє з іншими службами міліції. За традицією працівникам ДАІ на дорогах допомагають військові регулювальники, працівники дорожньо-експлуатаційних служб, чергові на залізничних переїздах і поромних переправах. Всі ці особи є уповноваженими регулювати дорожній рух. Учасники дорожнього руху повинні виконувати розпорядження працівників міліції і осіб, уповноважених регулювати дорожній рух, що стосуються порядку руху. Ці особи мають право:

- давати учасникам руху вказівки, що відносяться до порядку руху;

- при необхідності зупиняти транспортні засоби, перевіряти у водіїв посвідчення на право управління, реєстраційні документи на транспортний засіб і документи на вантаж, що перевозиться, маршрутні листи;

- усувати від управління транспортними засобами осіб, що знаходяться в стані сп'яніння, або грубо порушують Правила, не мають прав на управління транспортним засобом;

- при необхідності направляти водіїв на огляд до медичних установ для визначення стану сп'яніння і т.п.

Працівники міліції і особи, уповноважені регулювати дорожній рух, повинні діяти в межах наданих їм прав. Так, наприклад, чергові на залізничних переїздах мають право давати вказівки, пов'язані лише з порядком руху через переїзд, а чергові поромних переправ – через переправи. Всі перераховані особи повинні мати собі відповідні документи, що засвідчують особу, і пред'являти їх в необхідних випадках учасникам руху. Особи, уповноважені регулювати дорожній рух, для їх пізнання учасниками дорожнього руху повинні мати відмітні знаки – нарукавну пов'язку, жезл, диск з червоним сигналом (світловідбивачем) або прапорцець.

Учасники руху і інші особи, що порушують Правила, несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства.

Міністерства, інші центральні органи державної виконавчої влади та об'єднання у межах своєї компетенції забезпечують безпеку дорожнього руху, несуть відповідальність за виконання державних і га-

лузових програм у сфері дорожнього руху, видають нормативні акти про дорожній рух, що не суперечать законодавству про дорожній рух, сприяють підприємствам, установам та організаціям, що входять до їх складу, у здійсненні заходів, спрямованих на забезпечення безпеки дорожнього руху.

Міністерства, інші центральні органи державної виконавчої влади та об'єднання за дорученням Кабінету Міністрів України можуть виконувати окремі функції міжгалузевого управління у сфері дорожнього руху та його безпеки.

У міністерствах, інших центральних органах державної виконавчої влади та об'єднаннях, підприємствах та організаціях, що мають транспортні засоби, при чисельності зайнятих експлуатацією транспортних засобів понад 50 чоловік, вводиться посада фахівця з безпеки дорожнього руху, а понад 500 чоловік - створюється служба безпеки дорожнього руху. Положення про цю службу затверджує Кабінет Міністрів України.

Закон України „Про дорожній рух” визначає права і обов'язки пішоходів і пасажирів.

Пішохід, тобто особа, яка бере участь у дорожньому русі поза транспортними засобами і не виконує на дорозі будь-яку роботу має право:

- на переважне перетинання проїзної частини по позначених пішохідних переходах;

- при відсутності в зоні видимості переходу чи перехрестя переходити дорогу, вулицю, залізничний переїзд під прямим кутом до краю проїзної частини на дільниці, де вона добре проглядається в обидві сторони;

- вимагати від державних та місцевих органів влади, власників автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів створення необхідних умов для забезпечення безпеки руху;

Пішохід зобов'язаний:

- рухатися по тротуарах, пішохідних або велосипедних доріжках, узбіччях, а в разі їх відсутності - по краю проїзної частини автомобільної дороги чи вулиці;

- перетинати проїзну частину автомобільної дороги, вулиці по пішохідних переходах, а в разі їх відсутності - на перехрестях по лінії тротуарів і узбіччя;

- керуватися сигналами регулювальника та світлофора в місцях, де дорожній рух регулюється;

не затримуватися і не зупинятися без необхідності на проїзній частині автомобільної дороги, вулиці і залізничному переїзді;

не переходити проїзну частину автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів безпосередньо перед транспортними засобами, що наближаються, поза пішохідними переходами при наявності роздільної смуги, а також у місцях, де встановлені пішохідні чи дорожні огороження;

стримуватися від переходу проїзної частини при наближенні транспортного засобу з включеними проблісковим маячком та спеціальним звуковим сигналом;

не виходити на проїзну частину із-за нерухомого транспортного засобу або іншої перешкоди, що обмежує видимість, не переконавшись у відсутності транспортних засобів, що наближаються.

Пасажир, тобто особа, яка користується транспортним засобом, але не причетна до керування ним, зобов'язаний:

– здійснювати посадку в транспортний засіб лише із спеціального майданчика, а в разі його відсутності - з тротуару чи узбіччя;

– здійснювати посадку і висадку лише після повного припинення руху транспортного засобу;

– не відволікати увагу водія від керування транспортним засобом;

– під час руху на автомобілі, обладнаному ремнями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі - в застебнутому мотошоломі.

Пасажир при користуванні транспортним засобом має право на:

– безпечне перевезення себе і багажу;

– відшкодування заподіяних збитків;

– своєчасну і точну інформацію про умови і порядок руху.

Правилами дорожнього руху встановлені норми перевезення людей. Перевозити пасажирів у транспортних засобах дозволяється в кількості, передбаченій технічною характеристикою, так, щоб вони не заважали водієві керувати ними та не обмежували оглядовість.

Водіям маршрутних транспортних засобів забороняється під час перевезення пасажирів розмовляти з ними, їсти, пити, палити, а також перевозити пасажирів і вантаж у кабіні.

Під час перевезення в автобусі організованої групи дітей повинно бути не менше одного дорослого супровідника. При цьому спереду і ззаду обов'язково встановлюється розпізнавальний знак „Діти”.

Перевезення людей (до 8 чоловік, крім водія) у вантажному ав-

томобілі, що пристосований для цього, дозволяється водіям, які мають стаж керування транспортним засобом більше трьох років і посвідчення водія транспорту категорії „С”, а у разі перевезення понад зазначену кількість (включаючи пасажирів у кабіні) – категорій „С” і „D”.

Вантажний автомобіль, що використовується для перевезення людей, повинен бути обладнаний сидіннями, закріпленими в кузові на відстані не менше 0,3 м від верхнього краю борту і 0,3 – 0,5 м від підлоги. Сидіння, що розташовані вздовж заднього або бокового борту, повинні мати міцні спинки. Кількість людей, які перевозяться у кузові вантажного автомобіля, не повинна перевищувати кількості обладнаних для сидіння місць.

Перед поїздкою водій вантажного автомобіля повинен проінструктувати пасажирів про правила посадки, висадки, розміщення і поведінки у кузові. Починати рух можна лише переконавшись, що створено умови для безпечного перевезення пасажирів.

Проїзд у кузові вантажного автомобіля, не обладнаного для перевезення людей, дозволяється лише особам, які супроводжують вантаж або їдуть за ним, за умови, що вони забезпечені місцями для сидіння. Кількість пасажирів у кузові та кабіні не повинна перевищувати 8 чоловік.

Водію забороняється починати рух до повного зачинення дверей та відчиняти їх до зупинки транспортного засобу.

Забороняється перевозити:

а) людей поза кабіною автомобіля (крім передбачених цими Правилами випадків перевезення людей у кузові вантажного автомобіля з бортовою платформою або в кузові-фургоні, призначених для перевезення людей), у кузові автомобіля-самоскида, трактора, інших самохідних машин, на вантажному причепі, напівпричепі, в причепі-дачі, в кузові вантажного мотоцикла;

б) дітей, зріст яких менше 145 см, або тих, що не досягли 12-річного віку, – на передньому сидінні легкового автомобіля (за відсутності спеціального дитячого сидіння) і на задньому сидінні мотоцикла;

в) дітей до 16-річного віку в кузові вантажного автомобіля;

г) організовані групи дітей в темну пору доби.

Тема 7. Гігієна праці і виробнича санітарія. Медичні огляди.

Гігієна праці – це наука, що вивчає вплив виробничого процесу та навколишнього середовища на організм працюючих з метою розробки санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на створення найбільш сприятливих умов праці, забезпечення здоров'я та високого рівня працездатності людини.

Виробнича санітарія – це система організаційних та технічних заходів, спрямованих на усунення потенційно небезпечних факторів і запобігання професійних захворювань та отруєнь.

До організаційних заходів належать:

дотримання вимог охорони праці жінок та осіб віком до 18 років;

проведення попередніх та періодичних медичних оглядів осіб, які працюють у шкідливих умовах;

забезпечення працюючих у шкідливих умовах лікувально-профілактичним обслуговуванням тощо.

Технічні заходи передбачають:

систематичне підтримання чистоти в приміщеннях і на робочих місцях;

розробку та конструювання обладнання, що виключає виділення пилю, газів та пари, шкідливих речовин у виробничих приміщеннях;

забезпечення санітарно-гігієнічних вимог до повітря виробничого середовища;

улаштування систем вентиляції та кондиціонування робочих місць із шкідливими умовами праці;

забезпечення захисту працюючих від шуму, ультра- та інфра-звуку, вібрації, різних видів випромінювання.

Запобігання професійних захворювань і отруєнь здійснюється через виконання комплексу організаційних і технічних заходів, спрямованих на оздоровлення повітряного середовища, виконання вимог гігієни та особистої безпеки працюючих, державних санітарних правил і норм.

Створення безпечних умов праці та збереження здоров'я працюючих регулюється Законами України „Про охорону праці”, „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, „Основи законодавства України про охорону здоров'я”, Кодексом законів про працю України.

Закон України „Основи законодавства України про охорону

здоров'я” визначає основні принципи охорони здоров'я в Україні:

визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України;

дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій;

гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення;

рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг в галузі охорони здоров'я;

відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;

орієнтація на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом в галузі охорони здоров'я;

попереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний та медичний підхід до охорони здоров'я;

багатоукладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;

децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі.

Право на охорону здоров'я громадянина України передбачає:

життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини;

безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;

санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де він проживає;

безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку;

кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я;

достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та

їх ступінь;

участь в обговоренні проектів законодавчих актів і внесення пропозицій щодо формування державної політики в галузі охорони здоров'я;

участь в управлінні охороною здоров'я та проведенні громадської експертизи з цих питань у порядку, передбаченому законодавством;

можливість об'єднання в громадські організації з метою сприяння охороні здоров'я;

правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я;

відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди;

оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я;

можливість проведення незалежної медичної експертизи у разі незгоди громадянина з висновками державної медичної експертизи, застосування до нього заходів примусового лікування та в інших випадках, коли діями працівників охорони здоров'я можуть бути ущемлені загальновизнані права людини і громадянина.

Разом з тим, громадяни України зобов'язані:

піклуватись про своє здоров'я та здоров'я дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;

у передбачених законодавством випадках проходити профілактичні медичні огляди і робити щеплення;

подавати невідкладну допомогу іншим громадянам, які знаходяться у загрозовому для їх життя і здоров'я стані;

виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я.

З метою забезпечення сприятливих для здоров'я умов праці, навчання, побуту та відпочинку, високого рівня працездатності, профілактики травматизму і професійних захворювань, отруєнь та відвернення іншої можливої шкоди для здоров'я встановлюються єдині санітарно-гігієнічні вимоги до організації виробничих та інших процесів, пов'язаних з діяльністю людей, а також до якості машин, обладнання, будівель, споживчих товарів та інших об'єктів, які можуть мати шкідливий вплив на здоров'я. Всі державні стандарти, технічні умови і промислові зразки обов'язково погоджуються з органами охорони здоров'я в порядку, встановленому законодавством.

Власники і керівники підприємств, установ і організацій зобо-

в'язані забезпечити в їх діяльності виконання правил техніки безпеки, виробничої санітарії та інших вимог щодо охорони праці, передбачених законодавством про працю, не допускати шкідливого впливу на здоров'я людей та навколишнє середовище.

Держава забезпечує нагляд і контроль за створенням сприятливих для здоров'я умов праці, навчання, побуту і відпочинку, сприяє громадському контролю з цих питань (стаття 28 Закону України „Основи законодавства України про охорону здоров'я”).

Стаття 31 Закону України „Основи законодавства України про охорону здоров'я” передбачає проведення обов'язкових медичних оглядів.

З метою охорони здоров'я населення організуються профілактичні медичні огляди неповнолітніх, вагітних жінок, працівників підприємств, установ і організацій з шкідливими і небезпечними умовами праці, військовослужбовців та осіб, професійна чи інша діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення або підвищеною небезпекою для оточуючих.

Власники та керівники підприємств, установ і організацій несуть відповідальність за своєчасність проходження своїми працівниками обов'язкових медичних оглядів та за шкідливі наслідки для здоров'я населення, спричинені допуском до роботи осіб, які не пройшли обов'язкового медичного огляду.

Перелік категорій населення, які повинні проходити обов'язкові медичні огляди, періодичність, джерела фінансування та порядок цих оглядів визначаються Кабінетом Міністрів України.

Закон України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” зобов'язує підприємства, установи і організації:

за пропозиціями посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби розробляти і здійснювати санітарні та протиепідемічні заходи;

у випадках, передбачених санітарними нормами, забезпечувати лабораторний контроль за виконанням вимог цих норм щодо безпеки використання (зберігання, транспортування тощо) шкідливих для здоров'я речовин та матеріалів, утворюваних внаслідок їх діяльності викидів, скидів, відходів та факторів, а також готової продукції;

на вимогу посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби надавати безоплатно зразки використовуваних сировини і ма-

теріалів, а також продукції, що випускається чи реалізується, для проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи;

виконувати розпорядження і вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби при здійсненні ними державного санітарно-епідеміологічного нагляду;

усувати за поданням відповідних посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби від роботи, навчання, відвідування дошкільних закладів осіб, які є носіями збудників інфекційних захворювань, хворих на небезпечні для оточуючих інфекційні хвороби, або осіб, які були в контакті з такими хворими, з виплатою у встановленому порядку допомоги з соціального страхування, а також осіб, які ухиляються від обов'язкового медичного огляду або щеплення проти інфекцій, перелік яких встановлюється центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я;

негайно інформувати органи, установи і заклади державної санітарно-епідеміологічної служби про надзвичайні події і ситуації, що становлять загрозу здоров'ю населення, санітарному та епідемічному благополуччю;

відшкодовувати у встановленому порядку працівникам і громадянам шкоду, завдану їх здоров'ю внаслідок порушення санітарного законодавства.

Норми цього закону визначають зміст державної санітарно-епідеміологічної експертизи. Державна санітарно-епідеміологічна експертиза полягає у комплексному вивченні документів (проектів, технологічних регламентів, інвестиційних програм тощо), а також діючих об'єктів та пов'язаних з ними небезпечних факторів на відповідність вимогам санітарних норм.

Державна санітарно-епідеміологічна експертиза передбачає:

визначення безпеки господарської та іншої діяльності, умов праці, навчання, виховання, побуту, що прямо чи побічно негативно впливають або можуть вплинути на здоров'я населення;

встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам санітарних норм;

оцінку повноти та обґрунтованості санітарних і протиепідемічних (профілактичних) заходів;

оцінку можливого негативного впливу небезпечних факторів, пов'язаних з діяльністю об'єктів експертизи, визначення ступеня створюваного ними ризику для здоров'я населення.

Вимоги безпеки для здоров'я і життя населення є обов'язковими у державних стандартах та інших нормативно-технічних документах на виробу, сировину, технології, інші об'єкти середовища життєдіяльності людини.

Проекти державних стандартів та інших нормативно-технічних документів на всі види нової (модернізованої) продукції підлягають обов'язковій державній санітарно-епідеміологічній експертизі.

Продукція, на яку в державних стандартах та в інших нормативно-технічних документах є вимоги щодо безпеки для здоров'я і життя населення, підлягає обов'язковій сертифікації.

Нагляд за дотриманням вимог санітарних норм у стандартах та інших нормативно-технічних документах, відповідністю продукції вимогам безпеки для здоров'я і життя населення здійснюють виключно органи, установи і заклади державної санітарно-епідеміологічної служби.

У разі, коли в державному стандарті відсутні необхідні обов'язкові вимоги безпеки для здоров'я і життя людини або зазначені вимоги не відповідають санітарним нормам, дія таких державних стандартів призупиняється відповідно до закону головним державним санітарним лікарем України і вони підлягають скасуванню у встановленому законом порядку.

Головний державний санітарний лікар України погоджує методи контролю і випробувань продукції щодо її безпеки для здоров'я і життя населення, інструкції (правила) використання продукції підвищеної небезпеки.

Підприємства, установи, організації та громадяни при розробленні і використанні нових технологій, проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції та технічному переобладнанні підприємств, виробничих об'єктів і споруд будь-якого призначення, плануванні та забудові населених пунктів, курортів, проектуванні і будівництві каналізаційних, очисних, гідротехнічних споруд, інших об'єктів зобов'язані дотримувати вимог санітарного законодавства.

Надання земельних ділянок під будівництво, затвердження норм проектування, проектної та нормативно-технічної документації на будівництво, реконструкцію, введення в експлуатацію нових і реконструйованих об'єктів виробничого, соціально-культурного та іншого призначення, розробка, виготовлення і використання нових машин, механізмів, устаткування, інших засобів виробництва, нових технологій здійснюється за погодженням з державною санітарно-епі-

деміологічною службою.

Підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні своєї діяльності зобов'язані вживати необхідних заходів щодо запобігання та усунення причин забруднення атмосферного повітря, фізичного впливу на атмосферу в населених пунктах, рекреаційних зонах, а також повітря у жилих та виробничих приміщеннях, у навчальних, лікувально-профілактичних та інших закладах, інших місцях тривалого чи тимчасового перебування людей.

Режими навчання та виховання, навчально-трудова навантаження дітей і підлітків підлягають обов'язковому погодженню з відповідними органами та установами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Під час роботи на працюючих впливають різні шкідливі фактори виробничого середовища, які за характером свого впливу поділяються на фізичні, хімічні, біологічні та психофізіологічні.

До фізичних факторів належать параметри повітря в приміщенні (температура, вологість, швидкість руху повітря), вібрація, шум, нетоксичний пил, пара, різні види випромінювань, освітленість тощо.

До хімічних факторів відносяться токсичні пил, пара і газ.

До біологічних факторів відноситься вплив мікроорганізмів та бактерій рослин та тварин (під час переробки натуральних волокон, шкіри, хутра).

До психофізіологічних факторів відносяться фізичні та нервово-психічні перевантаження, які пов'язані з тяжкою, монотонною працею.

Кожен з цих факторів впливає на організм людини, викликає у ньому функціональні зміни, професійні захворювання або отруєння.

Шум – це хаотична сукупність різних за силою і частотою звуків, що заважають сприйняттю корисних сигналів. Шум несприятливо впливає на людину і може спричинити хворобливий стан, у тому числі глухуватість і глухоту. Під впливом шуму у людини прискорюється пульс і дихання. Тривалий шум впливає на центральну нервову та серцево-судинну систему: з'являються ознаки перевтоми, послаблюється увага, підвищується нервова збудливість, знижується працездатність, порушується робота шлунково-кишкового тракту.

Вухом людини сприймає шум до 130 дБ. При 150 дБ шум для людини нестерпний.

Нормою виробничого шуму є рівень звуку до 85 дБ. Якщо рівень перешкод становить 20 дБ, то такий шум не заважає розбірливості мови. З підвищенням рівня перешкод до 70 дБ та вище мова стає

нерозбірливу. Для орієнтації в рівнях звуку приводяться дані рівнів різних джерел звуку, дБ:

Рівень   Джерело

- 0   - Поріг чутності
- 10   - Шепіт на відстані 1 м
- 20   - Дуже тиха кімната
- 30   - Шепіт на відстані 2 м
- 40   - Бесіда тихим голосом
- 50   - Контора, будинок
- 60   - Рух на швидкісній автомобільній дорозі
- 70   - Інтенсивний вуличний рух
- 80   - Відбійний молоток на відстані 15 м
- 90   - Середній рівень музичного супроводу
- 110 - Авіаційний поршневий двигун, естрадний оркестр в танцювальному залі
- 120** - Початок больових відчуттів.
- 130 - Зліт реактивного літака на відстані 60 м
- 140** - Поріг больового відчуття
- 150** - Пошкодження вуха
- 160** - Руйнування вуха

Шум створюють машини, механізми, інструменти незадовільної конструкції, зі спрацьованими деталями, учні під час перерв.

Найбільш ефективний засіб боротьби з шумом – зниження його у джерелі створення: зміна і заміна шумних технологічних процесів або обладнання мал шумними: звуковбирання та звукоізоляція; екранування, використання глушителів шуму; індивідуальні засоби захисту від шуму.

Вібрація – це механічні коливання твердих тіл. З фізичної точки зору між шумом і вібрацією принципової відмінності немає, але вібрація сприймається вестибулярним апаратом та дотиком, а шум – органом слуху. Джерелом вібрації є механічні, пневматичні та електричні інструменти ударної або обертальної дії, обладнання, яке встановлено без достатньої амортизації та віброізоляції, а також транспортні та сільськогосподарські машини. За характером впливу на організм вібрація передається на все тіло людини. Місцева вібрація викликає погіршення кровопостачання окремих органів, при загальній вібрації порушується діяльність серця та центральної нервової системи. Під час довготривалої та інтенсивної дії вібрації може виникнути тяжке захворювання – вібраційна хвороба.

Дія вібрації залежить від її частоти. Вібрації з частотою 6 Гц є резонансними для всього організму. Людина при цьому відчуває качку, що діє на вестибулярний апарат і центральну нервову систему. Під час дії такої частоти вібрації може виникнути захворювання під назвою „морська хвороба”.

Резонансна частота для органів черевної порожнини (шлунок, печінка та ін.) дорівнює 7 Гц, для голови – 17-27 Гц. У зв'язку з цим коливання з частотою 5-8 Гц викликає почуття вібрації нутрощів; 17 - 25 Гц – відчуття вібрації в зубах; 40 Гц – відчуття вібрації в стопах.

Засоби боротьби з вібрацією поділяють на колективні та індивідуальні. Колективні засоби: зниження вібрації через вплив на джерело збудження; зниження вібрації на шляху її розповсюдження.

Засоби віброзахисту поділяються на огороджувальні (захисні); віброізоляційні; віброгасильні і вібропоглинаючі; засоби автоматичного контролю, сигналізації та дистанційного керування; позначення вібруючих поверхонь знаком або фарбою,

Захисні засоби запобігають доступу людини до зони, де діє вібрація. Конструктивно вони можуть бути зроблені у вигляді ґратчастих, сітчастих та непрозорих перешкод із металу, деревини тощо. Віброізоляція зменшує рівні вібрації, що передаються від джерела на тіло працюючого. Вона здійснюється введенням між джерелом вібрації та працюючим проміжного пружного зв'язку, наприклад, фундамент машин, збудований на пружних прокладках.

Вібропоглинання може бути здійснене: використанням конструктивних матеріалів з великим внутрішнім тертям, нанесенням на поверхню виробу шару пружно-в'язких матеріалів, що мають велике внутрішнє тертя.

Засоби індивідуального захисту від вібрації: спеціальне віброзахисне взуття; рукавиці з м'якими надолонниками; пружнодемпфуючі прокладки та пластини для обхвату вібруючих рукояток та деталей.

Іонізуюче випромінювання – будь-який вид випромінювання, взаємодія якого з середовищем призводить до виникнення електричних зарядів різних знаків. Іонізуюче випромінювання, проникаючи до організму людини та проходячи через біологічну тканину, викликають в ній появу заряджених часток, що супроводжується змінами структури молекул: порушеннями міжмолекулярних зв'язків і веде до загибелі клітин. Зміни у біохімічному складі клітини та обміні речовин порушують функції центральної нервової системи, що, в свою чергу, викликає порушення функції залоз внутрішньої секреції, зміни судинної

проникності. Періодичне попадання радіоактивних речовин до організму призводить до їх накопичення та до збільшення іонізації атомів та молекул живої тканини. Внаслідок змін, що сталися, порушується нормальна течія біохімічних процесів та обмін речовин, що призводить до променевої хвороби. Діючи на шкіру, іонізуюче випромінювання викликає опіки або сухість, випадіння волосся, під час дії на очі – катаракту. Виникають також і генетичні наслідки, які ведуть до спадкових захворювань.

Захист від іонізуючих випромінювань забезпечується такими засобами та методами: ізоляцією або огорожуванням джерел випромінювань за допомогою спеціальних камер, огорож, екранів, обмежень часу перебування персоналу в радіаційно-небезпечній зоні, віддаленням робочого місця від джерел випромінювання, використанням дистанційного керування; засобів сигналізації і контролю, використанням засобів індивідуального захисту.

Ультрафіолетове випромінювання. Джерелами ультрафіолетових випромінювань у виробничих умовах є: електродугове зварювання, плазмове обладнання, газорозрядні лампи тощо.

Біологічна дія ультрафіолетового випромінювання обумовлена хімічними змінами молекул живих клітин, які його поглинають, і виявляється в порушенні поділу та загибелі клітин. Тривалість впливу великих доз випромінювання може призвести до уражень шкіри та органів зору.

Ефективним методом захисту від ультрафіолетового випромінювання є екранування джерел випромінювання. Робочі місця огорожують ширмами, щитами, обладнують кабіни. Як засоби індивідуального захисту використовують спецодяг, спецвзуття, рукавиці, захисні окуляри та щитки із світлофільтрами.

Електромагнітне випромінювання. Джерелами електромагнітних випромінювань є потужні телевізійні та радіомовні станції, промислові установки високочастотного нагріву, вимірювальні прилади, а також будь-які елементи, що включені до високочастотної мережі. Дія електромагнітних полів на організм людини виявляється у функціональному розладі центральної нервової системи. Суб'єктивні почуття при цьому – підвищена втома, головний біль, зниження точності рухів, млявість.

Основні види захисту: зменшення випромінювань безпосередньо біля джерела; дистанційний контроль і керування в екранованому приміщенні; організаційні заходи (проведення дозиметричного конт-

ролю, медичні огляди, додаткова відпустка, скорочені робочі дні); застосування засобів індивідуального захисту (спецодяг, захисні окуляри).

Лазерне випромінювання. Лазери використовують у техніці, медицині. Найбільш чутливим органом до лазерного випромінювання є очі, ушкодження сітківки очей може статись навіть при порівняно невеликих інтенсивностях.

До колективних засобів захисту належать: застосування телевізійних систем спостереження за технологічним процесом, захисні екрани; системи блокування та сигналізації; огороження лазерно-небезпечної зони.

Індивідуальні засоби захисту: спеціальні протилазерні окуляри; щитки, маски; технологічні халати та рукавиці.

Дія шкідливих речовин.

За фізіологічним впливом шкідливі речовини розподіляють на 5 груп:

1) подразнюючі, що уражують шляхи дихання, шкіру, слизові оболонки (кислоти, луги, сірчисті сполуки, аміак тощо);

2) задушливі (інертні гази, вуглекислий газ, метан, азот тощо);

3) отрути, що призводять до ушкоджень внутрішніх органів, кровоносних судин і нервової системи (спирти, ефіри, бензол, фенол, пил таких токсичних металів, як олово, свинець, ртуть, марганець);

4) летючі наркотики, що спричиняють наркотичний вплив (ацетилен, летючі вуглеводи);

5) пил (інертний або той, що викликає алергічні реакції).

За ступенем впливу на організм людини шкідливі речовини поділяються на 4 класи небезпеки:

1-й — надзвичайно шкідливі;

2-й — високошкідливі;

3-й — помірно шкідливі;

4-й — малошкідливі.

Робота в умовах запиленого повітря призводить до різних захворювань шкіри, запалення очей (кон'юнктивіту), носової та бронхіальної астми, бронхіту, катару шляхів дихання тощо, а також до тяжких професійних захворювань (силікозу) та хронічних отруєнь працюючих.

Шкідливі пара та гази, що утворюються у виробничих приміщеннях, можуть спричинити порушення нормальної життєдіяльності організму і стати причиною гострих і хронічних отруєнь.

Захист працюючих від дії промислових газів, пари та пилу здійснюється за допомогою таких основних заходів:

автоматизації та механізації процесів, що супроводжуються шкідливими виділеннями;

удосконаленням технологічних процесів;

удосконаленням конструкції обладнання (герметизація тощо);

влаштуванням місцевої вентиляції для відсмоктування отруйних речовин безпосередньо від місця їх утворення;

використанням індивідуальних засобів (у доповнення до загальних захисних засобів використовується спецодяг, антисептичні пасти, окуляри, шоломи, маски, протигази та респіратори).

Органи дихання захищаються фільтруючими та ізолюючими (кисневими, шланговими) приладами.

Захист населення від шкідливого впливу шуму, неіонізуючих випромінювань та інших фізичних факторів передбачено статтею 24 Закону України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та громадяни при здійсненні будь-яких видів діяльності з метою відвернення і зменшення шкідливого впливу на здоров'я населення шуму, неіонізуючих випромінювань та інших фізичних факторів зобов'язані:

здійснювати відповідні організаційні, господарські, технічні, технологічні, архітектурно-будівельні та інші заходи щодо попередження утворення та зниження шуму до рівнів, установлених санітарними нормами;

забезпечувати під час роботи закладів громадського харчування, торгівлі, побутового обслуговування, розважального та грального бізнесу, культури, при проведенні концертів, дискотек, масових святкових і розважальних заходів тощо рівні звучання звуковідтворювальної апаратури та музичних інструментів у приміщеннях і на відкритих площадках, а також рівні шуму в прилеглих до них жилих і громадських будівлях, що не перевищують рівнів, установлених санітарними нормами;

вживати заходів щодо недопущення впродовж доби перевищень рівнів шуму, встановлених санітарними нормами, в таких приміщеннях і на таких територіях (захищені об'єкти):

1) жилих будинків і прибудинкових територіях;

2) лікувальних, санаторно-курортних закладів, будинків-інтер-

натів, закладів освіти, культури;

3) готелів і гуртожитків;

4) розташованих у межах населених пунктів закладів громадського харчування, торгівлі, побутового обслуговування, розважального та грального бізнесу;

5) інших будівель і споруд, у яких постійно чи тимчасово перебувають люди;

6) парків, скверів, зон відпочинку, розташованих на території мікрорайонів і груп житлових будинків.

Шум на захищених об'єктах при здійсненні будь-яких видів діяльності не повинен перевищувати рівнів, установлених санітарними нормами для відповідного часу доби.

У нічний час, із двадцять другої до восьмої години на захищених об'єктах забороняються гучний спів і викрики, користування звуковідтворювальною апаратурою та іншими джерелами побутового шуму, проведення салютів, феєрверків, використання піротехнічних засобів.

Проведення на захищених об'єктах ремонтних робіт, що супроводжуються шумом, забороняється у робочі дні з двадцять першої до восьмої години, а у святкові та неробочі дні – цілодобово. Власник або орендар приміщень, у яких передбачається проведення ремонтних робіт, зобов'язаний повідомити мешканців прилеглих квартир про початок зазначених робіт. За згодою мешканців усіх прилеглих квартир ремонтні та будівельні роботи можуть проводитися також у святкові та неробочі дні. Шум, що утворюється під час проведення будівельних робіт, не повинен перевищувати санітарних норм цілодобово.

Передбачені частинами другою, третьою та четвертою цієї статті вимоги щодо додержання тиші та обмежень певних видів діяльності, що супроводжуються шумом, не поширюються на випадки:

1) здійснення в закритих приміщеннях будь-яких видів діяльності, що супроводжуються шумом, за умов, що виключають проникнення шуму в прилеглі приміщення, в яких постійно чи тимчасово перебувають люди;

2) здійснення в закритих приміщеннях будь-яких видів діяльності, що супроводжуються шумом, за умов, що виключають проникнення шуму за межі таких приміщень;

3) попередження та/або ліквідації наслідків аварій, стихійного лиха, інших надзвичайних ситуацій;

4) надання невідкладної допомоги, попередження або припи-

нення правопорушень;

5) попередження крадіжок, пожеж, а також виконання завдань цивільної оборони;

6) проведення зборів, мітингів, демонстрацій, походів, інших масових заходів, про які завчасно сповіщено органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування;

7) роботи обладнання і механізмів, що забезпечують життєдіяльність жилих і громадських будівель, за умов ужиття невідкладних заходів щодо максимального обмеження проникнення шуму в прилеглі приміщення, в яких постійно чи тимчасово перебувають люди;

8) відзначення встановлених законом святкових і неробочих днів, днів міст, інших свят відповідно до рішення місцевої ради, проведення спортивних змагань;

9) проведення салютів, феєрверків, інших заходів із використанням вибухових речовин і піротехнічних засобів у заборонений час за погодженням із уповноваженим органом місцевого самоврядування в порядку, передбаченому правилами додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях.

Сільські, селищні, міські ради затверджують правила додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях, якими з урахуванням особливостей окремих територій (курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні, заповідні тощо) установлюються заборони та обмеження щодо певних видів діяльності, що супроводжуються утворенням шуму, а також установлюється порядок проведення салютів, феєрверків, інших заходів із використанням вибухових речовин і піротехнічних засобів.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування в межах повноважень, встановлених законом, забезпечують контроль за додержанням керівниками та посадовими особами підприємств, установ, організацій усіх форм власності, а також громадянами санітарного та екологічного законодавства, правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях, інших нормативно-правових актів у сфері захисту населення від шкідливого впливу шуму, неіонізуючих випромінювань та інших фізичних факторів

Відповідно до статті 13 Закону України „Про охорону праці” роботодавець організовує проведення аудиту охорони праці, лабораторних досліджень умов праці, оцінку технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестацій робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці в порядку і в строки, ви-

значені законодавством, та за їх підсумками вживає заходів щодо усунення небезпечних і шкідливих для здоров'я виробничих факторів.

Результати атестації за умовами праці є основою для вирішення питань надання пенсій за віком на пільгових умовах відповідно до Закону України „Про пенсійне забезпечення”, інших пільг та компенсацій, а також розроблення і реалізації організаційних, технічних, економічних та соціальних заходів колективного договору щодо поліпшення умов трудової діяльності.

Атестація проводиться на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від форм власності й господарювання, де технологічний процес, використовуване обладнання, сировина та матеріали є потенційними джерелами шкідливих і небезпечних виробничих факторів, що можуть несприятливо впливати на стан здоров'я працівників, а також на їхніх нащадків як тепер, так і в майбутньому.

Основною метою атестації є регулювання відносин між власником або уповноваженим ним органом і працівниками у галузі реалізації прав на здорові й безпечні умови праці, пільгове пенсійне забезпечення, пільги та компенсації за роботу в несприятливих умовах.

Правовою основою для проведення атестації є чинні законодавчі й нормативні акти з питань охорони і гігієни праці, списки виробництв, робіт, професій і посад, що дають право на пільгове пенсійне забезпечення та інші пільги і компенсації залежно від умов праці.

Атестації підлягають робочі місця, на яких технологічний процес, обладнання, використовувані сировина і матеріали можуть бути потенційними джерелами шкідливих і небезпечних факторів.

Атестація робочих місць передбачає:

виявлення на робочому місці шкідливих і небезпечних виробничих факторів та причин їх виникнення;

дослідження санітарно-гігієнічних факторів виробничого середовища, важкості й напруженості трудового процесу на робочому місці;

комплексну оцінку факторів виробничого середовища і характеру праці щодо відповідності їх вимогам стандартів, санітарних норм і правил;

обґрунтування віднесення робочого місця до відповідної категорії за шкідливими умовами праці;

підтвердження (встановлення) права працівників на пільгове пенсійне забезпечення, додаткову відпустку, скорочений робочий день, інші пільги і компенсації залежно від умов праці;

перевірку правильності застосування списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пільгове пенсійне забезпечення;

розв'язання спорів, які можуть виникнути між юридичними особами і громадянами (працівниками) стосовно умов праці, пільг і компенсацій;

розроблення комплексу заходів по оптимізації рівня гігієни і безпеки, характеру праці і оздоровлення трудящих;

вивчення відповідності умов праці рівневі розвитку техніки і технології, удосконалення порядку та умов установаження і призначення пільг і компенсацій.

Періодичність атестації встановлюється підприємством у колективному договорі, але не рідше одного разу на 5 років.

Санітарно-гігієнічні дослідження факторів виробничого середовища і трудового процесу проводять санітарні лабораторії підприємств і організацій, науково-дослідних і спеціалізованих організацій, атестованих органами Держстандарту і Міністерства охорони здоров'я за списками, узгодженими з органами Державної експертизи умов праці, а також на договірній основі лабораторії територіальних санітарно-епідеміологічних станцій.

Для організації і проведення атестації керівник підприємства видає наказ, в якому:

визначає основу і завдання атестації;

затверджує склад, голову і секретаря постійно діючої атестаційної комісії, визначає її повноваження;

установлює терміни і графіки проведення підготовчих робіт у структурних підрозділах підприємства;

визначає взаємодію із зацікавленими державними органами і громадськими організаціями (експертизою умов праці, санітарно-епідеміологічною службою);

визначає проектні, науково-дослідні установи для науково-технічної оцінки умов праці і участі в розробленні заходів по усуненню шкідливих виробничих факторів.

До складу атестаційної комісії рекомендується вводити головних спеціалістів, працівників відділу кадрів, праці і заробітної плати, охорони праці, органів охорони здоров'я підприємства, представників громадських організацій.

Атестаційна комісія:

здійснює організаційне, методичне керівництво і контроль за

проведенням роботи на всіх етапах;

формує всю потрібну правову і нормативно-довідкову базу і організує її вивчення;

визначає і залучає у встановленому порядку потрібні організації до виконання спеціальних робіт;

організує виготовлення планів розташування обладнання по кожному підрозділу з урахуванням його експлікації, визначає межу робочих місць (робочих зон) та надає їм відповідний номер;

складає перелік робочих місць, що підлягають атестації;

порівнює застосовуваний технологічний процес, склад обладнання, використовувані сировину і матеріали із передбаченими в проєктах;

визначає обсяг досліджень шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища та організує ці дослідження;

прогнозує та виявляє утворення шкідливих і небезпечних факторів на робочих місцях;

встановлює на основі Єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника (ЄТКД) відповідність найменування професій і посад, зайнятих на цих робочих місцях, характеру фактично виконуваних робіт. У разі відхилень назва професії (посади) приводиться у відповідність до ЄТКД по фактично виконуваній роботі;

складає „Карту умов праці” на кожне враховане робоче місце або групу аналогічних місць;

проводить атестацію і складає перелік робочих місць, виробництв, професій та посад з несприятливими умовами праці;

уточнює діючі і вносить пропозиції на встановлення пільг і компенсацій залежно від умов праці, визначає витрати на дані цілі;

розробляє заходи до поліпшення умов праці і оздоровлення працівників;

виконує свої функції до призначення нового складу комісії при позачерговій атестації.

У ході вивчення треба визначити:

характерні для конкретного робочого місця виробничі фактори, які підлягають лабораторним дослідженням;

нормативне значення (ГДК, ГДР) параметрів, факторів виробничого середовища і трудового процесу, використовуючи систему стандартів безпеки праці, санітарні норми і правила, інші регламенти;

фактичне значення факторів виробничого середовища і трудового процесу шляхом лабораторних досліджень або розрахунків.

Прилади і обладнання для лабораторних та інструментальних досліджень повинні відповідати метрологічним вимогам і підлягати перевірці у встановлені строки.

Лабораторно-інструментальні дослідження фізичних, хімічних, біологічних, визначення психофізіологічних факторів проводяться в процесі роботи у характерних (типових) виробничих умовах, при справних і ефективно діючих засобах колективного і індивідуального захисту.

Результати замірів (визначень) показників шкідливих і небезпечних виробничих факторів оформлюють протоколами за встановленими формами.

Визначається тривалість (процент від тривалості зміни) дії виробничого фактора.

Оцінка результатів лабораторних досліджень, інструментальних вимірів проводиться шляхом порівняння фактично визначеного значення з нормативним (регламентованим).

При цьому шум і вібрація оцінюються за еквівалентним рівнем.

Ступінь шкідливості і небезпечності кожного фактора виробничого середовища і трудового процесу тільки III класу визначається за критеріями, встановленими гігієнічною класифікацією праці № 4137-86.

При наявності в повітрі робочої зони двох і більше шкідливих речовин різнонаправленої дії кожна з них враховувати самостійним фактором, що підлягає кількісній оцінці.

При наявності в повітрі робочої зони двох і більше шкідливих речовин однонаправленої дії відношення фактичних концентрацій кожної з них до встановлених для них ГДК підсумовуються. Якщо сума відношень перевищує одиницю, то ступінь шкідливості даної групи речовин визначається, виходячи з величини цього перевищення з урахуванням класу небезпечності найтоксичнішої речовини групи, а вся група оцінюється як одна речовина.

Концентрація шкідливих речовин однонаправленої дії визначається за ГОСТ 12.1.005-88.

Оцінка умов праці при наявності двох і більше шкідливих і небезпечних виробничих факторів здійснюється за найвищим класом і ступенем.

Оцінка технічного рівня робочого місця проводиться шляхом аналізу:

відповідності технологічного процесу, будівель і споруд - проє-

ктам, обладнання - нормативно-технічній документації, а також характеру та обсягу виконаних робіт, оптимальності технологічних режимів;

технологічної оснащеності робочого місця (наявності технологічного оснащення та інструменту, контрольно-вимірювальних приладів і їхнього технічного стану, забезпеченості робочого місця підйомно-транспортними засобами);

відповідності технологічного процесу, обладнання, оснащення інструменту і засобів контролю вимогам стандартів безпеки та нормам охорони праці;

впливу технологічного процесу, що відбувається на інших робочих місцях.

При оцінці організаційного рівня робочого місця аналізується:

раціональність планування (відповідність площі робочого місця нормам технологічного проектування та раціонального розміщення обладнання і оснащення), а також відповідність його стандартам безпеки, санітарним нормам та правилам;

забезпеченість працівників спецодягом і спецвзуттям, засобами індивідуального і колективного захисту та відповідність їх стандартам безпеки праці і встановленим нормам;

організація роботи захисних споруд, пристроїв, контрольних приладів.

Робоче місце за умовами праці оцінюється з урахуванням впливу на працівників всіх факторів виробничого середовища і трудового процесу, передбачених гігієнічною класифікацією праці, сукупних факторів технічного і організаційного рівня умов праці, ступеня ризику пошкодження здоров'я.

На основі комплексної оцінки робочі місця відносять до одного з видів умов праці:

– з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці;

– зі шкідливими і важкими умовами праці;

– зі шкідливими умовами праці та заносять до розділу III Карти.

За результатами атестації визначаються право на пенсію, інші пільги і компенсації, невідкладні заходи на поліпшення умов і безпеки праці, для розроблення і впровадження яких не треба залучати сторонні організації і фахівців.

З результатами атестації ознайомлюють працівників, зайнятих на робочому місці, що атестується. Карту підписують голова і члени комісії.

За результатами атестації складається перелік:

робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, працівникам яких підтверджено право на пільги і компенсації, передбачені законодавством;

робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, працівникам яких пропонується встановити пільги і компенсації за рахунок коштів підприємства згідно з ст. 26 Закону України „Про підприємства”, і ст. 13 Закону України „Про пенсійне забезпечення”;

робочих місць з несприятливими умовами праці, на яких необхідно здійснити першочергові заходи по їх поліпшенню.

Перелік робочих місць, виробництв, робіт, професій і посад, працівникам яких підтверджено право на пільги і компенсації, зокрема на пільгове пенсійне забезпечення, передбачене законодавством, підписує голова комісії за погодженням з профспілковим комітетом. Він затверджується наказом по підприємству, організації та зберігається протягом 50 років. Витяги з наказу додаються до трудової книжки працівників, професії і посади яких внесено до переліку.

Державні санітарні правила та норми підготовлені з урахуванням останніх наукових розробок і досліджень щодо регламентації гігієнічних умов і режимів навчання при сучасних формах організації навчально-виховного процесу для всіх виховних закладів для дітей і підлітків від 6 до 17 років, враховуючи Закон України „Про освіту”.

Посадові особи і громадяни України, які допустили порушення державних санітарно-гігієнічних норм і правил, можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності відповідно до діючого законодавства.

ДСанПіН 5.5.2.008-98 – обов'язковий для виконання документ, регламентуючий безпечні для здоров'я дітей і підлітків умови навчання та виховання, що сприяють підвищенню їхньої працездатності протягом навчального дня, тижня, року, поліпшують психофізіологічний розвиток та зміцнюють їхнє здоров'я (підстава ст. 7, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28 Закону України „Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення”).

Санітарно-побутове забезпечення працюючих.

Санітарно-побутові приміщення входять до комплексу допоміжних приміщень. Санітарно-гігієнічні вимоги до них диктуються санітарними нормами та правилами. До загальних і спеціальних побутових улаштувань належать гардеробні, душові, умивальники, кімнати особистої гігієни жінки, пункти харчування, приміщення для прання,

хімічної чистки і сушки, ремонту робочого одягу і взуття, приміщення для обігріву працюючих.

Забороняється використання побутових приміщень не за призначенням. Усі побутові приміщення на видному місці повинні мати укомплектовані аптечки. Дезинфекцію побутових приміщень необхідно робити не рідше 1 разу на місяць.

Паління на території навчальних закладів заборонено.

Приміщення для особистої гігієни жінок передбачається на підприємстві, якщо кількість працюючих в одну зміну жінок не менша 15. Для забезпечення працюючих питною водою обладнують фонтанчики або закриті бачки з фонтануючими насадками. Один фонтанчик обладнують на 100 чол. Питна вода повинна мати температуру 8-20°C. Відстань від робочих місць до питної води не повинна перевищувати 75 м.

Щорічні медичні огляди неповнолітніх, осіб до 21 року.

Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому до досягнення 21 року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові. Мета цих оглядів – установлення фізичної і психофізіологічної придатності осіб до роботи за конкретно визначеною професією, спеціальністю та нагляд за станом їх здоров'я, виявлення ранніх ознак впливу виробничих умов і шкідливостей на організм. Придатність неповнолітніх до роботи взагалі за конкретною професією зокрема встановлюється медичною установою у відповідності до спеціальних переліків медичних протипоказань до роботи та виробничого навчання підлітків. Якщо внаслідок медичного огляду виявиться, що робота, на яку бажає стати підліток, протипоказана йому за станом здоров'я, неповнолітньому може бути запропонована інша, відповідна стану його здоров'я, робота. Якщо внаслідок обов'язкового щорічного медичного огляду виявиться, що неповнолітній або особа віком до 21 року за станом здоров'я не може зовсім або тимчасово виконувати свою роботу, то медична установа направляє його на лікування або робить висновок щодо необхідності переведу його на іншу роботу.

Відповідно до статті 19 Закону України „Про охорону праці” власник зобов'язаний за свої кошти організувати проведення періодичних медичних оглядів осіб віком до 21 року. За час проходження медичного огляду за працівником зберігається місце роботи і середній заробіток. Щорічні медичні огляди проходять всі працівники навчальних закладів. Зміст медичних оглядів встановлюється Міністерством

охорони здоров'я України.

Власник має право притягнути до дисциплінарної відповідальності і зобов'язаний відсторонити працівника від роботи без збереження його заробітної плати, якщо він ухиляється від проходження обов'язкового медичного огляду.

Працівник має право:

одержувати інформацію про стан свого здоров'я на основі висновків медичної комісії;

відмовитись від роботи, яка протипоказана йому згідно з медичними висновками.

Працівник зобов'язаний проходити в установлених порядку і терміни медичні огляди та виконувати медичні рекомендації.

Порядок проходження медичного огляду працівників регламентується ДНАОП 0.03-4.02-94 „Положення про медичний огляд працівників певних категорій” (із змінами і доповненнями, внесеними наказом Міністерства охорони здоров'я України від 7 червня 1999 року № 139), затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31 березня 1994 р. № 45, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 21 червня 1994 р. за № 136/345.

Положенням встановлюються:

- єдиний порядок організації та проведення попереднього (при прийнятті на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, а також щорічного обов'язкового медичного огляду осіб віком до 21 року;

- обов'язки, права і відповідальність власника або уповноваженого ним органу підприємства, установи, організації, працівника, органу і закладу Міністерства охорони здоров'я України.

Організацію і проведення медичних оглядів забезпечують:

- власник підприємства, установи, організації незалежно від форм власності і видів їх діяльності;

- органи і заклади Міністерства охорони здоров'я України:

лікувально-профілактичні, санітарно-епідеміологічні, науково-дослідні, медичні інститути (університети), на території обслуговування яких знаходяться підприємства, установи, організації, колгоспи, радгоспи, фермерські, орендні, кооперативні, малі, спільні під-

приємства, об'єкти харчової промисловості, дитячі і дошкільні заклади та інші об'єкти.

Власник за рахунок коштів підприємства організує проведення медичних оглядів, відшкодовує витрати на лікування, професійну і медичну реабілітацію осіб з професійними захворюваннями, обстеження конкретних умов праці для складання санітарно-гігієнічної характеристики.

Попередні медичні огляди при прийнятті на роботу проводяться з метою установлення фізичної і психофізіологічної придатності осіб до роботи за конкретно визначеною професією, спеціальністю, посадою, запобігання захворюванням і нещасним випадкам, виявлення захворювань (інфекційних та ін.), які становлять загрозу зараження працівників, продукції, що випускається, допуску до роботи осіб віком до 21 року.

Періодичні медичні огляди:

- проводяться для осіб, котрі зайняті на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці, відповідно до Переліку шкідливих речовин, несприятливих виробничих факторів і робіт, для виконання яких обов'язкові медичні огляди працівників (додатки 1, 2 наказу Міністерства охорони здоров'я СРСР від 29.09.89 р. № 555 „Про удосконалення системи медичних оглядів працівників і водіїв індивідуальних транспортних засобів”), а для осіб віком до 21 року - відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я СРСР від 10.04.81 р. № 387 „Про заходи по удосконаленню медико-санітарної допомоги підліткам”, а також відповідно до Переліку професій та видів діяльності, для яких є обов'язковим первинний і періодичний профілактичний наркологічний огляд, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України „Про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення” від 06.11.97 № 1238, та наказу МОЗ України від 28.11.97 № 339 „Про вдосконалення системи профілактичних протиалкогольних та протинаркотичних заходів та обов'язкових профілактичних наркологічних оглядів”, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11.12.97 за № 586/2390;

- забезпечують динамічний нагляд за станом здоров'я працівників, виявлення ранніх ознак впливу виробничих умов і шкідливості на організм, а також захворювань, які не дають змоги продовжувати роботу за даною професією, запобігання нещасним випадкам, поширенню інфекційних і паразитарних захворювань;

- можуть проводитись в період перебування працівника в стаціонарі, або у випадках, коли він звернувся за медичною допомогою. Результати проведеного обстеження передаються лікувально-профілактичному закладу, який обслуговує підприємство.

На час проходження медогляду, обстеження в профпатологічних центрах, клініках науково-дослідних і медичних інститутах (університетах) для уточнення діагнозу або визначення ролі виробничих факторів у розвитку захворювань за працюючими зберігається місце роботи (посада) і середній заробіток.

Власник:

разом із санітарно-епідеміологічною станцією, профспілковим комітетом визначає контингент осіб, які підлягають періодичним медичним оглядам, і складає в двох примірниках поіменний список, узгоджуючи його в санепідстанції. Один примірник списку направляє в лікувально-профілактичний заклад, другий залишається на підприємстві (у відповідального за організацію медогляду органу);

направляє осіб, які приймаються на підприємство або змінюють професію і місце роботи, для проходження попереднього медичного огляду з направленням встановленої форми;

знайомить особу, яка приймається на роботу, з притаманними конкретній професії шкідливими і небезпечними виробничими факторами і речовинами, з нормативними актами з охорони праці;

виділяє асигнування на організацію медоглядів, частково відшкодовує витрати на обстеження і лікування працівників в профпатологічних центрах, клініках науково-дослідних інститутів, медичних інститутів (університетів), обстеження умов праці з складанням санітарно-гігієнічних характеристик, професійну реабілітацію осіб з профзахворюваннями;

видає наказ про проведення медоглядів в строки, погоджені з лікувально-профілактичними закладами, призначає відповідальних за організацію медогляду;

сприяє створенню або покращенню матеріально-технічної бази медико-санітарних частин, лікувально-профілактичних закладів для проведення медичних оглядів, клінічних та інших досліджень;

виділяє приміщення для проведення медоглядів;

направляє працівників на медогляд в лікувально-профілактичний заклад і здійснює контроль за терміном його проходження;

забезпечує працюючих медичними і санітарними книжками згідно з формами, затвердженими Міністерством охорони здоров'я України, та бланками-направленнями на медогляди;

забезпечує виконання рекомендованих оздоровчо-профілактичних заходів;

здійснює працевлаштування працівників у відповідності з результатами медичних оглядів;

проводить облік, контроль і оцінку параметрів шкідливих і небезпечних виробничих факторів і речовин на конкретних роботах, які потребують проведення медоглядів працівників;

проводить аналіз показників стану здоров'я працівників.

Лікувально-профілактичний заклад:

щорічно видає наказ про створення комісії для проведення медоглядів з визначенням терміну, місця проведення, переліку спеціалістів-лікарів, клінічних та інших досліджень. Очолює комісію заступник головного лікаря лікувально-профілактичного закладу, який має підготовку з професійної патології;

розробляє, погоджує з власником і санепідстанцією план-графік проведення медоглядів;

проводить медичний огляд працівників, клінічні та інші дослідження;

залучає до медоглядів інших спеціалістів, проводить за показаннями додаткові клінічні дослідження, необхідні для оцінки стану здоров'я працівників;

запитує в санітарно-епідеміологічних станціях санітарно-гігієнічні характеристики умов праці працівників;

контролює додержання строків проходження медоглядів;

робить висновок про стан здоров'я кожного працівника, який пройшов медогляд, за встановленою формою. Приймає рішення, відповідно до медичних протипоказань, про можливість продовження роботи в даній професії для осіб, у яких виявлені загальносоматичні або професійні захворювання;

інформує працівника про стан його здоров'я і можливість проводити роботу в своїй професії за результатами медичного огляду чи видає висновки про переведення на іншу роботу;

за медичними показаннями направляє працівника на обстеження в лікувально-профілактичні заклади, яким надано право встановлювати діагноз професійного захворювання;

направляє працівника для уточнення або підтвердження діагнозу інфекційного чи паразитарного захворювання до інфекційної лікарні, відділення;

направляє працівника за медичними показаннями на медико-соціальну експертну комісію (МСЕК);

проводить: один раз на рік медичний огляд осіб, котрі припинили роботу у виробництвах з шкідливими та небезпечними факторами, вплив яких може обумовити пізній розвиток професійних захворювань; достроковий медичний огляд осіб, які перенесли тяжкі захворювання, травми, а також за рішенням власника, територіальної санепідстанції чи на вимогу працівника; обов'язковий щорічний медичний огляд осіб віком до 21 року згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР від 10.04.81 р. № 387 „Про заходи по удосконаленню медико-санітарної допомоги підліткам”; аналіз та узагальнення результатів медичних оглядів, оформлення заключного акта, який надсилають в територіальну санепідстанцією, власнику та профспілковий комітет підприємства.

визначає необхідність направлення працівників на стаціонарне, амбулаторне, санаторно-курортне лікування, в будинки відпочинку, профілакторії, на дієтичне харчування для оздоровлення та медичної реабілітації;

протягом місяця по закінченні проведення медогляду направляє власнику поіменні списки осіб, яким протипоказана робота в несприятливих умовах праці.

Санітарно-епідеміологічний заклад:

складає для власника, санепідстанції акт про визначення контингенту осіб, які підлягають періодичним медичним оглядам, включаючи до нього також осіб, котрі припинили роботу у виробництвах, де можливий розвиток профзахворювання;

направляє власнику розпорядження щодо поіменного списку осіб, які підлягають медоглядам;

здійснює нагляд за достовірністю обліку власником шкідливих і небезпечних факторів і речовин, робота з якими потребує проведення медичних оглядів;

погоджує поіменні списки осіб, які підлягають медоглядам, та план-графік проведення медогляду;

бере участь у підготовці і навчанні спеціалістів лікувально-профілактичних закладів, у складанні заключного акта періодичного медогляду, в експертній оцінці організації і якості медичних оглядів.

направляє розпорядження щодо усунення виявлених порушень і недоліків в організації і проведенні медоглядів;

складає санітарно-гігієнічні характеристики умов праці працівників, в т.ч. групові для деяких професій;

подає на розгляд територіальних державних адміністрацій пропозиції з питань запобігання профзахворюванням.

Власник зобов'язаний:

- зберегти за працівником на час проходження медогляду місце роботи (посаду) і середній заробіток;

- забезпечити присутність працівників на медогляді відповідно до плану-графіку, а також організувати позачерговий медогляд, якщо працівник вважає, що погіршення стану його здоров'я пов'язано з умовами праці;

- інформувати територіальну санепідстанцію про зміни в технологічних процесах, що сталися на підприємстві, введення нових виробничих процесів і робочих місць з шкідливими і небезпечними умовами праці;

- виконувати висновки заключного акта медичного огляду;

- щорічно інформувати санепідстанції і лікувально-профілактичні заклади про виконання вимог заключного акта минулого року;

- забезпечити перепрофілювання та працевлаштування працівника в зв'язку зі зміною стану здоров'я;

- ознайомлювати працівника, що влаштувався на роботу з шкідливими і небезпечними виробничими чинниками і речовинами, зі змінами умов праці в процесі виконання трудового договору;

- забезпечити усунення причин, що призводять до професійних захворювань;

- не приймати на роботу осіб з протипоказаннями за станом здоров'я.

Власник має право:

- організовувати позачерговий медичний огляд з власної ініціативи, за проханням працівника, якщо працівник вважає, що погіршення стану його здоров'я пов'язане з умовами праці, вимогу санепідстанції;

- притягнути працівника, який не проходить медичний огляд, до дисциплінарної відповідальності, або не допускати його до роботи без збереження заробітної плати.

Власник несе відповідальність за:

- контроль параметрів шкідливих і небезпечних виробничих чинників і речовин, які впливають на працівників і вимагають проведення медоглядів;

- фінансування витрат, пов'язаних з організацією, матеріально-технічним забезпеченням медоглядів, складанням санітарно-гігієнічних характеристик умов праці, лікування, медичну і професійну реабілітацією працівників;

- допущення до роботи з шкідливими і небезпечними умовами праці осіб, які не пройшли медичний огляд, або мають протипоказання за станом здоров'я;

- усунення причин виникнення і розвитку профзахворювань, виконання вимог щодо їх попередження;

- облік професійних захворювань та отруень, що реєструються у працівників;

- відшкодування шкоди здоров'ю працівника в зв'язку з виконанням професійних обов'язків відповідно до „Правил відшкодування власником шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням трудових обов'язків”, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 23.06.93 р. № 472.

Працівник має право:

одержувати інформацію про шкідливі і небезпечні виробничі чинники на робочих місцях і можливі наслідки їх дії на здоров'я в процесі професійної діяльності на підприємстві, про стан здоров'я на основі висновків комісії, яка здійснює медичний огляд, про забезпечення за рахунок власника оздоровчо-реабілітаційними заходами;

відмовитись від роботи, яка протипоказана йому згідно з медичними висновками, вимагати переведення на іншу роботу без контакту з шкідливими та небезпечними виробничими чинниками;

на позачерговий медичний огляд за його проханням;

на відшкодування шкоди здоров'ю у зв'язку з професійною діяльністю згідно з „Правилами відшкодування власником шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням трудових обов'язків”.

Працівник несе відповідальність за несвоєчасне з'явлення на медичні огляди, невиконання медичних рекомендацій і продовження роботи в умовах, що протипоказані за станом здоров'я.

Тема 8. Надання першої допомоги потерпілим у разі нещасного випадку.

Організм людини функціонує як єдине ціле. І. П. Павлов у своєму вченні про вищу нервову діяльність людини і тварин переконливо показав, що взаємодію і взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх проявів життєдіяльності організму координує центральна нервова система. Він встановив, що в організмі немає жодного органу і функції, які не знаходилися б в тій чи іншій мірі під контролем центральної нервової системи. Організм людини постійно пов'язаний із зовнішнім середовищем, з якого він одержує живильні речовини, кисень і одночасно виділяє в неї відпрацьовані продукти життєдіяльності. На організм впливають всі зміни зовнішнього середовища – коливання температури, рух і вологість повітря, сонячна інсоляція і т.д. Зв'язок і активне пристосування організму до навколишнього його зовнішнього середовища здійснюються корою великих півкуль головного мозку, яка одночасно є вищим регулятором всієї діяльності організму.

Цілісність організму виражається і у тому, що при захворюванні і травмі страждають не тільки хворі, пошкоджені органи або частини тіла, але завжди виявляється і загальна реакція організму. Це виражається в зміні функцій нервових клітин і нервових центрів, що веде до надходження в кров необхідних гормонів, вітамінів, солей і інших речовин, що беруть участь в регулюванні життєдіяльності організму. В результаті підвищуються його енергетичні і захисні можливості. Це допомагає долати виниклі порушення, сприяє їх компенсації або відновленню.

На протікання хворобливого процесу або травми позитивний або негативний вплив надає і відношення людини до свого стану. Активна боротьба з недугою, оптимізм покращують протікання всіх життєвих процесів, скорочують терміни одужання, а при травмах допомагають відновленню порушених функцій.

Для оцінки характеру травм і стану постраждалих при нещасних випадках необхідне знання основ анатомії і фізіології людини. Анатомія – наука про будову людського тіла. Фізіологія – наука про функціонування органів і систем людського організму. Знання цих предметів дозволяє грамотно надати першу медичну допомогу, своєчасно і правильно евакуювати постраждалих до лікувальної установи. Це має першорядне значення для відновлення їх здоров'я, а нерідко і збереження життя.

Органи дихання. Організм людини безперервно витрачає енер-

гію, джерелом якої є поживні речовини (білки, жири і вуглеводи), що поступають з їжею. Енергія, прихована в цих речовинах, звільняється при їх окисленні у присутності кисню, який поступає при диханні через легені в кров і розноситься по всіх тканинах організму. До органів дихання відносяться повітроносні шляхи (порожнина рота, глотка, гортань, трахея, бронхи) і легені. Бронхи в легенях діляться на дрібніші, і найменші з них закінчуються міхурами-альвеолами. При вдиху легені розширюються, тиск у них зменшується, і атмосферне повітря по повітроносних шляхах поступає в альвеоли. Альвеоли оточені найдрібнішими кровоносними судинами. Через тонкі стінки альвеол і судин кисень поступає в кров, а вуглекислота з крові переходить в альвеоли і видихається. Доросла людина в стані спокою робить 16-20 дихальних рухів в хвилину. Частота дихання збільшується при фізичному навантаженні. При травмах дихальні шляхи можуть бути перекриті, що приводить до зупинки дихання. Життя потерпілому в таких випадках може врятувати тільки своєчасно надана допомога.

Органи травлення. Травлення полягає в механічній (подрібнення, зволоження, перетирання) і хімічній обробці їжі. Травлення починається в порожнині рота, потім їжа по стравоходу поступає в шлунок, дванадцятипалу кишку, тонкий і товстий кишечник.

У органах травлення складні молекули білків, жирів і вуглеводів розщеплюються на простіші з'єднання. У цих процесах беруть участь ферменти, що виробляються травними залозами порожнини рота, шлунка і кишечника. З порожнини рота їжа поступає в стравохід.

Стравохід має звуження, в яких можуть затримуватися проковтнуті чужорідні тіла. Їжа просувається по стравоходу в шлунок в результаті скорочення м'язів стравоходу. У шлунку їжа протягом 6-8 год. піддається дії ферментів і стає рідкою або напіврідкою. У такому стані вона періодично, невеликими порціями поступає в кишечник. У тонкому кишечнику відбувається всмоктування, тобто перехід різних речовин з травного тракту в лімфу і кров, які доставляють їх до кліток тканин і органів.

Серцево-судинна система. Серце і кровоносні судини утворюють серцево-судинну систему. Завданням кровообігу є доставка до органів тіла необхідної кількості крові для того, щоб задовольнити їх потребу в кисні й поживних речовинах. Кров по судинній системі рухається завдяки безперервній роботі серця. Воно працює подібно до нагнітаючого і всмоктуваного насоса.

Серце людини складається з лівого і правого передсердя і з ліво-

го і правого шлуночків. Ліве передсердя і лівий шлуночок відокремлені від правого передсердя і правого шлуночку вертикальною перегородкою. Ліве передсердя може сполучатися з правим шлуночком, а праве передсердя з правим шлуночком тільки через отвори в горизонтальній перегородці. Ці отвори закриваються клапанами, які відкриваються тільки у бік шлуночків. З лівого шлуночка кров поступає у найбільшу судину – аорту, а з правого шлуночка – в легеневу артерію. Між лівим шлуночком і аортою, а також між правим шлуночком і легеневою артерією також є клапани, які відкриваються лише у бік аорти і легеневої артерії. Таким чином, клапанний апарат серця забезпечує рух крові лише в одному напрямі: з передсердя у шлуночки і з шлуночків у артерії.

Рух крові відбувається в замкнутій системі по великому і малому колах кровообігу. Великий круг кровообігу починається від лівого шлуночку і закінчується в правому передсерді. Кров з лівого шлуночку поступає в аорту, яка ділиться на все більш дрібні судини, перехідні в мережу найдрібніших судин-капілярів. Через тонкі стінки капілярів кисень і поживні речовини поступають в тканини, а вуглекислий газ – з тканин у кров. Капіляри з'єднуються в дрібні, а потім все в крупніші судини, які називаються венами. Венозна кров по верхній і нижній порожнистих венах поступає в праве передсердя.

Малий круг кровообігу починається з правого шлуночку, з якого кров по легеневій вені тече в капіляри легенів. Тут вона віддає вуглекислий газ, що видихається легенями в навколишнє повітря, і насичується киснем, що поступає в легені при вдиху. Кров, збагачена киснем, по легневих венах повертається в ліве передсердя, з якого поступає в лівий шлуночок і далі знову у великий круг кровообігу.

Опорно-руховий апарат. Кістки скелета, скелетні м'язи і суглоби утворюють опорно-руховий апарат. Скелет черепа, грудної клітки і тазу служить для захисту життєво важливих органів – мозку, легенів, серця і т.д. Кістки скелета підрозділяються на довгі, короткі і плоскі. До довгих відносяться трубчасті кістки кінцівок; до коротких – хребці, кістка п'яти; до плоских – лопатка, ребра, кістки черепа і тазу.

Кістки скелета в місцях з'єднання між собою утворюють рухомі і нерухомі зчленування. Нерухомими або малорухливими зчленуваннями є кістки зап'ястя, передплечова, дужки хребців, кістки черепа. Рухомі зчленування називаються суглобами. Суглоби характеризуються наявністю щілини між кінцями кісток, що з'єднуються. Суглобова поверхня однієї кістки опукла і називається головкою, на іншій

кістці є відповідна головці западина або ямка. Суглоби поміщені в суглобову сумку. У товщі суглобової сумки розміщені міцні суглобові зв'язки. Суглобами кінцівок є: плечовий, ліктьовий, зап'ясний, тазостегновий, колінний, гомілковостопний, а також суглоби кисті і стопи.

Рухи в суглобах здійснюються скелетними м'язами. Майже в кожному русі бере участь декілька м'язів. Амплітуда рухів, послідовність їх скорочення і розслаблення координуються центральною нервовою системою.

Хребет є основним стрижнем тіла і його опорою. Він складається з 23-24 окремих хребців (7 шийних, 12 грудних, 4-5 поперекових), крижів і куприка. Хребет захищає спинний мозок, що знаходиться в хребетному каналі, і бере участь в русі тулуба і голови.

Нервова система. Взаємозв'язок між органами, швидкі точні і узгоджені відповіді організму на різні подразники, а також різноманітні координовані рухові акти забезпечуються завдяки нервовій системі людини. Вона ділиться на центральну, периферійну і вегетативну нервові системи. До центральної нервової системи відноситься головний і спинний мозок. Периферійна нервова система – це нерви, по яких розповсюджуються нервові імпульси з периферії в нервові центри і у зворотному напрямі з нервових центрів до всіх органів. Вегетативна або автономна нервова система регулює життєві процеси внутрішніх органів.

При пошкодженні головного мозку наступають порушення рухових функцій, розлади психіки, а у важких випадках – смерть. При пошкодженні крупних нервів і спинного мозку настає повний або частковий параліч частин тіла нижче за місце пошкодження, тобто нездатність до довільних рухів.

Стихійні лиха, аварії і катастрофи можуть викликати масові ураження. Унаслідок цього можливі різні травми – струси, переломи, стискання окремих частин тіла, поранення живота, грудної клітки, голови тощо. Пожежі можуть викликати опіки всіх ступенів разом з травмами. Аварії на хімічно і радіаційно небезпечних об'єктах можуть призвести до ураження великої кількості населення, що проживає поблизу цих об'єктів, якщо не будуть вжиті термінові заходи захисту, а також місцеве ураження шкіри і слизових оболонок.

Своєчасне і правильне виконання найпростіших прийомів медичної допомоги при травматичних пошкодженнях, опіках, обмороженнях і нещасних випадках, отруєнні сильнодіючими отруйними речовинами дозволить зберегти здоров'я та життя потерпілому.

Методи і способи зупинки кровотечі

Серед травм, які виникають при надзвичайних ситуаціях, може бути велика кількість ран – ударів, розтрощувань, різаних, колотих, рваних та інших.

Раною називають порушення цілості шкірних і слизових оболонок організму людини, при цьому найбільше ушкоджуються м'язи, кістки, внутрішні органи.

Перша допомога при пораненнях повинна забезпечувати зупинку кровотечі, закриття рани пов'язкою, нерухомість (імобілізацію) для забезпечення спокійного положення пошкодженої частини тіла.

Тимчасова зупинка кровотечі є одним із найважливіших завдань при рятуванні уражених і при значних кровотечах проводиться у першу чергу.

При зовнішній кровотечі кров виливається на поверхню шкіри. Розрізняють такі види кровотечі і способи її тимчасової зупинки:

– капілярна кровотеча, коли кров повільно сочиться із пошкоджених судин; зупиняється накладанням стискаючої пов'язки;

– венозна кровотеча, коли із рани витікає безперервно струмінь темно-червоної крові; зупиняють його шляхом надання підвищеного стану пошкодженої частини тіла і накладання стискаючої пов'язки; при пошкодженні великих вен кровотечу зупиняють накладанням джгута;

– артеріальна кровотеча, коли із рани витікає яскраво-червона кров; зупиняють її пальцевим притискуванням артерії до прилягаючої кістки, накладанням стискаючої пов'язки, джгута або закрутки. Кровотеча із малих артерій може бути зупинена накладанням стискаючої пов'язки: на рану накладають декілька шарів стерильної марлі або бинта, потім шар вати, і все це щільно прибинтовують.

Найшвидше зупинити кровотечу можна за допомогою пальцевого притискування кровоносної судини до прилеглої кістки; особливо цей спосіб придатний при ранах голови, обличчя та шиї. При кровотечах із ран голови притискають скроневу артерію попереду вуха, на рівні брові; при кровотечах із ран обличчя або губ притискають нижню щелепну артерію по середині нижньої щелепи навпроти малого корінного зуба; кровотечу із ран голови і обличчя можна зупинити, крім того, шляхом притискування одної із сонних артерій, збоку від гортані, до шийних хребців.

Кровотечу із плечової артерії можна зупинити, втисканням тугого валика із вати у підпахвову впадину. Кровотечу із ран на нозі зу-

пиняють шляхом притискування стегнової артерії всередині пахового згину. Сильну артеріальну кровотечу із ран на кінцівках зупиняють також накладанням вище рани джгута або закрутки. Пальцеве притискування при цьому використовується тільки як допоміжний спосіб при накладанні джгута (закрутки) або при його перекладанні.

Джгут може бути гумовим або із тканини. Гумовий джгут являє собою товсту еластичну гумову трубку або стрічку довжиною до 1,5 м з ланцюжком і гачком на кінцях або без них. Перед накладанням такого джгута під нього обов'язково підкладається м'яка підстилка із тканини, вати або марлі. Джгут беруть за середину, злегка розтягують і обертають ним кінцівку так, щоби наступні витки розташувалися поряд з першими і з'являлася широка тиснуча поверхня; кінці джгута скріплюють за допомогою гачка і ланцюжка, при їх відсутності зав'язують.

Джгут із тканини – бавовняно-паперова стрічка шириною 3-4 см і довжиною біля 1 м з приєднаними до одного її кінця закрутки і пряжки, накладають на кінцівку своєю подвійною частиною, у декілька шарів намотують на кінцівку (шари стрічки повинні лежати один на одному), потім вільний кінець стрічки протягується у пряжку (можливе туге натягування) і закріплюється за допомогою закрутки.

При відсутності джгута можна використовувати підручні засоби (мотузка, косинка, бинт та інше), за допомогою яких накладається закрутка. Вона повинна кільцем охоплювати кінцівку так, щоби під неї вільно проходили чотири пальці; після чого, підсунувши паличку під закрутку, її закручують до зупинки кровотечі.

Важливо правильно накладати джгут і закрутку. При правильному стані їх кінцівка нижче коліна біліє, пульс зникає і зупиняється кровотеча. Недостатньо туго накладений джгут (закрутка) не зупиняє кровотечу; від стискування вен створюється застій крові, від чого кінцівка синіє і набрякає, а кровотеча збільшується. Однак неможливо джгут (закрутку) накладати надто туго: сильне перетягування кінцівки викликає стійке порушення чутливості і руху кінцівок відразу після накладання його і може призвести до змертвіння кінцівки.

Необхідно особливо підкреслити те, що джгут або закрутка накладається не більше ніж на 1,5-2 г, а у холодний час і при променевих (радіаційних) ураженнях – не більше як на 1 г, інакше може виникнути омертвіння кінцівки. Час накладання джгута або закрутки обов'язково повинен бути вказаний на папірці, який підкладають під джгут (закрутку), або на самій пов'язці.

Якщо з моменту накладання джгута або закрутки пройшло більше 1-2 годин, то необхідно послабити джгут (закрутку) – до появи рожевого кольору кінцівки і відновлення чутливості. Роблять це повільно, з тим щоб у випадку відновлення кровотечі потік крові не виштовхнув кров'яний згусток, який з'явився у рані. Опісля 5-10 хвилин після повного розслаблення джгута (закрутки) і не відновлювання кровотечі можна вважати її зупиненою. При цьому, однак, розслаблений джгут (закрутку) не знімають. При відновленні кровотечі використовують пальцеве притискування судини або підняття кінцівки; можна також використати знову джгут (закрутку), але накладати його слід на нове місце (вище).

Зупинка кровотечі із ран кінцівок їх згинанням у суглобах з наступною фіксацією є другим надійним способом. В ділянку суглобного згинання попередньо кладуть валик із марлі або вати.

Транспортувати хворих із зупиненою кровотечею необхідно обережно, без поштовхів і різких рухів, щоб не викликати нової кровотечі.

Для захисту рани від можливого ураження бактеріями, отруйними або радіоактивними речовинами на неї накладають пов'язку; пов'язка також сприяє зупинці кровотечі і утримує пошкоджений орган в зручному спокійному стані.

На рану звичайно кладуть шматок стерильної марлі або бинта, потім шар вати і закріплюють пов'язку за допомогою бинта. Бинт, як правило, розмотують зліва направо так, щоб кожний шар щільно накладался один на другий і прикривав половину ширини попереднього шару. Щоб бинт не сповзав і не розмотувався, на початку і в кінці бинтування роблять закріплювальні ходи, бинтування проводять від найбільш вузької частини тіла до більш широкої (знизу вгору); щоб не було кишень, при бинтуванні кінцівок роблять перегинання бинта після одного або декількох шарів.

Для накладання пов'язки зручно користуватися індивідуальним перев'язувальним пакетом, який складається із бинта, двох ватно-марлевих подушечок, чохла і шпильки. Розкривши пакет, виймають бинт і подушечки так, щоб не торкатися їх внутрішньої поверхні руками; подушечки накладають внутрішньою поверхнею на рану, а при наскрізних пораненнях – на вхідний і вихідний отвір, і потім прибинтовують їх; кінець бинта закріплюють шпилькою.

Для накладання пов'язок, закруток і створення спокою пошкодженій кінцівці може бути також використана косинка. Якщо від-

сутня зовнішня кровотеча, а потерпілий відчуває різку слабкість, головокружіння, втрачає свідомість, шкіряні покриви у нього бліді, то це повинно нагадувати про можливу внутрішню кровотечу. При такій кровотечі необхідна термінова лікарська допомога, для забезпечення її проводиться термінова доставка потерпілого в медичний заклад. Щоб не допустити при цьому знекровлення мозку потерпілого, рекомендується покласти його на носі з піднятими вгору нижніми кінцівками. При наданні першої допомоги в осередку ураження не дозволяється промивати рану, виймати із неї чужорідні тіла і торкатися руками, оскільки цим можна ускладнити пошкодження і викликати зараження рани. З метою боротьби з інфекцією пораненим дають протибактеріальний засіб № 1 із аптечки АІ-2 – 5 таблеток, які запиваються водою, і через 6 годин – ще 5 таблеток

При бинтуванні ділянки суглобів стопи і кисті використовують 8-подібні пов'язки (називаються так тому, що при їх накладанні бинт весь час немов вимальовує цифру „8”).

При бинтуванні рани, розташованої на грудях або на спині, використовують так звану хрестоподібну пов'язку, а при пораненні плечового суглоба треба застосовувати колосоподібну пов'язку.

Пов'язка у вигляді косиночки використовується при пораненні плечового суглоба.

На підборіддя, ніс, потилицю і лоб накладають пращоподібну пов'язку. Для її виготовлення беруть шматок широкого бинта довжиною біля 1 м і з кожного кінця розрізають по довжині, середню частину залишають цілою. При невеликих ранах замість пов'язок можна використовувати наклейки.

При накладанні пов'язки потерпілого слід посадити або положити, тому що навіть при невеликих пошкодженнях, під впливом нервового збудження, болю, може настати короткочасна втрата свідомості – непритомність.

Накладання пов'язок при проникаючих ранах живота і грудей мають деякі особливості. Так, при проникаючій рані живота із рани можуть випадати нутрощі. Вправляти їх заборонено, це може зробити тільки хірург при операції. Таку рану слід закрити стерильною марлевою салфеткою і забинтувати живіт, але не сильно, щоб не стиснути нутрощі, які випали.

При проникаючій рані грудної клітини, повітря зі свистом засмоктується в рану, а при видиху – з шумом виходить із неї. Таку рану необхідно закрити якнайшвидше. Для цього на рану кладуть декілька

шарів марлі, товстий шар вати і закривають її шматком клейонки, компресним папером, прогумованою оболонкою індивідуального пакета або іншим, який не пропускає повітря, матеріалом, після чого туго забинтовують.

Допомога при переломах, ударах і вивихах.

Переломами називають порушення цілості кісток. При переломах кісток кінцівок міняється їх форма у порівнянні зі здоровою, з'являється різкий біль у місці перелому, особливо коли нею рухати. Переломи бувають відкриті і закриті; відкритий перелом супроводиться порушенням шкіряного покриву.

При переломах потерпілому необхідно забезпечити спокій і нерухомість поламаної кістки. Це зменшить біль, який може бути причиною шоку, і попередить можливі ускладнення за рахунок вторинного поранення кровоносних судин і м'яких тканин. При відкритих переломах на рану спочатку накладають пов'язку. Одяг і взуття при переломах знімають, для цього їх іноді розрізають по швам.

Імобілізацію поламаної кінцівки як правило проводять за допомогою стандартних шин які накладають на зовнішню і внутрішню поверхні. Шини повинні обов'язково захоплювати два сусідніх суглоби, між якими міститься ушкоджена кістка. При накладанні шин на оголену поверхню їх необхідно обкласти ватою або іншим м'яким підручним матеріалом, опісля закріпити бинтом, рушником, косинками, ремінцями та іншим. Замість шин можна використовувати підручні тверді предмети (дошки, шматки фанери, палиці і так далі) або прибинтовують зламану ногу до здорової, а поламану руку, зігнуту у лікті – до тулуба. Після іммобілізації ушкодженій кінцівці необхідно надати найзручнішого положення; руку після накладання шини підвішують на косинці.

Надання першої допомоги при ударах полягає в змащуванні ділянки удару настояюкою йоду і накладання стискуючої пов'язки. Кінцівці після удару необхідно надати припіднятого стану і забезпечити повний спокій.

Ураженим, у яких є забої з розтрощеними м'язами і великими крововиливами у м'які тканини кінцівок, обов'язково проводять шинування кінцівок (для полегшення евакуації).

При вивихах необхідно накласти туго пов'язку або шину. У випадку ушкодження хребта ураженого необхідно обережно покласти на щит, двері, дошку і т.д. і терміново доставити у лікувальний медичний заклад.

В уражених, що знаходяться у завалах, можуть бути стиснуті кістки або інші частини тіла. Після того як уражених визволять із завалу, вони деякий час можуть почувати себе задовільно, але потім на стиснутих місцях починається набряк, шкіра стає синюшною і на ній з'являються пухирі, наповнені кров'янистою рідиною; загальний стан ураженого значно погіршується, порушується обмін крові і функціонування нирок (майже до повного припинення відтоку сечі), настає змертвіння uszkodжених тканин, з'являються великі рани. Такого роду потерпілих з самого початку необхідно рахувати важко пораненими (незважаючи на уявний задовільний стан на перший час після визволення із завалу), після накладання їм пов'язок і шин необхідно доставляти у лікувальні медичні заклади.

Допомога при опіках.

В осередках ураження внаслідок надзвичайних ситуацій велика кількість уражених може отримати опіки, обмерзання, шок, втратити свідомість.

Опіки – це uszkodження, які викликані дією високої температури (полум'я, гаряча пара, кип'яток, напалм) або їдких хімічних сполук (сильні кислоти, луги та інші). Розпізнають опіки наступних ступенів:

I ступеня, коли на місці опіку є почервоніння і відчувається біль;

II ступеня, коли на місці опіку з'явилися пухирі;

III ступеня, який характеризується змертвінням усіх шарів шкіри;

IV ступеня, коли уражена не тільки шкіра, але і тканини: сухожилля, м'язи, кістки.

Опіки площею більш 1/3 поверхні тіла небезпечні для життя людини.

Надання першої медичної допомоги полягає, перш за все, у гасінні одягу на потерпілому (облити водою, а якщо її нема, накинути на потерпілого ковдру, піджак або пальто, щоб припинити доступ кисню). Потім частину тіла, яка має опіки, звільнити від одягу. Якщо потрібно, одяг розрізають, частини одягу, які пристали до тіла, не зривають, а обрізають навколо і залишають на місці. Зрізати і розривати пухирі не можна. При значних опіках після зняття одягу потерпілого краще всього загорнути чистим простирадлом, вжити заходів проти шоку і направити в лікувальний заклад.

При опіках окремих частин тіла шкіру навколо опіку необхідно протерти спиртом, одеколоном, водою, а на місце опіку накласти суху стерильну пов'язку. Змазувати поверхню опіку жиром або якою-небудь маззю не потрібно.

При невеликих опіках I ступеня на почервонілу шкіру необхідно накласти марлеву салфетку, змочену спиртом. На перший час печія і біль трохи підвищуються, але скоро біль стихне, а почервоніння зменшиться.

При опіках II, а тим паче III і IV ступеня потерпілого, після надання йому першої допомоги, необхідно терміново відправити у лікувальний заклад. Перша медична допомога при опіках від світлового випромінювання надається так, як і при звичайних опіках.

При великих опіках часто розвивається шок. При таких опіках обов'язково проводять протишокові заходи. Потім для боротьби з інфекціями використовують антибіотики (протибактеріальний засіб №1 із аптечки АІ-2, біоміцин, пеніцилін та інші. Всім потерпілим необхідно у великій кількості давати пиття - 4-5 л у перші дві доби. Для цього готують підсолену воду (1-0,5 чайної ложки кухонної солі і стільки ж харчової соди на 1 л води), дають її теплою або гарячою невеликими порціями.

Допомога при обмерзаннях.

При низькій температурі може настати пошкодження тканин. Залежно від пошкодження розрізняють: примерзання, обмороження, замерзання. Ці пошкодження виникають в результаті одноразової чи багаторазової дії низької температури на органи людини, особливо в сиру, холодну погоду.

Примерзання виявляються у вигляді синьо багрових плям, що набувають фіолетового відтінку. Допомога полягає в змазуванні йодною настоячкою ураженої ділянки та накладанні зігрівального компресу.

Обмороження першого ступеня характеризується почервонінням з відтінком синюшності, набряклістю шкіри, жаром у тілі і болем. Допомога – розтерти побілілу ділянку чистим сукном чи хустинкою, змоченою у горіліці, спирті, одеколоні, змазати жиром та накласти пов'язку.

При обмороженні другого ступеня шкіра має багровий колір з пухирями. Допомога – накладання сухої стерильної пов'язки, розтирання заборонено.

При обмороженні третього і четвертого ступеня настає відповідно поверхневе та глибинне змертвіння тканин. Необхідна термінова медична допомога.

Замерзання настає при тривалій дії холоду на весь організм. Надавати допомогу слід обігріванням, розтиранням тіла, наданням ванни

з температурою води до 20 градусів, потрохи збільшуючи її до 30-35 градусів.

Допомога при шоку.

Шок – складна реакція організму на больові подразнення від різних травм. Виникає головним чином при тяжких ранах, переломах і опіках, які супроводжуються кровотечею і великою втратою крові, переляку, перевтомі, променевою ураженні, інфекційних захворюваннях.

Розрізняють дві фази шоку. Перша фаза збудження: уражений неспокійний, стогне, кидається, пульс у нього напружений. Ця фаза коротка і швидко переходить у другу – пригнічення: блідість, холодний піт, дихання поверхневе, кров'яний тиск падає, настає стан заціпеніння (уражений може і не втрачати свідомість, але ні нащо не реагує або реагує слабо).

Для профілактики шоку, або коли він настав, необхідно: зупинити кровотечу; накласти шину (якщо поламана кінцівка); використати протибольовий засіб із аптечки АІ-2 або її аналогів (засіб вводиться уколом у м'язи, у невідкладних випадках через одяг) або дати морфін, анальгін, у крайньому випадку 100-150 г горілки; тепло накрити потерпілого, дати теплої (гарячої), краще підсоленої води (1-0,5 чайної ложки кухонної солі і стільки ж харчової соди на 1 л води), чаєм або кавою; з усіма заходами обережності доставити у медичний заклад.

Допомога при непритомності.

Непритомність (паморока) – стан, який розвивається внаслідок нервового потрясіння, переляку, великої втрати крові. Ознаки непритомності: різка блідість, холодний піт, послаблення серцевої діяльності, втрата свідомості.

Для надання допомоги потрібно розстібнути у потерпілого комір, зняти ремінець, винести його га відкрите місце, куди вільно надходить свіже повітря. Ноги потерпілого необхідно підняти вище голови. Внаслідок цього поліпшується кровообіг мозку і в більшості випадків потерпілий приходить до свідомості. Якщо непритомність глибока і свідомість не повертається, ураженому необхідно дати понюхати нашатирний спирт, збризнути груди і обличчя холодною водою.

Допомога при ураженні електричним струмом.

Основними умовами успіху при наданні першої допомоги потерпілим від електричного струму і при інших нещасних випадках є

швидкість дій, винахідливість і уміння того, хто надає допомогу. Ці якості можуть бути вироблені тренувальними вправами і придбанням відповідних навичок.

Порятунок постраждалого від електричного струму в більшості випадків залежить від швидкості звільнення його від струму. Зволікання і тривала підготовка можуть спричинити за собою загибель постраждалого.

Допомога потерпілому, що надається до прибуття лікаря, повинна обмежуватися строго певними видами (тимчасова зупинка кровотечі, перев'язка рани, опіку, іммобілізація перелому – нерухома перев'язка, перенесення і перев'язка постраждалого).

Перша допомога при нещасних випадках від дії електричного струму складається з двох етапів:

- звільнення потерпілого від дії струму;
- надання йому першої допомоги.

При ураженні електричним струмом потрібно використовувати такі безпечні методи:

вимикати напругу рубильником або вимикачем;

забезпечити безпеку шляхом захисного вимикання аварійної ділянки або всієї мережі.

Якщо вимикання не може бути виконано досить швидко, треба терміново звільнити потерпілого від дії струмопровідних частин, до яких він торкається. При цьому особа, яка надає допомогу, повинна пам'ятати, що не можна доторкатись до потерпілого, бо це небезпечно для життя рятівника. Особі, яка надає допомогу, треба також стежити за тим, щоб не доторкнутись до струмопровідної частини і не опинитися під напругою. Для звільнення потерпілого від струмопровідних частин або проводу до 1000 В користуються сухою палицею, дошкою або іншим сухим діелектричним предметом.

При необхідності проводи перерізають пофазно інструментом з ізольованими рукоятками або перерубують сокирою з дерев'яним сухим топорищем.

Відтягувати потерпілого від струмоведучих частин можна і за одяг, якщо він сухий, уникаючи при цьому дотику до оточуючих металевих предметів та відкритих частин тіла потерпілого.

Особа, яка надає допомогу, повинна ізолювати себе. Можна, наприклад, надіти діелектричні рукавиці або обмотати руки шарфом, накинути на потерпілого прогумовану тканину або стати на гумовий килимок, чи суху дошку або будь-який предмет, що не проводить елект-

ричний струм.

Підчас звільнення потерпілого від струмопровідних частин, що перебувають під напругою вище 1000 В, треба надіти діелектричні рукавиці, взути гумові боти і діяти штангою або ізолюючими обценьками. При доторканні струмопровідної частини до землі слід діяти за правилами крокової напруги.

При звільненні потерпілого від дії електричного струму потрібно по можливості діяти однією рукою.

Після звільнення від струмопровідних частин потерпілого треба винести з небезпечної зони і надати долікарську допомогу. Заходи долікарської допомоги залежать від стану, в якому перебуває потерпілий.

Якщо потерпілий почуває себе задовільно, то йому все ж не можна дозволяти підніматись. Коли людина перебуває в стані непритомності, але у неї зберігається помірне дихання і пульс, слід дати їй понюхати розчин аміаку, облити обличчя водою, забезпечити спокій до приходу лікаря.

Якщо потерпілий дихає погано або не дихає взагалі, йому необхідно терміново розпочати робити штучне дихання або непрямий масаж серця. Ніколи не слід відмовлятися від допомоги потерпілому і вважати його мертвим із-за відсутності дихання, серцебиття та інших ознак життя.

Допомога утопленику. Утопленику, якого витягнули із води, якщо у нього відсутнє дихання необхідно зробити штучне дихання. У порядку підготовки до цього необхідно виконати наступне: спочатку видалить воду з дихальних шляхів, для чого потерпілого покладіть грудьми собі на коліно так, щоб голова висіла вниз і декілька разів натисніть на грудну клітку долонями, що буде сприяти швидкому видаленню води.

Якщо в роті є слиз, блювотні маси, пісок, потрібно очистити порожнину рота. Коли вода перестає виділятися з рота і носа, потерпілого покладіть на спину, підклавши спочатку валик з одягу під попереk, і починайте робити штучне дихання до появи ознак життя.

Допомога при сонячному ударі. Внаслідок перегрівання організму і надмірного припливу крові до голови спостерігається тимчасова втрата свідомості. Ознаки сонячного удару: почервоніння обличчя, висихання шкіри, нудота, часта блювота. Пульс ледве відчутний. Потерпілого перенести у тінь або накрити голову, придати тілу наполовину сидяче положення, розстібнути комірць, грудну клітку та

голову змочити холодною водою. При необхідності зробити штучне дихання. При необхідності звернутися за допомогою до медичного працівника.

Допомога при харчових отруєннях. Харчове отруєння найбільш часто виникає при вживанні недоброякісних продуктів, головним чином: м'яса, риби, консервів, грибів тощо. Найбільш вразливими є центральна нервова система, органи травлення, серцево-судинна система. Загальні ознаки отруєння: головний біль, блювота, підвищення температури, пронос, слабкість, судороги. Захворювання починається через 2-12 годин після отруєння.

Перша допомога при отруєннях: негайно промити шлунок, дати послаблююче, зробити очисну клізму, дати багато питва. Після чого постраждалим необхідно надати термінову кваліфіковану медичну допомогу.

Допомога при інфекційних захворюваннях. Інфекційні хвороби людей викликаються хвороботворними мікроорганізмами (бактеріями, вірусами, рикетсіями, грибками) та виробленими ними токсинами і передаються від хворої людини або тварини здоровій людині. Інфекційні хвороби проявляються у вигляді епідемічних осередків. Характерними інфекційними захворюваннями є: чума, туляремія, бруцельоз, сибірська виразка, холера, ботулізм, натуральна віспа, сип, орнітоз, висипний тиф, енцефаломієліт, жовта лихоманка, кишкові та ряд інших захворювань.

Всі інфекційні захворювання людей розподіляються на 4 групи: кишкові інфекції, інфекції дихальних шляхів, кров'яні інфекції, інфекції зовнішніх покривів.

З метою попередження розповсюдження інфекційних захворювань і ліквідації осередку, який виникнув, проводиться комплекс ізоляційних обмежувальних заходів, що називаються карантинном або обсервацією, які передбачають виконання визначених правил.

Не можна без спеціального дозволу покидати місце проживання. Без крайньої необхідності не виходьте з дому, уникайте місць великого скупчення людей. Два рази на добу вимірюйте температуру собі і членам сім'ї. Якщо вона підвищилася, і відчуваєте себе погано, вам необхідно ізолювати себе від навколишніх в окремій кімнаті або відгородитися ширмою. Терміново повідомте про захворювання медичний заклад. В окремих випадках інфекційних захворювань дійте у відповідності з рекомендаціями територіальних органів охорони здоров'я.

Після госпіталізації хворого зробіть в квартирі дезинфекцію: постіль і посуд треба прокип'ятити на протязі 15 хвилин в 2 % розчині соди, після чого посуд вимийте гарячою водою, а постіль пропрасуйте, кімнату та інші приміщення почистіть, вимийте і провітріть. Знайте, що простими і надійними методами дезинфекції є кип'ятіння і прасування гарячою праскою.

Штучне дихання

Штучне дихання виконується разом з непрямим масажем серця при всіх нещасних випадках: ураженнях електрострумом, тяжких травмах, отруєннях, заклинаннях водою та інших, якщо настала клінічна смерть. При наданні допомоги однією людиною 3-5 вдихань, 5-8 натискань поперемінно. Найбільш ефективними способами штучного дихання вважаються способи „із рота в рот” і „із рота в ніс”.

Головним показником необхідності надання допомоги є реакція зіниці ока на світло. При настанні біологічної смерті – зіниця розширена на величину райдужної оболонки і не реагує на світло. Штучне дихання продовжувати довго, інколи протягом двох-чотирьох годин. Припиняють його, коли потерпілий починає дихати самостійно, ритмічно, безперервно. Якщо після відновлення дихання воно знову припиняється, штучне дихання необхідно відновити.

Якщо у потерпілого нема пульсу і розширені зіниці, то це означає, що призупинилася серцева діяльність. Її можна відновити за допомогою непрямого масажу серця і штучного дихання. Масаж серця роблять так: ритмічно, різкими поштовхами, натискають м'якими частинами долоні обох рук на нижню третину грудей; втискуючи груди на 3-4 см, руки швидко знімають, щоби груди швидко випрямилися. Ритм таких дій – 60-80 натискувань за хвилину. Штучне дихання необхідно застосовувати через кожні 5-8 здавлювань грудної клітини. Обидві процедури зручно виконувати разом з іншою людиною; виконуються вони до відновлення серцевої діяльності і природного дихання у потерпілого.

Надання заходів першої допомоги потерпілому можливо не тільки там, де сталося ураження, а і в автомобілі (поїзді і т.д.) при доставці потерпілого у лікувальний медичний заклад. Тільки при появі явних ознак біологічної смерті – трупних плям, задубіння м'язів (спочатку дубіють м'язи нижньої щелепи, потім все важче розгинаються суглоби) – надання допомоги слід вважати безкорисним.

Допомога при гострих отруєннях СДОР.

Загальні принципи надання медичної та долікарської допомоги

при отруєннях СДОР включають: припинення дії отрути на організм людини; виведення отрути, яка всмокталася в організм людини; знешкодження отрути в організмі за допомогою медикаментозних засобів; усунення деяких проявів отруєння організму людини, що викликані дією отрути.

АКРОЛЕЇН $\text{CH}_2=\text{CHCHO}$

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

1. Легкий ступінь отруєння - подразнення слизової оболонки очей (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, свербіння та печія у горлі при ковтанні).

2. Середній ступінь отруєння - головний біль, загальна слабкість, запаморочення, порушення ходи, нудота, блювота, серцебиття, судоми.

3. Тяжкий ступінь отруєння – порушення дихання, діяльності серцево-судинної системи.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря.

3. Звільнити від одягу який перешкоджає вільному диханню.

4. Зігрівання тіла.

5. При потраплянні на шкіру та слизові оболонки очей – промивання 2% розчином борної кислоти, при болях очей закапати по 1-2 краплі 1% розчину новокаїну.

6. При отруєнні середнього та важкого ступеня – тривалі інгаляції з киснем.

7. Прийняття внутрішньо ентеросорбентів „Ентеросгель”, „Сілард”.

Термінова госпіталізація!

АМІАК NH_3 :

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів, потраплянні на шкіру та слизові оболонки.

1. Легкий ступінь отруєння - подразнення слизової оболонки очей (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, свербіння та печія у горлі при ковтанні).

2. Середній ступінь отруєння – задуха, нудота, блювота, головний біль.

3. Тяжкий ступінь отруєння – порушення дихання, діяльності серцево-судинної системи, клінічна смерть.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.
2. Винести на свіже повітря.
3. Спокій, зігрівання тіла.
4. При потраплянні на шкіру та слизові оболонки очей – промивання 2% розчином борної кислоти, при болях очей закапати по 1-2 краплі 1% розчину новокаїну.
5. При утрудненні дихання закапати в ніс 2-3% розчин ефедрину (4-5 крапель), гірчичники на шию, папаверин 2% - 2,0 в/м.
6. Пиття лужної мінеральної води типу „Поляна Квасова”, теплого молока.
7. При клінічній смерті проведення легенево-серцевої реанімації.

Термінова госпіталізація!

БЕНЗОЛ C₆H₆:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру!
Небезпечний при вдиханні парів.

1. Легкий ступінь отруєння - збудження, запаморочення, стан сп'яніння.
2. Середній ступінь отруєння - загальна слабкість, сонливість, нудота, блювота.
3. Тяжкий ступінь отруєння – задишка, порушення ритму дихання, втрата свідомості, можлива кровотеча з носа та ясен, судоми.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.
2. Винести на свіже повітря.
3. Звільнити від одягу який перешкоджає вільному диханню.
4. Шкіру промити з милом, викликати блювоту.
5. У важких випадках – інгаляція кисню з карбогеном.
6. Прийняття внутрішньо ентеросорбентів „Ентеросгель”, „Сілард”.
7. Не давати пити молоко, спирт, касторову олію.

Термінова госпіталізація!

ДІМЕТИЛАМІН (CH₃)₂NH:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів, отруйний при прийманні внутрішньо.

1. Легкий ступінь отруєння - подразнення слизової оболонки очей (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (кашель).

2. Середній ступінь отруєння – свербіж шкіри, нежить, нудота, серцебиття.

3. Тяжкий ступінь отруєння – порушення серцевого ритму, зупинка серця.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.
2. Винести на свіже повітря.
3. Звільнити від одягу який перешкоджає вільному диханню.

4. При отруєнні середнього та важкого ступеня – тривалі інгаляції з киснем кордіамін сульфокамфокаїн.

5. При прийманні внутрішньо – промивання шлунку.

6. Прийняття внутрішньо ентеросорбентів „Ентеросгель”, „Сілард”.

Термінова госпіталізація!

МЕТИЛАКРИЛАТ $\text{CH}_2=\text{CHCOOCH}_3$:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів.

1. Легкий ступінь отруєння - подразнення слизової оболонки очей (сльозотеча, різь в очах).

2. Середній ступінь отруєння – нежить, нудота, блювота, головний біль.

3. Тяжкий ступінь отруєння – втрата свідомості, судоми, розлад дихання. Можлива смерть.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря.

3. Звільнити від одягу який перешкоджає вільному диханню.

4. При отруєнні середнього та важкого ступеня – інгаляції з киснем, кордіамін, сульфокамфокаїн.

5. При потраплянні на шкіру та слизові оболонки очей – промивання 2% розчином борної кислоти, при болях очей закапати по 1-2 краплі 1% розчину новокаїну.

6. Промивання шкіри проточною водою протягом 15-20 хвилин.

7. Прийняття внутрішньо ентеросорбентів “Ентеросгель”, “Сілард”.

Термінова госпіталізація!

МЕТАНОЛ CH_3OH :

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів, отруйний при прийманні внутрішньо.

1. Легкий та середній ступінь отруєння - виникає при диханні парами метанолу низьких концентрацій або вживання дуже малої кількості внутрішньо. Виникає головний біль, загальна слабкість, запаморочення, порушення ходи, нудота, блювота, розлад зору.

2. Тяжкий ступінь отруєння – виникає при диханні парами метанолу високих концентрацій або вживанні 5-10 г внутрішньо. Можливий стан збудження, синюшність шкіри, порушення дихання. Смертельна доза – 30 г внутрішньо.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Припинити надходження парів метанолу.
2. Промивання внутрішньо великою кількістю води (10-12 л), або 2% розчином харчової соди.
3. Вживання внутрішньо 250 мл горілки.
4. Прийняття внутрішньо ентеросорбентів “Ентеросгель”, “Сілард”.

5. Пиття великої кількості води (2,5-3 л).

6. Високе положення голови.

7. Холод на голову.

8. Промивання шкіри проточною водою протягом 15-20 хвилин.

Термінова госпіталізація!

МЕТИЛ БРОМИСТИЙ CH_3Br :

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру! Небезпечний при вдиханні парів, отруйний при прийманні внутрішньо.

1. Легкий ступінь отруєння - головний біль, запаморочення, гикавка, опіки шкіри та слизових очей.

2. Середній ступінь отруєння - нудота, блювота, сонливість, подвоєння в очах, галюцинація, порушення ходи, мовлення.

3. Тяжкий ступінь отруєння – судом, колапс, кома. Смерть від набряку легенів.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.
2. Винести на свіже повітря.
3. Інгаляція киснем.
4. Промити шкіру 2% розчином харчової соди впродовж 15 хвилин.

5. При сильному збудженні та судомах – дихання киснем та

внутрішньовенне введення діазепану.

6. Лікування ушкодженої шкіри проводиться як при опіках.

7. Промивання шлунка водою.

8. Прийняття внутрішньо енторосорбентів „Ентеросгель”, “Сілард”.

Вживання алкоголю заборонено!

Термінова госпіталізація!

МЕТИЛ ХЛОРИСТИЙ CH_2Cl :

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру!
Небезпечний при вдиханні пари, отруйний при прийманні внутрішньо.

1. Легкий ступінь отруєння - головний біль, запаморочення, гикавка, опіки шкіри та слизових очей.

2. Середній ступінь отруєння - нудота, блювота, сонливість, подвоєння в очах, галюцинація, порушення ходи, мовлення.

3. Тяжкий ступінь отруєння – судоми, колапс, кома. Смерть від набряку легенів.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря.

3. Інгаляція киснем.

4. Промити шкіру 2% розчином харчової соди впродовж 15 хвилин.

5. При сильному збудженні та судомах – дихання киснем та внутрішньовенне введення діазепану.

6. Лікування ушкодженої шкіри проводиться як при опіках.

7. Промивання шлунка водою.

8. Прийняття внутрішньо енторосорбентів.

Введення алкоголю заборонено!

Термінова госпіталізація!

НІТРИЛ АКРИЛОВОЇ КИСЛОТИ CH_2CHCN :

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру!
Небезпечний при вдиханні парів, отруйний при прийманні внутрішньо.

1. Легкий ступінь отруєння – відчуття жару, запаморочення, нестача повітря, почервоніння шкіри.

2. Середній ступінь отруєння – шум у вухах, розлад зору, головний біль, загальна слабкість, розлад ходи, нудота, блювота, серце-

биття, судоми.

3. Тяжкий ступінь отруєння – майже миттєво судоми, втрата свідомості, смерть від зупинки дихання.

Долікарська і перша медична допомога:

Пам'ятати про особисту безпеку при наданні допомоги! Звичайний фільтр протигаза неефективний!!!

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.
2. Винести на свіже повітря, зняти одяг.
3. Промити шкіру великою кількістю води з милом.
4. Не допускати переохолодження тіла.
5. Дати випити розчин кухонної солі (1 столова ложка на склянку води). Викликати блювоту.
6. Промити шлунок 0,1% розчином перманганату калію чи 5% розчином тіосульфату натрію, 0,1% розчином перекису водню.
7. Внутрішньовенно ввести 20 мг 10% розчину тіосульфату натрію.
8. Прийняття внутрішньо ентосорбентів, активованого вугілля.

Термінова госпіталізація!

ОЛЕУМ (ДИМУЧА СІРЧАНА КИСЛОТА) H_2SO_3 :

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів, потраплянні на шкіру та слизові оболонки, прийманні внутрішньо.

1. Легкий ступінь отруєння - свербіння у горлі, сухий кашель, різь в очах та носі.
2. Середній ступінь отруєння - відчуття задухи, утруднення дихання.

3. Тяжкий ступінь отруєння – спазм та набряк гортані, розлад дихання, кривава блювота. Викликає опіки слизових оболонок ротової порожнини, стравоходу, шлунка, шкіри.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.
2. Винести на свіже повітря, зняти одяг.
3. Шкіру промити великою кількістю води, 2% розчином харчової соди.
4. Промити очі, ротову та носову порожнини великою кількістю води, 2% розчином харчової соди.
5. Боротьба з набряком гортані та опіками.

Термінова госпіталізація!

ПРИДИН C₅H₅N

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру! Небезпечний при вдиханні парів. Пари викликають сильне подразнення слизових оболонок та шкіри.

1. Легкий ступінь отруєння - подразнення слизової оболонки очей (сльозотеча, різь, почервоніння), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, свербіння та печія у горлі, сухий кашель).

2. Середній ступінь отруєння – почервоніння та сильне свербіння шкіри, головний біль, загальна слабкість, запаморочення, порушення ходи, нудота, блювота.

3. Тяжкий ступінь отруєння – судоми, втрата свідомості, розлад дихання, набряк легенів, колапс, кома.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря.

3. Звільнити від одягу який перешкоджає вільному диханню.

4. Промивання шкіри та очей проточною водою протягом 15 хвилин.

5. Ротову і носову порожнини промити 2% розчином харчової соди.

6. У тяжких випадках – інгаляція киснем.

7. При потраплянні внутрішньо великої кількості – промивання шлунка, введення енторосорбентів.

СОЛЯНА КИСЛОТА HCl

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечна при вдиханні парів, потраплянні внутрішньо, потраплянні на шкіру та слизові оболонки.

1. Легкий ступінь отруєння - свербіння у горлі сухий кашель, різь в очах та носі.

2. Середній ступінь отруєння - відчуття задухи, утруднення дихання.

3. Тяжкий ступінь отруєння – спазм та набряк гортані, розлад дихання, кривава блювота.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря і зняти одяг.

3. Промити шкіру великою кількістю води, 2% розчином харчо-

вої соди.

4. Промити ротову і носову порожнини великою кількістю води, 2% розчином харчової соди.

5. При потраплянні внутрішньо – пиття великої кількості рідини, молока (при можливості з кількома збовтаними яйцями).

6. Боротьба з набряком гортані та з тиками.

Термінова госпіталізація!

СИНИЛЬНА КИСЛОТА HCN:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Дуже отруйна!!!

Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру! Небезпечна при вдиханні парів, отруйна при прийманні внутрішньо.

1. Легкий ступінь отруєння – відчуття жару, запаморочення, нестача повітря, почервоніння шкіри.

2. Середній ступінь отруєння – шум у вухах, розлад зору, головний біль, загальна слабкість, розлад ходи, нудота, блювота, серцебиття, судоми.

3. Тяжкий ступінь отруєння – майже миттєво судоми, втрата свідомості, смерть від зупинки дихання та гострої серцевої недостатності.

Долікарська і перша медична допомога:

Пам'ятати про особисту безпеку при наданні допомоги! Звичайний фільтр протигаза неефективний!!!

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря, зняти одяг.

3. Промити шкіру великою кількістю води з милом.

4. Не допускати переохолодження тіла.

5. Дати випити розчин кухонної солі (1 столова ложка на склянку води). Викликати блювоту.

6. Промити шлунок 0,1% розчином перманганату калію чи 5% розчином тіосульфату натрію, 0,1% розчином перекису водню.

7. Внутрішньовенно ввести 20 мг 10% розчину тіосульфату натрію.

8. Прийняття внутрішньо ентросорбентів, активованого вугілля.

Термінова госпіталізація!

СІРКОВОДЕНЬ H₂S:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Отруйний при вдиханні. Можлива миттєва смерть.

1. Легкий ступінь отруєння - подразнення слизових оболонок очей, (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, све-

рбіння та печія у горлі), біль у горлі при ковтанні та у грудній клітці.

2. Середній ступінь отруєння – головний біль, загальна слабкість, запаморочення, порушення ходи, нудота, блювота, серцебиття, судоми.

3. Тяжкий ступінь отруєння – майже миттєво: судоми, втрата свідомості, смерть від зупинки дихання та паралічу серця.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря, зняти одяг.

3. Шкіру промити великою кількістю води, 2% розчином харчової соди.

4. Зігрівання тіла.

5. Інгаляція киснем високої концентрації (у перші три години – 75-80%), які чергуються з інгаляцією сумішшо карбогену з киснем (40-60%) кожні 15-20 хвилин.

6. При отруєнні легкого ступеня - міцна кава, чай, вдихання нашатирую, при болях очей закапати по 1-2 краплі розчину новокаїну.

7. При нудоті та блювоті - внутрішньо 0,5% розчин новокаїну чайними ложками.

8. При отруєнні середнього ступеня - внутрішньом'язове введення 10% розчину кофеїну, кордіаміну.

9. При зупинці дихання та діяльності серця проведення легенево-серцевої реанімації.

Термінова госпіталізація!

СІРКОВУГЛЕЦЬ:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Отруйний при вдиханні. Можлива миттєва смерть!

1. Легкий ступінь отруєння - головний біль, загальна слабкість, запаморочення, нудота, відчуття сп'яніння.

2. Середній ступінь отруєння – стан ейфорії, безпричинний сміх, порушення ходи, нудота, блювота.

3. Тяжкий ступінь отруєння – маревний стан, сонливість, загальна загальмованість, пригніченість усіх рефлексів. Смерть від зупинки дихання.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря.

3. Забезпечення спокою.

4. Промивання носа та очей водою.
5. Внутрішньо - розчин бромур валер'янової кислоти, подвійне.
6. Інгаляції з 2% розчином харчової соди.
7. При порушенні дихання - штучна вентиляція легенів.

Термінова госпіталізація!

СІРЧИСТИЙ АНГІДРИД:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Дуже отруйний при вдиханні. Можлива миттєва смерть.

1. Легкий ступінь отруєння - подразнення слизової оболонки очей (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, свербіння та печія у горлі), біль у грудній клітці.

2. Середній ступінь отруєння - головний біль, загальна слабкість, запаморочення, нудота, блювота, серцебиття.

3. Тяжкий ступінь отруєння – напади задухи, втрата свідомості, смерть.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Винести на свіже повітря, забезпечення спокою.

2. При потраплянні на шкіру та слизові оболонки промити їх 2% розчином харчової соди.

3. Зігрівання тіла.

4. При нападах задухи, спазмах голосової щілини – інгаляції з 2% розчином харчової соди, тепло на шию, папаверин 2% - 2,0 в/м.

5. При отруєннях середнього та важкого ступеня – інгаляції з киснем, кордіамін, сульфокамфокаїн.

Термінова госпіталізація!

СТИРОЛ $C_6H_6C_2H_3$:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру! Небезпечний при вдиханні парів.

1. Легкий ступінь отруєння – збудження, запаморочення, стан сп'яніння.

2. Середній ступінь отруєння – загальна слабкість, сонливість, нудота, блювота.

3. Тяжкий ступінь отруєння – задишка, порушення ритму дихання, втрата свідомості, можлива кровотеча з носа та ясен, судоми.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря, зняти одяг.

3. Промити шкіру водою з милом, викликати блювоту.

4. У тяжких випадках – інгаляція кисню з карбогеном.

5. Прийняття внутрішньо ентросорбентів “Ентеросгель”, “Сілард”.

Не давати пити молоко, спирт, касторову олію.

Термінова госпіталізація!

ТОЛУОЛ СНСН:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру!
Небезпечний при вдиханні парів.

1. Легкий ступінь отруєння – збудження, запаморочення, стан сп’яніння.

2. Середній ступінь отруєння – загальна слабкість, сонливість, нудота, блювота.

3. Тяжкий ступінь отруєння – задишка, порушення ритму дихання, втрата свідомості, можлива кровотеча з носа та ясен, судоми.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря, зняти одяг.

3. Промити шкіру водою з милом, викликати блювоту.

4. У тяжких випадках – інгаляція кисню з карбогеном.

5. Прийняття внутрішньо ентросорбентів „Ентеросгель”, „Сілард”.

Не давати пити молоко, спирт, касторову олію.

Термінова госпіталізація!

ФЕНОЛ СНОН:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Отруйний при вдиханні. Можлива миттєва смерть!

1. Легкий ступінь отруєння - головний біль, загальна слабкість, запаморочення, нудота, відчуття сп’яніння.

2. Середній ступінь отруєння – стан ейфорії, безпричинний сміх, порушення ходи, нудота, блювота.

3. Тяжкий ступінь отруєння – маревний стан, сонливість, загальна загальмованість, пригніченість усіх рефлексів. Смерть від зупинки дихання.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря, звільнити від одягу.

3. Забезпечення спокою і тепла.

4. Протирання ушкоджених поверхонь тіла 10-40% етиловим спиртом чи рослинними оліями.

5. Умивання тіла водою з милом.

6. Інгаляція зволоженим киснем.

Штучна інгаляція легенів – ОБЕРЕЖНО!

7. При потраплянні внутрішньо – пити харчову рослинну олію, яєчний білок, після чого обережно промити шлунок (може бути аспірація) великою кількістю води до зникнення запаху фенолу.

Термінова госпіталізація!

ФОСГЕН СОСІ₂:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Один з найбільш отруйних газів при вдиханні! Після вдихання фосгену можуть бути відсутні клінічні прояви протягом деякого часу.

1. Легкий ступінь отруєння - неприємний смак в роті, різь в очах, свербіння в горлі, стиснення в грудній клітці, слабкість, запаморочення, слинотеча, кашель.

2. Середній ступінь отруєння – часте дихання, задишка, кашель з великою кількістю тинистого червоно-коричневого харкотиння.

3. Тяжкий ступінь отруєння – набряк легенів. Смерть від задухи, серцевої недостатності.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря, зняти одяг.

3. Промити шкіру 2-5% розчином харчової соди.

4. Повний спокій, зігрівання тіла.

5. Інгаляція зволоженим киснем.

Термінова госпіталізація!

ФОРМАЛЬДЕГІД СНО:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів, потраплянні внутрішньо, потраплянні на шкіру та слизові оболонки.

1. Легкий ступінь отруєння - подразнення слизової оболонки очей (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, свербіння та печія у горлі), біль у грудній клітці.

2. Середній ступінь отруєння - головний біль, загальна слабкість, запаморочення, відчуття страху, сухий кашель, іноді з домішками крові, серцебиття.

3. Тяжкий ступінь отруєння – судоми, втрата свідомості, смерть. При потраплянні внутрішньо – біль та печія в ротовій порож-

нині, животі, кривава блювота, пронос.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Винести на свіже повітря.
2. Інгаляції з 2% розчином харчової соди.
3. Промивання слизових оболонок великою кількістю води (впродовж 15-20 хв.).
4. При отруєнні середнього ступеня або потраплянні внутрішньо – промивання шлунка слабким розчином нашатирю.
5. Пиття молока.
6. Засоби проти кашлю.
7. При спазмі голосової щілини та набряку гортані – гірчичники на шию, 0,1% розчин атропіну або 2% розчин папаверину внутрішньом'язово.

8. При зупинці дихання – ШВЛ.

Термінова госпіталізація!

ФТОРИСТИЙ ВОДЕНЬ HF:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Дуже отруйний!!!

Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру! Небезпечний при вдиханні парів, отруйний при прийманні внутрішньо.

1. Легкий ступінь отруєння – почервоніння та свербіж шкіри, подразнення слизових оболонок очей (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, свербіння та печія у горлі, сухий кашель), біль у грудній клітці.

2. Середній ступінь отруєння – утруднене дихання, задишка, збудження, серцебиття.

3. Тяжкий ступінь отруєння – не координовані рухи, пульс нитковидний, втрата свідомості, дихання поверхневе, судоми, обличчя синюшне, зупинка дихання. При наявності високих концентрацій – миттєва смерть.

При потраплянні внутрішньо – слинотеча, біль в животі, слабкість, нудота, блювота, пронос. При взаємодії з рідиною викликає опіки.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.
2. Винести на свіже повітря.
3. Промивання слизових оболонок і шкіри 2% розчином харчової соди.

4. При ушкодженні очей закапати 1% розчин новокаїну.

5. Забезпечення спокою, зігрівання тіла.

6. При отруєнні середнього ступеня – інгаляції з 2% розчином харчової соди, пиття лужної мінеральної води типу „Поляна Квасова”, теплового молока, зігріванні шиї.

7. При отруєнні середнього та важкого ступеня – тривалі інгаляції з киснем.

8. При зупинці дихання – ШВЛ.

Термінова госпіталізація!

ФУРФУРОЛ C₄H₃ОСНО:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів, потраплянні внутрішньо, потраплянні на шкіру та слизові оболонки.

1. Легкий ступінь отруєння – подразнення слизових оболонок очей (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, свербіння та печія у горлі), біль у грудній клітці.

2. Середній ступінь отруєння – головний біль, загальна слабкість, запаморочення, відчуття страху, сухий кашель, іноді з домішками крові, серцебиття.

3. Тяжкий ступінь отруєння – судоми, втрата свідомості, смерть. При потраплянні внутрішньо – біль та печія в ротовій порожнині, животі, тривала блювота, пронос.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря.

3. Промити очі 2% розчином харчової соди, закапати 1% розчином новокаїну.

4. Промивання шкіри великою кількістю проточної води протягом 15-20 хвилин.

5. При отруєнні середнього ступеня або потраплянні внутрішньо – промивання шлунка слабким розчином нашатирю.

6. Пиття молока.

7. Засоби проти кашлю.

8. При спазмі голосової щілини та набряку гортані – гірчичники на шию, 0,1% розчин атропіну або 2% розчин папаверину внутрішньом'язово.

9. При зупинці дихання – ШВЛ.

Термінова госпіталізація!

ХЛОР СІ₂:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Дуже отруйний!!! Можливе проникнення до організму через неушкоджену шкіру! Небезпечний при вдиханні парів, отруйний при прийманні внутрішньо.

1. Легкий ступінь отруєння – почервоніння та свербіж шкіри, подразнення слизових оболонок очей (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, свербіння та печія у горлі, сухий кашель), біль у грудній клітці.

2. Середній ступінь отруєння – утруднене дихання, задишка, збудження, серцебиття.

3. Тяжкий ступінь отруєння – не координовані рухи, пульс нитковидний, втрата свідомості, дихання поверхневе, судоми, обличчя синюшне, зупинка дихання. При наявності високих концентрацій – миттєва смерть. При потраплянні внутрішньо – слинотеча, біль в животі, слабкість, нудота, блювота, пронос. При взаємодії з рідиною виликає опіки.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря.

3. Промивання слизових оболонок і шкіри 2% розчином харчової соди.

4. При ушкодженні очей закапати 1% розчином новокаїну.

5. Забезпечення спокою, зігрівання тіла.

6. При отруєнні середнього ступеня – інгаляції з 2% розчином харчової соди, пиття лужної мінеральної води типу “Поляна Квасова”, теплого молока, зігрівання шії.

7. При отруєнні середнього та тяжкого ступеня – тривалі інгаляції з киснем.

8. При зупинці дихання – ШВЛ.

Термінова госпіталізація!

ХЛОРБЕНЗОЛ СНСІ:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів, отруйний при потраплянні внутрішньо.

1. Легкий ступінь отруєння – сонливість, запаморочення, відчуття сп'яніння, сльозотеча.

2. Середній ступінь отруєння – головний біль, розлад координації рухів, загальна слабкість, сонливість.

3. Тяжкий ступінь отруєння – задишка, порушення ритму дихання, втрата свідомості, судоми.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.
2. Винести на свіже повітря, звільнити від одягу, що перешкоджає диханню.
3. Промивання шкіри водою з милом, викликати блювоту.
4. В тяжких випадках – інгаляція кисню з карбогеном.
5. Прийняття внутрішньо ентросорбентів „Ентеросгель”, „Сілард”.

Не давати пити молоко, спирт, касторову олію.

ХЛОРПІКРИН CCl_3NO_2 :

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів, потраплянні на слизові оболонки.

1. Легкий ступінь отруєння – подразнення слизових оболонок очей (сльозотеча), ураження верхніх дихальних шляхів (чхання, свербіння та печія у горлі), відчуття стискання у грудній клітці.

2. Середній ступінь отруєння – головний біль, загальна слабкість, запаморочення, відчуття страху, сухий кашель, серцебиття, нудота, блювота.

3. Тяжкий ступінь отруєння – миттєве виникнення набряку легенів.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.
2. Винести на свіже повітря.
3. Спокій, зігрівання тіла.
4. При потраплянні на слизові оболонки очей, носової та ротової порожнин – промивання 2% розчином борної кислоти, а при болях у очах закапати по 1-2 краплі 1% розчином новокаїну.
5. Промивання шкіри водою з милом.
6. Інгаляції з киснем.
7. При спазмі голосової щілини гортані - гірчичники на шию, внутрішньом'язове введення атропіну, платифіліну, папаверину.
8. При необхідності – кофеїн, кордіамін, камфора.

ЕТИЛМЕРКОПТАН $\text{CH}_3\text{CH}_2\text{SH}$:

Клінічні ознаки отруєння, ступінь тяжкості:

Небезпечний при вдиханні парів.

1. Легкий ступінь отруєння – подразнення слизових оболонок

очей (сльозотеча, різь в очах).

2. Середній ступінь отруєння – головний біль, нежить, запаморочення, стан сп'яніння, нудота, блювота.

3. Тяжкий ступінь отруєння – втрата свідомості, параліч дихання. Можлива смерть.

Долікарська і перша медична допомога:

1. Одягнути ізолюючий дихальний апарат.

2. Винести на свіже повітря, звільнити від забрудненого одягу.

3. При отруєнні середнього та важкого ступеня – тривалі інгаляції з киснем, кордіамін, сульфокамфокаїн в/м.

4. При потраплянні на слизові оболонки та шкіру - промивання 2% розчином борної кислоти, а при болях у очах закапати по 1-2 краплі 1% розчином новокаїну.

5. Промивання шкіри проточною водою протягом 15-20 хвилин.

При отруєнні іншими сильнодіючими отруйними речовинами (СДОР) необхідно діяти відповідно до вимог Аварійних карток на ці хімічно небезпечні речовини.

Тема 9. Управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварій. Охорона навколишнього середовища.

У наш час захист навколишнього середовища висувається на перший план. Наслідки недостатньої уваги до проблеми можуть бути катастрофічними. Йдеться не тільки про благополуччя людства, а про його виживання. Особливо тривожне те, що деградація природного середовища може виявитися необоротною.

Забруднення вод завдає збитку здоров'ю людини і рибним запасам. Деградація сільськогосподарських угідь привела до засухи і ерозії ґрунтів в багатьох районах. Звідси недоїдання, голод, хвороби. Забруднення повітря завдає все більш відчутної шкоди здоров'ю людей. Масове знищення лісів негативно позначається на кліматі і скорочує біорізноманітність, генофонд. Серйозною загрозою здоров'ю є виснаження озонового шару, що захищає від шкідливих випромінювань Сонця. До катастрофічних змін в кліматі Землі веде „парниковий ефект”, тобто глобальне потеплення в результаті зростаючих викидів вуглекислого газу в атмосферу. Нераціональне використання мінеральних і живих ресурсів веде до їх виснаження, що знову-таки ставить проблему виживання людства. Нарешті, аварії на підприємствах, пов'язаних з радіоактивними і отруйними речовинами, не говорячи вже про випробування ядерної зброї, заподіюють величезний збиток здоров'ю людей і природі. Достатньо пригадати про аварію на Чорнобильській АЕС і на американському хімічному заводі в Індії. Великий збиток навколишньому середовищу приносять озброєні конфлікти, про що свідчить досвід воєн у В'єтнамі, Кампучії, Персидській затоці, в Югославії і ін.

На конференції ООН 1992 р. в Ріо-де-Жанейро прозвучав висновок про те, що нинішня ринково-споживацька модель, діюча у ряді країн, стрімко веде до загибелі всього людства. Це модель нестійкого розвитку, що характеризується бездумною розробкою і споживанням природно-енергетичних і сировинних ресурсів біосфери.

Охорона середовища проживання людини, як один з найважливіших напрямів екологічної концепції України, тісно пов'язана з ідеєю створення сприятливих екологічних умов для життєдіяльності, праці і відпочинку людини. Це так само є однією з головних задач діяльності з охорони навколишнього середовища. У Ст.50 Конституції України сказано, що кожен має право на сприятливе навколишнє середовище, достовірну інформацію про її стан і на відшкодування збитку, заподіяного його здоров'ю або майну екологічним правопорушенням.

При цьому право громадян на сприятливе навколишнє середовище забезпечується:

- створенням сприятливих умов їх життєдіяльності;
- наданням можливості участі в обговоренні рішень, що готуються, виконання яких може надати несприятливу дію на навколишнє середовище;
- здійсненням державних заходів по запобіганню екологічно небезпечній діяльності, попередженню і ліквідації наслідків аварій, природних стихійних бід;
- наданням достовірної інформації про стан навколишнього середовища;
- поліпшенням якості продуктів харчування;
- можливістю вимагати в судовому порядку відміни рішень про розміщення, проектування, будівництво, реконструкцію і експлуатацію екологічно небезпечних об'єктів;
- іншими гарантіями громадян.

Конституція України визначає як обов'язок держави збереження генофонду українського народу, забезпечення екологічної безпеки для людини і всього тваринного світу, подолання особливо тяжких для України наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Поняття екологічної безпеки, ключове для даної норми, має чіткі правові рамки. Вони обумовлені встановленими законодавством критеріями якості навколишнього природного середовища, його окремих елементів, якості продуктів харчування, одягу, житла і т. д., дотримання яких дозволяє забезпечити екологічну безпеку. Відповідні критерії закріплені системою екологічних нормативів, серед яких центральне місце займають нормативи екологічної безпеки щодо гранично допустимих: концентрації забруднюючих речовин у воді, повітрі, ґрунті; рівня акустичного, електромагнітного, радіаційного і іншого шкідливого фізичного впливу на навколишнє природне середовище; вмісту шкідливих речовин в продуктах харчування і тваринних кормах.

Окрім нормативів екологічної безпеки підтримки належного стану навколишнього природного середовища і екологічної рівноваги повинне забезпечуватися дотримання нормативів гранично допустимих викидів і скидань в навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівнів шкідливого впливу фізичних і біологічних чинників, які виходять від кожного конкретного стаціонарного джерела забруднення.

Для різних технологічних процесів, технологічного і іншого устаткування, споруд і об'єктів залежно від часу розробки і введення в дію технологій і устаткування, наявності наукових і технічних розробок, економічної доцільності встановлюються також нормативи граничних об'ємів утворення забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря; вимоги щодо введення технологічних процесів в частині впливу на утворення забруднюючих речовин; регламенти використання сировини. І, нарешті, для кожного типу транспортних засобів, які експлуатуються на території України, встановлюються нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також шкідливих фізичних впливів.

Дотримання нормативів і правил екологічної безпеки забезпечується державою за допомогою трьох важелів: створенням системи сучасного законодавства, ефективного адміністративного контролю, упровадження економічного механізму природокористування, формуванням і розвитком правової культури громадян. Розвиток системи екологічного законодавства в Україні в якійсь мірі здійснювався відповідно до концепції, основними в якій стали закони про охорону навколишнього природного середовища, охорону атмосферного повітря, охорону і використання тваринного світу, Земельний, Лісовий і Водний кодекси, Кодекс про надра і інші акти, які забезпечували природокористування і гласність використання природних ресурсів.

Державний контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища має мету забезпечення дотримання вимог відповідного законодавства всіма державними органами, підприємствами, установами і організаціями не залежно від форм власності і підпорядкування, всіма фізичними і юридичними особами.

Державному контролю підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів і іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища і природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу і виняткової (морської) економічної зони України, природних територій і об'єктів, які підлягають особливій охороні, стан навколишнього природного середовища. Формування екологічної культури громадян включає систему безперервної екологічної освіти, екологічного виховання людей.

Критерії безпечного стану навколишнього середовища визначаються екологічними стандартами і нормативами, а також технічними, санітарно-гігієнічними, будівельними й іншими нормами і правилами,

які містять вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища.

Закон України „Про об'єкти підвищеної небезпеки” визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, і спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків.

Державний нагляд та контроль у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, здійснюють уповноважені законами органи влади, в тому числі спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади та їх відповідні територіальні органи, до відання яких відповідно до закону віднесені питання:

- охорони праці;

- забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища;

- захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

- пожежної безпеки;

- санітарно-епідемічної безпеки;

- містобудування.

Кабінет Міністрів України у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, забезпечує реалізацію державної політики, державне регулювання і контроль, вирішує відповідно до закону питання регулювання земельних відносин та користування природними ресурсами; організовує міжнародне співробітництво, координує роботу спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади.

Спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, здійснюють державне регулювання і контроль, відповідне нормативне регулювання, вирішують відповідно до закону питання регулювання земельних відносин та користування природними ресурсами.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, здійснюють контроль за додержанням вимог законодавства суб'єктами господарської діяльності, необхідні заходи, спрямовані на запобігання виникненню аварій та надзвичайних ситуацій техногенного та природного

характеру, обмеження та ліквідацію їх наслідків; організують разом з відповідними спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади прийняття до експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормами включає відповідну територію; інформують населення про екологічно небезпечні аварії та надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, дії, які можуть вживатися громадянами для зменшення їх впливу на здоров'я людей та довкілля, а також про заходи, що вживаються для подолання і ліквідації наслідків таких аварій та надзвичайних ситуацій; організують роботи по ліквідації наслідків аварії на об'єктах підвищеної небезпеки, залучають до цих робіт підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та громадян; вживають заходів для відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок аварій та надзвичайних ситуацій.

Суб'єкт господарської діяльності зобов'язаний:

вживати заходів, направлених на запобігання аваріям, обмеження і ліквідацію їх наслідків та захист людей і довкілля від їх впливу;

повідомляти про аварію, що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки, і заходи, вжиті для ліквідації її наслідків, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування та населення;

забезпечувати експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки з дотриманням мінімально можливого ризику;

виконувати вимоги законодавства та нормативно-правових актів, які регулюють діяльність об'єктів підвищеної небезпеки.

Суб'єкт господарської діяльності ідентифікує об'єкти підвищеної небезпеки відповідно до кількості порогової маси небезпечних речовин.

Нормативи порогової маси небезпечних речовин встановлюються Кабінетом Міністрів України. Порядок ідентифікації, форма та зміст оповіщення про її результати визначаються Кабінетом Міністрів України. На основі ідентифікаційних даних Кабінет Міністрів України затверджує класифікацію об'єктів підвищеної небезпеки і порядок їх обліку.

Суб'єкт господарської діяльності готує, подає до місцевих органів виконавчої влади декларацію безпеки об'єкта підвищеної небезпеки і несе відповідальність за достовірність даних, наведених у декларації безпеки.

Порядок розроблення декларації безпеки, її зміст, методика визначення ризиків та їх прийнятні рівні встановлюються Кабінетом Мі-

ністрів України. Подання декларації безпеки або іншої звітної документації не звільняє суб'єктів господарської діяльності від державного нагляду і контролю за їх діяльністю.

У порядку реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру суб'єкт господарської діяльності, а також підприємства, установи, організації, які планують експлуатувати хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки, одночасно з розробленням декларації безпеки розробляють і затверджують план локалізації і ліквідації аварій для кожного об'єкта підвищеної небезпеки, який вони експлуатують або планують експлуатувати.

Категорії аварій на об'єктах підвищеної небезпеки залежно від їх наслідків визначає Кабінет Міністрів України.

План локалізації і ліквідації аварій погоджує відповідний територіальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

План локалізації і ліквідації аварій переглядається кожні 5 років, але може переглядатися або уточнюватися до закінчення 5 років з дати його розроблення у разі:

змін в умовах діяльності суб'єкта господарської діяльності незалежно від їх причин, що призводять до необхідності зміни відомостей, які містяться у плані локалізації і ліквідації аварій;

внесення змін до чинних або прийняття нових нормативно-правових актів, що впливають на зміст плану локалізації і ліквідації аварій;

висунення обґрунтованих вимог щодо плану локалізації і ліквідації аварій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

При внесенні змін і доповнень до плану локалізації і ліквідації аварій суб'єкти господарської діяльності та інші юридичні і фізичні особи, які повинні брати участь у виконанні протиаварійних заходів, надають відповідному територіальному органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, відповідну для цього інформацію.

Обсяг, зміст, форма і порядок надання інформації встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої

влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Відповідний територіальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, протягом 10 днів після затвердження плану локалізації та ліквідації аварій надає через засоби масової інформації відомості, необхідні для виконання населенням правил поведінки і дій в екстремальних ситуаціях, передбачених цим планом.

У разі створення загрози виникнення аварії з транскордонним впливом план локалізації та ліквідації аварій повинен передбачати негайне інформування відповідних органів держав, території яких можуть зазнати впливу наслідків такої аварії.

Порядок розслідування аварій на об'єктах підвищеної небезпеки встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Суб'єкт господарської діяльності відповідно до закону надає відповідним територіальним органам спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування та засобам масової інформації, у тому числі і тим, засновником яких є органи місцевого самоврядування, інформацію про об'єкти підвищеної небезпеки, які перебувають у його власності або у користуванні.

Суб'єкт господарської діяльності повідомляє спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади, до відання яких віднесені питання охорони праці, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і екологічної безпеки та охорони довкілля, про всі аварійні ситуації, розвиток яких призвів або міг призвести до аварії.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, до відання якого віднесено питання захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і екологічної безпеки та охорони довкілля, забезпечує оброблення одержаної відповідно до закону інформації про діяльність об'єктів підвищеної небезпеки та надає її місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарської діяльності та іншим заінтересованим особам, а також в установленому порядку інформує населення про аварійні ситуації, що виникають на об'єктах підвищеної небезпеки.

Юридична або фізична особа чи їх представники мають право відповідно до закону протягом не більш як 30 днів отримати від суб'єкта господарської діяльності інформацію про небезпеку, яка виникла на об'єктах підвищеної небезпеки і становить загрозу для людей та довкілля.

Юридична або фізична особа має право, в установленому законом порядку, самостійно збирати інформацію про стан безпеки об'єктів підвищеної небезпеки і надавати її органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, засобам масової інформації та іншим заінтересованим особам, у разі якщо їм відомо або є підстави вважати, що така інформація містить відомості щодо правопорушень, які мають місце на об'єктах підвищеної небезпеки і становлять загрозу для людей та довкілля.

Шкода (в тому числі моральна), заподіяна фізичним чи юридичним особам внаслідок аварії, що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки, незалежно від вини суб'єкта господарської діяльності, у власності або користуванні якого перебуває об'єкт підвищеної небезпеки, відшкодовується суб'єктом господарської діяльності цим особам у повному обсязі, крім випадків, коли аварія виникла внаслідок непереборної сили або з умислу потерпілого.

Цивільний захист населення - це система заходів, які реалізуються центральними органами виконавчої влади, РМ Автономної Республіки Крим, державними адміністраціями областей, міст Києва, Севастополя і районів, виконавчими органами Рад, підпорядкованими їм силами і засобами підприємств, установ, організацій (незалежно від форм власності), добровільними формуваннями, що забезпечують розробку та дотримання правових норм, міжнародних, державних галузевих та відомчих вимог і правил, а також виконання організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідеміологічних та інших заходів у сфері запобігання та ліквідації НС, спрямованих на захист населення, сільськогосподарських тварин і рослин, об'єктів економіки і довкілля.

З метою забезпечення захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру створюється державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації.

Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації (ЄДС) - це державна система, яка включає центральні органи виконавчої влади, РМ Автономної Республіки Крим, державні

адміністрації областей, міст Києва і Севастополя та районів, виконавчі органи Рад, державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

Головна мета ЄДС НС – забезпечення реалізації на всій території України державної політики у сфері запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, захисту населення і територій від наслідків аварій, катастроф та стихійного лиха.

Основними завданнями ЄДС НС є:

- забезпечення запобігання виникненню НС;
- забезпечення готовності органів управління, сил і засобів;
- проведення рятувальних і невідкладних аварійно-відновлювальних робіт та організація життєзабезпечення потерпілого населення;
- розробка нормативно-правових актів, державних норм і стандартів;
- здійснення цільових та науково-технічних програм;
- забезпечення сталості функціонування об'єктів економіки;
- збирання і опрацювання інформації про НС;
- визначення потреби у силах, матеріальних і фінансових ресурсах;
- здійснення державного нагляду, експертизи і контролю;
- створення та раціональне використання матеріально-технічних ресурсів;
- своєчасне та достовірне інформування населення про обстановку та вжиті заходи;
- повідомлення населення про загрозу та виникнення НС;
- соціальний захист потерпілого населення;
- захист населення у надзвичайних ситуаціях;
- міжнародне співробітництво у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Надзвичайна ситуація - це порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об'єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншими чинниками, що призвело (може призвести) до загибелі людей та/або значних матеріальних втрат. Загальними ознаками надзвичайних ситуацій є: матеріальні збитки, іс-

тотне погіршення стану довкілля, наявність або загроза загибелі людей чи суттєві погіршення умов їх життєдіяльності.

Правовою основою створення ЄДС НС є Закони України “Про надзвичайний стан”, “Про Цивільну оборону України”, “Про війська ЦО”, доповнення та зміни до них, інші законодавчі акти, укази Президента України про створення структур Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації (ЄДС НС) будується з урахуванням рівнів (загальнодержавного, територіального, місцевого і об’єктового) і класифікації надзвичайних ситуацій (техногенного, природного і соціально-політичного характеру), стандартів безпеки і термінології, сил, засобів та резервів територій і галузей.

Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації (ЄДС НС) включає: органи управління (центральні, територіальні, галузеві, місцеві і об’єктові), системи забезпечення (територіальні і функціональні підсистеми), сили і засоби (військові, спеціальні і спеціалізовані цивільні підрозділи з їх оснащенням, наглядові органи та інформаційні бази підсистем єдиної державної системи, які призначені (залучені) для виконання завдань щодо запобігання та реагування на надзвичайні ситуації).

Територіальна підсистема ЄДС НС – це складова частина єдиної державної системи (ЄДС), яка включає – місцеві органи виконавчої влади, виконавчі органи Рад, державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного характеру і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, зменшення матеріальних втрат.

Функціональна підсистема ЄДС НС – це складова частина єдиної державної системи (ЄДС), що створюється на базі міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, включає їх регіональні та місцеві структурні підрозділи, підпорядковані державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють в межах своєї компетенції нагляд за забезпеченням техногенної і природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного хара-

ктеру і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

Органи управління ЄДС НС – це органи виконавчої влади або їх структурні підрозділи, які призначені для безпосереднього керівництва діяльністю щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації в межах своєї компетенції.

Органи управління ЄДС НС діляться на координуючі (державна комісія з ТЕБ і НС, Національна рада безпеки життєдіяльності, постійні комісії з ТЕБ і НС, об'єктові комісії з НС), постійні (КМУ, МНС України, органи з НС міністерств і відомств, державні територіальні і місцеві виконавчі органи, управління (відділи) з питань НС та ЦЗН, органи з НС регіональних, міських і районних служб, управління об'єктів економіки, служби з НС), повсякденні (оперативно-чергові служби МНС України, управлінь (відділів) з питань НС та ЦЗН, суб'єктів господарської діяльності).

Системи забезпечення включають: фінансові (резервний фонд КМУ, резервні фонди територіальних і місцевих органів виконавчої влади у розмірі 1% від зведеного річного бюджету), матеріальні (ресурси Держкомрезерву, МНС, окремих міністерств і відомств, територіальних органів виконавчої влади, суб'єктів господарської діяльності), транспортні (МО, Мінтрансу, МВС та інших, транспортних підприємств, суб'єктів господарської діяльності), повідомлення і зв'язку (МНС, МВС, МО, Держкомзв'язку, Мінтрансу, Мінагропрому та інших, а також їх територіальних органів, суб'єктів господарської діяльності).

Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації (ЄДС НС) може функціонувати у наступних режимах: повсякденної діяльності (Ведення спостереження і здійснення контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглий до них території. Розробка і виконання цільових і науково-технічних програм і заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення безпеки і захисту населення, зменшення можливих матеріальних втрат, забезпечення сталого функціонування об'єктів економіки та збереження національної культурної спадщини у разі виникнення надзвичайної ситуації), підвищеної готовності (Формування оперативних груп для виявлення причин погіршення обстановки безпосередньо в районі можливого виникнення НС. Прогнозування можливості виникнення НС та її масштабів. Підготовка позицій щодо нормалізації обстановки в районі надзвичайної ситуації).

Проведення заходів щодо запобігання виникненню НС. Розробка комплексних заходів щодо захисту населення і територій, забезпечення стійкого функціонування об'єктів економіки. Приведення в стан підвищеної готовності наявних сил і засобів.), діяльності при НС (Здійснення керівництва функціонуванням підсистем і структурних підрозділів ЄДС НС. Організація захисту населення і територій. Організація роботи, пов'язаної з локалізацією або ліквідацією НС. Визначення межі території, на якій виникла НС. Забезпечення сталого функціонування об'єктів економіки та першочергового життєзабезпечення населення. Здійснення постійного контролю за станом довкілля, інформування вищих органів управління про рівень НС та вжиті заходи, пов'язані з реагуванням, захистом і повідомленням населення та наданням йому необхідних рекомендацій щодо поведінки в умовах НС.) та діяльність при надзвичайному стані.

Головними етапами діяльності ЄДС НС є: запобігання виникненню надзвичайних ситуацій (підготовка та реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення НС на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у НС або пом'якшення її можливих наслідків), реагування на НС (скоординовані дії підрозділів єдиної державної системи щодо реалізації планів дій (планів ліквідації НС), уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації з метою надання невідкладної допомоги потерпілим, усунення загрози для життя та здоров'я людей, зменшення матеріальної шкоди і фінансових витрат), ліквідація наслідків НС, гострий період ліквідації надзвичайних ситуацій, плановий і програмний періоди ліквідації надзвичайних ситуацій.

Взаємодія органів управління ЄДС НС та підпорядкованих їм сил організовується з метою своєчасного і ефективного реагування на надзвичайні ситуації.

Визначаються центральні і територіальні органи управління, які взаємодіють в кризових ситуаціях, склад і кількість сил і засобів реагування на надзвичайну ситуацію. Погоджується порядок спільних дій сил реагування на надзвичайну ситуацію, вирішуються питання всебічного забезпечення.

Базовими принципами створення ЄДС НС є: державний харак-

тер системи, орієнтація на загальнолюдські цінності, дотримання міжнародних норм, пріоритет вимог забезпечення безпеки при діяльності людини, відкритість для міжнародної співпраці.

На діяльність ЄДС НС впливають фактори: зовнішні (транскордонний характер НС, соціально-економічні зміни в світі, наявність світового досвіду та ринку) та внутрішні (високий рівень техногенної та природної безпеки в Україні, необхідність протистояння НС, соціально-економічні зміни в Україні, високий науково-технічний рівень в Україні, обмеженість наявних матеріально-технічних ресурсів та фінансових резервів).

ЄДС НС має унікальні властивості: глобальність дії, постійна готовність, багато функціональне застосування, висока наукоємкість, надто велика інформативність, висока оперативність.

Основною метою створення територіальних підсистем в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі є забезпечення реалізації на відповідній території державної політики у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, цивільного захисту населення.

Система цивільної оборони суб'єкта господарської діяльності будується на основі Закону України „Про Цивільну оборону України”, Положення про Цивільну оборону України та інших нормативно-правових актів з метою захисту робітників, службовців і населення, яке мешкає у відомчому житловому фонді або потрапляє у зону ураження від об'єкта, від НС техногенного, природного та соціально-політичного характеру, яка включає органи управління, сили і засоби, що створюються для організації та забезпечення захисту робітників, службовців та населення, попередження і ліквідації наслідків НС та організовується за територіально-виробничим принципом.

Керівництво цивільною обороною відповідно до принципу її побудови здійснює адміністрація підприємства, установи або організації. Начальником цивільної оборони є керівник адміністрації суб'єкта господарської діяльності.

Безпосереднє керівництво виконанням завдань ЦО покладається на штаб цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій об'єкта, а також на штатних працівників ЦО підприємств, установ і організацій, чисельний склад яких визначається згідно з додатком № 1 до Положення про Цивільну оборону України.

Завдання, функції та повноваження штабу цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій суб'єкта господарської діяльності визнача-

ються у відповідності з діючими нормативно-правовими актами з питань цивільної оборони, захисту населення і територій від НС.

Функціональні обов'язки штатних працівників ЦО підприємства, установи або організації визначаються начальником ЦО суб'єкта господарської діяльності.

Для проведення заходів цивільної оборони штабом ЦО та з НС суб'єкта господарської діяльності на підставі рекомендацій відділу з питань НС та ЦЗН (цивільного захисту населення) району (міста обласного підпорядкування) розробляються плани:

розвитку й удосконалення цивільної оборони;

цивільної оборони (дій органів управління та сил у разі надзвичайної ситуації).

Всі плани (за винятком тих, що стосуються мобілізаційних заходів) розробляються як документи відкритого користування.

Суб'єкт господарської діяльності, чисельний склад працівників якого не перевищує 30 чоловік, розробляє інструкцію щодо дій у разі виникнення надзвичайної ситуації (за винятком радіаційних, хімічно, пожежо- і вибухонебезпечних об'єктів).

Плани цивільної оборони затверджуються керівником адміністрації суб'єкта господарської діяльності після погодження з відділом з питань НС та ЦЗН району (міста обласного підпорядкування).

Плани цивільної оборони вводяться в дію у разі виникнення надзвичайної ситуації НЦО об'єкта або вищим органом управління.

Для надійного і сталого управління процесами захисту робітників, службовців та населення, яке потрапляє у зони ураження об'єкта, у надзвичайних ситуаціях і виконання інших функцій, передбачених планами на воєнний час, може використовуватися пункт управління, що створюється в одному із сховищ (укриття), а також можуть використовуватися рухомі пункти управління на автомобілях.

Режим роботи, а також чисельність особового складу, який має працювати на зазначених пунктах управління визначається у порядку, що встановлюється НЦО об'єкта.

Для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у разі надзвичайних ситуацій застосовуються сили цивільної оборони, які включають спеціалізовані і невоєнізовані формування.

Для ліквідації наслідків НС допускаються сили ЦО об'єкта, які мають відповідну підготовку, підтверджену у атестаційному порядку, і під керівництвом відповідних органів управління у сфері цивільної оборони.

Структуру спеціалізованих формувань, їхній штат і чисельність затверджує орган, що прийняв рішення про створення формування. Спеціалізовані формування створюються як за рахунок бюджету суб'єкта господарської діяльності, так і на госпрозрахунковій основі.

Комплектування спеціалізованих формувань здійснюється за контрактом з числа фахівців, які мають досвід роботи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Невоєнізовані формування ЦО створюються підприємством, установою або організацією у відповідності до завдань, що встановлені відділом з питань НС та ЦЗН району (міста обласного підпорядкування).

До невоєнізованих формувань належать загони, команди, групи, ланки, які призначені для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у разі НС.

Комплектування невоєнізованих формувань здійснюється у встановленому законодавством порядку з урахуванням завдань відділів з питань НС та ЦЗН району (міста обласного підпорядкування).

Порядок використання особового складу невоєнізованих формувань, його матеріального, технічного і фінансового забезпечення, а також матеріального стимулювання визначають органи управління, які прийняли рішення про створення указаних формувань.

Начальник цивільної оборони:

забезпечує постійну готовність ЦО суб'єкта господарської діяльності до виконання покладених на неї завдань;

забезпечує планування і здійснення заходів щодо захисту робітників і службовців підприємства, установи чи організації та населення, яке мешкає у відомчому житловому фонді від наслідків надзвичайних ситуацій;

забезпечує створення, підготовку і підтримання у стані готовності до застосування сил і засобів щодо попередження і ліквідації наслідків НС, навчання працівників засобів захисту і дій в умовах НС у складі формувань ЦО;

організує планування і проведення заходів щодо підвищення сталості функціонування об'єкта і забезпечення життєдіяльності працівників в умовах НС;

забезпечує створення і підтримання у стані постійної готовності локальної системи повідомлення, зв'язку і спостереження про загрозу виникнення або виникнення НС;

забезпечує організацію і проведення аварійно-рятувальних та

інших невідкладних робіт на території підприємства, установи чи організації і прилеглий території у відповідності з планами попередження та ліквідації НС;

фінансує заходи щодо захисту робітників, службовців та населення, що мешкає на прилеглий до об'єкта території, попередження і ліквідації наслідків НС;

створює резерви фінансових і матеріально-технічних ресурсів для ліквідації наслідків НС;

подає у встановленому порядку інформацію у сфері цивільної оборони, захисту населення і територій від НС, а також здійснює повідомлення робітників і службовців про загрозу або виникнення НС;

організовує взаємодію з вищими органами управління з питань організації і ведення ЦО в умовах НС;

забезпечує здійснення контролю за виконанням заходів цивільної оборони суб'єктом господарської діяльності.

Штаб цивільної оборони та з надзвичайних ситуацій:

розробляє плани дій у НС, розвитку і вдосконалення ЦО підприємства (установи або організації);

розробляє і втілює в життя заходи щодо захисту робітників, службовців і населення, що мешкає у відомчому житловому фонді, від наслідків НС;

розробляє і подає пропозиції щодо фінансового, матеріально-технічного та транспортного забезпечення заходів цивільної оборони в умовах надзвичайних ситуацій;

відповідає за постійну готовність систем управління, повідомлення і зв'язку, сил і засобів ЦО до дій в умовах НС;

контролює та забезпечує своєчасне і повне інформування робітників, службовців та населення на прилеглий території при загрозі або виникненні НС;

веде облік і звітність з питань ЦО за суб'єкт господарської діяльності;

формує об'єми заявок на матеріально-технічні засоби та здійснює контроль за їх накопиченням і збереженням;

організовує підготовку керівного складу, органів управління і сил ЦО, робітників і службовців до дій в умовах НС;

організовує контроль за підтримкою в готовності систем попередження і аналізу можливої обстановки на підприємстві, в установі або організації;

готує проекти рішень НЦО, пропозиції, накази та розпоря-

дження з питань ЦО і НС.

Штаб ЦО та з НС об'єкта очолює начальник штабу. Посада начальника штабу може бути штатною або за сумісництвом. Начальник штабу є заступником начальника цивільної оборони суб'єкта господарської діяльності.

Права начальника цивільної оборони:

Свої обов'язки начальник цивільної оборони суб'єкта господарської діяльності виконує шляхом безпосередньої діяльності, а також через начальника штабу ЦО та з НС, якому надається право:

видавати накази, розпорядження і вказівки з питань цивільної оборони, обов'язкові для виконання посадовими особами адміністрації об'єкта;

здійснювати контроль за роботою управлінь, відділів, структурних підрозділів і посадових осіб адміністрації об'єкта, що спрямована на виконання завдань ЦО;

розробляти і втілювати в життя заходи із захисту робітників і службовців від можливих наслідків НС;

здійснювати керівництво діями органів управління та сил ЦО в умовах ліквідації наслідків НС, а також залучати до дій у НС робітників і службовців об'єкта;

одержувати від управлінь, відділів, керівників структурних підрозділів та інших посадових осіб адміністрації об'єкта відомості і матеріали, необхідні для організації та координації робіт, пов'язаних із запобіганням і ліквідацією можливих наслідків надзвичайних ситуацій.

Завдання, що додатково можуть бути покладені на окремі органи управління:

Для забезпечення захисту робітників, службовців і населення, що мешкає на прилеглий території, попередження та проведення спеціальних робіт щодо ліквідації наслідків НС на базі структурних підрозділів об'єкта можуть створюватися служби ЦО за відповідним призначенням: енергетики, інженерна, комунально-технічна, матеріального забезпечення, медична, повідомлення і зв'язку, протипожежна, торгівлі і харчування, транспортна, технічна, інші.

Для проведення евакуаційних заходів в умовах НС і життєзабезпечення потерпілого населення на базі адміністрації об'єкта створюються евакуаційні органи (евакуаційні комісії, збірні та приймальні пункти).

Організаційні засади створення служб ЦО і евакуаційних ор-

ганів визначаються наказами НЦО району (міста) та у відповідних Положеннях про ці служби та органи.

Підготовка кадрів для ЦО та з НС об'єкта у навчальних закладах і на відповідних курсах цивільної оборони.

Комплектування службовцями для роботи в штабах ЦО суб'єктів господарської діяльності проводиться на конкурсній основі за рахунок випускників вищих навчальних закладів, підготовки і перепідготовки керівного складу ЦО та службовців на Центральних державних курсах цивільної оборони, промислової та екологічної безпеки та територіальних курсах цивільної оборони.

Фінансування цільових програм цивільної оборони, захисту населення і територій, попередження і ліквідації наслідків НС та реабілітації забруднених територій, а також органів управління та сил ЦО здійснюється відповідно до законодавства України за рахунок коштів суб'єкта господарської діяльності незалежно від форм власності.

Матеріально-технічне забезпечення заходів ЦО здійснюється суб'єктом господарської діяльності незалежно від форм власності за рахунок відповідних бюджетів.

Керівник об'єкта забезпечує органи управління і сили ЦО службовими, господарськими і підсобними приміщеннями, складськими площами і автотранспортом.

Резервні фонди матеріально-технічних ресурсів ЦО створюються відповідно до законодавства України з метою забезпечення дій органів управління та сил ЦО щодо ліквідації наслідків НС і реабілітації забруднених територій, захисту населення і забезпечення його життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

Тема 10. Безпека праці в галузі освіти.

Розгляд даної теми слід побудувати на основі вивчення вимог нормативно-правових актів:

НАОП 9.2.30-4.01-01 „Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти”, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України 01.08.01 №563, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 20.11.01 за № 969/6160 (*див. частина III, с. 38-63*);

Положення про порядок трудового і професійного навчання неповнолітніх професіям, пов'язаним з роботами із шкідливими та важкими умовами праці, а також з роботами підвищеної небезпеки, затверджене наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці 15.12.2003 № 244, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 30 грудня 2003 р. за № 1257/8578 (*див. частина III, с. 64-73*);

Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час навчально-виховного процесу в навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України 31.08.2001 №616, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 28 грудня 2001 р. за №1093/6284 із змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 05.07.2004 № 773, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 26 жовтня 2004 р. за № 1364/9963 (*див. частина III, с.193-215*)

Типове положення про кабінет охорони праці, затверджене наказом Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 18 липня 1997 р. № 191, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 8 жовтня 1997 р. за № 458/2262 (*див. частина III, с. 325-331*);

Положення про кабінет охорони праці та безпеки життєдіяльності професійно-технічного навчального закладу, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України 20.10.2005 № 609, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 4 листопада 2005 р. за № 1342/11622 (*див. частина III, с. 332-337*).

Правила проведення туристських подорожей з учнівською і студентською молоддю України, затверджені наказом Міністерства освіти України 06.04.99 № 96, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 20 травня 1999 р. за № 320/3613 (*див. частина II, с. 368-389*).

НПАОП 80.0-1.09-00 „Правила безпеки під час проведення занять з допризовної підготовки в загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах і вищих навчальних закладів

першого та другого рівнів акредитації”, затверджені 13.10.89 Держосвіти СРСР.

НПАОП 80.21-1.03-98 „Правила безпеки під час трудового навчання і літніх практичних робіт учнів X-XI класів загальноосвітніх навчальних закладів у сільськогосподарському виробництві”, затверджені наказом Держнаглядохоронпраці України від 16.11.98№219, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 15.12.98 за № 793/3233

НПАОП 80.21-1.04-98 „Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) фізики загальноосвітніх навчальних закладів”, затверджені наказом Держнаглядохоронпраці України від 16.11.98 № 220.

НПАОП 80.21-1.05-98 „Правила безпеки під час робіт з біології у загальноосвітніх навчальних закладах”, затверджені наказом Держнаглядохоронпраці України від 16.11.98 № 221.

НПАОП 80.21-1.06-98 „Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторіях) хімії загальноосвітніх навчальних закладів”, затверджені наказом Держнаглядохоронпраці України від 16.11.98 № 222.

НПАОП 80.42-1.01-02 „Правила з охорони праці для навчальних закладів, у яких проводяться профільне навчання і професійна підготовка учнів з автосправи”, затверджені наказом Мінпраці України від 12.11.02 № 574, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 13.12.02 за № 967/7255.

Зміст цих документів потрібно вивчати на основі текстів оригіналів відповідно до фаху педагогічних працівників. Наприклад, вчителів хімії немає потреби вивчати нормативні акти, які стосуються суто вчителя трудового навчання.

Інші питання безпеки праці в галузі освіти вже розглянуті в попередніх темах.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

підпис

_____

ініціали, прізвище

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
посадових осіб

Білет № 1

1. Охорона праці в Україні. Законодавчі акти України, в яких закріплена турбота держави про охорону праці.
2. Обов'язки державних органів щодо забезпечення пожежної безпеки. Обов'язки підприємств, установ, організацій щодо забезпечення пожежної безпеки.
3. Електробезпека. Види ураження людини електричним струмом.
4. Нормативні документи і порядок організації навчальної практики учнів.

Білет № 2

1. Права громадян на охорону праці при укладенні трудового договору.
2. Вимоги пожежної безпеки щодо утримання приміщень для деревообробки і складів лісопиломатеріалів.
3. Напруга дотику і крокова напруга.
4. Правила перевезення учнів автотранспортом.

Білет № 3

1. Права працівників на охорону праці під час роботи.
2. Обов'язки громадян щодо забезпечення пожежної безпеки. Вивчення правил пожежної безпеки.
3. Класифікація приміщень за категоріями безпеки ураження електричним струмом.
4. Зміст і методика проведення вступного інструктажу для учнів.

Білет № 4

1. Право працівників на пільги і компенсації за шкідливі умови праці.
2. Вимоги пожежної безпеки щодо утримання автотранспортних приміщень, гаражів.
3. Захисні засоби з електробезпеки.
4. Особливості розслідування та обліку групових і смертельних випадків з учнями і працівниками навчального закладу.

Білет № 5

1. Забезпечення працівників спецодягом, іншими засобами індивідуального захисту, мийними та знешкоджуючими засобами.
2. Дотримання вимог пожежної безпеки при проектуванні, будівництві та реконструкції об'єктів виробничого та іншого призначення.
3. Контрольно-вимірювальні прилади і запобіжні пристрої під час експлуатації електрообладнання.
4. Комплексні заходи щодо досягнення нормативів безпеки і гігієни праці. Зміст, порядок розробки і затвердження.

Білет № 6

1. Охорона праці жінок.
2. Державна пожежна охорона: мета, завдання, права та обов'язки.
3. Санітарні вимоги до земельної ділянки навчального закладу.
4. Поняття про вибух. Заходи попередження.

Білет № 7

1. Охорона праці неповнолітніх, інвалідів.
2. Добровільна пожежна охорона. Гасіння пожеж.
3. Санітарні вимоги до основних приміщень навчального закладу.
4. Порядок дій працівників навчального закладу у випадку стихійного лиха.

Білет № 8

1. Управління охороною праці та обов'язки роботодавця.
2. Вимоги пожежної безпеки для матеріальних складів та баз загального призначення.
3. Санітарні вимоги до природного освітлення навчального закладу.
4. Правила розслідування нещасних випадків на виробництві.

Білет № 9

1. Обов'язки працівника щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці.
2. Відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки. Відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства про пожежну безпеку.
3. Санітарні вимоги до штучного освітлення основних приміщень навчального закладу.
4. Підготовка і огляд навчального закладу до початку нового навчального року.

Білет № 10

1. Служба охорони праці на підприємстві.
2. Умови зберігання горючих і легкозаймистих речовин, хімічних речовин.
3. Санітарні вимоги до повітряно-теплого режиму в навчальному закладі.
4. Організаційні і технічні заходи з попередження нещасних випадків.

Білет № 11

1. Обов'язкові медичні огляди працівників.
2. Обов'язки керівника навчального закладу щодо виконання вимог пожежної безпеки.
3. Санітарні вимоги щодо вентиляції та опалення навчального закладу.
4. Вивчення основ охорони праці в школі.

Білет № 12

1. Навчання з питань охорони праці.
2. Вимоги пожежної безпеки щодо утримання території навчального закладу.
3. Санітарні вимоги до водопостачання та каналізації у навчальному закладі.
4. Надання першої допомоги потерпілим під час нещасних випадків.

Білет № 13

1. Фінансування охорони праці.
2. Вимоги пожежної безпеки для бібліотек, архівів, музеїв, виставок.
3. Санітарні вимоги до обладнання основних приміщень навчального

закладу.

4. Засоби захисту від пилу.

Білет № 14

1. Регулювання охорони праці у колективному договорі. Технологія складання колективного договору між адміністрацією і трудовим колективом.
2. Вимоги пожежної безпеки щодо утримання будівель, приміщень та споруд навчального закладу.
3. Санітарні вимоги до організації навчально-виховного процесу у навчальних закладах.
4. Порядок проведення евакуації учнів і працівників.

Білет № 15

1. Розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій.
2. Вимоги пожежної безпеки щодо опалення, вентиляції та кондиціонування повітря.
3. Санітарні вимоги до організації харчування у навчальному закладі.
4. Організація і проведення робіт з переміщення вантажу.

Білет № 16

1. Економічне стимулювання охорони праці.
2. Вимоги пожежної безпеки щодо експлуатації електроустановок у навчальних закладах.
3. Організація медичного обслуговування у навчальному закладі.
4. Забезпечення вимог техніки безпеки під час експлуатації будівель, споруд і обладнання.

Білет № 17

1. Опрацювання, прийняття та скасування нормативно-правових актів з охорони праці.
2. Вимоги пожежної безпеки щодо протипожежного водопостачання.
3. Санітарно-гігієнічна освіта учнів. Формування здорового способу життя. Самообслуговування.
4. Положення про дружини юних пожежників (ДЮП).

Білет № 18

1. Повноваження державних органів управління охороною праці.

2. Вимоги пожежної безпеки щодо установок пожежної автоматики у навчальному закладі.
3. Гігієнічні вимоги до розкладу уроків.
4. Методика складання інструкцій з охорони праці.

Білет № 19

1. Повноваження органів місцевого самоврядування в галузі охорони праці.
2. Первинні засоби пожежогасіння.
3. Обов'язки і права пішоходів.
4. Складання характеристики робіт і умов праці працівників школи.

Білет № 20

1. Органи державного нагляду за охороною праці.
2. Порядок дій працівників та учнів навчального закладу у разі виникнення пожежі.
3. Освітлення. Типи, види і система освітлення. Норми освітлення.
4. Позачергова перевірка знань з охорони праці.

Білет № 21

1. Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці.
2. Вимоги пожежної безпеки для гуртожитків, готелів та будинків підвищеної поверховості.
3. Вимоги до водіїв мопедів і велосипедів.
4. Шум і вібрація. Вплив шуму і вібрації на організм людини. Засоби захисту.

Білет № 22

1. Штрафні санкції до юридичних та фізичних осіб, які використовують найману працю, посадових осіб та працівників.
2. Вимоги пожежної безпеки для навчальних та навчально-виробничих приміщень (класів, кабінетів, лабораторій та навчально-виробничих майстерень).
3. Обов'язки і права пасажирів.
4. Профспілка у здійсненні контролю за додержанням законодавства про охорону праці.

Білет № 23

1. Документи з охорони праці, які розроблені в школі.

2. Вимоги пожежної безпеки для аудиторій та адміністративних приміщень у навчальному закладі.
3. Охорона праці в курсі „Основи безпеки життєдіяльності”.
4. Порядок перевезення учнів автотранспортом. Проведення екскурсійних поїздок.

Білет № 24

1. Державна політика в галузі охорони праці.
2. Вимоги пожежної безпеки для обчислювальних центрів, АТС, машбюро.
3. Система роботи з підготовки шкільного колективу до дій у надзвичайних умовах.
4. Інформація та звітність про стан охорони праці.

Білет № 25

1. Комісія з питань охорони праці підприємства.
2. Вимоги пожежної безпеки для конференц-залів, лекторіїв, актових залів та інших приміщень для проведення масових заходів.
3. Рух пішоходів і автотранспорту на перехрестях.
4. Особливості навчання з питань охорони праці обслуговуючого персоналу.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
лаборанта

_____
назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
11.	Загальна характеристика робочого місця лаборанта.	
12.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці лаборанта.	
13.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків лаборанта.	
14.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
15.	Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.	
16.	Зміст та порядок дій лаборанта у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА
спеціального навчання з питань охорони праці
лаборанта

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця лаборанта.

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщення кабінету хімії (фізики), лаборантських приміщень. Загальна характеристика навчально-виховного процесу в кабінеті хімії (фізики). Об-

ладнання навчального кабінету і лаборантської.

Умови і порядок допуску працівників до самостійної роботи на посаді лаборанта (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо).

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються питань охорони праці лаборанта. Особливості організації праці, функціональні обов'язки лаборанта.

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці лаборанта.

Основні небезпечні та шкідливі виробничі фактори для лаборанта, особливості їх впливу на працівника.

Перелік видів засобів індивідуального захисту, що належать до видачі лаборанту згідно з чинними нормами, із зазначенням стандартів або технічних умов на них.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись працівник під час виконання роботи.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків лаборанта.

Порядок підготовки робочого місця, засобів індивідуального захисту.

Порядок перевірки справності обладнання, інструменту, пускових, запобіжних пристроїв, систем сигналізації, вентиляції та освітлення, знаків безпеки, первинних засобів пожежегасіння, виявлення видимих пошкоджень захисного заземлення (занулення) тощо.

Порядок перевірки наявності та стану зберігання хімічних реактивів.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання, пристроїв, пристосувань, інструменту, засобів захисту тощо.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Правила роботи зі скляним хімічним посудом, з органічними речовинами, з кислотами і лугами. Правила зберігання хімічних реактивів.

Правила транспортування обладнання та хімічних реактивів під час виконання практичних, лабораторних робіт.

Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та

прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.

Порядок утримання робочого місця лаборанта в безпечному стані.

Використання засобів індивідуального та колективного захисту від шкідливих і небезпечних виробничих факторів у лаборантській.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бути припинена.

Вимоги щодо забезпечення пожежо- та вибухобезпеки у навчальному кабінеті та лаборантській.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про нещасні випадки чи раптові захворювання, факти порушення технологічного процесу, виявлені несправності обладнання, устаткування, пристроїв, інструменту, засобів захисту та про інші небезпечні та шкідливі виробничі фактори, що загрожують життю і здоров'ю працівників та учнів.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок безпечного вимикання, зупинення, розбирання, очищення обладнання, хімічного посуду.

Порядок прибирання відходів, здавання робочого місця.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись лаборант після закінчення роботи.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій лаборанта у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій (вибухів, пожеж тощо). Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки лаборанта при виникненні надзвичайної ситуації згідно з планом її ліквідації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
лаборанта

Білет № 1

1. Порядок підготовки робочого місця лаборанта, засобів індивідуального захисту.
2. Вимоги пожежної безпеки до приміщення кабінету хімії.

Білет № 2

1. Умови допуску до самостійної роботи лаборанта.
2. Порядок дій лаборанта у випадку пожежі.

Білет № 3

1. Функціональні обов'язки лаборанта.
2. Правила зберігання вогне- і вибухонебезпечних речовин.

Білет № 4

1. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори для лаборанта, особливості їх впливу на організм людини.
2. Перша допомога при опіках кислотами та лугами.

Білет № 5

1. Вимоги до опалення і вентиляції кабінету хімії.
2. Перша допомога при отруєннях у кабінеті хімії оксидом вуглецю, сірководнем, хлором, бромом.

Білет № 6

1. Вимоги до освітлення в кабінеті хімії.
2. Перша допомога при отруєнні сірчистим газом, аміаком, сірчаною кислотою, фтористим натрієм.

Білет № 7

1. Правила безпечної роботи з кислотами в кабінеті хімії.
2. Комплектація аптечки кабінету хімії.

Білет № 8

1. Правила безпечної роботи з лугами в кабінеті хімії.
2. Перша допомога при опіках очей у кабінеті хімії.

Білет № 9

1. Правила безпечної роботи з металічним калієм і натрієм.
2. Обов'язки лаборанта щодо виконання вимог нормативних документів з охорони праці.

Білет № 10

1. Правила безпечної роботи з органічними розчинниками.
2. Первинні засоби гасіння пожежі.

Білет № 11

1. Правила безпечної роботи з нагрівниками.
2. Види та умови застосування вогнегасників.

Білет № 12

1. Правила зберігання хімічних реактивів.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.

Білет № 13

1. Загальні правила техніки безпеки при проведенні практичних робіт в кабінеті хімії.
2. Перша допомога при пораненнях.

Білет № 14

1. Правила використання витяжної шафи.
2. Порядок евакуації у випадку пожежі.

Білет № 15

1. Правила безпечної роботи зі скляним посудом та виробами зі скла.
2. Правила електробезпеки в кабінеті хімії (фізики).

Білет № 16

1. Вимоги до повітряного режиму в кабінеті хімії.
2. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності, порушення норм охорони праці, надзвичайні ситуації.

Білет № 17

1. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни для лаборанта.
2. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання і способи їх усунення.

Білет № 18

1. Технічні, санітарно-гігієнічні умови, при яких робота лаборанта повинна бути припинена.
2. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни після закінчення роботи лаборанта.

Білет № 19

1. Правила транспортування хімічних реактивів під час виконання практичних, лабораторних робіт.
2. Правила користування газовими пальниками.

Білет № 20

1. Порядок утримання робочого місця лаборанта в безпечному стані.
2. Порядок перевірки робочого місця, справності обладнання, зберігання хімічних реактивів.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
секретаря

_____

назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Загальна характеристика робочого місця секретаря.	
2.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці секретаря.	
3.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків секретаря.	
4.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
5.	Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.	
6.	Зміст та порядок дій секретаря у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА
спеціального навчання з питань охорони праці
секретаря

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця секретаря.

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщення робочого приміщення секретаря. Обладнання робочого місця секретаря.

Умови і порядок допуску працівників до самостійної роботи на посаді секретаря (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо).

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються питань охорони праці секретаря. Особливості організації праці, функціональні обов'язки секретаря.

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці лаборанта.

Основні небезпечні та шкідливі виробничі фактори для секретаря, особливості їх впливу на працівника.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись секретар під час виконання роботи.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків секретаря.

Порядок підготовки робочого місця.

Порядок перевірки справності обладнання, копіювальної та розмножувальної техніки, запобіжних пристроїв, систем сигналізації, вентиляції та освітлення, первинних засобів пожежегасіння, виявлення видимих пошкоджень захисного заземлення (занулення) тощо.

Порядок перевірки наявності та стану зберігання документації.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання, копіювальних пристроїв, пристосувань, засобів захисту тощо.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Правила безпечного використання персональних комп'ютерів, копіювальної техніки, системи радіомовлення.

Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.

Порядок утримання робочого місця секретаря в безпечному стані.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бути припинена.

Вимоги щодо забезпечення пожежо- та вибухобезпеки у робочому кабінеті секретаря.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про нещасні випадки чи раптові захворювання, виявлені несправності обладнання, устаткування, пристроїв, засобів захисту та про інші небезпечні та шкідливі виробничі фактори, що загрожують життю і здоров'ю працівників.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок безпечного вимикання комп'ютерної та копіювальної техніки.

Порядок прибирання робочого місця.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись секретар після закінчення роботи.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій секретаря у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей копіювальної техніки. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки секретаря при виникненні надзвичайної ситуації згідно з планом її ліквідації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
секретаря

Білет № 1

1. Порядок підготовки робочого місця секретаря.
2. Вимоги пожежної безпеки до утримання робочого кабінету секретаря..

Білет № 2

1. Умови допуску до самостійної роботи секретаря.
2. Заходи захисту від статичної електрики при роботі з персональним комп'ютером.

Білет № 3

1. Функціональні обов'язки секретаря..
2. Правила безпечної роботи з радіовузлом..

Білет № 4

1. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори для секретаря, особливості їх впливу на організм людини.
2. Правила безпечної роботи з копіювальною технікою.

Білет № 5

1. Вимоги до опалення і вентиляції робочого кабінету.
2. Перша допомога при опіках.

Білет № 6

1. Вимоги до освітлення в робочому кабінеті.
2. Правила безпечної підготовки до роботи комп'ютерної техніки, порядок включення периферійних пристроїв.

Білет № 7

1. Правила безпечної роботи з принтером, сканером.
2. Комплектація аптечки першої допомоги..

Білет № 8

1. Порядок ведення і зберігання робочої документації.
2. Перша допомога при ураженні електричним струмом.

Білет № 9

1. Вимоги до робочого місця оператора комп'ютерної техніки.
2. Порядок дій при евакуації.

Білет № 10

1. Обов'язки секретаря щодо виконання вимог нормативних документів з охорони праці.
2. Сигнали цивільного захисту населення.

Білет № 11

1. Правила безпечної роботи з нагрівниками.
2. Види та умови застосування вогнегасників.

Білет № 12

1. Правила користування вогнегасником.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.

Білет № 13

1. Можливі небезпечні, неправильні методи і прийоми праці, які заборонено застосовувати при роботі з комп'ютерною технікою.
2. Перша допомога при пораненнях.

Білет № 14

1. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.
2. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про нещасні випадки, раптові захворювання, несправність обладнання, інші небезпечні фактори.

Білет № 15

1. Порядок безпечного зупинення роботи обладнання, вимикання комп'ютерної техніки.
2. Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються роботи секретаря.

Білет № 16

1. Вимоги до повітряного режиму в навчальному закладі.
2. Порядок застосування засобів протипаварійного захисту та сигналізації.

Білет № 17

1. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни для секретаря.
2. Часова регламентація роботи з комп'ютерною технікою.

Білет № 18

1. Технічні, санітарно-гігієнічні умови, при яких робота секретаря повинна бути припинена.
2. Періодичність, зміст навчання з питань охорони праці секретаря, проходження медичного огляду.

Білет № 19

1. Порядок утримання робочого місця секретаря в безпечному стані.
2. Надання першої допомоги при отруєнні..

Білет № 20

1. Особливості організації праці секретаря.
2. Особисті обов'язки та порядок дій секретаря при виникненні надзвичайної ситуації.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
кухаря

_____

назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Загальна характеристика робочого місця кухаря.	
2.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці кухаря.	
3.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків кухаря.	
4.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
5.	Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.	
6.	Зміст та порядок дій кухаря у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА

спеціального навчання з питань охорони праці
кухаря

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця кухаря.

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщення робочих приміщень кухні, складських приміщень, водопостачальних комунікацій, електроенергетичного обладнання. Обладнання ро-

бочого місця кухаря.

Умови допуску до самостійної роботи кухаря. Режим роботи їдальні навчального закладу, працівників кухні.

Контроль за роботою їдальні та кухні.

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку щодо питань охорони праці кухаря. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни до працівників кухні.

Функціональні обов'язки кухаря.

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці кухаря.

Основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори на робочому місці кухаря. Особливості впливу основних шкідливих та небезпечних факторів виробництва на організм людини. Перелік засобів індивідуального захисту для працівників кухні.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків кухаря.

Порядок проведення і зміст інструктажів на робочих місцях працівників кухні. Порядок перевірки справності обладнання, інструментів, захисних пристроїв і т. п..

Порядок підготовки до роботи робочого місця кухаря. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання.

Порядок виконання ремонту засобів виробництва.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Порядок включення електронагрівального обладнання.

Правила переміщення на кухні. Використання засобів індивідуального захисту під час роботи на кухонному обладнанні.

Вимоги безпеки праці при використанні ріжучих інструментів. Правила техніки безпеки при роботі з електронагрівальним, електро-механічним обладнанням, холодильним устаткуванням.

Технологія приготування страв (загальні вимоги). Робота з гарячими рідинами. Санітарно-гігієнічні вимоги до роботи кухаря.

Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.

Порядок утримання робочого місця кухаря в безпечному стані.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бути припинена.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок безпечного вимикання, зупинення, очищення кухонного обладнання, зберігання посуду.

Порядок прибирання відходів, здавання робочого місця.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись кухар після закінчення роботи.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Порядок виключення електричного обладнання після закінчення роботи.

Порядок прибирання кухні після закінчення роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій кухаря у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей кухонного обладнання. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки кухаря при виникненні надзвичайної ситуації згідно з планом її ліквідації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
кухаря

Білет № 1

1. Порядок підготовки до роботи робочого місця кухаря, засобів індивідуального захисту.
2. Вимоги пожежної безпеки до приміщення кухні.

Білет № 2

1. Умови допуску до самостійної роботи кухаря.
2. Порядок дій працівників кухні у випадку пожежі.

Білет № 3

1. Функціональні обов'язки кухаря.
2. Правила зберігання продуктів.

Білет № 4

1. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори для кухаря, особливості їх впливу на організм людини.
2. Перша допомога при опіках.

Білет № 5

1. Вимоги до повітряного режиму і вентиляції кухонних приміщень.
2. Перша допомога при харчових отруєннях.

Білет № 6

1. Вимоги до освітлення, утримання і використання електрообладнання кухні.
2. Правила зупинки кровотечі, надання першої допомоги при травмах.

Білет № 7

1. Правила безпечної роботи з гарячими рідинами.
2. Комплектація медичної аптечки, правила користування.

Білет № 8

1. Правила безпечної роботи з ріжучими інструментами.
2. Правила безпечної роботи з електричним казаном.

Білет № 9

1. Правила приготування миючих та дезинфікуючих розчинів.
2. Обов'язки кухаря щодо виконання вимог нормативних документів з охорони праці.

Білет № 10

1. Правила безпечної роботи з холодильним устаткуванням.
2. Первинні засоби гасіння пожежі.

Білет № 11

1. Умови, при яких необхідно виключити користування холодильною установкою.
2. Види та умови застосування вогнегасників.

Білет № 12

1. Правила безпечного користування електронагрівальним обладнанням.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.

Білет № 13

1. Правила безпечної роботи на роздачі.
2. Перша допомога при пораненнях.

Білет № 14

1. Вимоги до посуду, що використовується у їдальнях навчальних закладів.
2. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності, порушення норм охорони праці, надзвичайні ситуації.

Білет № 15

1. Правила безпечної роботи при очистці овочів.
2. Порядок дій кухаря після закінчення роботи.

Білет № 16

1. Санітарно-гігієнічні вимоги до повітряного режиму в кухонних приміщеннях.
2. Правила експлуатації електромеханічного устаткування.

Білет № 17

1. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни для кухаря.
2. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання кухні і способи їх усунення.

Білет № 18

1. Технічні, санітарно-гігієнічні умови, при яких робота кухаря повинна бути припинена.
2. Режим роботи кухаря. Загальні правила обслуговування учнів у їдальні навчального закладу.

Білет № 19

1. Вимоги до організації дієтичного харчування.
2. Правила користування газовим обладнанням.

Білет № 20

1. Санітарно-гігієнічні вимоги до приміщень кухні та обідньої зали.
2. Порядок перевірки робочого місця, справності обладнання, зберігання продуктів та інвентаря.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
майстра виробничого навчання (водія автомобіля)

_____
назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Загальна характеристика робочого місця майстра виробничого навчання (водія автомобіля).	
2.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці майстра виробничого навчання (водія автомобіля).	
3.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків майстра виробничого навчання (водія автомобіля).	
4.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
5.	Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.	
6.	Зміст та порядок дій майстра виробничого навчання (водія автомобіля) у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА

спеціального навчання з питань охорони праці
майстра виробничого навчання (водія автомобіля)

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця майстра виробничого навчання (водія автомобіля).

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщення робочих приміщень для навчання автосправи, складських приміщень, водопостачальних комунікацій, електроенергетичного обладнання. Обладнання робочого місця майстра виробничого навчання.

Умови допуску до самостійної роботи майстра виробничого навчання. Режим роботи навчального закладу.

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку щодо питань охорони праці майстра виробничого навчання. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни.

Функціональні обов'язки майстра виробничого навчання (водія автомобіля).

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці майстра виробничого навчання.

Основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори на робочому місці майстра виробничого навчання. Особливості впливу основних шкідливих та небезпечних факторів виробництва на організм людини. Перелік засобів індивідуального захисту при роботі у гаражному приміщенні.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків майстра виробничого навчання (водія автомобіля).

Порядок проведення і зміст інструктажів з охорони праці. Порядок перевірки справності обладнання, інструментів, захисних пристроїв і т. п..

Порядок підготовки до роботи робочого місця майстра виробничого навчання. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Порядок включення електричного обладнання.

Максимальне навантаження, яке допускається при перенесенні

вантажів. Використання підйомно-транспортних механізмів.

Вимоги безпеки при митті автомобіля.

Правила безпеки при обслуговуванні акумуляторної батареї.
Порядок заправки автомобіля. Безпечні прийоми праці при ремонті кузова.

Правила безпечного виконання слюсарно-монтажних робіт. проведення ремонту підвіски, випробування гальмівної системи.

Безпечні прийоми праці при ремонті двигуна, системи живлення автомобіля. Виконання шиномонтажних робіт.

Безпечні прийоми праці під час навчальної їзди.

Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бути припинена.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок закінчення робіт з технічного обслуговування або ремонту автомобіля.

Порядок прибирання відходів, здавання робочого місця.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися майстер виробничого навчання після закінчення роботи.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій майстра виробничого навчання у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей автомобільного обладнання. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки майстра виробничого навчання при виникненні надзвичайної ситуації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
майстра виробничого навчання (водія автомобіля)

Білет № 1

1. Порядок допуску учнів до занять з автосправи та навчальної їзди.
2. Вимоги пожежної безпеки до приміщення лабораторії технічного обслуговування автомобілів.
3. Надання першої допомоги при зупинці дихання і серця.

Білет № 2

1. Умови допуску до самостійної роботи майстра виробничого навчання (водія автомобіля).
2. Порядок дій працівників навчального закладу у випадку пожежі.
3. Надання першої допомоги при ДТП. Витягання потерпілого з автомобіля і оцінка його стану.

Білет № 3

1. Функціональні обов'язки майстра виробничого навчання (водія автомобіля).
2. Розміщення обладнання і устаткування в лабораторії технічного обслуговування автомобілів.
3. Надання першої допомоги при отруєнні окислом вуглецю (чадним газом) і етилованим бензином.

Білет № 4

1. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори для майстра виробничого навчання (водія автомобіля), особливості їх впливу на організм людини.
2. Первинні засоби пожежогасіння.
3. Перша допомога при опіках.

Білет № 11

1. Умови, при яких необхідно припинити роботи в лабораторії технічного обслуговування автомобілів.
2. Спецодяг та засоби індивідуального захисту, які видаються майстру виробничого навчання та учням.
3. Види та умови застосування вогнегасників.

Білет № 12

1. Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.
3. Протипожежний інвентар, яким оснащується лабораторія технічного обслуговування автомобілів.

Білет № 13

1. Вимоги техніки безпеки до кабіни автомобіля.
2. Вимоги до технічного стану системи живлення, охолодження, рульового управління автомобіля.
3. Перша допомога при пораненнях.

Білет № 14

1. Вимоги до технічного стану переднього моста, гальмівної системи автомобіля.
2. Вимоги до технічного стану шин, дисків коліс
3. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності, порушення норм охорони праці, надзвичайні ситуації.

Білет № 15

1. Вимоги до технічного стану електрообладнання автомобіля.
2. Функціональні обов'язки інструктора під час практичної їзди.
3. Вимоги до обладнання автомобіля, призначеного для перевезення людей.

Білет № 16

1. Правила перевезення пасажирів.
2. Загальні правила безпеки навчання водінню.
3. Вимоги техніки безпеки перед початком виконання робіт з техніч-

ного обслуговування автомобіля.

Білет № 17

1. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни для майстра виробничого навчання.
2. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи двигуна під час навчальної їзди і способи їх усунення.
3. Перша допомога при ударах, вивихах, переломах.

Білет № 18

1. Технічні, санітарно-гігієнічні умови, при яких робота майстра виробничого навчання (водія автомобіля) повинна бути припинена.
2. Особливості дорожнього руху в межах населеного пункту.
3. Правила техніки безпеки при митті автомобіля.

Білет № 19

1. Вимоги техніки безпеки при ремонті кузова.
2. Права і обов'язки водія автомобіля та пішохода.
3. Правила накладання пов'язок при наданні першої допомоги. Види пов'язок.

Білет № 20

1. Правила техніки безпеки при слюсарно-монтажних роботах.
2. Санітарно-гігієнічні вимоги після закінчення роботи.
3. Порядок прибирання і перевірки робочого місця, наявності обладнання після закінчення роботи.

Білет № 21

1. Правила техніки безпеки при демонтажі і ремонті агрегатів автомобіля.
2. Порядок дій водія автомобіля при ДТП.
3. Надання першої допомоги при струсу мозку, травмах грудей і живота.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
робітника з обслуговування електрообладнання

_____
назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Загальна характеристика робочого місця робітника з комплексного обслуговування електрообладнання	
2.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.	
3.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.	
4.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
5.	Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.	
6.	Зміст та порядок дій робітника з комплексного обслуговування електрообладнання у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА

спеціального навчання з питань охорони праці
робітника з обслуговування електрообладнання.

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщення водопостачальних комунікацій, електроенергетичного обладнання. Робоче місце робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.

Умови допуску до самостійної роботи робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку щодо питань охорони праці робітника з комплексного обслуговування електрообладнання. Робочий час, час відпочинку робітника з обслуговування електрообладнання. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни.

Функціональні обов'язки робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.

Основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори на робочому місці робітника з обслуговування електрообладнання. Особливості впливу основних шкідливих та небезпечних факторів виробництва на організм людини. Перелік засобів індивідуального захисту для робітника з обслуговування електрообладнання.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.

Порядок проведення і зміст інструктажів з охорони праці. Порядок перевірки справності обладнання, інструментів, захисних пристроїв і т. п..

Порядок підготовки до роботи робочого місця робітника з обслуговування електрообладнання. Порядок підготовки, перевірки і використання захисних засобів.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Охоронні зони електромереж до і вище 1000 В. Допустимі (безпечні) відстані до струмопровідних частин діючого обладнання, що перебувають під напругою. Класифікація виробничих приміщень щодо небезпеки ураження працівників електричним струмом.

Колективні та індивідуальні засоби захисту в електроустановках. Порядок їх використання, зберігання та обліку. Періодичність та види випробувань. Плакати та знаки безпеки, що використовуються в електроустановках.

Порядок здійснення оперативного обслуговування електроустановок.

Порядок здійснення огляду електроустановок. Категорії робіт в електроустановках стосовно заходів безпеки. Вимоги техніки безпеки під час виконання робіт без зняття напруги на струмовідних частинах за допомогою ізолювальних засобів захисту.

Основні організаційні заходи, що убезпечують робітника з обслуговування електрообладнання під час роботи. Обов'язки наглядача при виконанні електротехнічних робіт. Виконання робіт за нарядом.

Робота в електроустановках із застосуванням драбин.

Роботи, що виконуються за розпорядженням і в порядку поточної експлуатації. Організація безпечного виконання окремих робіт в електроустановках за розпорядженням. Організація безпечного виконання окремих видів робіт в електроустановках в порядку поточної експлуатації. Вмикання установок після повного закінчення робіт.

Технічні заходи, що створюють безпечні умови виконання робіт. Порядок підготовки робочого місця. Зняття напруги. Вивішування плакатів безпеки. Обгородження робочого місця. Перевірка відсутності напруги. Встановлення заземлень.

Проведення робіт щодо запобігання аваріям та ліквідація їх наслідків. Короткочасні роботи.

Роботи на комутаційних апаратах і комплексному розподільчому устаткуванні. Роботи під час обслуговування електродвигунів. Роботи з вимірювальними приладами, пристроями релейного захисту, автоматики, телемеханіки і зв'язку, з електролічильниками. Акумуляторні батареї та зарядні пристрої.

Роботи з електроінструментом, трансформаторами, перетворювачами, переносними світильниками, переносними електричними машинами.

Електроустановки у вибухонебезпечних зонах. Електроустановки в пожежонебезпечних зонах.

Проведення випробувань обладнання. Вимірювання.

Опосвідчення стану безпеки електроустановок.

Вимоги до персоналу, який виконує роботи в діючих електроустановках.

Особа, відповідальна за стан електрогосподарства, її статус, кваліфікація, група електробезпеки, обов'язки та відповідальність.

Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бути припинена.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок закінчення робіт з технічного обслуговування електроустановок.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися робітник з обслуговування електрообладнання після закінчення роботи.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій робітника з комплексного обслуговування електрообладнання у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей електроенергетичного обладнання. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки робітника з обслуговування електрообладнання при виникненні надзвичайної ситуації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

_____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
робітника з обслуговування електрообладнання

Білет № 1

1. Організація безпечної експлуатації електроустановки.
2. Вимоги до працівників, які здійснюють обслуговування електроустановок.

Білет № 2

1. Умови допуску до самостійної роботи робітника з обслуговування електрообладнання.
2. Основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори на робочому місці робітника з обслуговування електрообладнання. Особливості впливу основних шкідливих та небезпечних факторів виробництва на організм людини..

Білет № 3

1. Функціональні обов'язки робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.
2. Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку щодо питань охорони праці робітника з комплексного обслуговування електрообладнання.

Білет № 4

1. Перелік засобів індивідуального захисту для робітника з обслуговування електрообладнання
2. Охоронні зони електромереж до і вище 1000 В. Допустимі (безпечні) відстані до струмопровідних частин діючого обладнання, що перебувають під напругою. Класифікація виробничих приміщень щодо безпеки ураження працівників електричним струмом.

Білет № 5

1. Порядок здійснення оперативного обслуговування електроустановок.
2. Порядок перевірки справності обладнання, інструментів, захисних пристроїв і т. п..

Білет № 6

1. Порядок підготовки до роботи робочого місця робітника з обслуговування електрообладнання. Порядок підготовки, перевірки і використання захисних засобів.
2. Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей електроенергетичного обладнання. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям

Білет № 7

1. Порядок здійснення огляду електроустановок. Категорії робіт в електроустановках стосовно заходів безпеки.
2. Комплектація медичної аптечки, правила користування.

Білет № 8

1. Колективні та індивідуальні засоби захисту в електроустановках. Порядок їх використання, зберігання та обліку.
2. Проведення випробувань обладнання. Вимірювання.

Білет № 9

1. Вимоги техніки безпеки під час виконання робіт без зняття напруги на струмовідних частинах за допомогою ізолювальних засобів захисту.
2. Порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

Білет № 10

1. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися робітник з обслуговування електрообладнання після закінчення роботи.
2. Основні організаційні заходи, що забезпечують робітника з обслуговування електрообладнання під час роботи. Обов'язки наглядача при виконанні електротехнічних робіт. Виконання робіт за нарядами.

Білет № 11

1. Робота в електроустановках із застосуванням драбин.
2. Види та умови застосування вогнегасників. Первинні засоби гасіння пожежі.

Білет № 12

1. Роботи, що виконуються за розпорядженням і в порядку поточної експлуатації. Організація безпечного виконання окремих робіт в електроустановках за розпорядженням.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.

Білет № 13

1. Організація безпечного виконання окремих видів робіт в електроустановках в порядку поточної експлуатації. Вмикання установок після повного закінчення робіт.
2. Перша допомога при пораненнях.

Білет № 14

1. Технічні заходи, що створюють безпечні умови виконання робіт. Порядок підготовки робочого місця. Зняття напруги. Вивішування плакатів безпеки. Обгородження робочого місця. Перевірка відсутності напруги. Встановлення заземлень.
2. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності, порушення норм охорони праці, надзвичайні ситуації.

Білет № 15

1. Проведення робіт щодо запобігання аваріям та ліквідація їх наслідків. Короткочасні роботи.
2. Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

Білет № 16

1. Роботи на комутаційних апаратах і комплексному розподільчому устаткуванні. Роботи під час обслуговування електродвигунів.
2. Порядок закінчення робіт з технічного обслуговування електроустановок.

Білет № 17

1. Роботи з вимірювальними приладами, пристроями релейного захисту, автоматики, телемеханіки і зв'язку, з електролічильниками. Акумуляторні батареї та зарядні пристрої.
2. Види можливих небезпечних відхилень від нормального режиму роботи електрообладнання і способи їх усунення.

Білет № 18

1. Технічні, санітарно-гігієнічні умови, при яких робота робітника з обслуговування електрообладнання повинна бути припинена.
2. Роботи з електроінструментом, трансформаторами, перетворювачами, переносними світильниками, переносними електричними машинами.

Білет № 19

1. Вимоги до персоналу, який виконує роботи в діючих електроустановах.
2. Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки робітника з обслуговування електрообладнання при виникненні надзвичайної ситуації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Білет № 20

1. Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.
2. Електроустановки у вибухонебезпечних зонах. Електроустановки в пожежонебезпечних зонах.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
вчителя трудового навчання

_____
назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Загальна характеристика робочого місця вчителя трудового навчання	
2.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці вчителя трудового навчання.	
3.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків учителя трудового навчання.	
4.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
5.	Вимоги безпеки після закінчення роботи.	
6.	Зміст та порядок дій учителя трудового навчання у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА

спеціального навчання з питань охорони праці
вчителя трудового навчання

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця вчителя трудового навчання.

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщення майстерень для обробки металів, деревини, складських приміщень, водопостачальних комунікацій, електроенергетичного обладнання. Обладнання робочого місця вчителя трудового навчання.

Умови допуску до самостійної роботи вчителя трудового навчання. Режим роботи навчального закладу.

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку щодо питань охорони праці вчителя трудового навчання. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни.

Функціональні обов'язки вчителя трудового навчання.

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці вчителя трудового навчання.

Основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори на робочому місці вчителя трудового навчання (в майстернях навчального закладу). Особливості впливу основних шкідливих та небезпечних факторів виробництва на організм людини. Перелік засобів індивідуального захисту при роботі в майстернях для обробки металів і деревини.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків вчителя трудового навчання.

Порядок проведення і зміст інструктажів з охорони праці. Порядок перевірки справності обладнання, інструментів, захисних пристроїв і т. п..

Порядок підготовки до роботи робочого місця вчителя трудового навчання. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Вимоги техніки безпеки при роботі на устаткуванні майстерень:
металообробних верстатах токарної групи;
металообробних верстатах фрезерної групи;
металообробних верстатах стругальної, довбальної і протяжної

груп;

металообробних верстатах свердлильної і розточувальної груп;
металообробних верстатах відрізної групи і для різання металу;
згинальних, правильних і профілезгинальних верстатах для об-

робки металу;
круглопилкових верстатах для поздовжнього розпилювання де-

ревини;
круглопилкових верстатах для поперечного розпилювання дере-

вини;
стругальних деревообробних верстатах;

фрезерних деревообробних верстатах;

токарних деревообробних верстатах;

шліфувальних деревообробних верстатах;

свердлильних, довбальних і шипорізних деревообробних верста-

тах.

Вимоги до верстаків, ножиців для різання металу.

Виконання ковальсько-пресових робіт і ручного кування металу

Вимоги до абразивного і ельборового інструменту і до виконан-

ня робіт з його застосуванням.

Вимоги до ручного електрифікованого інструменту і до вико-

нання робіт з його застосуванням.

Вимоги до переносних ручних електричних світильників.

Вимоги до ручного слюсарно-ковальського інструменту.

Вимоги до пневматичного інструменту і до виконання робіт з

його застосуванням.

Порядок включення електричного обладнання.

Максимальне навантаження, яке допускається при перенесенні

вантажів. Використання підйомно-транспортних механізмів.
Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та

прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпе-

чних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та техно-

логічного регламенту і способи їх усунення.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бу-

ти припинена.
Вимоги пожежної безпеки до порядку утримання і виконання

робіт у майстернях навчального закладу.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок закінчення робіт у майстернях навчального закладу.

Порядок прибирання відходів, здавання робочого місця.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися вчитель трудового навчання після закінчення роботи.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій учителя трудового навчання у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей верстатів, обладнання майстерень. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки вчителя трудового навчання при виникненні надзвичайної ситуації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
вчителя трудового навчання

Білет № 1

1. Порядок допуску учнів до практичних занять у майстернях навчального закладу.
2. Вимоги пожежної безпеки до приміщень майстерень навчального закладу.
3. Надання першої допомоги при зупинці дихання і серця.

Білет № 2

1. Умови допуску до роботи вчителя трудового навчання.
2. Порядок дій працівників навчального закладу у випадку пожежі.
3. Вимоги техніки безпеки при роботі на металообробних верстатах токарної групи.

Білет № 3

1. Функціональні обов'язки вчителя трудового навчання.
2. Розміщення обладнання і устаткування в майстернях навчального закладу.
3. Вимоги техніки безпеки при роботі на металообробних верстатах фрезерної групи.

Білет № 4

1. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори для вчителя трудового навчання, особливості їх впливу на організм людини.
2. Вимоги техніки безпеки при роботі на металообробних верстатах стругальної, довбальної і протяжної груп.
3. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності, порушення норм охорони праці, надзвичайні ситуації.

Білет № 5

1. Вимоги до повітряного режиму і вентиляції майстерень навчального закладу.
2. Вимоги техніки безпеки при роботі на металообробних верстатах свердлильної і розточувальної груп
3. Перша допомога при непритомності.

Білет № 6

1. Вимоги до освітлення, утримання і використання електрообладнання майстерень навчального закладу.
2. Вимоги техніки безпеки при підніманні і перенесенні вантажів. Норми піднімання вантажів для учнів.
3. Правила зупинки кровотечі.

Білет № 7

1. Вимоги техніки безпеки до робочого місця учнів.
2. Вимоги техніки безпеки до ручного слюсарного інструменту.
3. Надання першої допомоги при травмах.

Білет № 8

1. Вимоги техніки безпеки при роботі на металообробних верстатах відрізної групи і для різання металу.
2. Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку щодо питань охорони праці вчителя трудового навчання. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни.
3. Комплектація медичної аптечки. Призначення комплектуючих.

Білет № 9

1. Вимоги техніки безпеки при роботі на згинальних, правильних і профілезгинальних верстатах для обробки металу.
2. Обов'язки вчителя трудового навчання щодо виконання вимог нормативних документів з охорони праці.
3. Перелік засобів індивідуального захисту при роботі в майстернях для обробки металів і деревини.

Білет № 10

1. Вимоги техніки безпеки при роботі на круглопилкових верстатах для поздовжнього розпилювання деревини.
2. Порядок закінчення робіт у майстернях навчального закладу.

3. Первинні засоби гасіння пожежі.

Білет № 11

1. Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.
2. Спецодяг та засоби індивідуального захисту, які видаються вчителю трудового навчання та учням.
3. Види та умови застосування вогнегасників.

Білет № 12

1. Умови, при яких необхідно припинити роботи в майстернях навчального закладу.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.
3. Протипожежний інвентар, яким оснащується майстерня навчального закладу.

Білет № 13

1. Вимоги техніки безпеки при роботі на круглопилкових верстатах для поперечного розпилювання деревини.
2. Вимоги до верстаків, ножиців для різання металу.
3. Перша допомога при пораненнях.

Білет № 14

1. Вимоги техніки безпеки при роботі на стругальних деревообробних верстатах.
2. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися вчитель трудового навчання після закінчення роботи.
3. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності, порушення норм охорони праці, надзвичайні ситуації.

Білет № 15

1. Вимоги техніки безпеки при роботі на фрезерних деревообробних верстатах.
2. Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій,

несправностей верстатів, обладнання майстерень. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

3. Порядок закінчення робіт у майстернях навчального закладу.

Білет № 16

1. Вимоги техніки безпеки при роботі на токарних деревообробних верстатах.
2. Вимоги до абразивного і ельборового інструменту і до виконання робіт з його застосуванням.
3. Вимоги техніки безпеки перед початком виконання робіт у майстернях навчального закладу.

Білет № 17

1. Вимоги техніки безпеки при роботі на шліфувальних деревообробних верстатах.
2. Вимоги пожежної безпеки щодо складування матеріалів і виробів.
3. Перша допомога при ударах, вивихах, переломах.

Білет № 18

1. Вимоги техніки безпеки при роботі на свердлильних, довбальних і шипорізних деревообробних верстатах.
2. Вимоги до ручного електрифікованого інструменту і до виконання робіт з його застосуванням.
3. Порядок евакуації. Порядок дій вчителя трудового навчання у випадку пожежі.

Білет № 19

1. Вимоги техніки безпеки при ручній обробці деревини.
2. Вимоги до ручного слюсарно-ковальського інструменту, до пневматичного інструменту і до виконання робіт з його застосуванням.
3. Правила накладання пов'язок при наданні першої допомоги. Види пов'язок.

Білет № 20

1. Правила техніки безпеки при слюсарно-монтажних роботах.
2. Санітарно-гігієнічні вимоги після закінчення роботи.
3. Порядок прибирання і перевірки робочого місця, наявності обладнання після закінчення роботи.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
учителя інформатики

_____

назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Загальна характеристика робочого місця учителя інформатики.	
2.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці вчителя інформатики.	
3.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків учителя інформатики.	
4.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
5.	Вимоги безпеки після закінчення роботи.	
6.	Зміст та порядок дій учителя інформатики у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА

спеціального навчання з питань охорони праці
учителя інформатики

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця учителя інформатики.

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщення кабінету інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій.

Обладнання робочого місця вчителя інформатики.

Умови і порядок допуску працівників до роботи на посаді вчителя інформатики (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо).

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються питань охорони праці вчителя інформатики. Особливості організації праці, функціональні обов'язки вчителя інформатики.

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів на робочому місці вчителя інформатики.

Основні небезпечні та шкідливі виробничі фактори для вчителя інформатики, особливості їх впливу на працівника.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися учитель інформатики під час виконання роботи.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків учителя інформатики.

Порядок підготовки робочого місця.

Порядок перевірки наявності та справності обладнання, копіювальної та розмножувальної техніки, запобіжних пристроїв, систем сигналізації, вентиляції та освітлення, первинних засобів пожежегашіння, виявлення видимих пошкоджень захисного заземлення (занулення) тощо.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання, копіювальних пристроїв, пристосувань тощо.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Правила безпечного використання персональних комп'ютерів, копіювальної техніки.

Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.

Порядок утримання робочого місця учителя інформатики в безпечному стані.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бути припинена.

Вимоги щодо забезпечення пожежо- та вибухобезпеки у кабінеті-

ті інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про нещасні випадки чи раптові захворювання, виявлені несправності обладнання, устаткування, пристроїв, засобів захисту та про інші небезпечні та шкідливі виробничі фактори, що загрожують життю і здоров'ю учнів.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок безпечного вимикання комп'ютерної та копіювальної техніки.

Порядок прибирання робочого місця.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій учителя інформатики у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей комп'ютерної техніки. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, обов'язки вчителя інформатики при виникненні надзвичайної ситуації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
учителя інформатики

Білет № 1

1. Умови і порядок допуску працівників до роботи на посаді вчителя інформатики.
2. Вимоги пожежної безпеки до утримання кабінету інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій.

Білет № 2

1. Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються питань охорони праці вчителя інформатики.
2. Заходи захисту від статичної електрики при роботі з персональним комп'ютером.

Білет № 3

1. Особливості організації праці, функціональні обов'язки вчителя інформатики.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.

Білет № 4

1. Основні небезпечні та шкідливі виробничі фактори для вчителя інформатики, особливості їх впливу на працівника.
2. Правила безпечної роботи з копіювальною технікою.

Білет № 5

1. Вимоги до опалення і вентиляції кабінету інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій.
2. Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпеч-

них відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.

Білет № 6

1. Вимоги до освітлення кабінету інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій.
2. Види та умови застосування вогнегасників. Первинні засоби пожежогашіння.

Білет № 7

1. Правила безпечної роботи з принтером, сканером.
2. Комплектація аптечки першої допомоги..

Білет № 8

1. Правила безпечної підготовки до роботи комп'ютерної техніки, порядок включення периферійних пристроїв.
2. Перша допомога при ураженні електричним струмом.

Білет № 9

1. Порядок безпечного зупинення роботи обладнання, вимикання комп'ютерної техніки.
2. Порядок дій при евакуації.

Білет № 10

1. Обов'язки вчителя інформатики щодо виконання вимог нормативних документів з охорони праці.
2. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про нещасні випадки, раптові захворювання, несправність обладнання, інші небезпечні фактори.

Білет № 11

1. Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей комп'ютерної техніки. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.
2. Санітарно-гігієнічні норми роботи з персональним комп'ютером.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
оператора котельної

_____

назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Загальна характеристика робочого місця оператора котельної.	
2.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці оператора котельної.	
3.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків оператора котельної.	
4.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
5.	Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.	
6.	Зміст та порядок дій оператора котельної у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА

спеціального навчання з питань охорони праці
оператора котельної

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця оператора котельної.

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщен-

ня робочих приміщень котельної, складських приміщень, водопостачальних комунікацій, електроенергетичного обладнання. Обладнання робочого місця оператора котельної.

Умови і порядок допуску працівників до самостійної роботи на посаді оператора котельної (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо).

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку з питань охорони праці оператора котельної. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни до оператора котельної.

Функціональні обов'язки оператора котельної.

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці оператора котельної.

Основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори на робочому місці оператора котельної. Особливості впливу основних шкідливих та небезпечних факторів виробництва на організм людини. Перелік засобів індивідуального захисту для оператора котельної.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків оператора котельної.

Порядок проведення і зміст інструктажів на робочих місцях працівників кухні. Порядок перевірки справності обладнання, інструментів, захисних пристроїв і т. п.. Порядок передачі-прийняття зміни.

Порядок підготовки до роботи робочого місця оператора котельної. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Підготовка котла до розпалення. Порядок дій при розпалюванні котла.

Порядок дій при включенні котла в роботу. Особливості роботи оператора під час роботи котлів.

Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.

Порядок утримання робочого місця оператора котельної у безпечному стані.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бути припинена.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок підготовки до передачі зміни.

Порядок безпечного вимикання, зупинення роботи, очищення котлів.

Порядок прибирання відходів, здавання робочого місця.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися оператор котельної після закінчення роботи.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій оператора котельної у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей котельного обладнання. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки оператора котельної при виникненні надзвичайної ситуації згідно з планом її ліквідації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
оператора котельної

Білет № 1

1. Умови і порядок допуску працівників до самостійної роботи на посаді оператора котельної (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо).
2. Порядок дій оператора при розпалюванні котлів.

Білет № 2

1. Основні небезпечні і шкідливі виробничі фактори на робочому місці робітника з обслуговування електрообладнання. Особливості впливу основних шкідливих та небезпечних факторів виробництва на організм людини.
2. Порядок запалювання пального котла, працюючого на газоподібному паливі.

Білет № 3

1. Функціональні обов'язки оператора котельної.
2. Умови підтягування болтів, лазів, люків під час розпалювання котла.

Білет № 4

1. Перелік засобів індивідуального захисту, норми видачі робочого одягу для оператора котельної.
2. Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку з питань охорони праці оператора котельної.

Білет № 5

1. Вимоги пожежної безпеки до обладнання і утримання приміщень котельних.
2. Порядок перевірки обладнання при включенні котла в роботу.

Білет № 6

1. Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.
2. Порядок підготовки до роботи робочого місця оператора котельної, прийняття зміни.

Білет № 7

1. Порядок підключення котла до паропроводу.
2. Комплектація медичної аптечки, правила користування.

Білет № 8

1. Порядок ведення і зміст записів у змінному журналі.
2. Обов'язки оператора при роботі котла.

Білет № 9

1. Вимоги пожежної безпеки до обслуговування котлів, які працюють на твердому паливі.
2. Застосування засобів протипожежного захисту та сигналізації в котельній. Терміни і порядок їх перевірки.

Білет № 10

1. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися оператор котельної після закінчення роботи.
2. Терміни та порядок перевірки справності дії манометрів, запобіжних клапанів, показчиків рівня води і живильних насосів.

Білет № 11

1. Особливості завантаження твердого палива в топку.
2. Види та умови застосування вогнегасників. Первинні засоби гасіння пожежі.

Білет № 12

1. Особливості регулювання роботи котла на газі.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.

Білет № 13

1. Особливості регулювання роботи котла на рідкому паливі.
2. Вимоги пожежної безпеки щодо зберігання палива для котлів.

Білет № 14

1. Періодичність та порядок проведення продувки котлів.
2. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності, порушення норм охорони праці, надзвичайні ситуації.

Білет № 15

1. Порядок дій оператора котельної у разі виникнення пожежі.
2. Порядок виконання чищення ручної топки.

Білет № 16

1. Порядок дій оператора котельної при зупиненні котла, який працює на твердому паливі.
2. Технічні, санітарно-гігієнічні умови, при яких робота оператора котельної повинна бути припинена.

Білет № 17

1. Порядок дій оператора котельної при зупиненні котла, який працює на рідкому паливі.
2. Види можливих небезпечних відхилень від нормального режиму роботи котлів і способи їх усунення.

Білет № 18

1. Порядок дій оператора котельної при зупиненні котла, який працює на газоподібному паливі.
2. Порядок дій оператора котельної при виконанні ремонтних робіт.

Білет № 19

1. Порядок дій оператора котельної при аварійному зупиненні котла.
2. Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичай-

них ситуацій.

Білет № 20

1. Навчання з питань охорони праці. Періодична перевірка знань з охорони праці оператора котельної.
2. Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій, несправностей котлів, автоматики. Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
учителя фізики

_____

назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Загальна характеристика робочого місця учителя фізики.	
2.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці учителя фізики.	
3.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків учителя фізики.	
4.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
5.	Вимоги безпеки після закінчення роботи.	
6.	Зміст та порядок дій учителя фізики у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА

спеціального навчання з питань охорони праці
учителя фізики

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця учителя фізики.

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщення кабінету фізики, лаборантського приміщення. Загальна характеристика навчально-виховного процесу в кабінеті фізики. Обладнання на-

вчального кабінету і лаборантської.

Умови і порядок допуску працівників до роботи на посаді учителя фізики (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо).

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються питань охорони праці учителя фізики. Особливості організації праці, функціональні обов'язки учителя фізики.

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці учителя фізики.

Основні небезпечні та шкідливі виробничі фактори для учителя фізики, особливості їх впливу на працівника.

Перелік видів засобів індивідуального захисту, що належать до видачі вчителю фізики згідно з чинними нормами, із зазначенням стандартів або технічних умов на них.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись вчитель фізики під час виконання роботи.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків учителя фізики.

Порядок підготовки робочого місця, засобів індивідуального захисту.

Порядок перевірки справності обладнання, інструменту, пускових, запобіжних пристроїв, систем сигналізації, вентиляції та освітлення, знаків безпеки, первинних засобів пожежегасіння.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання, пристроїв, пристосувань, інструменту, засобів захисту тощо.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Правила роботи зі скляним посудом.

Вимоги безпеки під час використання електрообладнання.

Правила техніки безпеки при паянні.

Правила транспортування і використання обладнання під час виконання практичних, лабораторних робіт, проведення демонстраційних дослідів.

Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та техно-

логічного регламенту і способи їх усунення.

Порядок утримання робочого місця учителя фізики в безпечно-му стані.

Використання засобів індивідуального та колективного захисту від шкідливих і небезпечних виробничих факторів у кабінеті фізики.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бути припинена.

Вимоги щодо забезпечення пожежо- та вибухобезпеки у навчальному кабінеті фізики та лаборантській.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про нещасні випадки чи раптові захворювання, факти порушення технологічного процесу, виявлені несправності обладнання, устаткування, пристроїв, інструменту, засобів захисту та про інші небезпечні та шкідливі виробничі фактори, що загрожують життю і здоров'ю працівників та учнів.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок безпечного вимикання, зупинення, розбирання, очищення обладнання.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися учитель фізики після закінчення роботи.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій учителя фізики у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій (вибухів, пожеж тощо). Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки учителя фізики при виникненні надзвичайної ситуації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
учителя фізики

Білет № 1

1. Порядок підготовки робочого місця учителя фізики, засобів індивідуального захисту.
2. Вимоги пожежної безпеки до приміщення кабінету фізики.

Білет № 2

1. Умови допуску до роботи учителя фізики.
2. Порядок дій учителя фізики у випадку пожежі.

Білет № 3

1. Функціональні обов'язки учителя фізики.
2. Правила зберігання і використання вогне- і вибухонебезпечних речовин.

Білет № 4

1. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори для учителя фізики, особливості їх впливу на організм людини.
2. Вимоги до електрифікованих пристроїв і електротехнічних виробів у кабінеті фізики.

Білет № 5

1. Вимоги до опалення і вентиляції кабінету фізики.
2. Перша допомога при ураженні електричним струмом у кабінеті фізики.

Білет № 6

1. Вимоги до освітлення в кабінеті фізики.
2. Вплив електричного струму на організм людини. Види електрич-

них травм.

Білет № 7

1. Правила безпечної роботи з акумуляторами в кабінеті фізики.
2. Комплектація аптечки кабінету фізики.

Білет № 8

1. Правила безпечної роботи при виконанні демонстраційних дослідів та лабораторних робіт з розділу „Теплові явища” в кабінеті фізики.
2. Перша допомога при опіках.

Білет № 9

1. Правила безпечної роботи при виконанні демонстраційних дослідів та лабораторних робіт з розділу „Електричні явища” в кабінеті фізики.
2. Обов'язки учителя фізики щодо виконання вимог нормативних документів з охорони праці.

Білет № 10

1. Вимоги техніки безпеки до обладнання розподільних щитів і пультів у кабінеті фізики.
2. Первинні засоби гасіння пожежі.

Білет № 11

1. Правила безпечної роботи з нагрівниками.
2. Види та умови застосування вогнегасників.

Білет № 12

1. Правила безпечної роботи з електродвигунами, генераторами і трансформаторами.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.

Білет № 13

1. Загальні правила техніки безпеки при проведенні практичних робіт у кабінеті фізики.
2. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності, порушення норм охорони праці, надзвичайні ситуації.

Білет № 14

1. Правила безпечної роботи з електровимірювальними приладами.
2. Порядок евакуації у випадку пожежі.

Білет № 15

1. Правила безпечної роботи зі скляним посудом та виробами зі скла.
2. Правила електробезпеки в кабінеті фізики.

Білет № 16

1. Вимоги до повітряного режиму в кабінеті фізики.
2. Перша допомога при пораненнях. Способи зупинки кровотечі.

Білет № 17

1. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни для учителя фізики.
2. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання і способи їх усунення.

Білет № 18

1. Технічні, санітарно-гігієнічні умови, при яких робота учителя фізики повинна бути припинена.
2. Колективні та індивідуальні засоби захисту при виконанні електротехнічних робіт.

Білет № 19

1. Правила безпеки при технічному обслуговуванні і ремонті електроустаткування навчального кабінету.
2. Вимоги безпеки під час екскурсій на електроенергетичні підприємства.

Білет № 20

1. Порядок утримання робочого місця учителя фізики в безпечному стані.
2. Порядок перевірки робочого місця, справності обладнання.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
спеціального навчання з питань охорони праці
учителя хімії

_____

назва навчального закладу

№ п/п	Тема	Дата
1.	Загальна характеристика робочого місця учителя хімії.	
2.	Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці учителя хімії.	
3.	Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків учителя хімії.	
4.	Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.	
5.	Вимоги безпеки після закінчення роботи.	
6.	Зміст та порядок дій учителя хімії у надзвичайних ситуаціях.	

ПРОГРАМА

спеціального навчання з питань охорони праці
учителя хімії

Тема 1. Загальна характеристика робочого місця учителя хімії.

Розміщення навчальних кабінетів, службових приміщень, сходових кліток, евакуаційних виходів у навчальному закладі. Розміщення кабінету хімії, лаборантського приміщення. Загальна характеристика навчально-виховного процесу в кабінеті хімії. Обладнання навча-

льного кабінету і лаборантської.

Умови і порядок допуску працівників до роботи на посаді учителя хімії (вимоги щодо віку, стажу роботи, статі, стану здоров'я, проходження медоглядів, професійної освіти та спеціального навчання з питань охорони праці, інструктажів, перевірки знань тощо).

Вимоги правил внутрішнього трудового розпорядку, що стосуються питань охорони праці учителя хімії. Особливості організації праці, функціональні обов'язки учителя хімії.

Тема 2. Характеристика основних небезпечних та шкідливих виробничих факторів та засобів індивідуального захисту на робочому місці учителя хімії.

Основні небезпечні та шкідливі виробничі фактори для учителя хімії, особливості їх впливу на працівника.

Перелік видів засобів індивідуального захисту, що належать до видачі вчителю хімії згідно з чинними нормами, із зазначенням стандартів або технічних умов на них.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватись вчитель хімії під час виконання роботи.

Тема 3. Підготовка робочого місця для безпечного виконання функціональних обов'язків учителя хімії.

Порядок підготовки робочого місця, засобів індивідуального захисту.

Порядок перевірки справності обладнання, інструменту, пускових, запобіжних пристроїв, систем сигналізації, вентиляції та освітлення, знаків безпеки, первинних засобів пожежегасіння.

Порядок перевірки наявності та стану зберігання хімічних реактивів.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності обладнання, пристроїв, пристосувань, інструменту, засобів захисту тощо.

Тема 4. Безпечна організація праці, правила, методи і прийоми безпечного виконання робіт, забезпечення пожежо- та вибухобезпеки.

Правила роботи зі скляним хімічним посудом, з органічними речовинами, з кислотами і лугами. Правила зберігання хімічних реактивів.

Правила транспортування і використання обладнання та хімічних реактивів під час виконання практичних, лабораторних робіт.

Застереження про можливі небезпечні, неправильні методи та прийоми праці, які заборонено застосовувати. Можливі види небезпе-

чних відхилень від нормального режиму роботи обладнання та технологічного регламенту і способи їх усунення.

Порядок утримання робочого місця учителя хімії в безпечному стані.

Використання засобів індивідуального та колективного захисту від шкідливих і небезпечних виробничих факторів у кабінеті хімії.

Технічні, санітарно-гігієнічні умови, за яких робота повинна бути припинена.

Вимоги щодо забезпечення пожежо- та вибухобезпеки у навчальному кабінеті та лаборантській.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про нещасні випадки чи раптові захворювання, факти порушення технологічного процесу, виявлені несправності обладнання, устаткування, пристроїв, інструменту, засобів захисту та про інші небезпечні та шкідливі виробничі фактори, що загрожують життю і здоров'ю працівників та учнів.

Тема 5. Нормативно-правові вимоги після закінчення роботи.

Порядок безпечного вимикання, зупинення, розбирання, очищення обладнання, хімічного посуду.

Порядок прибирання відходів, здавання робочого місця.

Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни, яких повинен дотримуватися учитель хімії після закінчення роботи.

Порядок повідомлення керівника навчального закладу про всі недоліки, виявлені у процесі роботи.

Тема 6. Зміст та порядок дій учителя хімії у надзвичайних ситуаціях.

Ознаки можливих аварійних ситуацій, характерні причини аварій (вибухів, пожеж тощо). Засоби та дії, спрямовані на запобігання можливим надзвичайним ситуаціям.

Порядок дій, особисті обов'язки та правила поведінки учителя хімії при виникненні надзвичайної ситуації згідно з планом її ліквідації. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про аварії та надзвичайні ситуації.

Порядок застосування засобів протиаварійного захисту та сигналізації.

Надання першої медичної допомоги потерпілим під час надзвичайних ситуацій.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ по школі

від _____ № _____

Директор школи

_____

(підпис)

_____

(ініціали, прізвище)

Б і л е т и
для перевірки знань з питань охорони праці
учителя хімії

Білет № 1

1. Порядок підготовки робочого місця учителя хімії, засобів індивідуального захисту.
2. Вимоги пожежної безпеки до приміщення кабінету хімії.

Білет № 2

1. Умови допуску до самостійної роботи учителя хімії.
2. Порядок дій учителя хімії у випадку пожежі.

Білет № 3

1. Функціональні обов'язки учителя хімії.
2. Правила зберігання і використання вогне- і вибухонебезпечних речовин.

Білет № 4

1. Небезпечні та шкідливі виробничі фактори для учителя хімії, особливості їх впливу на організм людини.
2. Перша допомога при опіках кислотами та лугами.

Білет № 5

1. Вимоги до опалення і вентиляції кабінету хімії.
2. Перша допомога при отруєннях у кабінеті хімії оксидом вуглецю, сірководнем, хлором, бромом.

Білет № 6

1. Вимоги до освітлення в кабінеті хімії.
2. Перша допомога при отруєнні сірчистим газом, аміаком, сірчаною кислотою, фтористим натрієм.

Білет № 7

1. Правила безпечної роботи з кислотами в кабінеті хімії.
2. Комплектація аптечки кабінету хімії.

Білет № 8

1. Правила безпечної роботи з лугами в кабінеті хімії.
2. Перша допомога при опіках очей у кабінеті хімії.

Білет № 9

1. Правила безпечної роботи з металічним калієм і натрієм.
2. Обов'язки учителя хімії щодо виконання вимог нормативних документів з охорони праці.

Білет № 10

1. Правила безпечної роботи з органічними розчинниками.
2. Первинні засоби гасіння пожежі.

Білет № 11

1. Правила безпечної роботи з нагрівниками.
2. Види та умови застосування вогнегасників.

Білет № 12

1. Правила зберігання хімічних реактивів.
2. Соціальне страхування від нещасних випадків і професійних захворювань.

Білет № 13

1. Загальні правила техніки безпеки при проведенні практичних робіт у кабінеті хімії.
2. Перша допомога при пораненнях.

Білет № 14

1. Правила використання витяжної шафи.
2. Порядок евакуації у випадку пожежі.

Білет № 15

1. Правила безпечної роботи зі скляним посудом та виробами зі скла.
2. Правила електробезпеки в кабінеті хімії.

Білет № 16

1. Вимоги до повітряного режиму в кабінеті хімії.
2. Порядок повідомлення керівника навчального закладу про виявлені несправності, порушення норм охорони праці, надзвичайні ситуації.

Білет № 17

1. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни для учителя хімії.
2. Можливі види небезпечних відхилень від нормального режиму роботи обладнання і способи їх усунення.

Білет № 18

1. Технічні, санітарно-гігієнічні умови, при яких робота учителя хімії повинна бути припинена.
2. Вимоги санітарних норм і правил особистої гігієни після закінчення роботи учителя хімії.

Білет № 19

1. Правила транспортування і використання хімічних реактивів під час виконання практичних, лабораторних робіт.
2. Правила користування газовими пальниками.

Білет № 20

1. Порядок утримання робочого місця учителя хімії в безпечному стані.
2. Порядок перевірки робочого місця, справності обладнання, зберігання хімічних реактивів.

Кожний перелік питань для перевірки знань з охорони праці після навчання посадових осіб чи спеціального навчання складається і підписується членами комісії:

Члени комісії:

_____	_____
підпис	ініціали, прізвище
_____	_____
підпис	ініціали, прізвище
_____	_____
підпис	ініціали, прізвище

ОРИЄНТОВНІ НАКАЗИ з питань охорони праці

НАКАЗ № _____

по _____
(найменування навчального закладу)
від "___" _____ 20__ р.

Про внесення змін до інструкції
з охорони праці № _____

На підставі (відповідно до, у зв'язку з) _____
(проведений перегляд

_____ інструкції, зміни в нормативно-правових актах, зміни умов праці і т. п.)

НАКАЗУЮ:

1. Внести до Посадової інструкції № _____ такі зміни:
в абзаці _____ пункту _____ розділу _____ слово _____
замінити на слово _____;
в абзаці _____ пункту _____ розділу _____ після слів _____
доповнити _____.

2. Контроль за виконанням наказу покласти на _____

3. Наказ довести до відома працівників _____
у частині, що їх стосується, _____ під розпис.
(назва посади)

_____ (посада керівника закладу)

_____ (підпис)

_____ (ініціали, прізвище)

НАКАЗ №

ПО _____
(найменування навчального закладу)
від „___” _____ 20__ р.

Про створення служби охорони праці

Відповідно до статті 15 Закону України „Про охорону праці”, НАОП 9.2.30-4.01-01 „Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти”, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 01.08.01 №563 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 листопада 2001 р. за №969/6160, Типового положення про службу охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 03.08.93 №73 і зареєстрованого в Мін’юсті України 30.09.93 за №140, наказу відділу освіти від _____ № _____, з метою організації виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням і аваріям у процесі праці,

н а к а з у ю :

1. Затвердити Положення про службу охорони праці _____ (найменування навчального закладу).
2. Створити службу охорони праці _____ (найменування навчального закладу) в кількості 3 осіб.
3. Керівником служби охорони праці призначити _____ (прізвище, ім’я, по батькові).
За посадою та заробітною платою прирівняти керівника служби охорони праці до посади заступника керівника навчального закладу з адміністративно-господарської роботи.
3. Спеціалістами служби охорони праці за сумісництвом призначити _____.
4. Роботу служби охорони праці розпочати 1 вересня ____ р..

_____
(посада керівника закладу)

_____
(підпис)

_____
(ініціали, прізвище)

НАКАЗ №

ПО _____
(найменування навчального закладу)
від „___” _____ 20__ р.

Про призначення відповідальних
за організацію та стан охорони праці

Відповідно до Закону України „Про охорону праці”, НАОП 9.2.30-4.01-01 „Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти”, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України 01.08.01 №563 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 листопада 2001 р. за №969/6160, з метою організації виконання заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, травматизму, професійним захворюванням і аваріям у процесі праці

н а к а з у ю :

1. Відповідальним за організацію роботи з охорони праці, дотримання норм і правил охорони праці, виробничої санітарії і пожежної безпеки призначити заступника директора з навчально-виховної роботи _____ (прізвище, ім'я, по батькові).

2. Відповідальним за забезпечення здорових і безпечних умов навчально-виховного процесу, дотримання норм і правил охорони праці під час навчально-виховного процесу у початкових класах призначити заступника директора з навчальної роботи _____ (прізвище, ім'я, по батькові).

3. Відповідальним за забезпечення здорових і безпечних умов під час проведення позакласних і позаурочних заходів призначити заступника директора з виховної роботи _____ (прізвище, ім'я, по батькові).

4. Відповідальним за організацію роботи з охорони праці, проведення заходів для попередження травматизму і професійних захворювань серед технічного персоналу, дотримання вимог техніки безпеки під час експлуатації виробничого і енергетичного обладнання, машин і механізмів призначити заступника директора з адміністративно-господарської роботи _____ (прізвище, ім'я, по батькові).

5. Відповідальними за безпечний стан робочих місць, обладнання, пристроїв, інструментів, інвентаря призначити:

– у кабінеті фізики _____ (прізвище, ім'я, по батькові),

- у кабінеті хімії _____ (прізвище, ім'я, по батькові),
- у кабінеті біології _____ (прізвище, ім'я, по батькові),
- у кабінеті інформатики _____ (прізвище, ім'я, по батькові),
- у спортивній залі _____ (прізвище, ім'я, по батькові),
- у шкільних майстернях _____ (прізвище, ім'я, по батькові).

б. Відповідальність за створення безпечних умов навчально-виховного процесу згідно з чинним законодавством покладається на керівника навчального закладу.

(посада керівника закладу)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

НАКАЗ №

ПО _____
(найменування навчального закладу)
від „___” _____ 20__ р.

Про підготовку до укладення
колективного договору на _____ (термін)

Відповідно до статті 10 Закону України „Про колективні договори і угоди”, у зв’язку із закінченням через 3 місяці строку дії колективного договору та пропозицією профспілкового комітету щодо початку колективних переговорів

н а к а з у ю :

1. Погодитись з пропозиціями профспілкового комітету щодо початку колективних переговорів та підготовки проекту колективного договору на строк з _____ до _____ .

2. Для ведення переговорів і підготовки проекту колективного договору ввести до складу робочої комісії і уповноважити вести переговори від адміністрації
_____ (перелік осіб)

3. Проект колективного договору обговорити в трудовому колективі і винести на розгляд загальних зборів (конференції) трудового колективу _____ (вказати дату).

_____
(посада керівника закладу)

_____
(підпис)

_____
(ініціали, прізвище)

ЗМІСТ

Передмова	3
Положення про навчання з питань охорони праці.....	8
Програма навчання посадових осіб і спеціалістів з питань охоро- ни праці	30
Методичні рекомендації щодо вивчення тем програми навчання посадових осіб і спеціалістів з питань охорони праці Тема 1. Законодавство України про охорону праці. Основні по- ложення Закону України „Про охорону праці”.	44
Тема 2. Організація роботи з охорони праці.....	109
Тема 3. Вибухонебезпека виробництва і вибухоза- хист.....	164
Тема 4. Пожежна безпека.....	179
Тема 5. Електробезпека.....	230
Тема 6. Дорожній рух.....	280
Тема 7. Гігієна праці і виробнича санітарія. Медичні огля- ди.....	288
Тема 8. Надання першої допомоги потерпілим у разі нещасного випадку.....	317
Тема 9. Управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварій. Охорона навколишнього середовища	350
Тема 10. Безпека праці в галузі освіти	368
Білету для перевірки знань з питань охорони праці посадових осіб.....	340
Навчальний план, програма спеціального навчання, білету для перевірки знань з питань охорони праці лаборанта	376

Навчальний план, програма спеціального навчання, білети для перевірки знань з питань охорони праці секретаря	382
Навчальний план, програма спеціального навчання, білети для перевірки знань з питань охорони праці кухаря	388
Навчальний план, програма спеціального навчання, білети для перевірки знань з питань охорони праці майстра виробничого навчання (водія автомобіля)	394
Навчальний план, програма спеціального навчання, білети для перевірки знань з питань охорони праці робітника з обслуговування електрообладнання	401
Навчальний план, програма спеціального навчання, білети для перевірки знань з питань охорони праці учителя трудового навчання	409
Навчальний план, програма спеціального навчання, білети для перевірки знань з питань охорони праці учителя інформатики	417
Навчальний план, програма спеціального навчання, білети для перевірки знань з питань охорони праці оператора котельної	422
Навчальний план, програма спеціального навчання, білети для перевірки знань з питань охорони праці учителя фізики	429
Навчальний план, програма спеціального навчання, білети для перевірки знань з питань охорони праці учителя хімії	435
Орієнтовні накази з питань охорони праці	441